รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

รูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน บ้านปลาบู่ ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

โดย

นางสาวธีรดา นามให และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พฤษภาคม 2553

บทคัดย่อ

งานวิจัยท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยและชุมชนเป้าหมายเป็นสำคัญ ซึ่งมีเป้าหมายของการวิจัยที่สำคัญคือ การพัฒนาการเรียนรู้ของคน เพื่อการนำไปสู่การเข้าใจสภาวะของตนเองเพื่อที่จะเข้าใจสิ่งอื่นๆ ตามมา ซึ่งอาจจะเป็นความเข้าใจต่อเนื้อหาของหัวข้อวิจัยที่กำหนดขึ้นนั่นเอง นี่คือข้อสรุปจากประสบการณ์ของหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง รูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน บ้านปลาบู่ หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

หากกระบวนการวิจัยเพียงเพื่อต้องการการตอบโจทย์งานวิจัยเท่านั้น ถือว่าไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่ทีมวิจัยสามารถเข้าถึงการเรียนรู้ หรือ เห็นการเติบโตของตัวเขาเองท่ามกลางการค้นหาเพื่อการตอบโจทย์งานวิจัยนั้นต่างหากมูลค่าที่ลงทุนจะแปรเปลี่ยนเป็นคุณค่าทันทีทันใด และมันจะคงอยู่ภายในใจ(จิตสำนึก)ของผู้ที่ร่วมปฏิบัติการวิจัยอย่างแน่นอน บทเรียนประสบการณ์ของทีมวิจัยครั้งนี้เช่นเดียวกัน หากถามว่าเนื้อหานั้นได้ตอบโจทย์งานวิจัยหรือไม่ เพียงใด ส่วนตัวแล้วคิดว่าตอบแน่นอน จะมากน้อย ลึกซึ้ง แค่ใดตามความคาดหวังของแต่ละส่วนที่เกี่ยวข้องเท่านั้นเอง

ผลการศึกษาพบว่า ฐานอาหารที่สำคัญของชุมชน แบ่งออกเป็น 4 ฐานอาหารด้วยกัน 2 ประเภทด้วยกัน ได้แก่

ประเภทที่ 1 ฐานการผลิตอาหารของครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- **สวนหลังบ้าน** ซึ่งเป็นพื้นที่เล็กๆ ที่แต่ละหลังคาเรือนมีอยู่ในเขตรั้วบ้าน ซึ่งมีความสำคัญต่อการผลิตอาหารประเภทผักตามฤดูกาลและส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อกินมีกินในครัวเรือน
- **แปลงนา** เป็นแหล่งผลิตอาหารขนาดที่ใหญ่ที่สุดของครอบครัว และเป็นแหล่งผลิตที่สร้างรายได้หลักของครอบครัวและชุมชนด้วย

ประเภทที่ 2 ฐานการผลิตอาหารตามธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- **ทรัพยากรป่าไม้** เป็นแหล่งอาหารแห่งหนึ่งที่คนในชุมชนได้อาศัยเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติตามฤดูกาล อาหารส่วนใหญ่ถูกเก็บไว้กินในครัวเรือน และบางส่วนก็ขายสร้างรายได้ด้วย
- **ทรัพยากรแหล่งน้ำ** เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติอีกแหล่งหนึ่งที่มีความสำคัญ สามารถผลิตอาหารได้ตลอดฤดูกาลและมีอาหารแตกต่างชนิดกันไป

เนื่องจากแหล่งผลิตอาหารมีทั้งต้องทำการผลิตและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จึงนำมาสู่การกำหนดรูปแบบการได้มาของอาหารในแต่ละครอบครัว โดยแบ่งตามการใช้ชีวิตประจำวันของแต่ละครอบครัว ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 1 กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ และมีการซื้ออาหารกินเป็นหลัก จำนวน 13 ครัวเรือนจากการศึกษาทั้งหมด 62 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ทำการผลิตอย่างเดียว คือ ข้าว ส่วนอาหารอื่นๆ จะซื้อกินเป็นหลัก และ มีสัดส่วนน้อยที่หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ นอกจากนี้ครอบครัวกลุ่มนี้ก็จะเป็นครัวเรือนขนาดเล็ก มีผู้อาศัยประมาณ 1 – 2 คน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ 1 คนและเด็กที่อยู่ด้วยกัน บางครอบครัวทิ้งลูกไว้กับยาย ส่วนสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ก็ไปรับจ้าง เมื่อถึงฤดูกาลทำนาจึงหยุดรับจ้างและมาผลิตข้าวเท่านั้น

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 2 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือน เหลือกินขายเป็นรายได้ และมีการซื้ออาหารกินเป็นส่วนใหญ่เฉพาะฤดูกาลผลิต (ปักดำและเก็บเกี่ยว) กลุ่มครอบครัวเหล่านี้มีจำนวน 36 ครัวเรือน จากครอบครัวที่เก็บทั้งหมด และเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชน รายได้หลักของคนเหล่านี้จะอยู่ที่การขายข้าว มีที่ทำกินเยอะมากกว่า 20 ไร่ ขนาดครบครัวจะใหญ่ขึ้นกว่ากลุ่มแรก ประมาณ 2 – 4 คน (รวมเด็กด้วย) คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีรายได้เสริมจากลูกหลานที่ไปรับจ้างแบบถาวรและส่งมาให้ครอบครัว ฉะนั้นรายได้จากการขายข้าว การปลูกผักสวนครัวไว้กิน การหากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติบ้างตามฤดูกาล จึงทำให้คนกลุ่มนี้มีโอกาสในการพึ่งตนเองได้มากกว่ากลุ่มแรก แต่อย่างไรก็ตามยังมีการซื้ออาหารกินเป็นหลักในฤดูกาลผลิต

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 3 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินในครัวเรือน และ มีการซื้ออาหารที่ผลิตไม่ได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีสัดส่วนเท่าๆ กับกลุ่มแรก คือ จำนวน 13 ครัวเรือน กลุ่มนี้จะผลิตอาหารกินเองในครัวเรือน มีทักษะการผลิตอาหาร เช่น ทักษะการเพาะพันธุ์ปลา กบ และ ทักษะการเก็บเมล็ดพันธุ์ เพาะเบี้ยกล้า และ การปลูกเพื่อกินและสร้างรายได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีครอบครัวที่มีตั้งแต่ 2 คน จนกระทั่งถึง 4 – 5 คน และ เป็นกลุ่มที่ขยัน มีที่ดินเยอะ และ มีกระบวนการสอนลูกหลานเพื่อทำการผลิตด้วย

นอกจากนี้ยังมีการศึกษารายจ่ายด้านอาหารเมื่อแยกแยะตามรูปแบบการผลิตอาหารของแต่ละรูปแบบนั้น มีรายจ่ายเรื่องอาหารเป็นอย่างไร ผลการศึกษาเป็นดังนี้

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 1 กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ และมีการซื้ออาหารกินเป็นหลัก จำนวน 13 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ 364,424 บาท เฉลี่ยจำนวน 2,336 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน สาเหตุที่มีรายจ่ายสูงเพราะมีการผลิตอาหารหลัก คือ ข้าวเท่านั้น ฉะนั้นมื้ออาหารอื่นๆ ได้มาเพราะการซื้อ และ บางครัวเรือนมีข้าวไม่พอกินตลอดปี ต้องมีการกู้ข้าวกู้เงินมาซื้อข้าวกิน หรือหากกู้ข้าวก็เป็นหนี้ข้าว ทำการผลิตน้อยค่าใช้จ่ายจึงสูง

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 2 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือน เหลือกินขายเป็นรายได้ และมีการซื้ออาหารกินเป็นส่วนใหญ่เฉพาะฤดูกาลผลิต (ปักดำและเก็บเกี่ยว) กลุ่มครอบครัวเหล่านี้มีจำนวน 36 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ 661,855 บาท เฉลี่ย 1,532 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน ถือว่าค่าเฉลี่ยน้อยมากในการซื้ออาหารรับประทานใน

ครัวเรือน ซึ่งมีสาเหตุมาจากคนในกลุ่มครอบครัวนี้มีความแตกต่างกันสูง เช่น บางครอบครัวก็ไม่ซื้ออาหารกินเลย เพราะทุกอย่างผลิตได้และขายมีรายได้ แต่ไม่ต่อเนื่องเท่านั้น มีรายได้หลักที่สามารถพึ่งพาได้ บางครอบครัวซื้อบ้างเป็นครั้งคราว หรือซื้อบ่อยแต่เป็นอาหารที่ผลิตเองไม่ได้ เช่น ผงชูรส น้ำปลา และ อื่นๆ เป็นต้น

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 3 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินในครัวเรือน และ มีการซื้ออาหารที่ผลิตไม่ได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีสัดส่วนเท่าๆ กับกลุ่มแรก คือ จำนวน 13 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ 192,355 บาท เฉลี่ยจำนวน 1,233 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน เป็นกลุ่มที่ผลิตอาหารเองทั้งหมด และมีรายได้จากการผลผลิตอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยวันละ 200 บาท ฉะนั้นรายจ่ายเพื่อการซื้ออาหารไม่ใช่เงินที่กู้ยืมมา แต่เป็นรายได้ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันนั้นเอง ซึ่งถือว่ากลุ่มครอบครัวนี้มีศักยภาพในการซื้ออาหาร และ มีรายได้เก็บออมอย่างต่อเนื่อง

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาในการผลิตอาหารเพื่อความยั่งยืนนั้นยังเป็นปัญหาที่สำคัญ เพราะการใช้ฐานอาหารตามธรรมชาติ โดยไม่คำนึงถึงการฟื้นฟูและรักษา หรือ แม้แต่กระบวนการผลิตอาหารที่ไม่ได้คำนึงถึงสุขภาพ แต่เน้นการผลิตเพื่อขายให้ได้ปริมาณสูง เน้นการขายสร้างรายได้ สิ่งเหล่านี้ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการผลิตอาหารให้เกิดการผสมผสานและยั่งยืน เมื่อกลุ่มวิจัยค้นพบทั้งด้านที่เป็นศักยภาพและปัญหาแล้ว ก็ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยการแบ่งกลุ่มนักวิจัยออกเป็นกระทรวงต่างๆ โดยจำลองตามระบบการบริหารของประเทศ แบ่งออกเป็น 6 กระทรวงได้แก่ กระทรวงบอกลูกสอนหลาน (ศึกษาธิการ) กระทรวงอยู่ดีมีสุข (สาธารณะสุข) กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน (เกษตร) กระทรวงบาทเบี้ย (คลัง) กระทรวงฮักแพงเบิ่งแงงประชาชน (มหาดไทย) และ กระทรวงรักษ์ป่าแพงน้ำ (สิ่งแวดล้อม) ในแต่ละกลุ่มกระทรวงก็จะมีการพัฒนาเป้าหมายที่ตนเองอยากให้ชุมชนไปให้ถึง และมีการวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยแบ่งเป็นแนวทางที่ชุมชนสามารถจัดการได้และจัดการไม่ได้

ผลกระทบที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน กระทรวงบาทเบี้ย ต้องทำหน้าที่บริหารกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อนงานวิจัย แต่ผลกระทบในเชิงลึก หมายถึง การเห็นความสำคัญของการพัฒนากองทุนแบบให้ความสำคัญกับการพัฒนาความหลากหลายของกิจกรรมของกองทุนมากกว่าการกู้ยืม เช่น มีการจัดการกองทุนเพื่อการผลิตทั้งในรายกลุ่มและรายครอบครัว กองทุนสวัสดิการสมาชิก (เกิด ป่วย และตาย) และ กองทุนสวัสดิการผู้นำ ที่เน้นการค้นหาผู้นำที่มีจิตสาธารณะทำงานเพื่อส่วนรวม ซึ่งจะเป็นวิธีการสร้างแรงจูงใจต่อการทำงานเพื่อส่วนร่วม ปัจจุบันมูลนิธิซีเมนต์ไทย ได้สนับสนุนงบประมาณกองทุนหมุนเวียน เพื่อการผลิตแก่กองทุนฯ จำนวน 150,000 บาท นอกจากนี้กระทรวงบอกลูกสอนหลานก็ได้ทำหน้าที่ร่วมกับโรงเรียนชุมชนชาวนาในการจัดการเรียนการสอนกับครูอาสาเพื่อการพัฒนาการศึกษาทางเลือกอย่างต่อเนื่อง และขยายงานสู่พื้นที่อบต.หนองแสง จำนวนกว่า 10 หมู่บ้าน กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกินร่วมกับเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา ได้ประสานกับองค์กร Heifer International เพื่อการพัฒนาโครงการ

สนับสนุนสัตว์เลี้ยงแก่เกษตรกร ซึ่งครอบครัวเป้าหมายกว่า 80 ครัวเรือนใน 2 หมู่บ้าน เป้าหมายในการทำงาน คือ การพัฒนาเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้นั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นด้านต่างๆ เช่น ปีนี้ชาวบ้านปลาบู่ให้ความสนใจต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการผลิตข้าวมากขึ้น จากปีที่แล้วประมาณ 3 ตัน ปีการผลิตนี้ ประมาณ 7 ตัน เพราะมีเกษตรกรต้นแบบที่หันกลับมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และเห็นผลผลิตที่เกิดขึ้นชัดเจน ความคึกคักในการพัฒนากลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีมากขึ้นตามมา ยกตัวอย่าง เช่น กลุ่มเยาวชนโตเลี้ยงเป็ดไข่ เยาวชนเล็ก เลี้ยงพื้นบ้าน เป็นต้น มีเกษตรกรต้นแบบที่ทำการผลิต จำนวน 3 แปลงที่ถูกยกย่องโดยคนในชุมชนให้ความเอาใจใส่และสนใจศึกษาเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น และ ที่สำคัญ แกนนำชุมชนสามารถทำงานขยายผลร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสงได้มากขึ้น

ผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมข้างต้นนั้น สามารถบ่งชี้ได้ถึงการเรียนรู้ของทีมวิจัยที่มีโอกาสทำงานร่วมกัน จนกระทั่งสร้างความต่อเนื่องสู่การขยายผลได้ และด้วยปัจจัยต่างๆ ที่เอื้ออำนวยด้วย เช่น การเรียนรู้ตนเองอย่างแท้จริง การเกิดจิตสำนึกบางอย่างเกิดขึ้นกับบางคน มีองค์กรดำเนินงานที่เป็นทีมพี่เลี้ยงมีความใกล้ชิด มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการพัฒนาภาวะผู้นำและการพัฒนาคน มีทักษะทางวิชาการควบคู่ และ มีการประสานหน่วยงานท้องถิ่นอย่างลงตัวและอาศัยบทเรียนต่างๆ ในด้านการพัฒนาคน มาสู่การกำหนดกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่องและบูรณาการมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ ไม่มีสูตรสำเร็จของการพัฒนา เพียงแต่หลักการสำคัญ คือ การใช้กระบวนการอย่างไรที่จะทำให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงตัวตนของแต่ละคนในพื้นที่ส่วนรวมตรงนั้น และ เมื่อเขาแสดงตัวตนแล้วเขารู้ว่าตนเองเติบโตอย่างไร เรียนรู้อะไร โดยการยอมรับความเป็นตนเองให้ได้แม้จะเป็นด้านมืดของตนเองก็ตาม ฉะนั้นบทเรียนของตนเองในวันนี้พบว่า กระบวนการที่สามารถเปิดโลกภายในของคนสำคัญมากกว่าการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตอบโจทย์คำถามเชิงวิชาการแน่นอน.

ธีรดา นามให
หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยรูปแบบอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
บ้านปลาบู่ จังหวัดมหาสารคาม

กิตติกรรมประกาศ

โอกาสของการได้มาซึ่งการศึกษาวิจัย โดยการสนับสนุนของกองทุนสนับสนุนงานวิจัยท้องถิ่น (สกว.) ไม่ใช่เรื่องบังเอิญแต่มันเกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ แต่มันจะไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบ (Impacts) กับชุมชนได้เหมือนทุกวันนี้หากทุกคน ทุกฝ่ายไม่หนุนช่วยกัน ก่อนอื่นต้องขอขอบคุณทีมงานสนับสนุนงานวิจัยโหนดเกษตร จังหวัดมหาสารคาม คุณสุเมธ ปานจำลอง คุณชัยสิทธิ์ แนวน้อย และ คุณพรพิตรา คลังภูเขียว ที่ติดตามสนับสนุนอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ต้องกราบขอบพระคุณหลวงตาสุริยา สุปัญโญ วัดโสมพนัส อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ที่ทำให้หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยเข้าถึงการเรียนรู้ตนเองและสามารถนำมาออกแบบการสร้างการเรียนรู้กับงานวิจัยในครั้งนี้ และเป็นคุณูปการอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานศึกษาวิจัยตลอดโครงการ

ขอขอบคุณคุณปัทมา ราตรี ที่เป็นผู้เปิดโลกของการเรียนรู้ภายในและยังเป็นกัลยาณมิตรในการเรียนรู้ตลอดเส้นทาง มันคือนวัตกรรมใหม่สำหรับชีวิตเลยทีเดียว หรือ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการมองโลกใบนี้ทั้งใบ และ คำพูดที่ว่าเมื่อมุมมองเราเปลี่ยน โลกทั้งใบก็จะเปลี่ยนแปลงกับเราด้วย มันเกิดขึ้นแล้วกับตนเอง และ กระบวนการงานวิจัยมันเลยส่งผลควบคู่ตลอดการดำเนินชีวิตเพราะกระบวนการวิจัยที่นำมาใช้ มันคือ การเจริญสติดีๆ นี้เอง การเจริญสติเพื่อค้นหากระบวนการใหม่ๆ วิธีการใหม่ๆ ที่เน้นการเรียนรู้ของคน ท่ามกลางการค้นหาคำตอบจากโจทย์งานวิจัย หากเราเข้าถึงกระบวนการวิจัยท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมที่แท้จริง มันคือ การทะลายกรอบความเป็นตัวตนและอัตตาของคนลงนั่นเอง นอกจากนี้ต้องขอบคุณเพื่อนร่วมทาง ทองทิพย์ ภูมิวงศ์, ณรงค์ กุลจันทร์, สงัด จันทะพัด, เบญวรรณ บุญมา และ นราภรณ์ ดีมาก ที่มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์การเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์ตลอดจนค้นพบกระบวนการทำงานจนกลายเป็นกระบวนการหลักของการพัฒนาการเรียนรู้ขององค์กร และที่ต้องขอบพระคุณเป็นอย่างสูง คือ ทีมวิจัยชาวบ้านกว่า 20 คน ที่เอาใจใส่ เข้าร่วม แสดงความคิดเห็นลงแรง ร่วมใจกัน ขีดเขียน พูดคุย วาดรูป เดินทาง สำรวจ ขึ้นรถ แบกไม้ หามกระสอบและจิปาฐะมากมายที่ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น ขอบคุณผู้ใหญ่บ้านคำดี โคตรปลาบู่, ผู้นำอย่างน้าจุ้ย น้าจ้อ พ่อใหญ่เคน แม่ใหญ่โหนก เอื้อยยุ เตี้ย อาวเหม่ อาดอน จิต น้าเพชร อายูร น้าสุข ตาน้อย แอ๋ ผัน พิศ ปี้ เสด็จ น้าหมาย ลุงวิทย์ เหล่านี้ล้วนเป็นนักวิจัยทั้ง นักวิจัยใหญ่และนักวิจัยน้อย ต่างคนก็ต่างแต่งตั้งกันเอง และ ที่ขาดไม่ได้ คือ สมาชิกชุมชนทั้ง 68 หลังคาเรือนที่ให้ความร่วมมือและเรียนรู้ร่วมกัน

และโอกาสนี้ต้องขอขอบพระคุณทีมงาน สกว.ภาค จากส่วนเชียงใหม่ ที่เข้ามาเยี่ยมเยียนและให้กำลังใจแก่ทีมวิจัยชุมชน นอกจากนี้ต้องขอขอบคุณทีมวิจัยกลุ่มเกษตรอินทรีย์หนองตอกแป้นเป็นอย่างสูง ที่ให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมาเยี่ยมเยียนทีมวิจัยบ้านปลาบู่ และ ขอบคุณทีมวิจัยบ้านหนองโง้งที่เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน และ ขอบคุณภาคส่วนอื่นๆ ที่ไม่ได้เอ่ยนาม ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง รูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน บ้านปลาบู่ ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้การหนุนเสริมของชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยอาหารด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น อีสานตอนกลาง (Node เกษตรกรรมยั่งยืน) โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชน 2) เพื่อศึกษาภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหารชุมชน 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนบ้านปลาบู่ และ 4) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน

ซึ่งบัดนี้การทำวิจัยได้เสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว ผลการศึกษาทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจรูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชน เห็นถึงภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหารของชุมชน และทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาอาหารในชุมชนของตนโดยไม่พึ่งพาอาหารจากภายนอก และสามารถพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการร่วมกันเรียนรู้ แก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านปลาบู่ได้ด้วยคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน

การเสนอผลการวิจัยในรายงานฉบับนี้ นอกจากนำเสนอผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์โครงการแล้ว ทีมวิจัยได้ถอดองค์ความรู้จากการวิจัยทั้งองค์ความรู้เชิงกระบวนการและองค์ความรู้เชิงเนื้อหา ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยและได้นำเสนอไว้ในรายงานนี้ด้วย ดังนั้นทีมวิจัยหวังเป็นอย่างการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการขยายแนวคิดการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน ของหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ หรือชุมชนที่สนใจต่อไป

ธีรดา นามให และคณะ

พฤษภาคม 2553

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

คำนำ

สารบัญ

บทที่ 1	**บทนำ**	**1**
บทที่ 2	**บริบทชุมชน**	**6**
บทที่ 3	**กระบวนการวิจัย**	**35**
	ภาค 1 ปฐมบทของการเดินทาง...สายใหม่	35
	ภาค 2 กระบวนการเรียนรู้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน เพื่อการปฏิบัติการพึ่งตนเองด้านอาหาร	56
บทที่ 4	**ผลการศึกษา**	**74**
	4.1 รูปแบบการผลิตอาหาร	74
	4.2 ภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหาร	84
	4.3 การพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรรมยั่งยืน	86
	4.4 กระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสาน	93
บทที่ 5	**บทเรียน**	**102**
	ปฐมบทของการเดินทาง...สายใหม่	103
	ภาค 1 การเรียนรู้ตนเอง	105
	ภาค 2 กระบวนการเรียนรูตนเอง ครอบครัว และชุมชน เพื่อการปฏิบัติการพึ่งตนเองด้านอาหาร	106
บทที่ 6	**การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น**	**113**
	รอบที่ 1 งานวิจัยท้องถิ่นกับการเรียนรู้ ที่นำสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง	113
	รอบที่ 2 คุณค่าของการเรียนรู้ เกิด เติบโต และผลิบาน	125
	เป้าหมายงานวิจัยและงานชุมชนเพื่อการเรียนรู้	142

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 7 สรุป วิเคราะห์ผลงานวิจัย **143**

7.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อพวกเรา 143

7.2 ปัจจัยที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงกับทีมวิจัย 149

7.3 สิ่งที่เรียนรู้ที่มากกว่าการเรียนรู้ตนเอง 155

7.4 มรรคผลที่ได้จากการวิจัย 162

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก **166**

ภาคผนวก ข **171**

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

"กินผักเป็นยา กินปลาเป็นอาหาร เฮ็ดเวียกเฮ็ดงานตางเซามีแฮง" เป็นคำกล่าวของปราชญ์ชาวอีสานที่สื่อถึงการเข้าถึงคุณค่าของอาหารการกินและการทำงานที่ไม่ได้เร่งรีบ เป็นการดำเนินชีวิตที่สมดุลทั้งการผลิตอาหารที่ปลอดภัย และการกินอาหารที่มีสรรพคุณเป็นยา การทำงานการผลิตเพื่อการดำรงชีวิตแบบพอเพียงอย่างแท้จริง ซึ่งตรงกันข้ามกับสังคมในปัจจุบันที่ผู้คนต้องดิ้นรน ขนไขว่ หารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัว เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการแบบบริโภคนิยมที่นับวันจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นค่านิยมบริโภคแต่ไม่ผลิต เน้นการหาเงินให้ได้จำนวนมาก เพื่อแลกเปลี่ยนกับความสะดวกสบายนั้น รวมไปถึงนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นที่การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมากกว่าการพัฒนาด้านเกษตรกรรม เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยอย่างมหาศาล โดยเฉพาะเกษตรกรผู้เป็นกระดูกสันหลังของชาติ และเป็นฐานการผลิตอาหารแก่ประชากรในประเทศ ที่ปัจจุบันเกษตรกรมีจำนวนลดลงและขาดความมั่นคงในชีวิต ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวก็กำลังเกิดขึ้นที่บ้านปลาบู่เช่นเดียวกัน

บ้านปลาบู่ หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านชนบทขนาดเล็ก มีประชากรประมาณ 300 คน จำนวน 65 ครอบครัว การประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้าน คือ การเกษตรกรรม ทำนา เลี้ยงสัตว์ ปลูกผักสวนครัว มีพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตรเฉลี่ย ครอบครัวละประมาณ 22 ไร่ การเกษตรกรรมของคนในหมู่บ้านได้อาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติเป็นหลัก คือน้ำฝนและลำน้ำเสียว ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่เกษตรกรนำน้ำมาใช้ในการเกษตร และเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างรายวันในอำเภอวาปีปทุม การอพยพแรงงานเข้ากรุงเทพฯ เพื่อหาเงินและกลับบ้านในฤดูกาลทำนา และมีการอพยพถาวรก็มีบางส่วน

ชาวบ้านปลาบู่แต่เดิมมีวิถีการทำนาเป็นวิถีการผลิตหลักของคนในชุมชน มีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ คือ ลำน้ำเสียวใหญ่ และป่าชุมชน(ป่าช้า) มีพื้นที่ 50 ไร่ ป่าโนนกุด 39 ไร่และป่าโคกบ้านแตะ จำนวน 60 ไร่ ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร ประเภทเห็ด ผักป่านานาชนิด แมลงที่กินได้ ไข่มดแดง และ อาหารป่าชนิดอื่นๆ ที่ชาวบ้านได้อาศัยในการดำรงชีวิต เรื่อยมา ซึ่งปัจจุบันแหล่งอาหารตามธรรมชาติเหล่านี้เสื่อมโทรมลงและอาหารตามธรรมชาติหายากขึ้น

ส่วนการผลิตอาหารของชาวบ้านปลาบู่ แต่เดิมนั้นมีวิถีการผลิตที่มีความหลากหลาย คือ การทำนาดำ ปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์ มีประเพณีการเอาแรง(ช่วยงานกันของคนในชุมชน) การปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคตลอดทั้งปี และ มีไม้ผลที่สอดคล้องกับฤดูกาล ซึ่งเป็นวิถีการผลิตอาหารที่พึ่งพิงปัจจัยภายในชุมชนเป็นหลักและอาศัยภายนอกน้อยที่สุด

แต่ในปัจจุบันอาหารตามธรรมชาติลดน้อยลง วิถีการผลิตอาหารของคนในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไป คือการทำนาที่เปลี่ยนแปลงจากนาดำเป็นนาหว่าน ใช้พันธุ์ข้าวส่งเสริม คือ กข.6 และมะลิ 105 มีการจ้างแรงงานในทุกขั้นตอนการผลิต มีการใช้ปุ๋ยเคมีสูงในการทำนา และความหลากหลายในเกษตรลดลง และเริ่มเป็นวิถีการผลิตข้าวเพื่อขายพร้อมๆกับการบริโภค โดยในระยะเวลา 4 เดือนระหว่างการทำนาเกษตรกรต้องพึ่งพาอาหารที่มาจากนอกชุมชนเป็นหลัก

การปลูกผักสวนครัวและผลไม้ จากเดิมที่ชาวบ้านมีการผลิตไว้พอกินตลอดทั้งปี แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านเพียงส่วนน้อยที่มีการผลิตในเฉพาะในบางฤดูกาล สวนผลไม้แบบผสมผสานก็กลายเป็นสวนไม้ยูคาลิปตัส มีการซื้อวัตถุดิบและอาหารจากรถเร่และร้านค้าในชุมชน รวมไปถึงอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ด้วย

จากการศึกษาเบื้องต้น พบว่าชุมชนบ้านปลาบู่มีสาเหตุหลายประการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตอาหารของชุมชน คือ

ประมาณ ปี พ.ศ. 2515 เริ่มมีการนำปุ๋ยเคมีเข้ามาใช้ในชุมชน ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลสนับสนุนการใช้ปุ๋ยเคมีตราหัววัวคันไถและตราใบไม้แก่เกษตรกร ด้วยเหตุผลที่ต้องการเพิ่มผลผลิตและทำให้ต้นข้าวเจริญเติบโตเร็ว

ประมาณปี พ.ศ. 2520 รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้นำพันธุ์ข้าว กข.6 มาแจกให้ชาวบ้าน ด้วยเหตุผลว่าต้องการให้เกษตรกรผลิตข้าวเพื่อขายต่างประเทศและอีกเหตุผล คือ เพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้มากขึ้น ซึ่งในช่วงแรกนั้นรัฐบาลสนับสนุนพันธุ์ข้าวฟรี แต่ระยะเวลาต่อมาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้นำมาจำหน่ายแก่เกษตรกร

ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นช่วงที่เริ่มมีการนำรถไถนามาใช้แทนแรงงานควายบ้างแล้ว เพราะพบว่ารถไถสามารถไถนาได้ดี ไถดินได้ลึกกว่าและสามารถไถได้ในเวลารวดเร็ว ปักดำนาได้ง่ายขึ้นด้วย และ เป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มผลิตข้าวเพื่อขายมากขึ้น เพราะเห็นข้าวราคาดีและเป็นรายได้หลักของครอบครัว สามารถนำรายได้ไปซื้อสิ่งของที่ต้องการอื่นๆ ได้ ความจำเป็นในการนำรถไถมาใช้จึงมีมากขึ้น

ประมาณ ปี พ.ศ. 2538 โครงการขุดลอกลำน้ำเสียวใหญ่ ของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดสรรงบประมาณในการขุดลอกลำน้ำ เพื่อการแก้ไขปัญหาน้ำเสียวเค็มจากอุตสาหกรรมเกลือที่ต้นน้ำเสียว (หนองบ่อ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม) ซึ่งจากการดำเนินโครงการดังกล่าวได้ทำให้เกิดการทำลายแหล่งอาหารธรรมชาติตามริมน้ำอย่างมหาศาล เช่น หน่อไม้ ผลไม้ป่า (ผีผวน เล็บแมว) ผักป่า (ผักเม็ก ผักกระโดน) และ อาหารป่าชนิดอื่นๆ หายไปโดยสิ้นเชิง เกษตรกรหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนคูเสียว เช่น ยูคาลิปตัส แทนพืชอาหารและพืชไม้ธรรมชาติ

ประมาณ ปี พ.ศ. 2540 เกษตรกรมีการเปลี่ยนรูปแบบการทำนาจากนาดำเป็นนาหว่านกว่า ร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด เพราะค่าแรงสูง ค่าปุ๋ยแพง และ ปัจจัยการผลิตอื่นๆ ก็ราคาแพงขึ้น

เกษตรกรเริ่มมีการอพยพแรงงานไปนอกชุมชนเพื่อหาเงินในช่วงฤดูแล้ง โดยนำอาหารของชุมชนไปบริโภคด้วย เช่น ข้าวสาร ปลาร้า ปลาแห้ง ผักต่างๆ เป็นต้น ทำให้แรงงานเพื่อการผลิตลดลง และในแปลงเกษตรไม่ได้มีการผลิตตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามในพื้นที่บ้านปลาบู่และชุมชนใกล้เคียงได้มีคนหลายคนที่มีการทำเกษตรกรรมตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สร้างความหลากหลายของรูปแบบการผลิตอาหาร โดยการสร้างความหลากหลายในแปลงเกษตร และสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านอาหาร ไม่ว่าจะเป็น แม่เหลิ่ง โคตรก่ำ พ่อทองดำ ธรรมมืด พ่อเพ็ง คำชัย รวมไปถึงพ่อชาย ประกอบมี (เกษตรกรต้นแบบบ้านหนองโง้ง) รวมไปถึงผู้นำในชุมชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานรวมกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเสียว คือพ่อสุทธะ ราชแสง และกลุ่มแม่บ้านมัดย้อมบ้านปลาบู่ที่ต้องการให้ชุมชนมีสร้างความพอเพียงของอาหารให้เกิดขึ้นในชุมชน

จากสภาพดังกล่าวชุมชนบ้านปลาบู่ได้เล็งเห็นความสำคัญและตระหนักในสภาพปัญหาความลดลงของอาหารจากธรรมชาติและความไม่เพียงพอ หลากหลาย ในระบบการผลิตอาหารในชุมชน ผู้นำชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการวิจัยรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน บ้านปลาบู่ ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามขึ้น เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชน ภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหาร เพื่อสร้างรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน

1.2 คำถามการวิจัย

คำถามหลัก จะมีกระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ในพื้นที่บ้านปลาบู่ ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ได้อย่างไร

คำถามรอง

1) รูปแบบการผลิตอาหารในชุมชนบ้านปลาบู่มีกี่รูปแบบ อะไรบ้าง แต่ละรูปแบบเป็นอย่างไร
2) ภาวะรายได้และรายจ่าย ในระบบการผลิตอาหารของชุมชนเป็นอย่างไร
3) จะพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านปลาบู่ ได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชน
2) เพื่อศึกษาภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหารชุมชน
3) เพื่อพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนบ้านปลาบู่

4) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่ ดำเนินการวิจัยในพื้นที่บ้านปลาบู่ หมู่ที่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย - เกษตรกรบ้านปลาบู่ทุกครัวเรือน จำนวน 65 หลังคาเรือน
- เกษตรกรทั่วไป 35 ครัวเรือน
- สมาชิกนำร่อง 20 ครัวเรือน

1.5 ระยะเวลาในการดำเนินงาน

ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน ถึง 2551 สิงหาคม 2552

1.6 วิธีดำเนินงาน

1) ประชุมทีมวิจัย
2) ประชุมชี้แจงโครงการกับพื้นที่เป้าหมาย
3) ออกแบบสำรวจข้อมูลการผลิตอาหารและภาวะรายได้ รายจ่ายจากการผลิตอาหาร
4) สำรวจข้อมูลการผลิต ภาวะรายได้และรายจ่ายจากการผลิตรายครัวเรือน
5) ประชุมกลุ่มย่อย ศึกษาและวิเคราะห์รายได้และรายจ่ายในระดับครอบครัวและชุมชน สัมภาษณ์เกษตรกรกรณีตัวอย่าง 6 กรณีศึกษา
6) เวทีโสเหล่ สาเหตุและความเปลี่ยนแปลงของการผลิตอาหารชุมชน
7) เวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
8) ศึกษาดูงานรูปการผลิตอาหารด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
9) วิเคราะห์แนวทางในการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชน
10) รายงานความก้าวหน้า
11) ทดลองปฏิบัติการการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน
    11.1 อบรมแนวคิดและเทคนิคงานเกษตรกรรมยั่งยืน
    11.2 การสนับสนุนการผลิตอาหารที่หลากหลายแบบผสมผสานในแปลงเกษตร กับเกษตรกรนำร่อง 20 ครัวเรือน
    11.3 การปรับปรุง บำรุงดินด้วยอินทรียวัตถุ
    11.4 การฟื้นฟูประเพณีเอาแรงในชุมชน

11.5 การผลิตสื่อชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและส่งเสริมการผลิตอาหารแบบผสมผสาน

12) ประชุมสรุปผลการทดลองปฏิบัติการและเตรียมการนำเสนอผลการวิจัย
13) จัดเวทีเสนอผลการวิจัยในระดับชุมชน
14) รายงานฉบับสมบูรณ์

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทราบรูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชนบ้านปลาบู่
2) ทราบภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหารชุมชน
3) ทราบสาเหตุ ความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตอาหารของชุมชน
4) มีครัวเรือน อย่างน้อย 20 ครัวเรือนเข้าร่วมเรียนรู้และมีการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน
5) ได้กระบวนการพัฒนาการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน
6) คนในชุมชนมีได้แนวทางในการพัฒนาระบบการผลิตอาหารที่นำไปสู่การสร้างความพอเพียงด้านอาหารในชุมชน

บทที่ 2
บริบทชุมชนบ้านปลาบู่

2.1 ลักษณะทั่วไป

บ้านปลาบู่เป็นหมู่บ้านชนบท พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ห่างจากอำเภอวาปีปทุม ประมาณ 9 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคามประมาณ 49 กิโลเมตร ห่างจากถนนสายวาปีปทุม-พยัคภูมิพิสัย ประมาณ 4 กิโลเมตร มีรถโดยสารผ่านมาจากหมู่บ้านมะแซว เพื่อไปยังตัวอำเภอวาปีปทุมวันละ 1 เที่ยว ในตอนเช้าตรู่ นอกจากนั้นหากใครมีความต้องการที่จะเข้าไปในตัวอำเภอต้องไปรถส่วนตัว

บ้านปลาบู่มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็น 4 คุ้ม ได้แก่ คุ้มบูรพา คุ้มดอกไม้ คุ้มเหนือพัฒนา และ คุ้มตะวันลับฟ้า บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกันเป็นกลุ่ม มีถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน และ ถนนคอนกรีตระหว่างบ้านปลาบู่ บ้านมะแซวและบ้านบมทุ่ง ส่วนบ้านโสกยาง -บ้านปลาบู่ ยังเป็นถนลูกรัง ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขังเดินทางไม่สะดวก ทิศใต้ของหมู่บ้านมีลำน้ำเสียวไหลผ่าน เกษตรกรสามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและเลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าว การทำนาจะทำด้วยแรงงานคนและใช้เครื่องเทคโนโลยีการเกษตรบ้าง การทำนามีการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นส่วนใหญ่ มีส่วนน้อยที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ แต่การทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองก็ยังมีอุปสรรค เพราะไม่มีวัสดุในการผลิตที่เพียงพอ

พื้นที่สาธารณะและพื้นที่การเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ ลานกีฬาชุมชน โรงเรียนชุมชนชาวนา วัดป่าช้า และ ป่าดอนปู่ตา แหล่งน้ำสาธารณะได้แก่ ลำน้ำเสียว ห้วยกุดปลาบู่ และ ห้วยพ่อใหญ่ด่าง

2.2 ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

หมู่บ้านปลาบู่เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ.ใดไม่ปรากฏ แต่มีเรื่องเล่าขานกันว่ามีแม่นาง ได้พาพี่น้องมาหาอาหาร (หาช้อนกุ้งและปลา) ในบริเวณลำห้วยเสียวและได้มาพบปลาบู่มากมาย อาศัยอยู่ตามพุ่มไม้ตามลำธาร จึงช่วยกันช้อนปลาบู่มาเป็นอาหารและนำกลับบ้านและแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง และ แม่นางได้เล่าให้ญาติพี่น้องฟังว่า พบพื้นที่อุดมสมบรูณ์มีอาหารการกินมากมาย เป็นพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้เหมาะอย่างยิ่งที่จะไปตั้งหมู่บ้าน แม่นางจึงชักชวนญาติพี่น้องมาหักร้างถางป่าเพื่อทำกินและตั้งบ้านเรือน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า *บ้านโนนดอกไม้* จากนั้นชาวบ้านผำ (ปัจจุบันเป็นบ้านนาฝาย ซึ่งเป็นบ้านเกิดของแม่นาง) ได้อพยพตามแม่นางและได้มีชาวบ้านโพธิ์งา บ้านดอกไม้ได้ยินข่าวเกี่ยวกับความอุดมสมบรูณ์ ต่างก็อพยพเข้ามาทำมาหากิน จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า *บ้านปลาบู่* ตามชนิดปลาที่มีอยู่มากมายในบริเวณนั้น และ ได้ยกแม่นางเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ต่อมาทางราชการได้ทราบถึงเรื่อง จึงมีการแต่งตั้งเป็นหมู่บ้านให้ถูกต้อง นับแต่นั้นมาก็เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองจากทางการมากกว่า100 ปีมาแล้ว

ปัจจุบัน ประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ เพื่อขายทอดตลาดหรือเลี้ยงไว้เพื่อนำมูลไปใส่ที่นาหรือแปลงผัก พอหลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านบางกลุ่มมักจะออกไปทำต่างจังหวัดเพื่อนำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายและหมุนเวียนในครัวเรือน ส่วนคนที่อยู่บ้านก็จะมีการหาปูหาปลาหรือของป่าไปขายและเก็บไว้กินในครอบครัว การดำเนินชีวิตของชาวบ้านปลาบู่เป็นลักษณะเช่นนี้ หลายๆ อย่างเข้ามาในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำเสียวใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2532 ทำให้ที่นาในเขตลุ่มน้ำเสียวมีภูมิทัศน์เปลี่ยนแปลงไป เช่น การปลูกไม้ยูคาบริเวณคันคู การขุดลอกลำเสียว (พ่อคำดี โคตรปลาบู่: สัมภาษณ์) ทำให้ชาวนาสามารถทำการเกษตรได้เมื่อเปรียบเทียบกับอดีตที่นาของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถทำการเกษตรได้เลยเพราะการทำโรงเกลือ อำเภอบรบือ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้น้ำในลุ่มน้ำเสียวเค็ม แต่ปัจจุบันก็มีพืชพันธุ์ใหม่ขึ้นแทนพืชอาหารที่เคยเป็นแหล่งหาอยู่หากินของคนในชุมชนเมื่อฤดูทำนาชาวบ้านจะสูบน้ำเสียวขึ้นเพื่อการเกษตร ส่งผลให้ข้าวตายหมดทำให้ชาวนาไม่ได้ผลผลิตจึงรวมตัวกันปิดถนนเพื่อเรียกร้องให้ยุติการทำนาเกลือ ได้มีการต่อรองกันเป็นเวลาหลายวันจนทำให้รัฐบาล มีการสั่งปิดโรงผลิตเกลือที่อำเภอบรบือ (พ่อรังษี นามใหญ่ : สัมภาษณ์) ทำให้ชาวนาแถบลุ่มน้ำเสียวรวมทั้งบ้านปลาบู่ได้กลับมาทำการเกษตรอีกครั้ง นี้คือศักยภาพและเป็นประวัติศาสตร์ของชาวนาลุ่มน้ำเสียวที่คงความภูมิใจตลอดมา

2.3 อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านโสกยาง ตำบลหนองแสง
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านบมทุ่ง ตำบลหนองแสง
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านมะแซว ตำบลหวาย
ทิศใต้ ติดต่อกับ ลำน้ำเสียว

2.4 ครัวเรือนและประชากร

บ้านปลาบู่มีจำนวน 68 ครัวเรือน มีประชากรประมาณ 278 คน ประชากรชาย 135 คนเป็นหญิง 157 คน โดยมีรายละเอียดตามตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 2.1 ข้อมูลประชากรแยกตามจำนวนอายุ

กลุ่มอายุ (ปี)	เพศชาย		เพศหญิง		รวม	
	จำนวน(คน)	ร้อยละ	จำนวน(คน)	ร้อยละ	จำนวน(คน)	ร้อยละ
0-4	6	2.1	10	3.4	16	5.5
5-9	16	5.5	8	2.7	24	8.2

กลุ่มอายุ(ปี)	เพศชาย		เพศหญิง		รวม	
	จำนวน(คน)	ร้อยละ	จำนวน(คน)	ร้อยละ	จำนวน(คน)	ร้อยละ
10-14	7	2.4	12	4.1	19	6.5
15-19	7	2.4	8	2.7	15	5.1
20-24	8	2.7	9	3.1	17	5.8
25-29	17	5.8	25	8.6	42	14.4
30-34	15	5.1	21	7.2	36	12.3
35-39	10	3.5	8	2.7	18	6.2
40-44	7	2.4	12	4.1	19	6.5
45-49	9	3.1	4	1.4	13	4.5
50-54	9	3.1	10	3.5	19	6.6
55-59	8	2.7	12	4.1	20	6.8
60ปีขึ้นไป	16	5.1	18	6.1	34	11.6
รวม	135	46.3	157	53.7	292	100

จากตารางข้างต้น สามารถแบ่งประชากรออกตามวัยได้ ดังนี้

1) วัยทารก (แรกเกิด-1ปี) จำนวน 3 คน เลี้ยงดูด้วยนมมารดา ครบ 4 เดือนอาหารเสริมไดรับวัคซีนตามเกณฑ์ทุกคน
2) วัยเด็ก (1-14ปี) จำนวน 56 คนมีการพัฒนาตามวัย ได้รับวัคซีนครบตามกำหนด และได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ 55 คน ปัญญาอ่อน 1 คน
3) วัยรุ่น (15-24ปี) จำนวน 32 คน ได้รับการศึกษาตามมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ไม่มีข้อมูลการใช้ยาเสพติด
4) วัยทำงาน (25-59ปี) จำนวน 167 คนมีการประกอบอาชีพทำนา รองลงมาคือ การรับจ้างที่ต่างจังหวัดในนอกช่วงฤดูทำนา มีการตรวจคัดกรองสุขภาพตามกลุ่มอายุโยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในกลุ่มของหญิงวัยเจริญพันธ์ที่แต่งงานแล้วและอยู่กินกับสามี ส่วนใหญ่นิยมกินยาคุมกำเนิดด้วยวิธีการทำหมันหญิง

วัยสูงอายุ (60ปี) จำนวน 34 คน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีลูกหลานดูแล เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุทุกคนมีกิจกรรมกันทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละครั้ง มีบางส่วนที่อยู่บ้านตามลำพัง ในช่วงเวลากลางวันเนื่องจากลูกหลานทำงานนอกบ้าน

2.5 การคมนาคม

ชุมชนบ้านปลาบู่มีถนนสายหลักคือถนนสายบ้านปลาบู่ – บ้านแดง เป็นถนนลาดยาง ส่วนเส้นทางรองที่ใช้ในการขนส่งคือ เส้นทางบ้านปลาบู่ – บ้านโสกยาง เป็นถนนลูกรัง สำหรับถนนภายในหมู่บ้านนั้นเป็นถนนคอนกรีต การเดินทางเข้าออกในชุมชนส่วนใหญ่จะอาศัยรถส่วนตัว และรถรับจ้างโดยมีรถโดยสารเข้าออกหมู่บ้านทุกวัน ในเวลา 6.00น. วันละเที่ยว นอกจากนี้ยังมีรถสามล้อที่บริการชาวบ้านที่ต้องการจะเข้ามาในชุมชนบ้านปลาบู่

2.6 สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของชุมชนมี 3 ฤดูด้วยกันดังนี้

- ฤดูฝน เริ่มต้นตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-เดือนกันยายน เป็นช่วงที่เหมาะแก่การทำนา
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม-เดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนา
- ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์-ต้นเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงที่เว้นจากการ ทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น

สภาพภูมิอากาศในปัจจุบันมีการผันแปรสูงมาก จนไม่สามารถคาดเดาลักษณะอากาศได้ ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่คนเฒ่าคนแก่สามารถสังเกตลักษณะธรรมชาติ เช่น การออกดอก ผลิใบ หรือ ลักษณะของแมลง สัตว์ต่างๆ เพื่อพยากรณ์ลักษณะอากาศได้อย่างแม่นยำ แต่ปัจจุบัน การสังเกตธรรมชาติเพื่อการคาดเดาลักษณะอากาศนั้นแทบจะไม่ถูกต้อง ซึ่งอาจจะมีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสภาวะโลกร้อนขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวมากขึ้นตามมา

2.7 การปกครอง

เขตการปกครองของชุมชน อยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยมีผู้นำชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

2.7.1 ผู้นำทางการ ประกอบด้วย

ชื่อสกุล	ตำแหน่ง	บ้านเขที่	อาชีพ
นายคำดี โคตรปลาบู่	ผู้ใหญ่บ้าน	50	ทำนา
นายสุทธะ ราชแสง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	19	ทำนา
นายวรวิทย์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	30	ทำนา
นายชาย ภูมิดง	ส.อบต	47	ทำนา
นางวันนี คองสี	ส.อบต.	2	ทำนา

2.7.2 ผู้นำทางธรรมชาติ ประกอบด้วย

1) นายเสรี บุพตา เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ เป็นผู้ที่มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน เป็นที่พึ่งพาของลูกหลานในการประกอบพิธีกรรม ประเพณีของชุมชน

2) นายทองม้วน โลหา เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ และ มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชาวบ้านให้ความเคารพและนับถือ

3) นายเพ็ง คำชัย เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ และ มีความรู้ในการรักษาสุขภาพแบบแผนโบราณ นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลที่ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวด้วย

2.7.3 ปราชญ์ชาวบ้าน

1) พ่อใหญ่เพ็ง คำชัย มีความสามารถในด้านยาสมุนไพร ทั้งการต้ม การฝน

2) แม่ใหญ่เหลา เปสุยะ มีความสามารถในด้าน นวดแผนโบราณ

3) พ่อใหญ่ม้วน โลหา มีความสามารถในด้านพิธีกรรมทางศาสนา และ การเป่ารักษาโรค

4) พ่อใหญ่เสรี บุพตา มีความสามารถในด้านพิธีกรรมทางศาสนา

บ้านปลาบู่ไม่มีเฒ่าจ้ำ เพราะในชุมชนจะให้ผู้อาวุโสทุกคนในชุมชนเป็นเฒ่าจ้ำด้วยกัน เนื่องจากอดีตที่ผ่านมา คนที่เป็นกระจ้ำจะเสียชีวิตเร็วขึ้น (อายุสั้น) ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าผู้ที่เป็นกระจ้ำจะมีอันเป็นไป จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ทำให้ชาวบ้านปักใจเชื่อเช่นนั้น เช่น กรณีตัวอย่างเฒ่าจ้ำคนสุดท้ายคือ พ่อใหญ่ม้วน ได้มีเหตุการณ์ต้นไม้ล้มทับควายของพ่อใหญ่ม้วนตาย จึงทำให้พ่อใหญ่ม้วนเลิกเป็นเฒ่าจ้ำ ด้วยเหตุนี้ทางชุมชนจึงไม่มีเฒ่าจ้ำ แต่หากมีงานพิธีกรรมต่างๆ พ่อใหญ่ม้วนก็จะมาช่วยเหลือเรื่องพิธีกรรมเหมือนเดิมแต่ไม่ถือว่าคนใดคนหนึ่งเป็นเฒ่าจ้ำ

2.7.4 ตำรวจอาสา ประกอบด้วย นายสมชาติ อุปกัง และนายหนูไกร มัชปาโต

2.7.5 กรรมการหมู่บ้าน

1) นายคำดี	โคตรปลาบู่	ประธาน
2) นายสุธะ	ราชแสง	รองประธาน
3) นายทองล้วน	เพ้ยจันทึก	เลขานุการ
4) นายสุภาพ	คองสี	เหรัญญิก
5) นายสัมฤทธิ์	คองสี	กรรมการ
6) นายผาย	ปัดโต	กรรมการ
7) นางวันนี	คองสี	กรรมการ

*2.7.6 **กรรมการอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน*** ประกอบด้วย

1) นางบุญเพชร โคตรปลาบู่

2) นายสัมฤทธิ์ คองสี

3) นางอัมรินทร์ ทำนา

4) นางสมควร พรรณมาตย์

5) นางสมพร ภูมิดง

6) นางพยุ ลงกลาง

7) นายผาย ปัตโต

*2.7.7 **ผู้นำทางศาสนา*** ประกอบด้วย นายเสรี บุพตา และ นายทองม้วน โลหา

2.8 วิถีชีวิตของชาวบ้านปลาบู่

สถานการณ์ของคนในชุมชนกำลังตกอยู่ในภาวะที่ต้องการพัฒนาเพื่อหาทางเลือกทางรอดให้กับชีวิตครอบครัวและชุมชน เพราะปัจจุบันทุกคนดิ้นรนเพื่อการหาเงินมาจุนเจือครอบครัว บางครัวเรือนต้องขายข้าวเพื่อให้ได้เงินมา แต่ต้องซื้อข้าวเพราะข้าวไม่เหลือในยุ้งฉาง ภาวะหนี้สินที่พอกพูนและมองไม้เห็นหนทางที่จะแก้ไข เพราะรายจ่ายนับวันยิ่งเพิ่มทวีคูณ การแก้ไขคือ การยืมหนี้เพื่อใช้หนี้อีกก้อนหนึ่ง ผู้คนส่วนใหญ่ตกอยู่ในภาวะเดียวกัน นอกจากนี้สุขภาพทรุดโทรมเพราะบริโภคอาหารที่ไม่สะอาด ปนเปื้อนสารพิษ ซื้ออาหารกินจากพ่อค้าแม่ค้าเป็นหลัก หาอาหารปลอดสารเคมียากขึ้น ศักดิ์ศรีและอิสรภาพของชาวนากำลังหดหายไปจากชุมชนชนบท ฉะนั้นการพัฒนาเพื่อหาทางรอดให้กับชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เร่งด่วนที่ทุกภาคส่วนต้องดำเนินการร่วมกันอย่างจริงจัง

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว หลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่จะอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น เช่น ก่อสร้าง พนักงานในโรงงานต่างๆ ในสมัยก่อนชาวบ้านส่วนใหญ่หลังจากเสร็จสิ้นจากการทำนาแล้วผู้ชายมักจะไปรับจ้างตัดอ้อยต่างจังหวัด เช่น จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดพิษณุโลก ส่วนผู้หญิงจะรับจ้างทอผ้าอยู่ที่บ้าน แต่ในปัจจุบันแล้วส่วนใหญ่จะเข้าไปรับจ้างในกรุงเทพมหานคร ตามบริษัทต่างๆ บางคนก็รับเหมาก่อสร้างที่ชาวบ้านบางครอบครัวยึดเป็นอาชีพรอง ซึ่งผู้ที่มีอาชีพรับเหมาก่อสร้างมีจำนวนทั้งสิ้น 20 คน สถานที่ในการทำงานไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับผู้รับเหมาว่าจะรับเหมาก่อสร้างที่ไหน สำหรับผู้ที่อยู่ในชุมชนไม่ได้ไปรับจ้างที่อื่นอย่างเด็ก สตรี และคนชรา จะว่างงาน แต่ปัจจุบันมีการพัฒนาอาชีพของกลุ่มมัดย้อม จึงทำให้มีงานทำในชุมชน

2.9 ประเพณีและความเชื่อ

2.9.1 ความเชื่อ

ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เน้นเรื่องกตัญญูต่อบุพการีผู้มีพระคุณและผู้อาวุโส ประเพณี-วัฒนธรรมที่สำคัญ เช่น

1) การเกิด ไม่ว่าทารกจะเกิดที่โรงพยาบาลหรือที่บ้าน 3 วันแรกของการเกิด แม่ใหญ่(ยาย) หรือผู้อาวุโสจะเป็นคนจัดหา ตกแต่งกระด้งให้เด็กนอน เมื่อครบ 3 วันจึงจะเป็นวิธีการเข้าอู่ โดยแม่ใหญ่กล่าวคำว่า *"จูฮุกกรู แม่นลูกสูเอาไปมื้อนี้ กลายมื้อนี้เมือนี้แม่นลูกกู บาคานเอยใหญ่มากินกล้วย"* (คำแปล ทารกแรกเกิดใหม่ ถ้าเป็นลูกผีก็ให้เอา(ตาย)ไปวันนี้ นับจากวันนี้ถือว่าเป็นลูกคนจะเอาไปไม่ได้ ทารกจะเจริญเติบโตไปไม่ได้) อุปกรณ์ที่ใส่ไปในกระด้งประกอบด้วย มีดใช้สำหรับกันผี แม่เก่าแม่หลัง สมุดดินสอหนังสือเพื่อให้เป็นคนที่มีการศึกษาเติบโตขึ้นมาจะได้เป็นเจ้าคนนายคน เมื่อจำทารกออกจากบ้าน เช่น ไปทุ่งนากับแม่ จะทำเครื่องหมายสีดำแต้มไว้ที่หน้าผากเพื่อป้องกันเพื่อให้แม่เก่าจำได้ เมื่อจะกลับจากนา มีการเรียกขวัญให้ทารกกลับบ้าน ตัวอย่างเช่น *"ลูกเอ้ยมือบ้านเฮาเด้อ"* ทารกแรกเกิดจะได้รับการแก้กำเริบ (กำเริบ หมายถึง ความเจ็บป่วย เด็กจะมีอาการไข้สูง ชัก ตัวเขียว อาการดังกล่าวน่าจะเป็นโรคระบาดทะยักจากการทำคลอด ในสมัยก่อนทารกที่มีอาการดังกล่าวจะเสียชีวิตทุกคน ทำให้บิดามารดากลัวมาก พิธีการนี้จะทำหลังจากเด็กเกิดประมาณ 3 วัน

2) การแต่งงาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวันกินดองหรือการเอาผัวเอาเมีย ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีตามประเพณีอีสานคือ การบายศรีสู่ขวัญผูกแขนเป็นวิธีการที่ประหยัด แต่ปัจจุบันมีการจัดงานใหญ่โตบางทีก็ทำให้เกิดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยได้

3) การจัดงานศพ เมื่อมีคนเสียชีวิตในหมู่บ้านชาวบ้านที่รู้ข่าว จะไปช่วยงานที่บ้านผู้ตายโดยที่ไม่ต้องเชิญ ศพจะถูกเผาภายใน 24 ชั่วโมงหรือศพค้างหนึ่งคืนเท่านั้นหรือตามเห็นสมควร ในหมู่บ้านคนจะให้การช่วยเหลือกันดีมากเหมือนกับทุกคนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน

4) การจัดงานบวช ส่วนใหญ่จะประกอบพิธีกรรมในอุโบสถ คนในบ้านปลาบู่หากจะบวชต้องตื่นแต่เช้าตรู่ หรือ ตอนเย็นเข้าอุโบสถในเมือง พิธีบวชจะเรียบง่าย แต่การจัดงานสังสรรค์ที่บ้านจะมีค่าใช้จ่ายสูงพอสมควร แต่ก็เรียบง่ายกว่าการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ

5) การเลี้ยงดอนตาปู่ ทุกปีชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะร่วมกันจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตา เพื่อพยากรณ์ว่าปีนี้ฝนจะตกถูกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ พิธีการนี้จะจัดทำในเดือนหกตรงกับวันพุธข้างขึ้นของสัปดาห์แรก ชาวบ้านจะเตรียมไก่ทุกครัวเรือน ครัวเรือนละ 1 ตัวข้าวเปลือกพอประมาณ รูปคนจำลองทุกคนในบ้าน รูปสัตว์เลี้ยงกระทงหน้าวัวที่ใส่เครื่องพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันพยากรณ์โดยดูจากคางไก่ ถ้าคางไก่โค้งงอแสดงว่าฝนจะตกดีข้าวปลาอุดมสมบรูณ์ ถ้าคางไก่ตรงพยากรณ์ว่าปีนี้ฝนจะแล้ง จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่บอกว่า ส่วนใหญ่การพยากรณ์จะแม่นยำ

2.9.2 ประเพณี

ชาวบ้านบ้านปลาบู่ยังคงยึดถือตามหลัก “ฮีตสิบสอง” คือ ประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือน ในแต่ละปี “ฮีต” มาจากคำว่า จารีต ถือเป็นจรรยาของสังคม ถ้าฝ่าฝืนมีความผิดเรียกว่า ผิดฮีต หมายถึง ผิดจารีต

ตารางที่ 2.2 แสดงการทำบุญประเพณีของชาวบ้านในรอบหนึ่งปี

เดือน	**ทำบุญประเพณี**	**การประกอบพิธีกรรมในชุมชน**
มกราคม	บุญคูณลาน	มีการนำข้าวไปถวายที่วัด
กุมภาพันธ์	บุญข้าวจี่	มีการดำเนินการ
มีนาคม	บุญผเวส	มีการดำเนินการ
เมษายน	บุญสงกรานต์	มีการดำเนินการ
พฤษภาคม	บุญเบิกบ้าน	มีการดำเนินการ
มิถุนายน	บุญบั้งไฟ	ไม่มี
กรกฎาคม	บุญทอดเทียน	มีการดำเนินการ
สิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน	มีการดำเนินการ
กันยายน	บุญข้าวสาก	มีการดำเนินการ
ตุลาคม	บุญออกพรรษา	มีการดำเนินการ
พฤศจิกายน	บุญกฐิน	มีการดำเนินการ
ธันวาคม	บุญขึ้นปีใหม่	มีการดำเนินการ

จากตารางส่วนใหญ่จะพบว่าในหมู่บ้านมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดทั้งสิบสองเดือน

ชาวบ้านทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีความเชื่อของชาวบ้านปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่นอีสานโดยทั่วไป คือถือ ฮีต12 คอง 14 เป็นวิถีปฏิบัติ โดยแต่ละเดือนมีการประกอบพิธีกรรมนับตั้งแต่อดีต

1) เดือนอ้าย จะมีการจัดบุญเข้ากรรมหรืองานปริวาสธรรมและงานบุญปีใหม่มีการจัดเลี้ยงทำบัญตักบาตร

2) เดือนยี่ จะมีการทำบุญข้าวกรรม

3) เดือนสาม จะมีการทำบุญข้าวจี่ หรือบุญจี่ข้าว และวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 จะเป็นวันมาฆบูชา ชาวบ้านร่วมกันทำบุญตักบาตรตอนเช้าและตอนเย็นจะมีการเวียนเทียน

4) บุญเดือนสี่ หรือบุญผะเวด เทศน์มหาชาติมีการแห่ต้นกัณฑ์หลอนและเทศน์มหาชาติประกอบพิธีกรรมแบบง่ายๆ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการได้ทำบุญ ฟังเทศน์มหาชาติถือว่ามีความสำคัญต่อชีวิตเป็นอย่างยิ่ง

5) เดือนห้า จะมีงานบุญสงกรานต์ มีการสงน้ำพระ รดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุและถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของคนไทยด้วย

6) เดือนหก บุญบั้งไฟ ซึ่งจัดตรงกับวันขึ้น15 ค่ำเดือน 6 แต่สำหรับบ้านปลาบู่และชุมชนแถบนั้นไม่มีการจัดงานบุญบั้งไฟ ซึ่งความเชื่อมาตั้งแต่เก่าก่อนว่าเป็นการสิ้นเปลือง ไม่เป็นที่นิยม

7) เดือนเจ็ดจะมีงานบุญเบิกบ้าน เป็นการทำบุญหมู่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล และปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกจากหมู่บ้าน โดยจะมีการร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า

8) เดือนแปด จะมีงานบุญซำฮะ ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันอาสาฬบูชา จะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าและในตอนเย็นจะมีการเวียนเทียน

9) เดือนเก้า แรม 1 เดือน 9 จะเป็นเข้าพรรษาจะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า

10) เดือนสิบ จะเป็นบุญข้าวประดับดินจะมีการทำบุญตักบาตรที่วัด โบราณถือว่าเป็นการทำบุญให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้ว

11) เดือนสิบเอ็ด ขึ้น15 เดือน 11 จะเป็นบุญออกพรรษาชาวบ้านร่วมกันทำบุญตกบาตรเทโวในตอนเช้า และในตอนเย็นจะมีการเวียนเทียน

12) เดือนสิบสองชาวบ้านร่วมกันทำบุญกฐินหรือบุญมหากฐินในวันขึ้น15 เดือน 12 เป็นวันลอยกระทงร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้าและในช่วงเย็นจะมีการนำกระทงไปลอยในแหล่งน้ำ

2.10 สภาพเศรษฐกิจบ้านปลาบู่

2.10.1 อาชีพ

ประชาชนบ้านปลาบู่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือทำนา อาชีพเสริม เช่น รับจ้างนอกฤดูทำนา เลี้ยงสัตว์ ปลูกผักขาย เลี้ยงไหม เลี้ยงปลา และเลี้ยงกบรายได้พอเพียงในการใช่จ่าย นอกจากนี้ยังมีการตั้งกลุ่มพัฒนาอาชีพการเลี้ยงกบและปลา มีวัตถุประสงค์ เพื่อประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว สมาชิกประกอบไปด้วย นายเพ็ง คำชัย เป็นประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม นายบุญสี แสนดี รองประธาน นายผัน เป็ดโคกแปะ กิจกรรมที่ร่วมดำเนินงานภายในกลุ่มได้แก่ การจัดหาแหล่งพ่อ-แม่พันธ์หรือลูกกบ การสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงและจัดหาตลาด การทำบ่อเลี้ยงกบและเลี้ยงปลาให้กับสมาชิก

อาชีพหลักของคนในชุมชน คือ การทำนา และ ถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่นำไปใช้จ่ายอย่างอื่นได้ แต่สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวชาวนาในปัจจุบัน คือ การเร่งรีบทำนา พอได้ผลผลิตก็ขาย

ข้าวเพื่อนำรายได้ไปใช้จ่าย ส่วนข้าวที่นำมากินในระยะยาวนั้นต้องอาศัยการหาเงินเพื่อซื้อข้าวกินอีกที ซึ่งสภาวการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวนาติดกับอยู่ภายใต้การพึ่งคนอื่น/ภายนอกไม่สิ้นสุด

2.10.2 ภาวะรายได้

รายได้ของชาวบ้านบ้านปลาบู่ จะมีความผันแปรอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งประกอบอาชีพรับจ้าง รายได้จึงขึ้นอยู่กับค่าแรงงานที่ได้รับ และชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาเป็นหลัก ในบางครอบครัวก็มีพื้นที่นามากมาย บางครอบครัวก็ไม่มีพื้นที่ที่จะทำกิน จากข้อมูลพื้นฐานชุมชนพบว่า เกษตรกรร้อยละ 42.85 มีที่ทำกินมากกว่า 25 ไร่ ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินน้อยต้องอาศัยรับจ้างทำงานทั่วไปเป็นรายได้ของครอบครัว จากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามพบว่าเกษตรร้อยละ 67.85 มีรายได้น้อยกว่า 30,000 บาทต่อปี มีเพียงร้อยละ 7.14 ที่มีรายได้ระหว่าง 90,000 – 120,000 บาทต่อปี

2.10.3 ภาวะหนี้สิน

ภาวะหนี้สินของชาวบ้านส่วนใหญ่มีสาเหตุที่สำคัญจากการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 42.85 ของเกษตรที่เก็บแบบสอบถามพบว่ามีการเป็นหนี้เพราะสาเหตุของการนำเงินมาใช้จ่ายในการเกษตร ลำดับรองลงมา คือ การเป็นหนี้เพื่อการนำเงินมาเป็นค่าเล่าเรียนบุตร คิดเป็นร้อยละ 17.85 และ เป็นหนี้เพราะนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 14.28

จำนวนหนี้สิน ร้อยละ 50 มีจำนวนตั้งแต่ 50,000 – 100,000 บาท ซึ่งเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ส่วนหนี้นายทุนในหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 28.57 และ เป็นหนี้จำนวนน้อยกว่า 40,000บาท

2.10.4 ค่าใช้จ่าย

จากการเก็บข้อมูลตัวอย่างในชุมชนจำนวน 28 ครัวเรือน (โดยการสุ่มตัวอย่าง) พบว่า เกษตรกรร้อยละ 46.42 มีการลงทุนในการซื้อปุ๋ยต่อการผลิตทางการเกษตรมากกว่า 10,000 บาทต่อปี ร้อยละ 14.28 มีค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรต่อปี จำนวนมากกว่า 20,000 บาท และนอกจากนั้นเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

2.10.5 เงินออมทรัพย์

ในชุมชนจะมีการออมทรัพย์ในรูปแบบเงินออม คือ การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ และ มีกองทุนสวัสดิการ เป็นการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูลกับสมาชิกในชุมชน จากการสำรวจข้อมูลพบว่า เกษตรกรร้อยละ 64.28 มีเงินออมต่ำกว่า 10,000 บาท

<u>ตารางที่ 2.3</u> ปฏิทินด้านเศรษฐกิจของบ้านปลาบู่

กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ	เดือน											
	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
- เอาข้าวขึ้นเล้า(ฉาง)												↔
- รับจ้างต่างจังหวัด		↔	↔	↔	↔							
- ทำอาชีพเสริมรายได้ตามถนัด		↔	↔	↔	↔							
		↔	↔	↔	↔							
- เตรียมทำนา					↔	↔						
- ทำนา							↔	↔	↔			
- เกี่ยวข้าว เก็บข้าว											↔	↔

2.11 ทรัพยากรธรรมชาติ

2.11.1 ป่าไม้ มีที่สาธารณประโยชน์ที่จัดไว้เป็นส่วนพิเศษของหมู่บ้านคือ ดอนปู่ตา ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 35 ไร่ เป็นป่าที่อุดมไปด้วยสมุนไพร และไม้นานาพันธุ์ หลายชนิดเป็นแหล่งยาแผนโบราณของหมู่บ้าน นอกจากนั้นเป็นป่าปลูกใหม่ตามที่ของเกษตรกรตาม ไร่ นา สวน เพราะพื้นที่ป่าเดิมกลายเป็นป่าเสื่อมโทรมไปหมดแล้ว นอกจากนี้ยังมีป่าช้าที่มีเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ ที่ชาวบ้านใช้เป็นสถานที่เผาศพคนตาย และเป็นแหล่งอาหารและผักป่าของคนในชุมชน

2.11.2 แหล่งน้ำ ชุมชนมีแหล่งน้ำสาธารณประโยชน์ที่สำคัญ คือ

1) กุดนาดี มีเนื้อที่ 18 ไร่ ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำสำหรับปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ มีน้ำไม่ตลอดปีเพราะตื้นเขินมาก

2) ลำห้วยเสียวใหญ่ ซึ่งไหลมาจากทิศตะวันตกผ่านทางทิศใต้ของหมู่บ้านไปทางทิศตะวันออก เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติแห่งเดียวที่มีน้ำใช้ตลอดปี แต่ช่วงฤดูแล้ง น้ำจะกร่อยและมีปริมาณน้อย

3)ฮองพ่อใหญ่ด่าง กุดสิม โสก หรือ ลำห้วยกุดบัว เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกในระยะของลำน้ำที่แตกต่างกัน เป็นลำห้วยที่แยกออกจากห้วยน้ำเสียวใหญ่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านปลาบู่ แล้วไหลผ่านจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก จะมีน้ำใช้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้นเพราะถึงช่วงหน้าแล้งน้ำจะแห้งหมดเพราะลำห้วยตื้นเขินและไม่มีฝายกันน้ำ

4) ลำห้วยกุดบัว เป็นลำห้วยที่แยกออกจากห้วยน้ำเสียวใหญ่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านปลาบู่ แล้วไหลผ่านไปทางทิศเหนือของหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตก จะมีน้ำใช้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้นเพราะถึงช่วงหน้าแล้งน้ำจะแห้งหมดเพราะลำห้วยตื้นเขินไม่มีฝายกันน้ำ

2.11.3 ที่ดิน

ลักษณะคุณภาพดินที่ทำการเกษตรมีหลายลักษณะ ทางทิศใต้ของหมู่บ้านจะเป็นดินเหนียว ถึงเหนียวปนทราย ด้านทางทิศเหนือของหมู่บ้านจะเป็นดินร่วนปนทราย ที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ดี ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ เกณฑ์ปานกลางร้อยละ 30 ของพื้นที่ ดินเค็มร้อยละ 20 ของพื้นที่ ทำให้การประกอบอาชีพของประชาชนส่วนหนึ่งที่มีที่ทำกินเป็นดินเค็มก็ประสบปัญหามาตลอด และอีกอย่างสภาพดินในปัจจุบันก็เสื่อมโทรมมาก เพราะมีการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นระยะเป็นเวลานานทำให้ดินขาดจุลินทรีย์

2.11.4 ประวัติศาสตร์ฐานทรัพยากรชุมชน

แบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นการสำรวจ สอบถาม สัมภาษณ์จากกลุ่มแม่บ้าน (มัดย้อม) และ ผู้นำชุมชน ซึ่งเหตุการณ์ที่สำคัญมีดังนี้

ตารางที่ 2.4 แสดงเหตุการณสำคัญที่เกิดขึ้นในอดีต ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับทรัพยากรธรรมชาติ

พ.ศ.	สภาพเหตุการณ์	สภาพทรัพยากร
2507	เกิดน้ำท่วมหนักในหมู่บ้านประมาณ 1 อาทิตย์ชาวบ้านต้องอพยพไปอยู่ที่โนนโรงเรียนบ้านปลาบู่ และหลังจากนั้นก็เกิดความแห้งแล้งถึงเดือนกันยายน	ป่าไม้มีมากและยังอุดมสมบรูณ์ สามารถหาอาหารได้จากธรรมชาติ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด หน่อไม้ ผลไม้ป่ามีมาก หาฟืนง่าย สัตว์ป่ามีมากเช่น กระต่าย ไก่ป่า หมาจิ้งจอก อีแร้ง พังพอน ปลาคาว ปลาหลด ปลาหลาด
2515	มีการเริ่มมีการนำปุ๋ยเคมีเข้ามาใช้ในชุมชน ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลสนับสนุนการใช้ปุ๋ยตราหัววัวคันไถและตราใบไม้แก่เกษตรกร	ป่าไม้มีมากและยังอุดมสมบรูณ์ สามารถหาอาหารได้จากธรรมชาติ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียดหน่อไม้ ผลไม้ป่ามีมาก หาฟืนง่าย สัตว์ป่ามีมากเช่น กระต่าย ไก่ป่า หมาจิ้งจอก อีแร้ง พังพอน ปลาคาว ปลาหลด ปลาหลาด
2520	รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้นำพันธุ์ข้าว กข.6 มาแจกให้ชาวบ้าน ด้วยเหตุผลว่าต้องการให้เกษตรกรผลิตข้าวเพื่อขายต่างประเทศ และอีกเหตุผล คือ ผลผลิตข้าวดี เม็ดสวยงาม ซึ่งในช่วงแรกนั้นรัฐบาลสนับสนุนพันธุ์ข้าวฟรี แต่ระยะเวลาต่อมาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้นำมาจำหน่ายแก่เกษตรกร	ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหดหายไป เพราะชาวนาบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำนามากขึ้น เพราะการผลิตเพื่อจำหน่ายมีมากขึ้นกว่าเดิม แต่สภาพการทำมาหากินยังมีวิถีแบบเดิมอยู่มาก เช่น การอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวัน

พ.ศ.	สภาพเหตุการณ์	สภาพทรัพยากร
2524	มีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน	ป่าไม้ยังเหลือมาก สัตว์ป่าที่มีคือ ไก่ป่า อีเห็น สัตว์ป่าที่หายไปคือ กระต่าย อีแร้ง หมาจิ้งจอก
2527	น้ำในแม่น้ำเสียวกลายเป็นน้ำเค็ม เนื่องจากการผลิตเกลือของโรงงานในอำเภอบรบือ	ป่าไม้ยังอุดมสมบรูณ์ มีหน่อไม้ ต้นกำพี ดวนนาง ผีผวน ในแม่น้ำไม่มีปลา
2530	เป็นช่วงที่เริ่มมีการนำรถไถนามาใช้แทนแรงงานควายบ้างแล้ว เพราะพบว่ารถไถสามารถไถนาได้ดี ปักที่ดินได้ลึกกว่าและสามารถไถได้ในเวลารวดเร็ว ปักดำนาได้ง่ายขึ้นด้วย	เป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มผลิตข้าวเพื่อขายมากขึ้น เพราะเห็นข้าวราคาดีและเป็นรายได้หลักของครอบครัว สามารถนำรายได้ไปซื้อสิ่งของที่ต้องการอื่นๆ ได้ ความจำเป็นในการนำรถไถมาใช้จึงมีมากขึ้นตาม
2533	ขุดลอกน้ำเสียว/รัฐบาลเอาปุ๋ยเคมีตราหัววัวคันไถ สูตร 16-16-8 มาให้ชาวบ้าน	โครงการขุดลอกลำน้ำเสียวใหญ่ ของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดสรรงบประมาณในการขุดลอกลำน้ำ เพื่อการแก้ไขปัญหาน้ำเสียวเค็มจากอุตสาหกรรมเกลือที่ต้นน้ำเสียว (อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม) ซึ่งจากการดำเนินโครงการดังกล่าวได้ทำให้เกิดการทำลายแหล่งอาหารธรรมชาติตามริมน้ำอย่างมหาศาล เช่น ผลไม้ป่า (ผีผวน เล็บแมว) ผักป่า (ผักเม็ก ผักกระโดน หน่อไม้) และ อาหารป่าชนิดอื่นๆ หายไปโดยสิ้นเชิง เกษตรกรหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนคูเสียว เช่น ยูคาลิปตัส แทนพืชอาหารและพืชไม้ธรรมชาติ
2540	เกษตรกรมีการเปลี่ยนรูปแบบการทำนาจากนาดำเป็นนาหว่านกว่า ร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด เพราะค่าแรงสูง ค่าปุ๋ยแพงและ ปัจจัยการผลิตอื่นๆ ก็ราคาแพงขึ้น ฉะนั้นการทำนาหว่านจึงมีเหตุผลเพื่อการลดต้นทุนด้วย นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการอพยพแรงงานเพื่อไปหาเงินในช่วงฤดูแล้งเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้วย	ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้กันอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่การเกษตรที่ใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมีนำมาใช้ในแปลงนามากขึ้น แหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น น้ำเสียวหายเค็มแต่ทรัพยากรริมน้ำหายไป ชาวนาไม่สามารถหาอาหารป่าริมน้ำได้ การเลี้ยงสัตว์ หญ้าริมน้ำหายไป วิถีการดำรงชีเริ่มมีการอพยพแรงงาน มีการรับจ้างนอกพื้นที่มากขึ้น

พ.ศ.	สภาพเหตุการณ์	สภาพทรัพยากร
	ทำให้แรงงานเพื่อการผลิตลดลง แต่กลับกลายเป็นแรงงานอพยพได้นำอาหารของชุมชนไปบริโภคด้วย เช่น ข้าวสาร ปลาร้า ปลาแห้ง ผักต่างๆ เป็นต้น	
2541	สร้างถนนลาดยางในหมู่บ้าน	ป่าไม้ถูกทำลาย ถูกถางเป็นนาเหลือเพียงป่าช้าและป่าดอนปู่ตา ต้นไผ่ถูกทำลาย ไก่ป่าหายไป
2543	น้ำท่วมเนื่องจากสร้างถนนไปปิดทางน้ำ	ต้นไม้ถูกทำลายต้นไม้ที่มีในท้องนาหายไปมีเพียงต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูกขึ้นเองเล็กน้อยอย่างต้นสะเดา
2549	น้ำท่วมพื้นที่นา	ป่าไม้ต้นไม้เหลือน้อยลงเพราะถูกทำลายอีเห็นหายไป
ปัจจุบัน	ฝนแล้ง แม่น้ำเสียวไม่มีน้ำ	ธรรมชาติเริ่มเสื่อมลง มีปลา ปู กบ เขียด ลดน้อยลง หาอาหารกินเหมือนในอดีตไม่ได้

2.11.5 ประเภทของภัยพิบัติธรรมชาติในรอบหนึ่งปี

ผู้ให้ข้อมูล นางวันนี คองสี อายุ 52 ปี นายคำดี โคตรปลาบู่ อายุ 55 ปี และ นางบุญสม เปสุยะ อายุ 60 ปี

<u>ตารางที่ 2.5</u> แสดงประเภทของภัยธรรมชาติในรอบ 1 ปี

ประเภทของภัยพิบัติ	ช่วงเวลาที่เกิดภัยพิบัติ											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
น้ำท่วม						←	—	—	→			
ฝนแล้ง					←	—	—	—	→			

ภัยพิบัติน้ำท่วม เกิดขึ้นได้โดยง่าย เพราะพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ราบลุ่มและมีอาณาเขตติดต่อกับลำน้ำเสียวทางทิศใต้ของชุมชน จึงทำให้การระบายน้ำช้าและน้ำจากแม่น้ำเสียวจึงไหลเข้าท่วมพื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของลำน้ำเสียวมีความตื้นเขินด้วย

ภัยพิบัติจากฝนแล้ง พื้นที่ทางทิศเหนือของชุมชนบ้านปลาบู่เป็นที่ดอน ที่โคก และไม่มีอาณาเขตติดต่อกับแหล่งน้ำใดๆ ถ้าปีไหนฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พื้นที่นาที่อยู่ทางทิศเหนือ ก็ไม่สามารถนำน้ำจากแหล่งน้ำใดๆ มาใช้ได้เลย

<u>ตารางที่ 2.6</u> แสดงประเภทของภัยธรรมชาติในรอบ 1 ปี

พ.ศ.	ภัยพิบัติที่เกิดขึ้น
2507	เกิดน้ำท่วมหนักในหมู่บ้านประมาณ 1 อาทิตย์ชาวบ้านต้องอพยพไปอยู่ที่โนนโรงเรียนบ้านปลาบู่ และขณะเดียวกันก็เกิดความแห้งแล้งถึงเดือนกันยายน
2527	น้ำในแม่น้ำเสียวกลายเป็นน้ำเค็มเนื่องจากการผลิตเกลือของโรงงานในอำเภอบรบือ
2533	ขุดลอกน้ำเสียว
2541	สร้างถนนลาดยางในหมู่บ้าน เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ทำกิน
2543	น้ำท่วมเนื่องจากสร้างถนนไปปิดทางน้ำ น้ำท่วมถึงถนนกลางหมู่บ้าน
2549	น้ำท่วมพื้นที่ทำกิน
2550	ฝนแล้ง แม่น้ำเสียวไม่มีน้ำ
2551	ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พื้นที่ทำกินที่อยู่ที่ดอนหรือโคกไม่มีน้ำในการปลูกข้าว

2.11.6 ความเป็นไปได้ที่ภัยพิบัติจะเกิดขึ้นในอนาคต

โอกาสที่ชุมชนบ้านปลาบู่จะเกิดภัยพิบัติขึ้นอีกมีมาก ทั้งภัยน้ำท่วมและฝนแล้ง เนื่องจาก ถ้าฝนแล้ง พื้นที่นาดอนก็ไม่มีน้ำ เพราะว่าไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ภัยน้ำท่วม เนื่องจากพื้นที่ทางทิศใต้เป็นที่ราบลุ่ม และไม่มีที่ระบายน้ำเช่นกัน

2.11.7 ผลกระทบของภัยพิบัติธรรมชาติต่อชุมชน

1) น้ำท่วม พื้นที่ทางทิศใต้ซึ่งเป็นที่น้ำท่วมถึงได้ ก็จะได้รับผลกระทบมากกว่าพื้นที่อื่นๆ และอพยพไปอยู่ที่ดอนคือที่โรงเรียนบ้านปลาบู่ ซึ่งปัจจุบันเป็นโรงเรียนร้าง คนในชุมชนบางคนก็ขายที่ดินทำกินที่น้ำท่วมเพื่ออพยพไปอยู่ที่อื่น เพราะผลผลิตจากการทำกินไม่เพียงพอ เกิดการอพยพแรงงานไปหารายได้ที่อื่น ครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ไม่ได้อยู่ด้วยกัน

2) ภัยแล้ง พื้นที่ทำกินที่อยู่ที่ดอน ถ้าฝนไม่ตก ก็ไม่มีน้ำในการปลูกข้าว บางปีต้องทำนาช้ากว่าปกติ บางปีก็ไม่สามารถทำนาได้เลย และคนในชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินเฉพาะนาดอน ก็ไม่มีข้าวกินในปีนั้นๆ สิ่งที่เกิดขึ้นคือ การอพยพแรงงาน ไปทำงานก่อสร้างหรือรับจ้างอื่นๆ นอกชุมชน ครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ไม่ได้อยู่ด้วยกัน

3) ผลกระทบในขณะที่เกิดภัยพิบัติ เมื่อน้ำท่วม พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ จะต้องอพยพไปอยู่ที่โรงเรียน และทรัพย์สินบ้านเรือนได้รับความเสียหาย ปลาเกิดโรคระบาด และตายไปเป็นจำนวนมาก ข้าวที่ปลูกก็เปื่อยตาย ไม่สามารถให้ผลผลิตได้เต็มที่ เกิดการขาดแคลนอาหาร และเกิดการอพยพแรงงาน

4) ผลกระทบในขณะที่เกิดภัยแล้ง ที่ดินทำกินไม่มีน้ำ ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ เกิดการขาดแคลนอาหาร ไม่สามารถให้ผลผลิตได้เต็มที่ เกิดการขาดแคลนอาหาร และเกิดการอพยพแรงงาน

2.12 การรักษาสุขภาพโดยทั่วไป

หมู่บ้านการมีศูนย์สาธารณชุมชนและกองทุนยาตั้งอยู่ที่บ้านอสม.บุญเพชร ให้บริการด้านสุขภาพขั้นพื้นฐาน มีกองทุนสุขภาพสำหรับกู้ยืมเงินเพื่อเป็นค่าใช่จ่ายเวลาเจ็บป่วย ประชาชนส่วนใหญ่บริการด้านสุขภาพที่โรงพยาบาลวาปีปทุม ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 9 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาในการเดินทางประมาณ 20 นาที โดยรถโดยสาร ประชาชนได้รับบริการด้านสุขภาพและระบบประกันสุขภาพอย่าง

- ผู้พิการได้รับการขึ้นทำเบียนทุกรายและได้รับสวัสดิการช่วยเหลือ
- ผู้มีรายได้น้อยได้รับการขึ้นทะเบียนคนยากจนได้ทุกราย
- ผู้สูงอายุได้รับการช่วยเหลือด้านการเงินจากองค์กรบริหารส่วนตำบล
- การรักษาพื้นบ้าน มีหมอพื้นบ้านตามข้อมูลที่กล่าวไว้แล้ว

ส่วนการดูแลสุขภาพของตนเองเมื่อเจ็บป่วย เมื่อเจ็บป่วยหรือไม่สบาย ชาวบ้านจะหาซื้อยาที่ขายในหมู่บ้านมากินเอง ถ้าอาการไม่ดีขึ้นจะรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน ถ้าเป็นโรคที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาให้หายขาด หรือเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้าย จะไปรักษาจากหมอพื้นบ้าน บุคคลที่ชาวบ้านนิยมมากที่สุดคือ นาเพ็ง คำชัย

2.13 ต้นทุนและศักยภาพของชุมชน

บ้านปลาบู่เป็นบ้านชาวนาขนาดเล็ก ถึงแม้ว่าจะเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กแต่ต้นทุนและศักยภาพของชุมชนก็มีมากมายหลายด้าน ซึ่งจะแบ่งออกเป็นต้นทุนทางด้านบุคคลและต้นทุนทางกายภาพชุมชนที่สามารถอธิบายได้ดังนี้

2.13.1 ต้นทุนทางบุคคลากร

1) ผู้นำชุมชนในที่นี้จะกล่าวถึงผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ ซึ่งมีแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำแบบที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้นำทางศาสนาที่ชาวบ้านให้ความเคารพ เชื่อฟัง และยังเป็นบุคคลที่สามารถสื่อสารความอยู่ดีมีสุขทางใจและจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชนอีกด้วย ซึ่งผู้นำที่โดดเด่น คือ นายเสรี บุพตา นายทองล้วน โลหา และพระภิกษุ (เจ้าอาวาสวัด) ส่วนผู้นำทางการที่เป็นกลุ่มที่สื่อกับสังคมภายนอก(หน่วยงานราชการ) ซึ่งคนเหล่านี้ คือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.นอกจากนนี้ยังมีผู้นำกิจกรมต่างๆในชุมชน คือ คณะกรรมการกลุ่มอมทรัพย์ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มทอเสื่อ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มผู้นำทางการก็จะมีประสบการณ์ในการทำกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกตามโอกาสตามโอกาสที่คนภายนอกกำหนดเป็นหลัก

2) ระบบคุณค่าและคุณธรรมชุมชน ระบบคุณค่าองชุมชนชาวนาโยทั่วไป คือ การให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน (เครือญาติ หรือ บ้านใกล้เคียง)คุณค่าของความสัมพันธ์องคนและ

ธรรมชาติที่เข้าไปใช้ประโยชน์คุณค่าของความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ระบบคุณค่าเหล่านี้ได้หล่อเลี้ยงชุมชนและผู้คนในการร่วมตัวกันมาอย่างยาวนานและระบบคุณธรรมหรือระบบยุติธรรมนั้นได้ใช้กับระบบอาวุโสเป็นตัวชี้ขาด นั้นคือการเคารพผู้มีประสบการณ์ชีวิตมาก่อน การให้ความสำคัญกับการอบรมสั่งสอนด้วยการเป็นตัวอย่างหรือต้นแบบที่ดี แต่ได้ชี้วัดที่การศึกษาสูงอย่างเดียว แต่คุณธรรม ความงามความดี คือ ตัวบ่งชี้ความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นต้นทุนที่ยังคงเหลืออยู่แต่เพียงกระแสวัตถุนิยมกังกัดกร่อนให้น้อยลงเท่านั้น

3) ความรู้ภูมิปัญญา และประสบการณ์ของชุมชน ด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านกว่าศตวรรษ ฉะนั้นการปะทะสังสรรค์ การรู้จัก คุ้นเคย การถือฮีตคอง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันยังเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตในชุมชน และสิ่งที่สำคัญ คือความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมและถ่ายทอด สืบต่อกันมาและเป็นสิ่งที่ค้ำจุนชุมชนและสร้างอัตลักษณ์ด้วยการฟื้นฟูภูมิปัญญาชุมชนชาวนา เพื่อสร้างทางเลือกและทางรอดในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์ปัจจุบัน ภูมิปัญญาหรือความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ เช่นความรู้จักในการจักสาน การทอเสื่อกก การปลูกผักสวนครัว การรักษาด้วยสมุนไพร และการเล่นดนตรีพื้นบ้านและการพัฒนาจิตวิญญาณเพื่อการอยู่ดีมีสุขตามรูปแบบชาวนา สิ่งเหล่านี้หากได้รับการฟื้นฟูและเอาใจใส่ต่อการนำมาเป็นฐานทรัพยากรที่เริ่มต้นจากสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ การพัฒนาที่ยั่งยืนก็จะเกิดขึ้นในที่สุด

4) ลักษณะอุปนิสัยของคนในชุมชน ลักษณะนิสัยของคนในชุมชน หรือ เปิงบ้าน ถือว่าคนในหมู่บ้านมีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่ง และ ที่เห็นเด่นชัดคือ ความสามัคคี การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ การสะออนกัน (ดูแลเอาใจใส่) คือการให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ รอบตัว ไม่นิ่งดูดาย ยังมีลักษณะซื่อสัตย์ และ มีบุคลิกที่มีความเป็นบ้านนาสูง ซึ่งบุคลิกเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานและเป็นต้นทุนที่ดีต่อการพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งที่ดีร่วมกัน หากมีการจัดการที่ดีอย่างต่อเนื่อง

5) องค์กรชุมชน องค์กรชุมชนในที่นี้คือ โครงสร้างโดยรวมของหมู่บ้านที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำหลัก ไม่มีความขัดแย้งในการบริหารชุมชนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายการเมือง (อบต.) และ ฝ่ายบริหาร มีความกลมเกลียวเป็นอย่างดี มีการประสานการทำงานร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วนั้นก็มีทั้งดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องและหยุดชะงัก อย่างไรก็ตามยังถือว่าโครงสร้างการบริหารชุมชนมีความเข้มแข็งเพียงแต่ต้องการการฟื้นฟู เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนร่วมกันเท่านั้น

2.13.2 ต้นทุนทางการเงินชุมชน

หมู่บ้านมีการจัดการการเงินเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์จะมีการเปิดให้สมาชิกมาออมทุกวันที่ 5 ของทุกเดือน นอกจากนี้ยังมีเงินที่ให้สมาชิกกู้ยืมตามความจำเป็นด้วย กองทุนหมู่บ้านก็เป็นหนึ่งกิจกรรมที่ทำให้เกิดการริหารการเงินชุมชนร่วมกัน และยังมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการเริ่มต้นกิจกรรรมของเยาวชนภายใต้การดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนชาวนา ซึ่งเด็กๆ ของโรงเรียนได้

หารายได้จากการทำกิจกรรมกับชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมงานวัดในวันแม่และวันสำคัญอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการขายกบ ซึ่งเป็นกิจกรมที่กลุ่มเด็กและเยาวชนได้ดำเนินการร่วมกัน และกิจกรรมที่สร้างกองทุนได้อีกอย่างกหนึ่งคือ การมัดย้อมผ้าสีธรรมชาติที่สมารถวางจำหน่ายในงานต่างๆ ได้ ขณะที่เด็กๆ มีกองทุนเป็นของตนเองและมีงบประมาณ 30,000 บาท

โรงเรียนชุมชนชาวนา ในหมู่บ้านปลาบู่ไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เด็กๆ ต้องเดินทางไปเข้าเรียนที่บ้านแดงซึ่งก็เป็นการจัดการของระบบการศึกษาที่ลงตัวพอดี แต่ด้วยแนวคิดการพัฒนาคน คือ เพื่อเป็นฐานสำคัญในการฟื้นฟูท้องถิ่นและการทำให้คนเห็นคุณค่าของตนเองตั้งแต่เด็ก เพื่อการเท่าทันสถานการณ์ภายนอก ไม่หลงกลกับภาพหลวงตาของกระแสทุนนิยม การก่อตั้งโรเรียนทางเลือกที่มีชื่อว่า โรงเรียนชุชนชาวนา ซึ่งคนที่ก่อตั้ง คือ คนที่เกิดในหมู่บ้านและเล็งเห็นคุณค่าของชุมชนเพื่อพัฒนากระบวนการระหว่างผู้เฒ่า ผู้แก่ และเด็กรุ่นใหม่ในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนร่วมกันอีกด้วย

2.13.3 ต้นทุนและศักยภาพทางกายภาพ

1) แม่น้ำ บ้านปลาบู่เป็นหมู่บ้านที่ไมสามารถนำน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้อุปโภคและบริโภคได้เพราะคุณภาพน้ำใต้ดินนั้นมีความเค็ม ฉะนั้นการรักษาแม่น้ำธรรมชาติจึงมีความจำเป็น และลำน้ำที่มีความสำคัญ คือ ลำน้ำเสียว กุดสิม โสกบั้งไฟ หรือ ลำฮอง ซึ่งแม่น้ำสายหลัก คือ ลำเสียว ซึ่งเป็นระบบน้ำที่เติมน้ำเข้ากุดสิมในฤดูฝน และ เก็บกักที่กุดสิมเพื่อการใช้สอย นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการอนุรักษ์พันธ์ปลาที่กุดสิมโดยห้ามคนหาปลาจนกว่าจะถึงฤดูกาลลงปลาประจำหมู่บ้านด้วยกัน ซึ่งวิธีการนี้เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สามารถรักษาคุณภาพน้ำเพื่อการใช้สอยด้วย นอกจากนี้ยังมีสระน้ำสาธารณะที่ชุมชนขุดร่วมกันและสามารถใช้ประโยชน์ตลอดปี(หากปีใดฝนดี)

2) ป่าไม้ ป่าไม้ที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านปลาบู่ คือ ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา ป่าโคกแปะ (โคกใหญ่) และดอนกุด การใช้ประโยชน์จากป่าแต่ละแห่งก็แตกต่างกันออกไป แต่จะเห็นว่าป่าไม้ที่มีประโยชน์ต่อการรักษาร่วมกันของคนในชุมชน คือ ป่าช้าและป่าดอนตาปู่ ซึ่งป่าทั้ง 2 แห่งนี้มีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน ป่าช้ามีจำนวน 59 ไร่ ป่าดอนตาปู่มีจำนวน 35 ไร่ ส่วนป่าอื่นๆนั้นชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการหาเห็ด ตัดไม้เพื่อทำฟืน

3) ที่ดิน ที่ดินในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นที่ดินส่วนบุคคลและที่ดินสาธารณะประโยชน์ ซึ่งที่ดินส่วนบุคลส่วนใหญ่(จากข้อมูลชุมชน) เป็นที่นา พบร้อยละ 45.31 มีที่นาตั้งแต่ 21-50 ไร่ ซึ่งถือว่าหมู่บ้านปลาบู่ยังถือครองที่ดินในจำนวนที่สูงพอสมควร ส่วนที่ดินสาธารณะประโยชน์มีการใช้ร่วมกันของชุมชน เช่น ลานกีฬาของเด็กและเยาวชน เป็นต้น

2.14 องค์กรต่าง ๆ ที่ดำเนินงานในบ้านปลาบู่

สถาบันชุมชนชาวนา เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นภายใต้ความเชื่อและศรัทธาในคุณค่าของสถาบันท้องถิ่น ได้แก่ **บ้าน** ที่ประกอบด้วยผู้คนที่มีความแตกต่างด้านวัย แตกต่างด้านประสบการณ์และแตกต่างด้านวงศ์ตระกูล แต่ผู้คนในหมู่บ้านมีความเชื่อและให้คุณค่ากับสิ่งหนึ่งสิ่งใดคล้ายๆ กัน เพราะประวัติศาสตร์การเป็นหมู่บ้านนั้นต้องผ่านการบ่มเพาะและถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ฉะนั้นการที่จะดำรงความเป็นบ้านและหมู่บ้านได้นั้น ต้องมีผู้นำที่ดี มีคุณธรรม พร้อมพรั่งด้วยความสามัคคีจากทีมผู้นำและคนในชุมชนและที่สำคัญของการทำงาน คือ ต้องเล็งเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การดำรงความเป็นหมู่บ้านถึงจะอยู่อย่างเป็นสุขได้ **วัด** คือ สถานที่บ่มเพาะความดี ดัดพฤติกรรมของผู้คนในหมู่บ้านให้ประพฤติตามครรลองครองธรรมและพัฒนาสติ ปัญญา ในการครองตนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกอย่างเท่าทัน นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ปลูกฝังคุณธรรม ศีลธรรมและพัฒนาคุณค่าการอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน และ **โรงเรียน** คือ สถานที่ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อและคุณค่าต่างๆ ของหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยกระดับขีดความสามารถของผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตนเอง เพื่อเข้าใจสถานการณ์สังคมภายนอก และ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการรู้เท่าทันและมีชีวิตอย่างสมดุลและเหมาะสม (ในความหมายของโรงเรียนชุมชนชาวนา)

เมื่อบ้านและหมู่บ้านประกอบด้วยผู้คนที่มีคุณธรรม ผู้คนที่มีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม จะยังผลให้ผู้คนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ช่วยเหลือกันและดูแลกันด้วยความเอื้ออารี ในขณะเดียวกันวัดก็เป็นที่กล่อมเกลา จรรโลงจิตใจให้คนเป็นคนดี มีศีลธรรมประจำใจจะนำผลในการอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข ส่วนโรงเรียนคือแหล่งอบรม สั่งสอน และถ่ายทอดคุณงามความดี ยกระดับความสามารถของคนให้รู้เท่าทันตนเองและสังคมภายนอก

โรงเรียนชุมชนชาวนา
(Farmer Community School)

ด้วยความเชื่อและให้คุณค่าแก่การอยู่ร่วมกันดังกล่าวนั้น สถาบันจึงมีการพัฒนาและจัดตั้งโรงเรียนชุมชนชาวนาขึ้น เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดของคนระหว่างรุ่นในชุมชนชาวนา ซึ่งเรื่องราวที่นำมาบ่มเพาะแก่ผู้เรียน คือ การนำเอาคุณค่า ความรู้ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นเนื้อหาหลักในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ซึ่งภายใต้กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ทางสถาบันมีความพยายามที่จะ

ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนที่จะนำไปสู่การบ่มเพาะผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้และเท่าทันตนเอง เท่าทันสถานการณ์ภายนอก เพื่อการจัดวางตนเองบนความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดของโรงเรียน

โรงเรียนชุมชนชาวนา ก่อตั้งเมื่อพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นโรงเรียนทางเลือกที่ตั้งขึ้นมาเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในชนบท ภายใต้ความเชื่อที่ว่าการพัฒนาคนที่สามารถดำรงตนท่ามกลางกระแสสังคมปัจจุบันได้ดีและมีความสุขนั้นต้องพัฒนาจากสภาวะข้างในตัวเขาเพื่อการเรียนรู้ตนเอง ซึ่งการรู้จักตนเองนั้นจะทำให้ผู้เรียนแยกแยะสิ่งที่พึงปฏิบัติหรือสิ่งที่มิควรกระทำ หลังจากผู้เรียนเข้าถึงสภาวะข้างในตนเองแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อไปคือการยกระดับทัศนคติเพื่อจัดวางความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งความเชื่อที่ว่าเมื่อทัศนคติได้รับการยกระดับ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันพึงประสงค์ก็จะเกิดขึ้น หากกระบวนการเรียนรู้มีความต่อเนื่องและกระทำซ้ำหลายๆ ครั้ง การพัฒนาและค้นพบคุณค่าภายในตัวผู้เรียนและการพัฒนาหลักการดำรงชีวิตที่เหมาะสมก็จะเกิดขึ้นต่อผู้เรียนในที่สุด

นอกจากนี้โรงเรียนชุมชนชาวนา ยังพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้ที่สร้างโอกาสให้เด็กได้มาสัมพันธ์และเรียนรู้ร่วมกัน โดยโรงเรียนจะมีการพัฒนาการเรียนการสอนที่เน้นเรื่องราวของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะใช้กิจกรรมเป็นตัวนำกระบวนการเรียนรู้ หรือที่เรียกว่าเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Learning by Doing) และการเรียนการสอนของโรงเรียนยังให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนทุกส่วนในชุมชนเพื่อการดูแลเด็กร่วมกันและการเรียนการสอนจะเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ปัญหาและศักยภาพของคนและชุมชน นอกจากนี้การเรียนการสอนยังพัฒนา

ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ปกครองและเด็ก และที่สำคัญกระบวนการเรียนรู้ยังส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าของท้องถิ่นระหว่างเด็กกับปราชญ์ชาวบ้าน การเรียนรู้เรื่องคุณธรรมขั้นพื้นฐานระหว่างเด็กกับพระสงฆ์ การเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีระหว่างเด็กกับกระจ้ำ หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ และ การเรียนรู้วิถีชาวนาระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในชุมชน

วัตถุประสงค์ของโรงเรียน

1) เพื่อสร้างคนให้เห็นคุณค่าความเป็นชาวนาและการพึ่งตนเองบนวิถีชาวนา
2) เพื่อส่งเสริมกระบวนการเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็ก ครอบครัว และ ชุมชน
3) เพื่อพิทักษ์สิทธิความเป็นชาวนา

จุดมุ่งหมายของโรงเรียน

คือ การสร้างคนให้เห็นคุณค่าของตนเองและเท่าทันโลกภายนอก เพื่อการพึ่งตนเอง ภายใต้การปฏิบัติการจริง กระบวนการถ่ายทอดและร่วมกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน

กลุ่มเป้าหมาย

1) เด็ก เยาวชนในชนบท และ นักศึกษาจากภายนอก ซึ่งคือกลุ่มคนที่เรียนรู้จากการปฏิบัติการจริงในชุมชน
2) ผู้ปกครอง ผู้เฒ่าผู้แก่ และ ผู้รู้ในชุมชน คือ กลุ่มคนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น
3) ชุมชน คือ กลุ่มคนที่มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาแห่งการเรียนรู้

บ่มเพาะ สัมมาทิฐิ
บ่มเพาะ สติ
บ่มเพาะ ปัญญา
เพื่อนำพา... พลวิถีแห่งสุข

กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน

กระบวนการพัฒนาตนเองผ่านการสัมผัสสภาวะภายในของผู้เรียนหรือการสร้างภูมิคุ้มกันและปลูกจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้เรียน สามารถเขียนเป็นกระบวนการได้ดังนี้

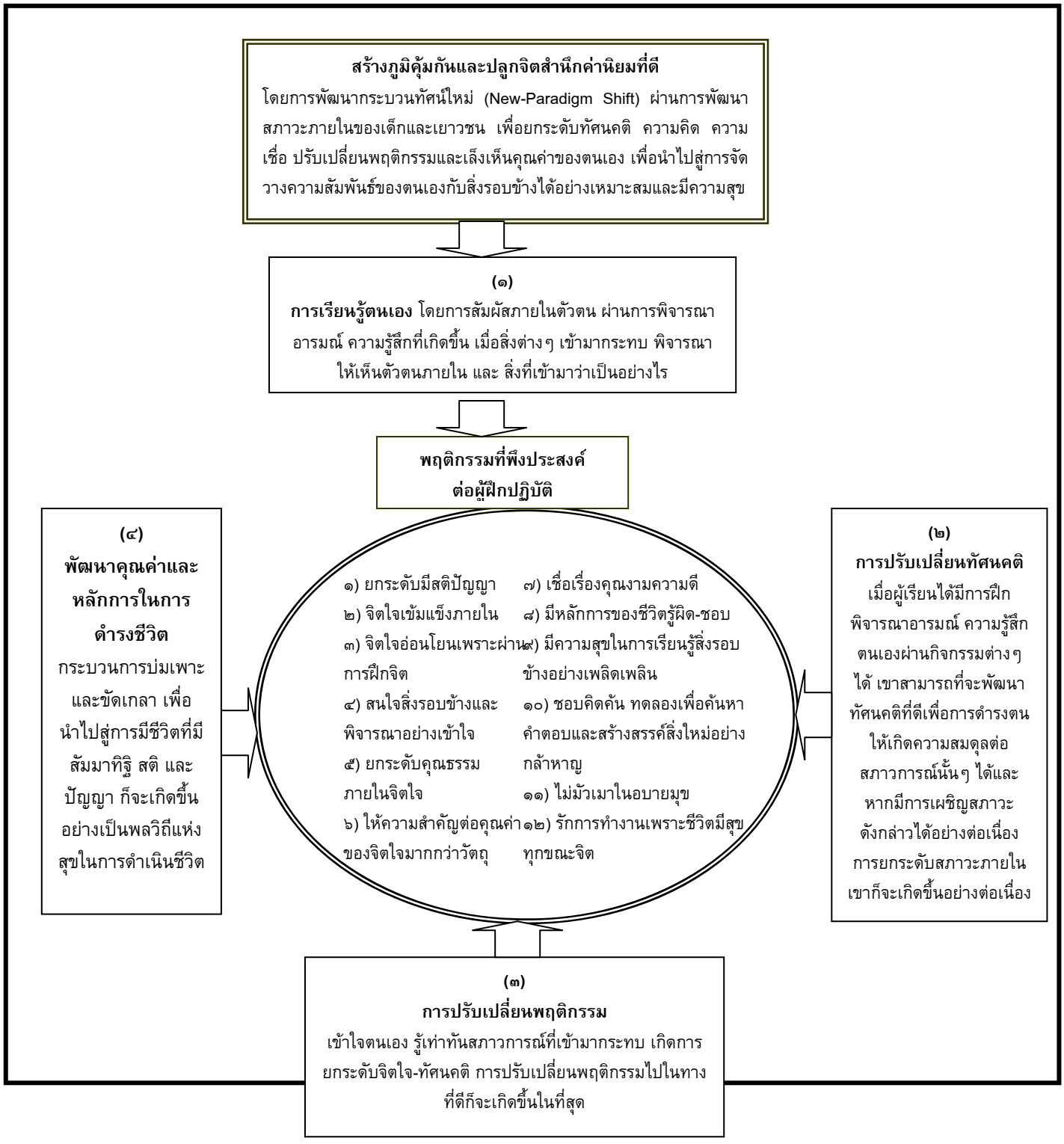

<u>แผนผังที่ 2.1</u> แสดงกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนชุมชนชาวนาชุมชนพึ่งตนเอง

ชุมชนพึ่งตนเอง คือ เป้าหมายหลักของการพัฒนา ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนต้องสามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายเห็น **คุณค่าความเป็นชาวนา**

กระบวนการเข้าถึงคุณค่าความเป็นชาวนา เริ่มต้นตั้งแต่การขยายแนวคิดจิตสาธารณะ (ความเอื้ออาทร) แก่กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการปฏิบัติการร่วมกัน ทั้งในด้านการถ่ายทอดและการเป็นผู้ถูกถ่ายทอด หากกระบวนการเรียนรู้เกิดอย่างต่อเนื่อง จะสามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงคุณค่าความเป็นชาวนาได้ ซึ่งหากพูดกันเพื่อเข้าใจง่ายๆ คือ การเข้าถึงสภาวะการพึ่งตนเองได้นั่นเอง เมื่อคนเข้าถึงการพึ่งตนเองได้ เขาจะเห็นคุณค่าการอยู่ร่วมกันแบบชาวนา (เอื้ออาทร) เกิดการเห็นอกเห็นใจ เกิดการแบ่งปันและเกื้อกูลกันและกัน คนสามารถจัดวางความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคน สัตว์และสิ่งแวดล้อม ด้วยความเอื้ออาทรและมีความเคารพในศักดิ์ศรีของตนเองและผู้อื่น การพิทักษ์สิทธิจะเกิดขึ้นในที่สุด

กระบวนการพัฒนาแนวคิดจิตสาธารณะจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยทั้งการปฏิบัติการร่วมกันตามฮีต-คอง ตามกิจกรรมสาธารณะ ตามกิจกรรมพัฒนาชุมชน และ ตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดและเล่าสู่กันฟัง

สิทธิชาวนา

กระบวนการเรียนรู้คุณค่าตนเองสุดท้ายจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ทั้งทางภายในและภายนอกของผู้เรียน ซึ่งเมื่อคนในระดับปัจเจกเข้าถึงแนวคิดจิตสาธารณะได้มากเท่าไหร่ นั่นคือการขยายแนวคิดการพึ่งตนเองได้มากขึ้นตามนั้น และชุมชนชาวนาที่ประกอบด้วยผู้คนที่มีแนวความคิดแบบเอื้ออาทรต่อกัน การริดรอนสิทธิคนอื่นก็จะลดลง การเคารพตนเองและผู้อื่นก็จะเกิดขึ้นในที่สุด

วงจรแห่งการเรียนรู้

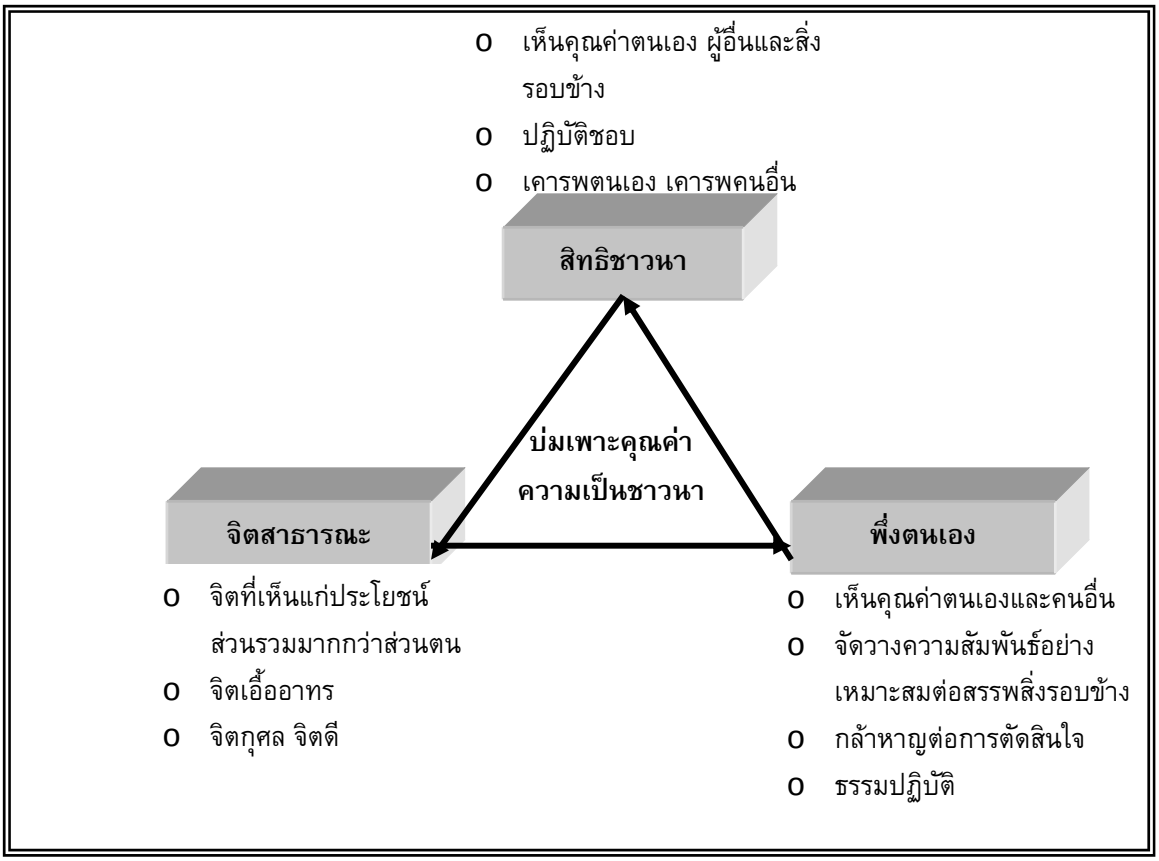

เมื่อคนมี***จิตสาธารณะ***การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนก็จะลดลง จิตเอื้ออาทรต่อสิ่งรอบข้างก็จะเกิดขึ้น เกิดกลายเป็นจิตดี จิตกุศลตลอดเวลา หากปฏิบัติและยึดถือจนเป็นวิถีปฏิบัติก็จะทำให้เกิดการเห็นคุณค่าตนเองและคนอื่นได้อย่างถูกต้อง การจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตนกับคนอื่นก็จะเกิดความเหมาะสม เมื่อเห็นชอบ ปฏิบัติชอบ การตัดสินใจบนธรรมปฏิบัตินี้ก็จะทำให้เกิดความกล้าหาญต่อการตัดสินใจด้านต่างๆ ***การพึ่งตนเอง***ทางด้านจิตใจจะก่อเกิดผลภายนอกโดยปริยาย และ แน่นอนการเห็นคุณค่าตนเอง การ***เคารพสิทธิคนอื่น***ก็จะเกิดโดยปริยายเช่นกัน

วงจรการบ่มเพาะคุณค่าความเป็นชาวนา คือ การค้นหาคุณค่าดั้งเดิมที่เคยมี เคยอยู่และเคยเป็นเพียงแต่กาลเวลาเปลี่ยนแปลงผู้คนเปลี่ยนผ่านแต่กระบวนการถ่ายทอดเพื่อการเรียนรู้หยุดนิ่ง คุณค่าเหล่านี้จึงลดลงตามกาลเวลา

การฟื้นฟูเพื่อการอยู่รอดของสังคมปัจจุบัน ต้องผ่านการปฏิบัติภายในและต้องปฏิบัติการกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ดูเหมือนสังคมอุดมคติ แต่มันจะเกิดขึ้นได้หากการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้นได้ตัดสินใจบนคุณค่าและความเชื่อของการมีจิตดีมีกุศล ดำรงตนแบบพึ่งตนเองและการเห็นคุณค่าตนเองและคนอื่นก็จะทำให้การลิดรอนสิทธิคนอื่นลดลง ชุมชนแห่งสุขก็จะเกิดขึ้นและขยายผลในที่สุด.

2.15 กลุ่มกิจกรรมในชุมชน

2.15.1 กลุ่มที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

1) กลุ่มออมทรัพย์ มีสมาชิกทั้งหมด 51 คน เริ่มดำเนินมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2546 ในแต่ละปีจะมีการแบ่งผลกำไรที่เกิดขึ้นจากดอกเบี้ย และ มีการเปิดรับสมาชิกใหม่เป็นประจำทุกปี กิจกรรมของกลุ่มคือการออมทรัพย์ และ เปิดให้สมาชิกกู้ยืมเป็นประจำทุกเดือน (วันที่ 5 ของทุกเดือน) คณะกรรมการประกอบด้วย

1. นายคำดี	โคตรปลาบู่	ประธานที่ปรึกษา
2. นายสุทธะ	ราชแสง	ประธานกลุ่มออมทรัพย์
3. นางบุญเพชร	โคตรปลาบู่	รองประธานกลุ่ม
4. นางคำปอน	บุญโรจน์	เลขานุการ
5. นายบุญสี	ปัดโต	เหรัญญิก
6. นางบัวผัน	บุพตา	กรรมการ
7. นางสมพิศ	จันสุราช	กรรมการ

2) กลุ่มมัดย้อมผ้าฝ้ายด้วยสีธรรมชาติ

กลุ่มมัดย้อมผ้าฝ้ายสีธรรมชาติเกิดขึ้นจากการดำเนินงานของสถาบันชุมชนชาวนา ซึ่งมีหน่วยปฏิบัติการกับชุมชน คือ โรงเรียนชุมชนชาวนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ซึ่งในการดำเนินงานของโรงเรียนไม่สามารถดำเนินการได้ลุล่วงหากครอบครัวไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ฉะนั้นการทำงานร่วมกับผู้ปกครองจึงเกิดขึ้น การพัฒนาการเรียนรู้ของโรงเรียนไม่ได้มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มเด็กเท่านั้นหากแต่ยังเป็นการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของกลุ่มผู้ปกครองด้วย ซึ่งวัตถุประสงค์ประสงค์ของกลุ่ม คือ

1) เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มกิจกรรมในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในระดับครอบครัว กลุ่มและชุมชน
2) เพื่อเสริมสร้างอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้และพัฒนาทักษะของกลุ่มให้เกิดความต่อเนื่องและสามรถพึ่งตนเองได้
3) เพื่อพัฒนากองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกกลุ่มและก่อให้เกิดประโยชน์กับเด็กและเยาวชนครอบครัวและชุมชน

เป้าหมายของกลุ่ม คือ

1) สร้างกลุ่มอาชีพให้มีความเข้มแข็ง เกิดการเรียนรู้การอยู่รวมกัน
2) ศึกษาและพัฒนาลวดลายของผ้ามัดย้อม
3) สร้างอาชีพเสริมเพื่อให้เกิดรายได้อย่างต่อเนื่องในกลุ่ม

ผลการดำเนินงานในปัจจุบัน เริ่มต้นจากการสร้างอาคารมัดย้อมที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนชุมชนชาวนา แต่ปัจจุบันย้ายสถานที่ไปยังอาคารสาธารณะของชุมชน ซึ่งสมาชิกสามารถดำเนินการมัดย้อม มัดผ้า เย็บผ้าและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการมัดผ้า ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งสิ้น 30 คน ที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมที่มีการดำเนินการเป็นประจำ คือ การประชุมประจำเดือนของสมาชิกเพื่อทำความเข้าใจในการดำเนินงานของกลุ่ม พัฒนากฎ-ระเบียบในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังมีการประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน บทเรียนของกลุ่มที่เกิดขึ้น และ วางแผนการดำเนินงานให้เกิดความต่อเนื่อง

กิจกรรมการพัฒนาลวดลายผ้านั้นมีทั้งการอบรมเพื่อให้เกิดทักษะการมัดผ้า โดยในครั้งแรกนั้นสมาชิกจะมาเรียนรู้ทักษะการเตรียมผ้า การมัด การย้อมสี และ การจัดการผ้า นอกจากนี้การตัดเย็บสมาชิกที่มีทักษะจะเป็นกลุ่มคนเป้าหมายที่จะได้รับมอบหมายจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ตัด เย็บผ้าเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ

การดำเนินงานของกลุ่มมัดย้อมนั้นนอกจากสถาบันชุมชนชาวนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แล้วนั้นยังมี องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินงานของกลุ่มด้วย ทีมที่ปรึกษาของกลุ่ม คือ นายคำดี โคตรปลาบู่ ผู้ใหญ่บ้าน นายบุญสี โคตรปลาบู่ นายสุทธะ ราชแสง นางวันนี คองสี และดูแลอย่างใกล้ชิด โดยนายณรงค์ กุลจันทร์ ฝ่ายส่งเสริมและสนับสนุน ประกอบด้วย นางสาวธีรดา นามให ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนชาวนา
และ นายอัศวเดช สิทธิสาร เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน อบต. หนองแสง

โครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม

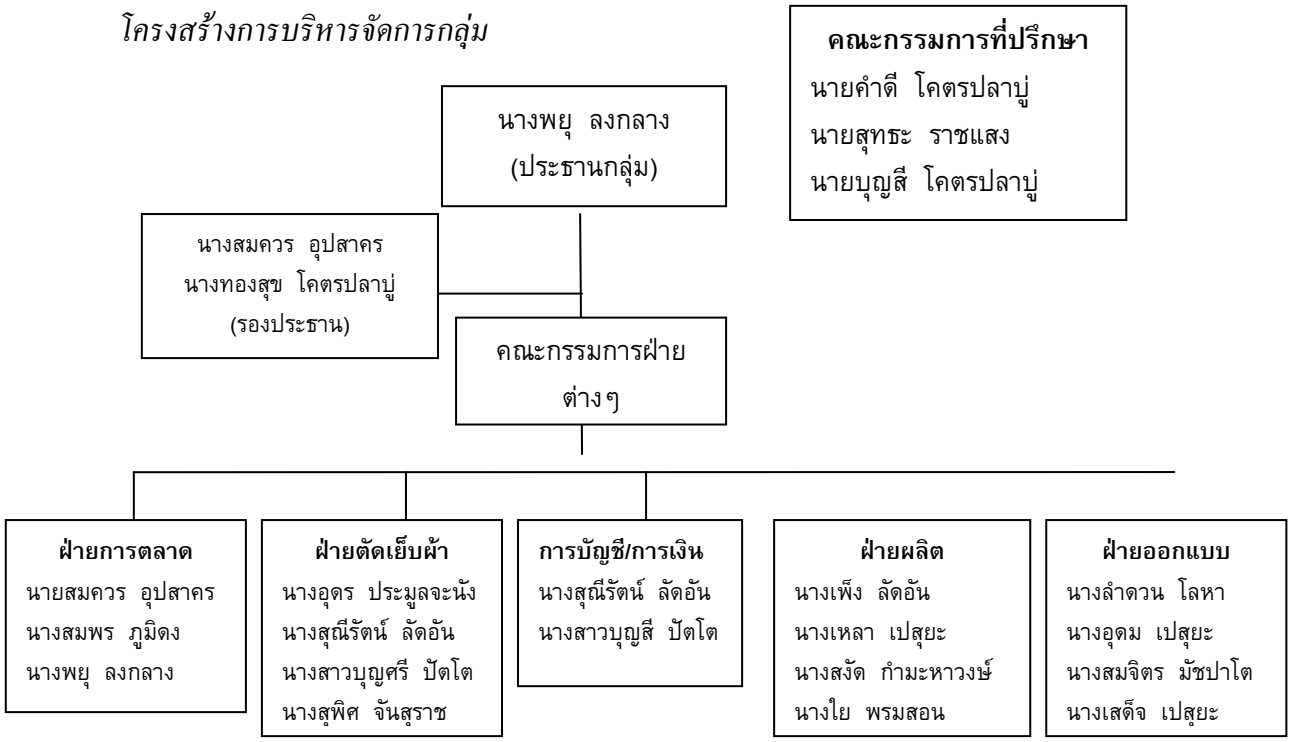

3) กองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

กองทุนสวัสดิการชุมชนเกิดขึ้นจากการเผชิญปัญหาของผู้ปกครองเด็กที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมมัดย้อม ซึ่งในปีการศึกษา 2551 ทางโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 17 (บ้านแดง) ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่เด็กๆ ต้องเดินทางไปเรียนหนังสือ เป็นระยะทาง ประมาณ 4 กิโลเมตรทุกวัน ถูกตัดงบประมาณในการขนส่งนักเรียนลง ทำให้ผู้ปกครองต้องรับภาระการส่งลูกไปเรียนหนังสือ และต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นครอบครัวละ 200 บาทต่อเดือน หากครอบครัวใดมีลูกมากกว่า 1 คนก็ถือว่าเป็นภาระหนักพอสมควร ฉะนั้นการเริ่มคิดถึงสวัสดิการชุมชนจึงเกิดขึ้น เพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน

เงินกองทุนเริ่มต้นที่เด็กๆ ของโรงเรียนชุมชนชาวนาได้ร่วมกันสะสมไว้จำนวนหนึ่ง และสมาชิกลงหุ้นอีกคนละ 100 บาท และ ในแต่ละเดือนนั้นสะสมเงินออมคนละ 10 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งเด็กและผู้ใหญ่ประมาณ 60 คน

นอกจากนี้กิจกรรมกองทุนยังมีการทำนารวมร่วมกัน โดยการเสียสละที่นาของพ่อเป นามให จำนวน 5 ไร่ เพื่อให้สมาชิกกองทุนได้ทำนาร่วมกัน และ เป็นแปลงทดลองในการทำนาอินทรีย์ หากผลผลิตและรายได้เกิดขึ้นก็จะเป็นการจัดการของกองทุนสวัสดิการร่วมกัน

2.15.2 กลุ่มกิจกรรมที่ดำเนินการแบบไม่ต่อเนื่องในลักษณะกลุ่ม แต่เป็นวิถีชุมชน

ในชุมชนยังมีกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย แต่เป็นลักษณะการดำเนินงานเป็นรายครอบครัว ซึ่งบางกิจกรรมเกิดขึ้นจากการนำทักษะที่ได้จากการไปรับจ้างข้างนอกมาทำต่อที่หมู่บ้าน ได้แก่

1)กิจกรรมการเย็บผ้า ซึ่งเป็นลักษณะการเย็บผ้าส่งตามคำสั่ง (Order) ของผู้ที่รับผ้า (Subcontract) มาอีกทีหนึ่ง ซึ่งมีผู้ประกอบกิจการ จำนวน 5 คัวเรือน ได้แก่ 1) นายสมาน โคตรสีเขียว (ประธานดำเนินงาน) ๒) นายอัมพร วงษ์สาเหวก 3) นางพัตร คองสี 4) นางคำปอน บุญโรจน์ 5) นางแพงศรี โคตรสีเขียว และ 6) นางบัวทอง คองทองสี

2) กิจกรรมการเลี้ยงปลา ก็ดำเนินการเป็นรายครอบครัว ซึ่งงบประมาณเบื้องต้นได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการในการสนับสนุนบ่อเลี้ยงและพันธุ์ปลา ซึ่งมีสมาชิกทั้งหมู่บ้าน และ มีการคัดเลือกคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อดำเนินการโครงการในเบื้องต้น แต่การเชื่อมโยงกลุ่มเพื่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องนั้นไม่มี เป็นแต่เพียงกิจกรรมเฉพาะกิจ และ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อการบริหารจัดการงบประมาณเท่านั้น ซึ่งมีคณะกรรมการดูแล จำนวน 20 คน ประธานดำเนินงาน คือ นายเพ็ง คำชัย

3) กลุ่มทอเสื่อ เป็นกลุ่มแม่บ้านที่มีการทอเสื่อใช้ในครัวเรือนตนเองอยู่แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทอใช้ในครอบครัว ไม่มีการจำหน่ายแต่อย่างใด ซึ่งมีการสำรวจกลุ่มคนที่ดำเนินการทั้งสิ้น 20 คน ในเบื้องต้นมีการรวมกลุ่มดำเนินงานร่วมกัน โดยการรวมกลุ่มทำ แต่ดำเนินการได้ไม่นานก็มีการล้มเลิก มีแต่เพียงรายชื่อคณะกรรมการที่ดำเนินการไว้เท่านั้น ประธานกลุ่ม คือ นางทองสา บุพตา

4) กลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่รวมกันดำเนินงานในวันสำคัญของชุมชน ที่ต้องการทำงานช่วยกันเป็นกลุ่ม และ เป็นตัวแทนชุมชนเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางราชการจัดขึ้น มีคณะกรรมการดำเนินงาน จำนวน 16 คน สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน คือ ทุกคนที่เป็นผู้หญิงที่อยู่ในวัยกลางคนทุกคน ประธานกลุ่ม คือ นางบุญเพชร โคตรปลาบู่

5) กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน ในหมู่บ้านจะมีหมอยาที่มีความสามารถในการรักษาอาการป่วยของคนในหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตนั้นถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันได้รับความสนใจน้อยลง แต่ก็ยังคงมีหมอยารักษาอยู่บ้างและมีบางคนที่ได้รับความน่าเชื่อถือเป็นอย่างมากเพราะสามารถรักษาโรคที่คนในปัจจุบันเผชิญอยู่ได้อย่างดี หมอยาประจำหมู่บ้าน ได้แก่ นายเพ็ง คำชัย เป็นหมอยาที่มีชื่อเสียงพอสมควร มีการรักษาทั้งยาต้ม ยาฝน และ สมุนไพรรักษาโรคตับ และ อื่นๆ นายสุทธะ ราชแสง นายทองล้วน เพ้ยจันทึก และ นายผาย ปัตโต นายคำดี โคตรปลาบู่ และ นายม้วน โลหา เป็นหมอยาที่สามารถรักษาโดยการเป่าแก้พิษ ทั้งเป่าแก้พิษในเด็ก แก้พิษน้ำร้อนลวก ไฟไหม้ ซึ่งแต่ละหมอจะมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้านต่างกันไป ส่วนนายรังษี นามให รักษาโดยการเป่าคนและสัตว์ที่มีอาการอวัยวะในร่างกายได้รับการบาดเจ็บ แต่ไม่มีบาดแผลเป็นการเคล็ดยอกภายใน

2.15.3 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับกลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่างๆ ภายนอก

บ้านปลาบู่มีความสัมพันธ์กับการบริหารส่วนตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากอยู่ภายใต้เขตการปกครองของตำบลหนองแสง โดยทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสงได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ของชุมชน อาทิ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มมัดย้อม และ การปกครองของชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนเรื่องงบประมาณจากองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อส่งเสริมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนด้วยเช่นกัน

2.16 สภาพปัญหาที่ละเอียดอ่อนของชุมชน

1) ปัญหาเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหลอกเลือดในสมอง โรคกระดูกและโรคข้อ

2) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

3) ปัญหาความเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่อทางระบาดวิทยาในระบบต่างๆ เช่น ระบบทางเดินหายใจ โรคไข้หวัดนก เพราะประชาชนเลี้ยงไก่บ้านทุกหลังคาเรือน และ ฝุ่นละออง จากการเก็บเกี่ยวมีการเกษตรกรรม ประชาชนมีโอกาสเกิดโรคผิวหนัง

4) หมู่บ้านปลาบู่แห่งนี้มีคนชราทั้งหมด 11 คนและมีคนชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เลย 2 คน มีคนพิการทั้งหมด 7 คน โดยแบ่งตามระดับการช่วยเหลือตนเองได้แก่ คนที่ไม่ได้ยินเสียง 1 คน คนที่เคลื่อนไหวช้า 3 คน และ คนที่มองไม่เห็น 3 คน

5) มีแม่ลูกอ่อนในชุมชนทั้งหมด 11 คน (พฤศจิกายน: 2552) ซึ่งแม่เด็กเล็กเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องได้รับการดูแลเนื่องจากแม่เด็กเล็กนั้นไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากเหมือนอย่างคนทั่วๆ ไป

สำหรับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในแต่ละปี คือ กลุ่มของชาวบ้านที่พื้นที่นาเป็นนาโคก(ที่ราบสูง)เพียงอย่างเดียว และผู้ที่มีพื้นที่นาเป็นที่ลุ่มเพียงอย่างเดียว โดยผู้ที่มีพื้นที่นาเป็นนาโคกเพียงอย่างเดียวมีจำนวนทั้งสิ้น 5 ราย ส่วนผู้ที่มีพื้นที่นาเป็นนาลุ่มอย่างเดียวมี ๒๓ รายซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะได้รับผลกระทบเกือบทุกปี ผู้ที่มีนาโคกจะพบกับปัญหาภัยแล้งเกือบทุกปีจะได้ดำนาในช่วงเดือนสิงหาคมหรือกันยายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ล้าช้ากว่าคนอื่นๆ เพราะนาโคกไม่มีน้ำเพียงพอในการทำนา ในบางปีหากน้ำน้อยก็จะได้ผลผลิตน้อย สำหรับคนที่มีนาลุ่มจะได้ดำนาเร็วแต่สภาพของพื้นนามักทำให้เกิดน้ำท่วมอยู่บ่อยๆ ทำให้ได้รับความเสียบางปีน้ำท่วมพื้นที่นาได้ผลิตเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อีกทั้งผู้ที่มีพื้นที่ในการทำกินน้อยก็มักได้รับผลกระทบด้วยเช่นเดียวกัน โดยผู้ที่มีพื้นที่ทำกินน้อยที่สุดคือมีพื้นที่ทำกินจำนวน 4 ไร่ ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของครอบครัว

บทที่ 3
กระบวนการศึกษาวิจัย

ภาค 1 ปฐมบทของการเดินทาง...สายใหม่

ฉากที่ 1 ปฐมบทของการเรียนรู้ ...กับการเดินทางร่วมกัน

หลังจากที่ได้ไปอบรมการดำเนินโครงการวิจัยมาแล้วจากที่ สกว .ได้จัดฝึกอบรมให้ ที่ศูนย์ประชุมไทบ้านดองแดง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ทางทีม สกว.ก็ได้นัดที่จะลงมาช่วยกันพัฒนาโครงการวิจัย เพื่อแตกกรอบเนื้อหาในการเก็บข้อมูลโครงการวิจัย ทีมสกว.ได้นัดในวันที่ 28 กรกฎาคม 2551 แต่เมื่อถึงวันที่นัดหมาย ทางทีมพี่เลี้ยงโครงการก็ได้ทำกระบวนการนำพาทีมวิจัยช่วยกันสรุปการเรียนรู้ จากการเข้าร่วมอบรม มาว่าเกิดความรู้สึกอย่างไร ซึ่งทางทีมวิจัยได้ช่วยกันระดมความคิดเห็นออกมาได้บ้างแต่ก็ไม่มากนักเพราะเป็นครั้งแรกในการประชุมทีมวิจัย แล้วก็มีข้อกังวลหลายอย่างโดยใช้เครื่องมือ คือ หมอนช่วยคิด (โยนหมอน) เพราะเมื่อโยนหมอนให้ใคร คนๆ นั้นต้องตอบ อะไรก็ได้ ซึ่งการทำแบบนี้ก็จะได้ความสนุกสนานไม่เครียดด้วย

จากนั้นได้ถามว่า 1 ปี คาดหวังอะไร? กับงานวิจัย ใช้กระบวนการเดิมคือ หมอนช่วยคิด และเมื่อทีมสกว.พร้อมก็ได้ช่วยกันแตกกรอบเนื้อหาร่วมกันโดยผู้จัดกระบวนการจัดกระบวนการต่อไปจนการแตกกรอบเนื้อหาเสร็จแล้วซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นทีมพี่เลี้ยงและทีม สกว.เป็นผู้ระดมมากกว่าชาวบ้านที่เป็นทีมวิจัยเอง แต่อาจจะเป็นเพราะว่าทีมวิจัยยังไม่กล้านำเสนอเพราะยังไม่เข้าใจมากจึงยังไม่ได้พูดมากนั่นเอง

ต่อมาหลังจากที่ได้แตกกรอบเนื้อหาเสร็จแล้วก็มาพูดหาข้อสรุปกันในเรื่องการบริหารจัดการเงินค่าตอบแทนนักวิจัย ว่าจะดำเนินการในรูปแบบใด แต่ก็มีข้อสรุปว่าจะทำอย่างไร แต่ละคนจะมีบทบาทอย่างไรบ้าง ทำกิจกรรมจะจ่ายเท่าไร มีการตกลงที่ชัดเจน

ฉากที่ 2 ไม่รู้เราจะไปไหน...แต่ต้องเล่าให้พี่น้องฟัง

ก่อนการประชุมทีมวิจัยในวันนี้ ทองทิพย์ ซึ่งได้รับมอบหมายให้ประสานงานทีมวิจัยในการมาประชุม โดยการเดินบอกแต่ละหลังคาเรือนในตอนเย็นว่าจะมีประชุมกันในวันพรุ่งนี้ และแจ้งเรื่องที่ทีมจะคุยกันด้วย

เมื่อวันประชุมมาถึง นักวิจัยทยอยกันมาประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน มีการไถ่ถามพูดคุยถึงงานวิจัย บางคนก็ไม่ค่อยเข้าใจว่างานวิจัยคืออะไร ทีมวิจัยต้องทำอะไรบ้าง ทำอย่างไร และทำแล้วจะได้อะไร ทั้งต่อตัวเอง ต่อครอบครัว และต่อชุมชนที่ตัวเองอยู่ เมื่อทุกคนมาพร้อมกันแล้ว

เริ่มต้นจากทองทิพย์ (เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา) ทบทวนกิจกรรมต่างๆ ที่โครงการวิจัยทำมา คือ ชื่อโครงการ วัตถุประสงค์โครงการ โจทย์ในการวิจัย และทบทวนสิ่งที่ทำมาแล้ว โดยการตั้งคำถามให้นักวิจัยเป็นผู้ตอบ

ต่อจากนั้น ได้ทบทวนความเข้าใจและความรู้สึกต่องานวิจัย โดยการให้ระดมความคิดเห็นและความรู้สึกเมื่อได้ยินคำว่า **"งานวิจัย"** วิธีการ คือ แจกกระดาษบรู๊ฟและเขียนคำว่างานวิจัย ไว้ตรงกลางกระดาษ ให้นักวิจัยทุกคนช่วยกันเขียนออกมาตามที่แต่ละคนคิดเห็นและรู้สึก และแต่ละคนก็ได้ออกมาอ่านสิ่งที่ตัวเองเขียน บางคนก็ไม่กล้าที่จะลุกขึ้นมายืนอ่านสิ่งที่ตัวเองเขียนให้เพื่อนๆ ฟัง จึงให้เพื่อนที่ลุกขึ้นช่วยอ่านให้ฟัง

เมื่อได้อ่านสิ่งที่ทุกคนเขียนเสร็จแล้ว ต่อจากนั้นทองทิพย์ได้แบ่งนักวิจัยออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 3 คน ด้วยวิธีการนับเลข 1 ถึง 3 เพื่อกำหนดประเด็นพูดคุย วิเคราะห์ ค้นหาคำตอบข้อมูลของหมู่บ้านปลาบู่ ซึ่งประเด็นคำถามได้แก่

กลุ่มที่ 1 เครือญาติ สมาชิกกลุ่ม พ่อคำดี,พ่อจ้อและแม่เพชร

กลุ่มที่ 2 ประวัติศาสตร์พัฒนาการอาหาร สมาชิกกลุ่ม แม่โหนก,พี่ส่วย และแม่เตี้ย

กลุ่มที่ 3 สภาพปัญหาการผลิตอาหารและปฏิทินอาหารในบ้านปลาบู่ สมาชิกกลุ่ม พ่อเหม่,พ่อจุ้ย และแม่ยุ

หลังจากที่แต่ละคนรู้ว่าตัวเองอยู่กลุ่มไหนแล้วแต่ละกลุ่มก็แยกย้ายกันไปนั่งใต้ต้นไม้ หรือสถานที่ที่กลุ่มต้องการจะคุยกันโดยพี่เลี้ยงแจกกระดาษบรู๊ฟ และปากกาเคมี และสีชอล์คให้แต่ละกลุ่ม

<u>กระบวนการในกลุ่มเริ่มจาก</u> ทีมพี่เลี้ยงชวนคิดและช่วยตั้งคำถามให้นักวิจัยเป็นคนตอบโดยให้แต่ละคนช่วยกันเขียนตามความคิดเห็นของตัวเอง ใช้เวลาประมาณ 45 นาที ต่อจากนั้นตัวแทนแต่ละกลุ่มได้ออกมานำเสนอให้กลุ่มอื่นๆ ได้รับฟัง และช่วยกันต่อเติมข้อมูลให้สมบูรณ์

หลังจากที่ทุกกลุ่มนำเสนอเสร็จแล้ว ก็ได้มีการนัดหมายการประชุมครั้งต่อไป

<u>ฉากที่ 3 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตนเอง...และผู้อื่น</u>

การประชุมในวันนี้ เป็นการประชุมร่วมกันของทีมวิจัย 2 ทีม คือ ทีมวิจัยเรื่องอาหารของบ้านปลาบู่ และทีมวิจัยเรื่องหนี้สินของบ้านหนองโง้ง ทีมวิจัยพี่เลี้ยงในระดับพื้นที่และเจ้าหน้าที่โหนดเกษตรฯ 2 คน

<u>เริ่มต้นกระบวนการ</u>ตอนประมาณ 10.00 น. และพ่อคำดีได้ กล่าวต้อนรับพี่น้องที่มาร่วมประชุมและเจ้าหน้าที่โหนดได้พูดคุยกับผู้เข้าร่วม ให้แต่ละทีมบอกชื่อโครงการวิจัยของตัวเอง

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) ถามคำถามแรกว่า "งานวิจัยของทั้งสองบ้านมีอะไรที่เหมือนกัน" ทีมวิจัยทั้งสองทีมช่วยกันตอบออกมา คำตอบที่ได้คือ "เกษตรกรรมที่ยั่งยืน" และมีการให้ความหมายร่วมกัน

ผู้จัดกระบวนการถามคำถามที่สองว่า “หาก 1 ปีผ่านไป เราอยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไร” ทั้งสองทีมช่วยกันตอบออกมาว่า เกิดทีมงานเข้มแข็ง เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้

จากนั้น ณรงค์ ได้นำเล่นกิจกรรมละลายพฤติกรรมและแบ่งกลุ่ม โดยใช้เกมการต่อชิ้นส่วนกระดาษหนังสือพิมพ์ วิธีการ ให้หยิบกระดาษหนังสือพิมพ์คนละ 1 ชิ้นแล้วนำชิ้นส่วนที่ตนเองได้ ไปเดินหาคนที่มีชิ้นส่วนที่สามารถต่อกับชิ้นส่วนของตัวเองได้ ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะมีทั้งหมด 5 ชิ้น มาต่อกันให้ได้ขนาดเท่ากับกระดาษหนังสือพิมพ์ 1 หน้า

หลังจากที่ทุกคนหากลุ่มของตัวเองเจอแล้ว ก็นั่งลงและได้ช่วยกันตั้งชื่อทีม คือ กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน ,กลุ่มผู้ช่วยฯ และกลุ่ม อบต.

ต่อจากนั้นผู้จัดกระบวนการ ได้ถามความรู้สึกของทุกคนที่ได้เล่นเกมโดยการที่ผู้จัดกระบวนการเขียนคำสำคัญไว้ตรงกลางกระดาษบรู๊ฟ แล้วให้ทุกคนพูดความคิดเห็นและความรู้สึกของตัวเองออกมา โดยที่ผู้จัดกระบวนการช่วยเขียนบนกระดาษบรู๊ฟ และเมื่อทุกคนพูดแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้อ่านให้ทุกคนฟัง

จากนั้น ได้แจกกระดาษ กลุ่มละ 1 แผ่น และ แจกปากกากลุ่มละสี เพื่อทำกิจกรรมระดมความคิดเห็นเป็นกลุ่มโดยมีผู้จัดกระบวนการ เป็นผู้นำกระบวนการ โดยให้แสดงความคิดเห็น คำว่า รู้สึกอย่างไร? กับคำว่า *“การพึ่งตนเอง”* ตามความเข้าใจของตนเอง (เห็นแล้วคิดอะไรออกเขียนเลย) และในขณะเดียวกันก็ให้ทำความรู้จักกับเพื่อนในกลุ่มไปด้วย โดยการบอกชื่อของตัวเอง

หลังจากนั้นให้แต่ละคนเลือกข้อความที่เขียนไว้คนละ 3 ข้อความที่คิดว่าโดนใจมากที่สุด ซึ่งจะมีคำต่างๆ มากมายดังนี้

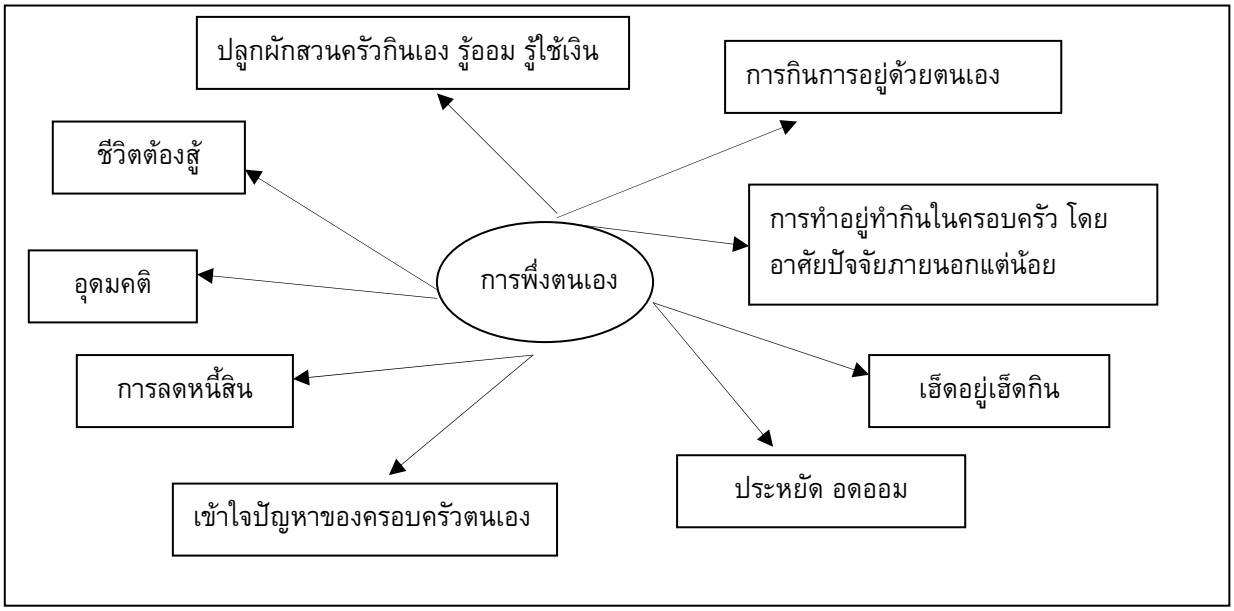

<u>แผนผังที่ 3.1</u> แสดงคำถามที่ใช้ในการทำกิจกรรม

เสร็จแล้วให้ผู้เข้าร่วมทุกคนเลือกคำที่โดน/ถูกใจตนเองมากที่สุด คนละ 3 คำ ซึ่งผลการลงคะแนนเป็นดังนี้ เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (15) อาศัยปัจจัยภายนอกน้อย (3) รู้จักประมาณตนเองในการกิน (1) เข้าใจปัญหาของครอบครัวตนเอง (10) ประหยัด อดออม (9) ชีวิตต้องสู้ (5) อุดมคติ/ทำยาก (10) และการลดหนี้สิน (14)

พี่เลี้ยงให้ทุกคนเสนอ/พิจารณาคำที่ซ้ำ/คะแนนเท่ากันว่าสามารถรวมหรือบวกเข้าเป็นคำเดียวกันได้หรือไม่ ซึ่งสุดท้ายได้คำใหญ่ๆ 4 คำคือ

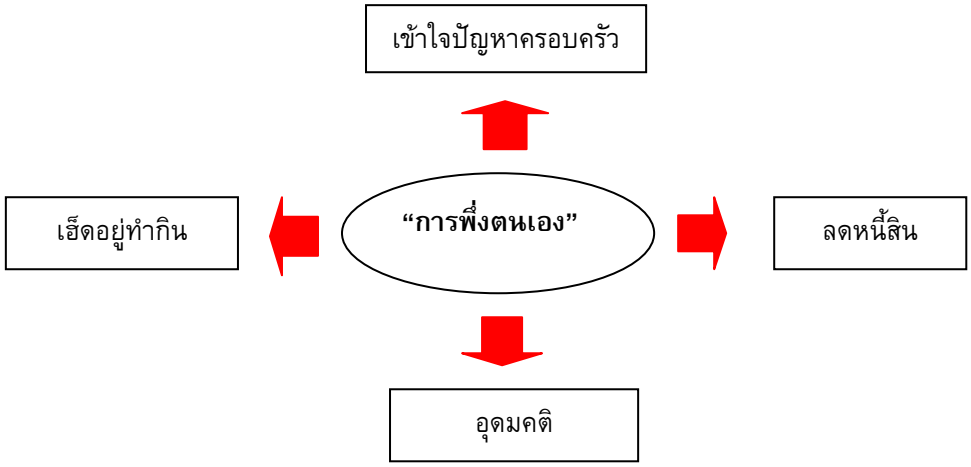

<u>แผนผังที่ 3.2</u> แสดงคำจำกัดความของคำว่า พึ่งตนเองของชาวบ้าน

ให้แต่ละกลุ่มเลือกคำกลุ่มละ 1 คำ แล้วให้คิดถึงความสำคัญคำนั้นว่าโดนใจอย่างไร เสร็จแล้วจึงประเมินผลการเรียนรู้ ว่า รู้สึกอย่างไร ช่วงที่กำลังเวียนกระดาษเพื่อเพิ่มความคิดเห็นตนเอง และเห็นความเห็นของเพื่อนที่เขียนแล้วรู้สึกอย่างไร

เสร็จแล้วให้ทุกคนเปิดหนังสือ เปิดทีละคน โดยให้คนที่มีตัวเลขคล้ายกันไปอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้เป็นการแบ่งกลุ่ม ซึ่งได้ทั้งหมด 5 กลุ่มแต่ละกลุ่มมีจำนวนคนไม่เท่ากัน ผู้จัดได้ตั้งคำถาม 2 ประเด็นคือ

- บอกความรู้สึกในการร่วมกิจกรรมตั้งแต่ช่วงเช้าเป็นต้นมา
- เกิดการเรียนรู้อะไรใหม่ๆ ในวันนี้ เรื่องอะไร อย่างไร แล้วให้แต่ละคนในกลุ่มนำเสนอให้เพื่อนฟัง

พี่เลี้ยงต่อด้วยการพาเล่นเกม (เพื่อเรียกสมาธิ/ความพร้อมในการทำกิจกรรมต่อ) โดยใช้ เกมนับเลข ให้ทุกคนนั่งเป็นวงกลม นับเลข ซึ่งถ้ามีเลข 3 ให้ปรบมือ ซึ่งทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ผิด

บ้างถูกบ้าง โดนขีดข้อมือบ้าง และตามด้วย เกม “แม่น้ำพิษ” ให้ทุกคนนับเลขแบ่งกลุ่ม เลขคู่กลุ่มหนึ่ง เลขคี่กลุ่มที่สอง โดยมีกติกาว่า ห้ามชิ้นส่วนร่างกายขาดจากกัน, ถ้าขาดกันต้องเริ่มใหม่ ระวังจระเข้ขโมยหินวิเศษ ข้ามให้หมดตึงจะถือว่าสำเร็จ ห้ามให้ส่วนใดๆ ของร่างกายถูกน้ำพิษ ถ้าโดนต้องเริ่มใหม่

ผลการเล่นเกม กลุ่มที่หนึ่งชนะสามารถข้ามแม่น้ำพิษไปได้ สรุปความรู้สึก เมื่อย, ม่วน, ปลดปล่อย, เป็นกันเอง, คิดยาก, วางแผนและคิดไม่ออก วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ข้ามแม่น้ำได้ ได้แก่ ความพยายาม, การวางแผนที่ถูกต้อง, แหกกฎบ้าง, ความสามัคคีร่วมไม่ร่วมมือ, ลองผิดลองถูก และรับฟังคนอื่น

วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ข้ามแม่น้ำพิษไม่ได้ ได้แก่ ผิดหวัง, ท้อแท้, แข้หลาย, วางแผนบ่ถืก (ไม่เป็น), คลองน้ำยาว, หินวิเศษน้อย, คนหลาย, บ่พร้อมเพรียงกัน และเวลาน้อย

การเชื่อมโยงสู่การเรียนรู้ สรุปได้ว่า การข้ามแม่น้ำ คือ การผ่านงานวิจัย เรื่องราวที่ต้องกัน แข้ คือ ปัญหา อุปสรรคที่คอยกีดขวาง ก้อนหินวิเศษ คือ ความสำคัญ ซึ่งก้อนหินวิเศษเปรียบได้/ถือว่าเป็นอะไร (คำตอบคือ) เงิน ความสามัคคี เข้าใจประสานงาน ความรู้ น้ำใจ การทำงาน บริหารจัดการ เครื่องมือ (ปากกา) ลงมือทำ ทดลอง

สรุปการเล่นเกมนี้ คือ อารมณ์ ที่เกิดขึ้นกับผู้เล่น ได้แก่ ได้คิดตลอดเวลา ดี ม่วนในการประชุม เป็นกันเองเห็นพลังของกระบวนการ ช่วยเหลือกัน บรรยากาศดี แลกเปลี่ยนเนื้อหาแต่ละทีม

ได้เรียนรู้สิ่งดีๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้เล่น ได้แก่ รูปแบบการประชุมแบบใหม่ (กระตุ้น, มานะ, มีสาระ, ต่อเติม, ม่วน) การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เข้าใจงานวิจัยมากขึ้น รู้แนวทางการทำงานในอนาคต การวิเคราะห์เชื่อมโยงและความคิดเห็นของหลายคน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย การทำงานร่วมกัน

ข้อเสนอจากทีมวิจัย 2 โครงการ คืออยากแลกเปลี่ยน วางแผนในส่วนของความรู้ การเรียนรู้และประสบการณ์ อยากให้ดูแลกัน ก้าวไปด้วยกัน ประเด็นเนื้อหาคล้ายกันให้แต่ละกลุ่มปรึกษาวางแผนงานต่อของทีม เป้าหมายคล้ายคลึงกัน

เมื่อเสร็จสิ้นการประชุมทีมวิจัยชาวบ้าน ทีมพี่เลี้ยงก็ประชุม เพื่อประเมินผลการประชุมทีมวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย ทีมสกว. มั่นยืน, สถาบันชุมชนชาวนา พบว่า

1. ประเมินผู้จัดกระบวนการ คนจัดกระบวนการมีความสำคัญและค้นพบว่าต้องมีคุณสมบัติ ได้แก่ ตื่นตัวและกระตือรือร้น ไม่หลุดประเด็น สร้างบรรยากาศตลอดเวลา คุมเกมได้ ไม่กดดัน เขียนชัดอ่านง่าย ไม่พูดภาษาอังกฤษ เสียงสม่ำเสมอ ห่าว (กระตือรื้อร้น)

2. กระบวนการที่ใช้ในวันนี้ ประเมินว่า มีการวางแผนดี เข้าใจง่าย มีพลัง ลื่นไหล ไม่เครียด เข้าท่า คาดเดาไม่ได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เป็นกันเอง ได้ผลในการเปิดโอกาสสร้างทีมไม่ต้องจัดหมวดหมู่ก่อน (อธิบายก่อนจัดหมวดหมู่) ประเด็นเชื่อมโยงและใกล้ตัว

3. ประเมินบรรยากาศการเรียนรู้ พบว่าเป็นกันเอง เวลาเหมาะสม สนุก เบิกบาน ร้อน สถานที่ไม่เหมาะ

4. ประเมินผู้เข้าร่วม พบว่า ไม่หงุดหงิด ร่วมมือดี พร้อม ตื่นเต้น แสดงความคิดเห็นดี วิเคราะห์เป็น มีส่วนร่วม อุ่นใจ หมั่น เจ้าหน้าที่กลมกลืน ม่วนมีส่วนร่วม สนุก กล้าเปิด อธิบายไม่ได้/บอกไม่ถูก

5. ประเมินผู้นำชุมชนกับการประชุม เช่น พ่อคำดี , อบต. มีความโดเด่น จดจ่อ , อธิบาย และจับประเด็นได้ ตื่นตัว พาม่วน ห่าว ได้พูด ได้แสดงความคิดเห็น มั่นใจ

6. ส่วนที่ต้องปรับปรุง เช่น สถานที่ หาพัดลม ทีมสนับสนุน ต้องมีจินตนาการ (อุดมคติ) , มีความพยายามการวางกระบวนการ ไม่จำเป็นต้องกำหนดคำตอบ มีลูกมือ เตรียมร่วมกัน เรียนรู้ของทีมแกนชาวบ้าน

<u>ฉากที่ 4 เรียนรู้ให้ชัด ...และลึก</u>

กระบวนการได้มาของข้อมูล เรื่องประวัติศาสตร์อาหาร เริ่มด้วยการให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศถึงนักวิจัยและชาวบ้านทุกครัวเรือน ได้มาร่วมประชุมเพื่อช่วยกันระดมความคิดถึงอาหารที่ชาวบ้านเราใช้กินในแต่ละวันทั้งในอดีตที่ผ่านมาและที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านก็เป็นนักวิจัยด้วย เมื่อถึงเวลาประมาณ 9 นาฬิกาเศษ เมื่อผู้เข้าร่วมมามากแล้วจึงได้ดำเนินการประชุมโดยการเริ่มด้วยการชี้แจงกำหนดการประชุมในวันนี้มีเรื่องที่จะคุยกันดังนี้ คือ

<u>ชี้แจงสิ่งที่จะทำในวันนี้</u> คือเรื่องประวัติศาสตร์อาหาร เพราะว่าในการดำเนินโครงการวิจัยนั้นเป็นเรื่องของอาหาร ซึ่งในการประชุมในวันนี้มีวัตถุประสงค์ว่า เพื่อค้นหาความอุดมสมบูรณ์ของอาหารจากอดีต – ปัจจุบัน เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของอาหารมีผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร และ เพื่อศึกษาสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้อาหารเปลี่ยนแปลง

ต่อจากนั้นก็เข้าสู่<u>กระบวนการในการระดมมันสมองกัน</u> โดยที่จะให้ฉรงค์เป็นผู้นำเล่นเกมเพื่อความสนุกสนานและเตรียมความพร้อมกับการแบ่งกลุ่มไปด้วย เริ่มกระบวนการตามกำหนดการที่วางไว้

<u>1. เล่นเกม ต่อกระดาษ</u> โดยการตัดกระดาษเป็นชิ้น 4 ชิ้น แล้วคนให้ผสมกันแล้ววางไว้ที่พื้น แล้วให้ผู้เข้าร่วมมาหยิบไปคนละ 4 ชิ้น แล้วให้นำไปต่อกันให้เป็นรูปเท่ากระดาษ เอ4 เหมือนเดิม เป็นกระบวนการเพื่อเรียกสมาธิหรือดึงความสนใจของผู้เข้าร่วมให้เข้าสู่กระบวนการ

เกมนี้สามารถใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ และจากการเล่นเกมได้ให้ผู้เข้าร่วมแสดงความรู้สึกจากการร่วมเล่นเกม ซึ่งพบว่า ผู้เข้าร่วมนั้นมีอารมณ์ ความรู้สึกที่แตกต่างกันไป เช่น แหกกฎ มักโลภ บ่อแบ่งกระดาษ งง/บ่เข้าใจ สับสน ย่านทำไม่ได้ ทำยาก หากระดาษไม่ได้ ตื่นเต้น ย่านถือว่าเฮ็ดบ่ได้ มือตื๊บ เรื่องง่ายแต่ทำยาก ดีใจที่ทำได้ ยังไม่ทันเข้าใจ กระดาษอยู่กับคนอื่น ผ่อนคลาย จ้างเขาย่านบ่ได้ ต่อบ่ถึกและมีการโกงกระดาษ

เมื่อเล่นเกมจบลงต้องสรุป เกม อารมณ์ ความรู้สึกของผู้เล่น เพื่อที่จะนำความคิดให้เข้าสู่กระบวนการในขั้นต่อไป ซึ่งเป็นการทบทวนสิ่งที่ทำมา ในวันก่อน โดยใช้กระบวนการระดมความคิดตามที่ตนเองรู้สึก/สัมผัส และจำได้ เริ่มด้วยการถามแล้วให้พูดทีละคน โดยมีคำถามว่าในการประชุม

วันที่ 3 ที่ผ่านมาเราได้ทำอะไรบ้าง ก็มีคนที่พูดน้อยมากไม่ค่อยได้อารมณ์ จึงต้องเปลี่ยนวิธีใหม่ ด้วยการใช้เครื่องมือเข้ามาช่วยในการระดมแบบเร็ว ด้วยการใช้หมอนเป็นอุปกรณ์นำความคิด โดยการโยนหมอนให้ผู้เข้าร่วมทีละคน เมื่อผู้ใดได้รับหมอนแล้วให้พูดออกมาอะไรก็ได้ แต่ให้นึกถึงวันที่ทำกิจกรรมที่ผ่านมาเป็นหลัก ซึ่งในครั้งนี้ก็มีการระดมกันได้มากจนเห็นว่าไม่มีคำอื่นอีกแล้วก็หยุด ซึ่งได้คำออกมาที่หลากหลาย เช่น ก้อนหินวิเศษ คือ เกมแม่น้ำพิษในวันที่ผ่านมา เป็นเกมที่ทีมวิจัยต้องค้นหาก้อนหินวิเศษให้พบ ถึงจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จได้

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับหมู่บ้านอื่น แล้วต่อท้ายด้วยการสรุปและอธิบายเชื่อมโยงเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้นำความคิดที่จะเข้าสู่เนื้อหาในขั้นตอนต่อไป ซึ่งเป็นการระดมความคิดเห็น ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอาหารว่าเป็นมาอย่างไร

2. กระบวนการเข้าสู่เนื้อหา ในหัวข้อว่า ***ซอกหาประวัติศาสตร์อาหารอดีต – ปัจจุบัน ค้นหาอาหารในอดีต และปัจจุบัน*** ซึ่งให้แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 กลุ่ม โดยใช้วิธีการนับเลข 1-2-3-4 แล้วให้คนที่นับเหมือนกันอยู่ในกลุ่มเดียวกัน แล้วใช้กระบวนการระดมความคิดเห็นภายในกลุ่มของตนเองทุกคนช่วยกันเขียนลงในกระดาษบรู๊ฟ ใช้ปากกาเคมีและสีชอ๊คเป็นอุปกรณ์ในการเขียน ในประเด็น *"ประวัติศาสตร์อาหารอดีต – ปัจจุบัน"* จนเมื่อคิดว่าคิดไม่ออกแล้วก็เวียนให้เพื่อนกลุ่มอื่นช่วยคิดต่อแล้วให้แต่ละกลุ่มเติมข้อมูลที่ยังขาดเหลือเข้าไป ต่อไปก็ให้ช่วยกันนำเสนอทุกกลุ่ม แล้วก็สรุปให้เห็นว่าเป็นอย่างไรแล้วเชื่อมโยงเพื่อนำให้ความคิดของผู้เข้าร่วม ได้เข้าสู่ขั้นตอนต่อไป

กระบวนการต่อเนื่อง มีคำถามว่า ***กับข้าวในอดีต และปัจจุบันเป็นอย่างไร*** โดยใช้กระบวนการระดมในเวทีใหญ่รวมกัน โดยวิธีการโยนหมอนให้แล้วตอบ ซึ่งผู้นำกระบวนจะเป็นคนยืนอยู่ตรงกลางวงแล้วโยนหมอนให้ผู้เข้าร่วมได้ตอบคำถามอย่างเร็วอะไรก็ได้แต่ให้คิดถึงเรื่องอาหาร ซึ่งจะได้ชื่ออาหารหรือการทำอาหาร ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ในกระบวนการนั้นให้ระดมในอดีตก่อนแล้วค่อยระดมในส่วนของที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งได้คำตอบ/กับข้าวในอดีต และปัจจุบันที่หลากหลายมา โดยนักวิจัยได้ให้ความหมายว่า อาหาร คือสิ่งที่นำมารับประทานได้ เช่น ข้าว กับข้าว ผลไม้ เครื่องดื่ม เครื่องปรุงรส พืชผัก เป็นต้น

เมื่อได้รายการอาหารแล้วจึงมีคำถามว่า แล้วเอามาจากไหนมาเป็นอาหาร จึงต้องได้ช่วยกันค้นหา***แหล่งที่มาของอาหาร*** ต่อ ทั้งในอดีต และปัจจุบัน โดยใช้การระดมจากเวทีประชุมซึ่งระดมได้ไม่ยากเพราะว่านักวิจัยรู้กันทุกคน เช่นจากธรรมชาติ ผลิตเอง หรือหาซื้อมา แต่เมื่อให้วิเคราะห์กันแล้วพบว่าแหล่งที่มาของอาหารนั้นมีอยู่ แต่ปริมาณของอาหารนั้นลดลงและมีการซื้อเพิ่มมากขึ้น

3. ***ปัญหาหรือสาเหตุที่ทำให้อาหารลดลงมีอะไรบ้าง*** ในเวทีนั้นได้ระดมกันออกมามากมายแต่ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพราะคนเป็นตัวนำทั้งนั้น

ทุกครั้งในการจัดกิจกรรมจะจบลงก็จะมีการสรุปอารมณ์ความรู้สึกของผู้เข้าร่วมด้วยทุกครั้ง เพื่อที่จะได้เห็นอารมณ์ความรู้สึกซึ่งกันและกันและเพื่อที่จะได้วางแผนในการประชุมครั้งต่อไปได้ และในระหว่างการดำเนินการจัดกิจกรรมอยู่นั้นก็จะมีการสร้างบรรยากาศให้รู้สึกว่าผ่อนคลายและไม่เครียดเกินไปตลอดกิจกรรม โดยมีทั้งการพูดให้หัวเราะ การเล่นเกมที่ตื่นเต้นเร่อยๆ เมื่อเห็นว่ากระบวนการกร่อยหรืออารมณ์ไม่ไปกับเนื้อหาก็จะช่วยกันสร้างบรรยากาศที่ดีขึ้นมา

จากการดำเนินการประชุมทั้งวันได้เกิดอะไรขึ้น เห็นได้ว่าเรารู้ว่าประวัติและพัฒนาการอาหารของหมู่บ้านเราเป็นมาอย่างไร ได้เห็นว่าอะไรเหลืออยู่ อะไรหายไป และเห็นว่า ถ้าเราลองนึกถึงวันที่ 3 ต.ค. 2551 เราก็จะเห็นว่าการพึ่งตนเองต้องทำอะไรได้บ้าง ซึ่งเราได้ระดมว่าปัจจัยที่จะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้นั้นต้องเริ่มจากการเห็นปัญหาครอบครัวก่อนแล้วจะแก้อย่างไรแล้วต้องหาอยู่หากินตามธรรมชาติและต้องปลูกพืชผักที่เราจะทำได้ด้วย เมื่อทำเช่นนี้แล้วก็จะทำให้เราลดรายจ่ายลงไปได้มาก เพราะไม่ได้พึ่งตลาด ค่าใช้จ่ายก็จะลดลงหนี้สินก็จะลดลงไปด้วย แต่เมื่อเราเห็นว่าเป็นจริงหรือคิดได้ แต่ไม่ลงมือทำซักที เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็จะเป็นได้แค่อุดมคติเท่านั้น ซึ่งทำได้ยาก เช่นคำกล่าวที่ว่า.... *“คนจน ทำตัวจน มีโอกาสรวย ส่วน คนจน ทำตัวรวย ไม่มีโอกาสรวย”*

ผู้ใดอยากพูดอะไรบ้างก็ให้รีบพูดเพราะจะปิดการประชุมในวันนี้แล้ว หากไม่มีก็ขอนัดหมายการประชุมครั้งต่อไป นัดหมายจะมีการประชุมทีมวิจัยครั้งต่อไปในวันที่ 10 ตุลาคม 2551 ในประเด็นของแผนที่อาหาร, ปฏิทินอาหาร และภัยพิบัติอาหาร

<u>ฉากที่ 5 ค้นหา....แหล่งอาหารชุมชน</u>

<u>เริ่มด้วย</u>ให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศในตอนเช้าเหมือนทุกวันที่จะมีการประชุมเพื่อกันการลืมของนักวิจัยว่าจะมีการประชุมในวันนี้ ให้นักวิจัยเตรียมตัวอย่าลืม และประกาศให้ชาวบ้านปลาบู่ทุกคนทุกครอบครัวเข้าร่วมประชุมด้วย

เมื่อมีผู้เข้าร่วมมากพอสมควรแล้วจึงได้เริ่มการประชุมเมื่อเวลา 10.00 น. โดยการชี้แจงกำหนดการ และวัตถุประสงค์ในการประชุมในวันนี้ ทบทวนโครงการ วัตถุประสงค์ แล้ววันนี้ก็จะให้ชาวบ้านที่มาร่วมประชุมได้ระดมความรู้เกี่ยวกับอาหารลงแผนที่ และฤดูกาลอาหารบ้านเฮา ภัยพิบัติ น้ำท่วม ภัยแล้ง คนทำลาย ที่มีผลทำให้อาหารบ้านเราลดลงหรือหมดไป แล้วเว้าสู่กันฟัง ต่อไปก็จะเริ่มเข้าสู่กระบวนการขั้นต่อไป

เริ่มจากเล่นเกมเพื่อคลายเครียดเกมนี้มีชื่อเกมว่า เกมนับเลขโดยให้ผู้เข้าร่วมทุกคนนั่งเป็นวงกลมแล้วให้นับเลข รอบแรกให้เริ่มนับจาก 1, 2 ,3 ไปเรื่อยๆ จนครบทุกคน เพื่อให้ทราบว่ามีผู้เข้าร่วมประชุมกี่คน จากนั้นให้นับอีกรอบแต่ในรอบนี้ห้ามออกเสียงจำนวนที่มีเลขลงท้ายด้วย 3,5,7,9 โดยให้ปรบมือแทน ซึ่งผลการเล่นเกมพบว่า ไม่สามารถนับได้ครบจำนวนเหมือนกับรอบแรก แสดงว่า

ผู้เข้าร่วมยังไม่มีสมาธิเท่าที่ควร จึงได้นับรอบที่สอง ที่สาม ต่อไป ก็ยังนับไม่ครบอยู่ดี แต่ก็เห็นว่าทุกคนนั้นมีความสนุกสนาน จึงได้หยุดเกมไว้ก่อนเพื่อที่จะเข้าสู่เนื้อหาต่อไป

โดย แม่เตี้ยนักวิจัยคนหนึ่งได้ลุกขึ้นมาชี้แจง/ทบทวนโครงการฯ (ซึ่งเป็นการฝึกให้นักวิจัยได้กล้านำเสนอต่อที่ประชุมที่มีคนมาก) เมื่อพูดจบก็มีการปรบมือให้กำลังใจกัน ต่อมาผู้จัดกระบวนการได้ตั้งคำถามกับผู้เข้าร่วมว่า ***"เมื่อดูที่ชื่อโครงการวิจัย อะไร/คำไหนที่แปลกใหม่"*** ซึ่งทุกคนได้เสนอความเห็นว่าคำที่แปลกใหม่เป็นดังนี้ (คำที่ขีดเส้นใต้)

"โครงการวิจัย รูปแบบ การผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน" ซึ่งผู้จัดกระบวนการถามต่อว่า

1. เกษตรกรรมยั่งยืน คืออะไร? คำตอบที่ทุกคนระดมคือ ต่อเนื่อง , ทำกินไปเรื่อยๆ , หมดไม่เป็น มั่นคง,ถาวร เฮ็ด,ทำกิน ,ทำก่อนไปสู่อนาคตด้วย, ไม่สูญหาย

2. *วิจัย คืออะไร?* คำตอบก็คือ หาให้เห็น , ค้นหา , สืบหา , ต้นตอ

หลังจากที่ชาวบ้านได้ให้ความหมายของคำ จากชื่อโครงการวิจัยแล้ว ผู้จัดกระบวนการ อธิบายว่า คำที่พวกเราได้ร่วมกันเสนอหรือให้ความหมายมานี้ทุกคำเป็นคำที่ถูกต้องหมดเลย และเห็นว่าคำว่าวิจัย คือ หาให้เห็น , ค้นหา , สืบหาต้นตอ จะเป็นปัญหา หรืออะไรก็ได้ที่เราต้องการที่จะค้นหา โดยที่โครงการวิจัยของเราที่ว่านี้เป็นเรื่องการค้นหารูปแบบอาหารที่ยั่งยืน ยั่งยืนอย่างไร ก็เป็นเหมือนที่พวกเราได้ระดมกันมานี้ละ คือ คำว่า ต่อเนื่อง , ทำกินไปเรื่อยๆ , หมดไม่เป็น, มั่นคงถาวร, เฮ็ด ลงมือทำ, ทำกิน, ทำก่อนไปสู่อนาคตด้วย, ไม่สูญหาย นี่คือ ความยั่งยืนของบ้านเรา ไม่ใช่บ้านอื่น ดังนั้นอย่าเอาความหมายของบ้านอื่นมาเปรียบเทียบ เพราะนี่คือความยั่งยืนของบ้านเรา

สุดท้ายผู้จัดกระบวนการสรุป/เชื่อมโยงให้เห็นว่า การเฮ็ดอยู่ทำกินนั้นเป็นการสร้างอาหารให้ครอบครัวของตนเองเพื่อให้อยู่รอด ซึ่งการเฮ็ดอยู่นั้นเป็นการทำระยะยาว และเฮ็ดแบบผสมผสานกันหลากหลายในแปลง การทำกินคือการทำอาหารเฮ็ดอาหารที่เป็นแนวกินหรือที่เรียกว่าเฮ็ดกับข้าวซึ่งก็มีการผสมผสานกันหลายอย่างในพาข้าวของเฮานั่นเอง

ต่อมาพ่อจุ้ยซึ่งเป็นนักวิจัยคนหนึ่ง ได้นำเสนอเกี่ยวกับ ลำดับกิจกรรมที่เริ่มจากเดือนมิถุนายนเป็นต้นมา (5 เดือนแล้ว) ว่าได้ทำอะไรไปบ้างแล้ว ซึ่งมีการเตรียมข้อมูลมานำเสนอต่อที่ประชุมอยู่แล้ว เพราะเป็นหน้าที่ของนักวิจัยด้วยที่จะต้องทันข้อมูล ซึ่งพ่อจุ้ยได้พูดว่า เนื้อหาการทำการวิจัยที่ทำมาแล้วมี 1. ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน 2. ประวัติศาสตร์อาหาร ก็จะมีประเภทอาหารในอดีต-ปัจจุบัน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของอาหารอดีต-ปัจจุบัน อาหารตามฤดูกาล 3. รายได้ -รายจ่ายของครอบครัว เบื้องต้น

ในวันที่ผ่านมาได้ระดมความรู้กันในเรื่อง การพึ่งตนเอง และเรื่องก้อนหินวิเศษมาแล้ว แล้วถามทบทวนในเวทีประชุม เพื่อให้ทุกคนได้นึกถึง แล้วพร้อมที่จะเข้าสู่กระบวนการของเนื้อหาต่อซึ่งสิ่งที่ต้องทำนั้น ผู้จัดกระบวนการและทีมงานจะมาพาพวกเราได้ช่วยกันระดมความคิด ความรู้กันต่อไป เชิญครับ

ผู้จัดกระบวนการได้มานำกระบวนต่อ ซึ่งได้ถามในเวทีประชุมว่าคำว่าถ้าหากว่าเราจะ *ทำแผนที่ของอาหาร* บ้านเราทุกท่านคิดว่าเราจะทำเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมที่มีทั้งนักวิจัยและที่เป็นชาวบ้านได้ช่วยกันระดมมามากมายหลายคำแต่ก็ได้เขียนให้เพราะๆ ว่า วัตถุประสงค์ในการประชุมในวันนี้รวบรวมเรียบเรียงได้คือ เพื่อได้เรียนรู้แหล่งอาหารในอดีต – ปัจจุบันของบ้านปลาบู่ เพื่อให้เป็นฐานข้อมูลของชุมชนบ้านเฮา เพื่อให้คนในชุมชนได้ศึกษาเรื่องภัยพิบัติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่สร้างผลกระทบต่อคนบ้านปลาบู่

ถามต่อว่า เข้าใจคำว่า *"แผนที่อาหาร" ว่าอย่างไร?* ในเวทีได้ระดมออกมาเช่น แผนที่อาหาร คือ หม่องหาอยู่หากิน โคก, หนอง, ดอนปู่ตา ทุ่งนา

"คนบ้านปลาบู่หากินหม่องใด?" แต่ยังไม่ให้ตอบเพราะเนื่องจากว่าผู้ที่เข้าร่วมประชุมในวันนี้นั้นมีอายุมากและมีความแตกต่างกันมาก และมีจำนวนมากพอสมควร ดังนั้นจึงจะต้องแบ่งกันให้เป็นกลุ่มที่เล็กลง โดยใช้เพลงลมเพลมพัดมาแบ่งกลุ่ม โดยให้ผู้เข้าร่วมร้องเพลงช่วยกันเพื่อแบ่งกลุ่มออกเป็น 4 กลุ่ม โดยแบ่งเป็น 4 ช่วงอายุ คือ อายุไม่เกิน 20 ปี อายุ 21 - 34 ปี อายุ 35 - 49 ปี 1 กลุ่ม และ อายุ 50 ปี ขึ้นไป

เมื่อแบ่งกลุ่มได้แล้วก็แจกอุปกรณ์ในการระดมความรู้ คือ ปากกาเคมี และกระดาษทุกกลุ่ม แล้วให้สมาชิกในแต่ละกลุ่มได้ช่วยกันระดมความคิด ความรู้ลงในกระดาษที่เตรียมให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วให้แต่ละกลุ่มได้นำเสนอต่อที่ประชุมว่าได้อะไรบ้าง โดยผลจากการแบ่งกลุ่ม เป็นที่น่าทึ่งมาก เพราะผู้เข้าร่วมประชุมได้มีความรู้มากมาย (ตามที่เขียนในผลการศึกษา) ซึ่งได้มีการสรุปการประชุมเบื้องต้นแล้วพักรับประทานอาหารกลางวันก่อน แล้วค่อยมาต่อกันในช่วงบ่าย ต่อมาเมื่อรับประทานอาหารกลางวันเสร็จแล้วก็เริ่มด้วยเรื่องกองทุนสวัสดิการบ้านปลาบู่และทบทวนโครงสร้างของกลุ่มมัดย้อมผ้า ผ่านไปเพราะเป็นการทบทวนกิจกรรมกลุ่มในชุมชน

<u>สุดท้าย</u> ได้สรุปอารมณ์ ความรู้สึกของนักวิจัย และผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน หรือสิ่งที่เกิดขึ้นต่างๆ เช่น บรรยากาศดีมีเกมม่วนสนุก มีเด็กเข้าร่วมเพื่อเรียนรู้ร่วมกันกับผู้ใหญ่ ได้ความรู้หลาย คนหลายวุ่นวาย บ่ต้องใจฟัง/โสกัน ได้ความคิดเห็นใหม่ๆ เป็นต้น

นักวิจัยทุกคนได้เรียนรู้อะไรในวันนี้ ได้หัวข้อใหม่ๆ ได้ความรู้ใหม่ๆ อยากให้มีการประชุมบ่อยเพื่อพัฒนานักวิจัยอย่างต่อเนื่อง มีความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีความคิดหลากหลายขึ้น

ความรู้สึกเป็นอย่างไร รู้สึกดีได้ร่วมทีมกับชาวบ้านได้รับความเข้าใจจากชุมชนมากขึ้น ได้เห็นการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน ได้รู้จักคนนอกทีมว่ามีความเห็นแปลกๆ ถ้ามีการประชุมร่วมกันอีกจะมาอีกทุกครั้งจะดีมาก ดีมากที่ได้ประชุมร่วมกัน/เรียนรู้ร่วมกัน รู้สึกว่าดีใจที่ได้ร่วมมือกับแม่บ้าน/พอใจมาก

ทั้งนี้เป็นความรู้สึกที่ทุกคนได้สะท้อนออกมาจากการร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ สุดท้ายจริงก็ขอนัดหมายการประชุมครั้งต่อไป เป็นวันไหนดี ครั้งต่อไปในวันที่ 26 ตุลาคม 2551 สถานที่เดิม

<u>ฉากที่ 6 กระบวนการได้มาของข้อมูลเรื่อง ภัยพิบัติต่ออาหาร</u> นั้นได้มีการจัดกระบวนการดังนี้

ผู้ใหญ่บ้านประกาศในตอนเช้าเหมือนทุกวันที่จะมีการประชุมเพื่อกันการลืมของนักวิจัยว่าจะมีการประชุมในวันนี้ ให้นักวิจัยเตรียมตัวอย่าลืม และในวันนี้ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มมัดย้อมอย่างดีที่เข้าร่วมประชุมด้วย และเริ่มประชุมเมื่อ เวลา 10.00 น.

เริ่มด้วยกิจกรรมสันทนาการ *เล่นเกม นับเลข* โดยนายณรงค์ได้พาผู้เข้าร่วมประชุมเล่นเกมนับเลข โดยมีกติกาว่าห้ามออกเสียงเลข/จำนวนที่มีเลขลงท้ายด้วย 3,5,7,9 โดยให้ใช้การปรบมือแทน และเมื่อนับผิดต้องเริ่มนับ 1 ใหม่ โดยรอบแรกให้นับเลขเรียงตัวไปเรื่อยๆ ก่อน 1 รอบ รอบต่อมาก็ให้นับแบบที่กำหนดตัวเลข 3,5,7,9 และตามกฎเกม เกมได้ดำเนินไปอย่างสนุกสนาน จนไม่ยอมหยุดเพราะนับไม่ได้ครบซักที่ มีแต่เริ่มต้นใหม่ จนต้องหยุดเกมไว้ก่อนเพื่อที่จะเริ่มเข้ากระบวนการขั้นต่อไป แต่ทุกคนก็ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี ต่อมาก็ได้ชี้แจงวาระการประชุมให้ทราบคือ วาระการประชุมของวันนี้มี

วาระที่ 1 วาระแจ้งให้ที่ประชุมทราบ เช่น เรื่องโรงเห็ด นารวม กลุ่มมัดย้อม งานวิจัย หรืออื่นๆ

วาระที่ 2 เรื่องพิจารณา และดำเนินการ คือ เรื่องงานวิจัยสิ่งที่ต้องทำ ประวัติหมู่บ้าน พัฒนาการอาหาร อาหารอดีต/ปัจจุบัน ปฏิทินอาหาร รายได้รายจ่ายเกี่ยวกับอาหารของชุมชน นี่เป็นหัวข้อที่เราจะได้ช่วยกันดำเนินการในวันนี้

ผู้จัดกระบวนการได้มาสรุปทบทวนสิ่งที่ทำมาแล้วแล้วอธิบายให้ที่ประชุมทราบเพราะว่าในการประชุมในวันก่อนนั้นได้มีการเสนอถึงการลดลงของอาหารบ้านปลาบู่ ซึ่งมีการพูดที่หลากหลายแต่ก็ยังไม่ได้เจาะลึก โดยผู้จัดกระบวนการจะชวนระดมความรู้เรื่องนี้ให้ลึกลงไปอีก โดยตั้งคำถามว่า *"ถ้าพูดถึง/คิดถึงคำว่า <u>ภัยพิบัติ</u> ทุกคนคิดถึงอะไร"* ซึ่งจะให้ณรงค์เป็นคนใช้อุปกรณ์ช่วยระดมความคิด คือ หมอน โดยมีกฎอยู่ว่าเมื่อโยนให้ต้องรีบตอบ หรือคิดไม่ทันก็ให้ส่งคืนมาที่ผู้โยนแล้วให้ผู้อื่นต่อไป โดยการโยนหมอนนั้น เมื่อผู้ใดได้รับหมอนต้องตอบคำถามโดยไม่ให้ซ้ำกับคนที่ตอบไปแล้ว

กระบวนการณ์นี้ได้ทั้งความสนุกสนานและเนื้อหาของกระประชุมซึ่งเน้นการไม่เครียดและการมีส่วนร่วมเป็นหลัก ซึ่งข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นข้อมูลทั่วไปที่คิดได้ว่ามันมีความเกี่ยวข้องกันกับการที่ทำให้เกิดภัยพิบัติต่ออาหารจริง เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง สารเคมีเยอะมากไป หรือคนเป็นผู้ทำลายมากกว่าผู้สร้างอย่างนี้เป็นต้น

จากนั้นให้ทุกคนเลือกคำที่คิดว่าสำคัญมากไปหาน้อย แล้วให้คะแนนเลือกคำที่เสนอมาคนละ 5 คำ ซึ่งจากการลงคะแนนสามารถจัดอันดับ 1 – 5 ได้แก่ 1. โลกร้อน 2. แห้งแล้ง 3. น้ำท่วม 4. สารเคมี 5. โรคภัย จากนั้นผู้จัดกระบวนการได้อธิบายในประเด็นของสภาวะโลกร้อน และได้ตั้งคำถามกับพี่น้องต่อว่า *"เมื่อได้ฟังข้อมูลในเรื่องนี้แล้วรู้สึกอย่างไร?"* แล้วให้ทุกคนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากสิ่งที่ได้ฟังไปแล้ว โดยการให้ ถาม ตอบ โดยเขียนลงบนกระดาษบรู๊ฟ

จากการให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นข้างต้น แสดงให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมมีความสนใจในประเด็นดังกล่าว จึงได้มีมติร่วมกันว่า “จะจัดเวทีให้ข้อมูล/ความรู้เกี่ยวกับเรื่องโลกร้อนในครั้งหน้า” โดยเชิญวิทยากรที่มีข้อมูลด้านนี้มาร่วมเวที และให้ข้อมูลกับพี่น้องโดยตรง

จากนั้นก็ดำเนินการประชุมต่อ โดยผู้จัดกระบวนการให้แบ่งกลุ่ม 5 กลุ่ม โดยใช้กระบวนการนับ 1 ถึง 5 แล้วให้คนที่นับเหมือนกันรวมอยู่ด้วยกัน เสร็จแล้วให้เลือกคำที่กลุ่มตนเองโดนใจ โดยการตกลงกันก่อนที่จะเลือกคำสำคัญ และจัดอันดับ 5 อันดับ จาก 3 คำถาม คือ 1. พัฒนาการความเป็นมา 2. เกิดผลกระทบอย่างไร 3. เราแก้ไขอย่างไร ในการระดมก็ใช้วิธีให้ทุกคนคิดแล้วเขียนลงไปในกระดาษบรู๊ฟ ซึ่งผลการระดมความคิดเห็นจากกลุ่มย่อย มีข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งที่มีผลกระทบต่อคน ต่ออาหาร ต่อสัตว์และพืชที่เป็นอาหาร แต่ก็มีการแก้ไขอยู่บ้าง ทั้งการแก้ไขด้วยตนเองและการช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งในวันนี้ได้ใช้เวลาในการระดมความคิดประมาณ 3 ชั่วโมงกว่าๆ ก็พักรับประทานอาหารเที่ยง ตอนบ่ายก็ได้ประชุมกันในเรื่องของกลุ่มกิจกรรมของชุมชนต่อไป

<u>ฉากที่ 7 กระบวนการสืบค้นข้อมูล...สภาวะรายได้-รายจ่ายเรื่องอาหาร</u>

เริ่มต้นเหมือนทุกครั้งที่ผ่านมา คือ ผู้นำหมู่บ้านประกาศเสียงตามสายชักชวนทีมวิจัยมาประชุมกัน ที่ทำอย่างนี้ ก็เพราะต้องการให้ชาวบ้านรับรู้โดยทั่วกันว่า มีการประชุมทีมวิจัย

เมื่อถึงเวลาประชุม เริ่มโดย ทองทิพย์ (เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา) ให้ผู้เข้าร่วมช่วยกันทบทวนว่าที่ผ่านมาทีมวิจัยทำอะไรมาบ้างแล้ว เมื่อทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมา ทองทิพย์ช่วยในการเขียนความคิดบนกระดาน เรื่องโลกร้อน แล้วทำให้เกิดภัยพิบัติต่ออาหาร สิ่งแวดล้อม สารเคมี น้ำท่วม ภัยแล้ง อย่างไรบ้าง ต่อมาก็มีเรื่องการค้นหาข้อมูลเรื่อง ประวัติศาสตร์อาหาร ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เครือญาติ แผนที่อาหารต่อชุมชน พัฒนาการอาหาร ชนิดอาหารตามฤดูกาล

จากนั้นทองทิพย์ตั้งคำถามต่อว่า ***ทำงานวิจัยเพื่ออะไร*** ซึ่งก็ได้คำตอบ เช่น พัฒนาคนให้เข้าใจตัวเองในอดีตและปัจจุบัน ให้คนเข้าใจสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแล้วจะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์อย่างไร

ต่อมาผู้จัดกระบวนการถามต่อว่า ***ตอนนี้เรากำลังทำอะไรอยู่*** ซึ่งทีมวิจัยก็ได้ให้คำตอบที่น่าสนใจมาก เช่น ตอนนี้เราทำงานเพื่อพัฒนาคน โดยการพัฒนาตนเองก่อนที่จะพัฒนาผู้อื่น เรียนรู้อดีตของตนเอง และพัฒนาโลก พัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อไปสู่การมีสุขภาพที่ดี และมีอาหารที่ปลอดภัย

จากนั้นณรงค์ได้นำการเล่นเกม เพื่อประเมินความเข้าใจของนักวิจัย ว่ามีความเข้าใจกับการทำวิจัยมากน้อยเพียงไร โดย รูปวาดของน้ำ 4 ชนิด คือ น้ำพุ น้ำบ่อ น้ำประปา น้ำฝน บนฝาผนังห้อง และแจกกระดาษซึ่งเขียนชื่อของทุกคนไว้ และปากกาคนละ 1 ด้าม ต่อมาณรงค์ให้ทุกคนเลือกรูปวาดน้ำต่างๆ ที่ตัวเองชอบ และอธิบายเหตุผลที่เลือกด้วยน้ำชนิดนั้นๆ ว่าเพราะอะไร โดยให้เลือกได้เพียงน้ำเดียว ซึ่งต่างคนก็เลือกน้ำต่างกันไป แต่ก็มีน้ำที่ไม่ถูกเลือกเลย คือน้ำประปา

จากนั้น ธีรดา (หัวหน้าโครงการ) ได้ถามต่อว่า ทำไมถึงไม่เลือกน้ำประปา ซึ่งหลายคนก็ได้ให้เหตุผลที่ไม่เลือกน้ำประปา ว่าสะดวกสบายเกินไป ต้องเสียเงิน เป็นหนี้เป็นสิน ต่อมาผู้จัดกระบวนการให้คนที่เลือกน้ำชนิดเดียวกัน ไปอยู่กลุ่มรวมกัน จากนั้นแจกกระดาษบรู๊ฟและสีชอล์ค แล้วให้อธิบายความสำคัญของน้ำชนิดต่างๆ ที่กลุ่มเลือกเพิ่มเติม ให้มากที่สุด

โดยสรุปทีมพี่เลี้ยงเห็นร่วมกันว่า เกมนี้ได้ประเมินความเข้าใจในการทำงานของนักวิจัยได้เป็นอย่างดี

<u>หมายเหตุ</u> *น้ำต่าง ๆ มีความหมายดังนี้*

น้ำประปา *หากเป็นผู้นำก็จะเป็นคนที่เห็นแก่ความสะดวกสบาย โดยไม่คำนึงถึงหนี้สินที่จะตามมา*

น้ำฝน *เป็นคนแบบนักสงเคราะห์ มีแต่ให้ มองคนอื่นอยู่ใต้บังคับบัญชา ดูแลได้เพียงผู้เดียว ขาดการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้อื่น*

น้ำบ่อ *เป็นคนแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่ไม่มีวันสิ้นสุด ใจเย็น ทำอย่างต่อเนื่อง*

น้ำพุ *เป็นแบบคนที่ทำแบบพยายามดันให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาเพื่อทำในสิ่งที่ดี ซึ่งนักวิจัยก็ได้อธิบายเหตุผลของลักษณะน้ำที่ตนเลือกได้ดีพอสมควร*

.....หลังจากที่หยุดไปเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร คือ เกี่ยวข้าวของตนเองและช่วยเหลือคนอื่น.....

<u>ฉากที่ 8 เรื่องราวยังไม่จบ...ต่อเนื่อง</u>

เมื่อวันนัดมาถึงก็ใช้วิธีการเหมือนเดิม คือประกาศถึงนักวิจัยทุกคนให้มาประชุมโดยพร้อมเพียงกัน และเมื่อเวลา เวลา 9.00 น ก็ได้เริ่มการประชุม โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมซึ่งเป็นทีมวิจัยเป็นหลักทั้งหมด

การประชุมนักวิจัยในวันนี้ซึ่งเป็นวันที่เอารายละเอียดของแบบสอบถามมารวมกัน เริ่มที่ วาระแจ้งให้ทราบ คือ การอบรมการเขียนรายงาน ในวันที่ 12-13 มกราคม 2552 สถานที่ มมส. และที่กุดร่องและในวันที่19 มกราคม 2552 และก็จะมีการไปศึกษาดูงานที่บ้านดอนมัน (หมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง) จังหวัดมหาสารคาม และที่จังหวัดกาฬสินธุ์ (บ้านนายกทรงเดช เรื่อง การรวมกลุ่ม) ส่วนรายละเอียดจะเสนอต่อในวันที่15 มกราคม 2552 อีกครั้ง

จากนั้นก็ทบทวนการประชุมของกลุ่มที่ผ่านมาเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2552 และเรื่องที่จะพิจารณาการดำเนินการต่อไปคือเรื่อง ดูรายละเอียดแบบสอบถาม และ นัดเก็บข้อมูลว่าจะลงมือเก็บข้อมูลกันในวันไหนกัน จบจากการชี้แจงแล้วก็เข้าสู่เนื้อหาประชุม คือ

เริ่มต้นด้วยพาเล่นเกมทายใจจากกีฬาที่ชื่นชอบ โดยมีคำถามว่ากีฬาชนิดใดที่ท่านชื่นชอบมากที่สุด ให้เลือกมา 1 ชนิดพร้อมทั้งอธิบายเหตุผลมาด้วย (เกมนี้เป็นที่ชื่นชอบกันมาก เพราะคำตอบของประเภทกีฬาจะอธิบายลีลาบนเตียง ซึ่งชาวบ้านชอบมาก)

จากนั้นผู้จัดกระบวนการได้พูดถึงเรื่องการเก็บแบบสอบถาม เราต้องมีเทคนิคอะไรบ้าง หรือจะเริ่มอย่างไร ซึ่งนักวิจัยได้เสนอว่า การเก็บแบบสอบถามควรถามถึงเรื่องของวันนี้ก่อนแล้วค่อยถามเรื่องย้อนหลัง ถามเขาไม่คุยด้วยก็ถามเรื่องอื่นก่อน

ผู้จัดกระบวนการ (ณรงค์) ได้ถามไปถึงเรื่องการประชุมของวันที่ 24 ธันวาคมที่ผ่านมาว่าได้ให้การบ้านทีมวิจัยทุกคนไปคิดเรื่องการทำแบบสอบถามมา ทุกคนได้คิดมาไหม พร้อมทั้งได้มีการแบ่งให้ทีมวิจัยไปเก็บแบบสอบถามคนละ 7- 8 หลังคาเรือน

หลังจากที่แบ่งการเก็บข้อมูลแต่ละครัวเรือนให้กับนักวิจัยแล้วก็มาดูตัวอย่างของแบบสอบถามที่จะใช้ในการเก็บข้อมูลร่วมกัน โดยผู้จัดกระบวนการได้ลองทำแบบสอบถามตัวอย่างมาให้ทีมได้ดูและช่วยกันแก้ไข ตรงไหนที่ไม่เข้าใจก็ถามได้และตรงไหนที่ต้องแก้ไขก็นำเสนอเพื่อให้ทีมได้เห็นและเข้าใจตรงกัน

เมื่อนักวิจัยดูแบบถามเสร็จแล้ว มีการแก้ไขแบบสอบถามแล้วบางข้อ ผู้จัดกระบวนการได้พูดถึงเรื่องการทำวิจัยของทีม เพื่อสรุปการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับตัวนักวิจัย ว่าอยู่ในระดับใดแล้ว ซึ่งได้ตั้งคำถามกับทีมวิจัยด้วยกันสองข้อ คือ

- การทำวิจัยในวันแรกเป็นอย่างไร เช่น ความรู้สึกเป็นอย่างไร ทั้งต่อตัวเอง ต่อกลุ่ม หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงใดเกิดขึ้น
- การทำวิจัยจากวันนั้นจนถึง วันนี้ (ปัจจุบัน) เป็นอย่างไร ความรู้สึก, ตัวเองและกลุ่ม เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นบ้าง กับคำถามที่ทีมวิจัยได้ดูตนเองแล้วเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลายอย่าง เช่น เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองคือกล้าแสดงออกในเรื่อที่ถูกต้องเพราะมีข้อมูล มีกลุ่มที่อาสามาทำงานเพื่อชุมชนของตนเอง ด้านชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปมากเริ่มเป็นคนทันข้อมูลมากขึ้น และอื่นๆ หลายอย่างดังในรายงาน บทเรียนจากการทำงานวิจัย

<u>ฉากที่ 9 ต่อเนื่อง...จากฉากที่แล้ว</u>

วันที่ 15 มกราคม 2552 เมื่อ เวลา 9.00 น เมื่อผู้เข้าร่วมประชุมมาครบแล้ว เป็นการประชุมเพื่อรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเรื่องรายได้ รายจ่าย ที่ทีมวิจัยได้ไปเก็บมา โดยเริ่มด้วยการแจ้งวาระการประชุมให้ที่ประชุมทราบว่าเราจะประชุมกันเรื่องอะไรบ้าง โดยผู้จัดกระบวนการในวันนี้เป็นทองทิพย์ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการประชุมในวันนี้คือ

<u>1.ประเมินการเรียนรู้จากการเก็บแบบสอบถาม</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ประเมินความเข้าใจของทีมวิจัยโดยการตังคำถามกับทีมวิจัย ว่า ***ก่อนทำแบบสอบถามทุกคนรู้สึกอย่างไร*** โดยแจกกระดาษแผ่นเล็กๆ แล้วให้ทุกคนเขียน ความรู้สึกของตนเองลง

ไป ใช้เวลาประมาณ 5 นาที แล้วผู้ดำเนินการได้ให้ทุกคนพูดในสิ่งที่ตนเองเขียนไว้ในกระดาษ ให้ได้ยินกันทุกคน แล้วทองทิพย์ก็เป็นคนเขียนใส่กระดาษบรู๊ฟ ต่อมาจึงถามต่อว่า ***หลังทำแบบสอบถามชุดสุดท้ายแล้วทุกคนรู้สึกอย่างไร โดยใช้เครื่องมือเดิมให้ผู้เข้าร่วมทำเหมือนเดิม*** ต่อมาผู้จัดกระบวนการได้ตั้งคำถามกับทีมวิจัยขึ้นมาอีก ว่า รู้สึกอย่างไรตอนที่ถือแบบสอบถามชุดที่หนึ่งไปถามชาวบ้าน แล้วก็ให้เขียนเหมือนเดิม เมื่อเสร็จแล้วก็ถามต่อว่า ***เห็นการเปลี่ยนแปลงของตัวเองอย่างไรระหว่างการทำแบบสอบถามชุดแรกและชุดสุดท้าย เกิดการเรียนรู้อะไรจาการทำแบบสอบถาม*** แล้วก็ให้เขียนเหมือนเดิมคือถาม เขียน ตอบ อย่างนี้เรื่อยๆ

2. ประเมินเนื้อหาที่ได้

ทองทองทิพย์ ได้ทำการประมวลแบบสอบถามร่วมกับทีมวิจัยโดยให้ทุกคนที่ได้รับแบบสอบถามเอาแบบสอบถามของตัวเองขึ้นมาช่วยกันตรวจสอบและดูด้วยกัน ในข้อที่ 2และข้อที่ 3 ในส่วนของข้อที่ 2 คือ ภาวะรายได้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นข้อย่อย คือ รายได้หลักก็จะมี การทำเกษตร (ทำนา) ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์อื่นๆเงินเดือนครู/ผู้นำหมู่บ้าน/ เงินผู้สูงอายุและขายของชำ ส่วนรายได้เสริมก็จะเป็นรายได้ประเภท ลูกส่งมาให้ รับจ้าง (เย็บผ้า ก่อสร้าง ใช้แรงงานขายของตลาดเช้า จากกลุ่มมัดย้อม อื่นๆ เช่น ขายหน่อไม้ งานทาสี เกี่ยวข้าวรับจ้าง ไถน้ำรับจ้าง เบี้ยเลี้ยงประชุม ขายปลา และ ขายกบ ส่วนเรื่องรายจ่ายก็จะเป็นพวก อาหารและ ด้านการผลิตทางการเกษตร

จากการตอบแบบสอบถามในข้อที่ 2.2 พบว่า ผู้ที่ตอบแบบสอบถามจำนวน 31 คน ที่เห็นว่ามีความพอเพียงทางด้านอาหารและ จำนวน 28 คน ที่เห็นว่าไม่พอเพียงทางด้านอาหารและให้เหตุผลเมื่อเกิดความไม่พอเพียงมีวิถีการแก้ไขปัญหาโดย ไปยืมกองทุนเงินล้าน ยืมกลุ่มออมทรัพย์ ยืมสหกรณ์การเกษตร ยืม ธกส. ยืมองค์กรชุมชน(ป่าโคกใหญ่) และ ยืมกองทุนเงินล้าน เพื่อมาใช้จ่ายในครอบครัว

ต่อมาผู้จัดกระบวนได้นำการประมวลแบบสอบถามโดยใช้กระบวนการดังนี้คือ นำแบบสอบถามที่ได้จากทีมวิจัยเก็บมาทั้งหมดมาประมวลผล โดย ดูตัวเลขในแต่ละรายการแล้ว วิเคราะห์แบบสอบข้อที่ 2 คือภาวะรายได้ ข้อ ที่มาของรายได้หลักทั้งหมด ที่มาของรายได้เสริมทั้งหมด ความพอเพียงของรายได้ และภาวะรายจ่าย แล้วนำข้อมูลที่ได้มาเขียนบนกระดาษ ทุกคนช่วยกันดูข้อมูลที่ได้

3. ประเมิน กำหนดตัวชี้วัดคำว่า “พอเพียง” และ “ไม่พอเพียง”เห็นข้อมูลแล้วจะสามารถแบ่งคนบ้านปลาบู่ออกเป็นแบบใด (พอเพียง/ ไม่พอเพียง) แล้วทำการประเมินความเข้าใจของคำว่าพอเพียง และไม่พอเพียงเป็นอย่างไร เพื่อที่จะให้ทีมวิจัยนำไปประเมินความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมายอย่างไรต่อ โดยให้ทีมวิจัยระดมออกมาก่อน

เมื่อพูดถึงคำว่า “พอเพียง” ทุกคนนึกถึงคำว่าอะไร? แล้วให้จัดลำดับกลุ่มคำสำคัญ (ตัวเอง ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม) แล้วแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม (ตามกลุ่มคำที่ได้) และเขียนลงตามคำที่ได้ แล้วเวียนการเขียนไปทีละกลุ่มจนครบทุกกลุ่ม เสร็จแล้วให้แต่ละกลุ่มเลือกคำที่สำคัญที่สุด มากลุ่มละ 4

คำ ขึ้นโชว์บนกระดานว่ามีอะไรบ้าง แล้วสร้างตัวชี้วัดจาก คำว่าพอเพียง (หัวข้อที่ชาวบ้านถกเถียงกัน ซึ่งต้องมาทำตัวชี้วัดคำว่า พอเพียง กันในวันต่อไป)

4. ประเมินรูปแบบอาหารในหมู่บ้าน แล้วต่อมาให้แต่ละกลุ่มช่วยกันระดมออกมาว่าเมื่อทุกท่านเห็นคำว่า “รูปแบบอาหาร” วิธีการคือ ตั้งคำถามว่า ทุกคนเข้าใจว่าอย่างไร คำถามที่ 2 แล้วทุกคนเห็นว่า “รูปแบบอาหาร”ในหมู่บ้านของเรากี่แบบ ให้แต่ละกลุ่มแตกรายละเอียดของรูปแบบอาหารแต่ละอย่าง จากนั้นให้ดูว่าบ้านปลาบู่ส่วนมากแล้วมีรูปแบบ การผลิตอาหารอย่างไร (เอารายชื่อออกมา) เพื่อให้เห็นคนที่ทีมวิจัยจะต้องลงไปทำงานกับกลุ่มใดบ้าง

5. สังเคราะห์สภาวะรายได้ รายจ่ายของครอบครัว

ก่อนที่จะไปทำการกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนนั้นก็ต้องทำการสังเคราะห์ผล รายได้ รายจ่าย ของตนเองก่อนโดยการใช้เครื่องมือตะกร้ารั่ว มาสังเคราะห์ผล ซึ่งจะมีทั้งรายได้คือ สิ่งที่เข้าไปในตะกร้าให้ดูว่ามีอะไรบ้าง และอะไรที่มีมากที่สุดสิ่งที่รั่วออกมาจากตะกร้า คือ รายจ่าย และให้ดูว่ามีอะไรบ้างที่มากที่สุดโดยให้ทีมวิจัยช่วยกันเติมสิ่งที่เข้าและออกจากตะกร้านี้เน้นความสำคัญของสิ่งที่เข้าและออกจากตะกร้า ถ้าหากว่ารายได้มากที่สุดก็ให้ทำเส้นทางเข้าให้เป็นเส้นใหญ่และทึบมากๆ แล้วให้ทำเส้นที่ทึบน้อยรองลงมาเรื่อยๆ ตามรายได้ที่รองลงมา ส่วนด้านรายจ่ายก็ให้ทำเช่นกันก็คือจ่ายมากก็ให้ทำเส้นใหญ่แล้วรองลงมาเรื่อยไป สุดท้ายก็จะเห็นว่ารายได้ รายจ่ายของตนเองเป็นเท่าไร ของชุมชนเป็นเช่นไร ก็จะออกมาในการสังเคราะห์ผลนี้ ซึ่งนักวิจัยสามารถที่จะนำไปวิเคราะห์ผลกับชุมชนได้ในการประชุมในครั้งต่อไปได้

6. ประเมินผลการเรียนรู้จากกิจกรรมเก็บแบบสอบถาม ผู้จัดกระบวนการได้ตั้งคำถามกับทีมวิจัยว่าก่อนทำแบบสอบถามทุกคนรู้สึกอย่างไร

ซึ่งสรุปได้ว่า ทุกคนรู้สึกว่า คิดยาก กลัวไม่ได้ความร่วมมือ กล้าๆ กลัว ปกติดี/ ไม่กังวล และหลังจากที่ไปเก็บข้อมูลมาแล้วรู้สึกว่า ดีที่สุด ดีมาก ชาวบ้านบางคนถามว่าเอาข้อมูลไปทำไม / ได้อะไร (ค่าตอบแทน) ชาวบ้านเกือบทุกคนที่ไปถามให้ความร่วมมือดีที่สุดถามอะไรก็บอก

สุดท้ายหัวหน้าโครงการตั้งคำถามว่า เห็นการเปลี่ยนแปลงของงตนเองอย่างไร ซึ่งโดยภาพรวมแล้ว สรุปว่า พึ่งรู้ว้าตัวเองเก็บข้อมูลได้ เพราะ ไม่คิดว่าตัวเองจะทำได้ แต่ก็สามารถทำได้ นักวิจัยหลายคนก็เห็นการทำมาหากินของชาวบ้านและเข้าใจชาวบ้านมากขึ้น แต่บางคนก็ไม่กล้าให้ข้อมูลที่เป็นตัวเลขรายได้และรายจ่าย นักวิจัยส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า ชาวบ้านไม่เข้าใจว่าเราเก็บข้อมูลไปทำอะไร ซึ่งจะต้องค่อย ๆ ทำความเข้าใจต่อไป

คำถามสุดท้ายของวันนี้คือ เกิดการเรียนรู้อะไรจากการทำแบบสอบถาม ซึ่งสิ่งที่นักวิจัยทุกคนได้เรียนรู้คือ รู้จักว่ารายได้ รายจ่ายของครอบครัวอื่นว่าเป็นอย่างไร อยากให้จัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อจะรู้จักการใช้จ่ายของตัวเอง มีนักวิจัยบางคนตอบว่า ได้รู้ว่าตัวเองทำแบบสอบถามได้พอใจมากๆ

<u>ฉากที่ 10 ความพอเพียง...ด้านอาหารของบ้านปลาบู่</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ณรงค์) ได้สรุปผลจากการประมวลแบบสอบถามภาวะรายได้ - รายจ่ายเกี่ยวกับการผลิตอาหารของหมู่บ้านปลาบู่ให้ทีมวิจัยได้ดูพร้อมกันพร้อมทั้งอธิบายและชี้ให้เห็นความสำคัญของภาวะรายได้และรายจ่ายเกี่ยวกับการซื้อ/ ผลิตอาหาร

หลังจากที่ผู้จัดกระบวนการ (ณรงค์) และทีมวิจัยได้เห็นตัวเลขที่เป็นข้อมูลจากการเก็บแบบถามแล้ว พี่ณรงค์ก็ได้เขียนคำว่า ความพอเพียงและไม่พอเพียง จากนั้นได้แบ่งกลุ่มออกเป็นสองกลุ่ม และให้แต่ละกลุ่มระดมคำว่า ***<u>พอเพียง</u>*** ในความเข้าใจของตัวเอง ว่าขนาดใดถึงเรียกว่าพอเพียง หลังจากที่ทั้งสองกลุ่มได้ระดมความคิดเห็นของคำว่าพอเพียงเสร็จ ก็ได้แบ่งทีมวิจัยออกเป็นสามกลุ่มซึ่งทีมวิจัยก็ได้ช่วยกันแยกประเด็นจากคำว่า พอเพียงในความหมายของบ้านปลาบู่ออกเพื่อให้แต่ละกลุ่มอธิบายเพิ่มเติมและเวียนกระดาษให้กลุ่มอื่นๆ ได้แสดงความคิดเห็น

เมื่อทั้งสามกลุ่มได้ระดมความคิดเห็นเสร็จแล้วก็ได้ให้แต่ละกลุ่มเลือกคำสำคัญที่คิดว่าใช่ หรือสื่อความหมายให้เห็นถึงคำว่าพอเพียงมากที่สุดกลุ่มละ 4 ประโยค ซึ่งจากการระดมคำของทีมวิจัยสามารถเห็นคำว่าพอเพียง เช่น

ตัวเอง/ครอบครัวพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ กินอาหารตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และ ครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท (ยิ้ม)

ชุมชนพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ มีกลุ่มอาชีพเสริมต่างๆ มีรายได้เสริม ชุมชนรู้จักแบ่งปันแลกเปลี่ยน ชุมชนไม่มีโรคภัยเบียดเบียน มีปัจจัยการผลิตในชุมชน (พันธุ์พืช/สัตว์ ปุ๋ย แรงงาน)

สิ่งแวดล้อมพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ ไม่ทำลายหน้าดิน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ทำลายแหล่งอาหารธรรมชาติ (ทุ่งนา ป่า แหล่งน้ำ) ไม่ทำลายสัตว์ป่า สัตว์น้ำ ปลูกป่าร่วมกันทุกปี+ขยายพันธ์พืช

เมื่อทุกกลุ่มได้ระดมความคิดเห็นมาแล้ว ทองทิพย์ก็ได้สรุปการดำเนินกิจกรรมในวันนี้ทั้งหมดแล้วก็นัดหมายการประชุมครั้งต่อไป แล้วปิดการประชุม

<u>ฉากที่ 11 กระบวนการ...ค้นหาข้อมูลรูปแบบการผลิตอาหาร</u>

กระบวนกาค้นหารูปแบบการผลิตอาหารบ้านปลาบู่นั้นก็ส่วนหนึ่งนั้นมาจากการเก็บแบบสอบถาม ซึ่งในแบบสอบถามนั้นมีข้อที่ว่าด้วยเรื่องรูปแบบการผลิตอาหารของชุมชนบ้านปลาบู่อยู่จึงได้นำมารวมกัน และในการจัดเวทีระดมความคิดเห็นในเรื่องอาหารของบ้านปลาบู่ไปด้วย ซึ่งไม่ใช้การจัดเวทีโดยตรง

ผู้จัดกระบวนการ (ทองทองทิพย์) ได้นำรูปแบบของการผลิตอาหารมาทบทวนว่ารูปแบบของชุมชนบ้านปลาบู่ให้ทีมวิจัยได้เห็นอีกครั้งว่า ซึ่งมีรูปแบบ 3 รูปแบบ (เพื่อป้องกันการลืม) ได้แก่

1. ผลิตข้าว + หากินตามธรรมชาติ + ซื้อ
2. ผลิตข้าว+ หากินตามธรรมชาติ + พืชผักสวนครัว + ซื้อ
3. ผลิตข้าว+ หากินตามธรรมชาติ + พืชผักสวนครัว + เลี้ยงกบ/ปลา + ซื้อ

เสร็จแล้วผู้จัดกระบวนการก็ได้พาทีมวิจัยทำตะกร้ารั่วของครอบครัวตัวเอง ซึ่งเป็นการดูรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวทีมวิจัยแต่ละคน เพื่อให้มีความพร้อมในการที่จะได้นำประสบการณ์เพื่อที่จะไปทำกับกลุ่มเป้าหมายไดอย่างถูกต้องด้วย

หลังจากที่ทีมวิจัยทุกคนได้ทำแบบตะกร้ารั่วแล้ว ทองทิพย์ก็ได้สรุปกิจกรรมของวันนี้ คือสรุปการทำแบบสอบถามทั้งหมด จากนั้นก็กินข้าวร่วมกัน และแยกย้ายกันกลับบ้าน

<u>ฉากที่ 12 สรุปและวิเคราะห์ผลการศึกษาดูงาน</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) ได้ทบทวนการไปศึกษาดูงานที่บ้านหนองตอกแป้น จังหวัดกาฬสินธุ์ และที่บ้านดอนมัน จังหวัดมหาสารคาม กับทีมวิจัยและผู้เข้าร่วมประชุมที่ได้ไปศึกษาดูงานเมื่อวันที่ 19 มกราคามที่ผ่านมา โดยตั้งคำถามกับทุกคน ***ว่ารู้สึกอย่างไรที่ได้ไปดูไปเห็นสิ่งต่างๆ*** โดยที่ ผู้จัดกระบวนได้เขียนคำว่า ความรู้สึกใส่ตรงกลางกระดาษบรู๊ฟ และให้ทุกคนพูดความรู้สึกของตัวเองออกมา และผู้จัดกระบวนการช่วยเขียนให้ทุกคนได้เห็น และผู้จัดกระบวนการ ได้อ่านให้ทุกคนฟัง

หลังจากที่ผู้จัดกระบวนการได้ถามความรู้สึกของทีมวิจัยและผู้ที่ไปดูงานเสร็จก็เห็นความรู้สึกของแต่ละคนที่มีความหลากหลายต่อสิ่งที่แต่ละคนเห็น จากนั้นผู้จัดกระบวนการได้ถามต่อไปอีกว่าทุกคนมีความประทับใจอะไรมากที่สุดจากการไปศึกษาดูงานครั้งนี้ โดยการเขียนคำสำคัญใส่กระดาษบรู๊ฟและทุกคนช่วยกันระดมความคิดเห็น โดยมีผู้จัดกระบวนการ เป็นคนช่วยเขียน และอ่านให้ทุกคนฟัง

ทุกคนได้ระดมการเรียนรู้ของตัวเองที่ได้จากการไปศึกษาดูงาน เมื่อทุกคนได้ระดม ความรู้สึก สิ่งที่ประทับใจ และการเรียนรู้ของทีมเสร็จแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้ถามทีมวิจัยและผู้เข้าร่วมประชุมต่อไปว่าทุกคนอยากทำอะไรต่อ/ สิ่งที่ทุกคนจะทำต่อไป หมายถึงว่าสามารถลงมือทำได้เลย ซึ่งผู้เข้าร่วมการประชุมได้ระดมความคิดเห็นต่างๆ กันไปเช่น จะปลูกผัก +ปลูกต้นไม้ปลูกผัก + สระ ปลูกต้นยาง ปลูกกล้วย เลี้ยงกบ จะทำคอกหมูให้ดีขึ้น เป็นต้น

จากนั้นได้แบ่งกลุ่มเพื่อระดมความฝันที่อยากให้เกิดขึ้นกับหมู่บ้านของตัวเอง ซึ่งการแบ่งกลุ่มจะแบ่งตามสิ่งที่แต่ละคนต้องการอยากทำ สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่ม ซึ่งยกตัวอย่างเช่นกลุ่มปลูกผัก กลุ่มปลุกต้นไม้/ขุดสระ กลุ่มเข้มแข็ง

เมื่อแต่ละกลุ่มได้สมาชิกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้ทิ้งประเด็นที่เป็นคำถามให้แต่ละกลุ่มได้ช่วยกันระดมความคิดเห็น คือ 1) ความฝันสิ่งที่อยากทำให้เกิดขึ้นกับกลุ่มของตัวเอง 2) เฮ็ด

จังได๋สิมีความฮู้/หรือว่าสิเฮ็ดได้ตามที่ว่า และเมื่อแต่ละกลุ่มช่วยกันระดมความฝันเสร็จ ก็ให้แต่ละสมาชิกกลุ่มออกมานำเสนอสิ่งที่กลุ่มได้ช่วยกันระดมความคิดออกมา

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) ได้สรุปความฝันของแต่ละกลุ่มเป็นภาพรวมเพื่อให้เห็นความชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งนำเสนอสถานที่ดูงาน หากชาวบ้านมีความสนใจที่อยากไปดูอีกครั้ง และได้แจ้งให้ชาวบ้านทราบว่าอาจจะเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ที่หมู่บ้านปลาบู่ด้วย เรื่องที่คุยก็ได้แก่ เรื่องดิน +การวางแผนการทำงานร่วมกับทีมวิจัย จากนั้นทุกคนก็ได้กินข้าวร่วมกัน และ แยกย้ายกันกลับบ้าน

<u>ฉากที่ 13 กระบวนการวางแผนการเขียนรายงาน</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) ได้ทบทวนกระบวนการทำงานวิจัยของทีม กับคำถามที่ว่าเข้าใจงานวิจัย และงานพัฒนาว่าอย่างไร โดยใช้วิธีการถามตอบ หลังจากที่ผู้เข้าร่วมประชุมได้อธิบายความเข้าใจของคำว่างานวิจัยและงานพัฒนาแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชนว่ามีอยู่ 5 ขั้นตอน

จากกระบวนการข้างต้นนี้ ผู้จัดกระบวนการได้ถามทีมวิจัยทุกคนว่า ตอนนี้รายงานของทีมวิจัยเราอยู่ในขั้นตอนไหน ที่ถามเพราะเดิมที่คิดว่าจะส่งรายงานภายในเดือนมกราคม แต่ก็ขอเลื่อนมาส่งเป็นภายในเดือนกุมภาพันธ์ จึงอยากจะถามทีมวิจัยว่าตอนนี้ทีมวิจัยคิดว่าเราอยู่ในขั้นตอนไหนซึ่งก็มีคนตอบว่า เรากำลังอยู่ในขั้นตอนการเก็บข้อมูล เราอยู่ในขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะเราเก็บข้อมูลมาแล้ว เรากำลังเก็บข้อมูลอยู่

ผู้จัดกระบวนการจึงถามต่อไปอีกว่า ทำไมถึงคิดว่าเรากำลังอยู่ในขั้นตอนของการเก็บข้อมูล แล้วถ้าคิดว่าทีมอยู่ในขั้นตอนนี้ ข้อมูลอะไรที่ทีมวิจัยของเราเก็บมาได้บ้าง ทีมวิจัยได้ช่วยกันตอบคำถามวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลของทีมวิจัย คือ

- ข้อมูลชุมชน วิธีการ คือ ได้จากการเก็บข้อมูลมือสอง
- ประวัติศาสตร์อาหาร วิธีการ คือ ใช้การสัมภาษณ์ การสอบถามผู้สูงอายุ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน และได้จากการระดมความคิดเห็นของทีมวิจัย การโสกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมด้วย
- ปฏิทินอาหาร ตามฤดูกาล วิธีการที่ใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลคือ ใช้เวทีระดมความคิดเห็นจากทีมวิจัย + ทีมชาวบ้าน
- แห่งอาหารชุมชน ใช้วิธีการในการเก็บข้อมูล คือการะดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยและชาวบ้านบางส่วนพร้อมการโสกัน
- ภัยพิบัติอาหาร ใช้วิธีการให้ได้มาซึ่งข้อมูล
- รูปแบบอาหาร (รูปแบบการผลิตอาหาร) วิธีการ คือ ใช้เวทีระดมความคิดเห็นจากทีมวิจัย + ทีมชาวบ้าน และการสัมภาษณ์ตัวบุคคล

- รายได้- รายจ่ายอาหาร วิธีการได้ข้อมูล คือการเก็บแบบสอบถามครัวเรือน และการสัมภาษณ์ตัวบุคคล

- พัฒนาการชี้วัดคำว่า “พอเพียง” วิธีการ คือ คือใช้เวทีระดมความคิดเห็นจากทีมวิจัย + ทีมชาวบ้าน การพูดคุยและวิเคราะห์ร่วมกัน

- การศึกษาดูงาน วิธีการ คือ ดูแปลงกรณีตัวอย่างการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่สามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อทีมวิจัยได้พูดคุยถึงข้อมูลที่ได้มาว่ามีอะไรบ้าง พี่ณรงค์ก็ได้กล่าวถึงภาวะรายได้และรายจ่ายของชุมชนที่ได้จาการเก็บแบบสอบถามเพื่อนำข้อมูลมาทบทวนรายละเอียดให้ทีมวิจัยทราบและทำความเข้าใจอีกที

เมื่อณรงค์ได้นำมูลจากแบบสอบถามมาทบทวนกับทีมวิจัยแล้ว ทีมวิจัยเห็นร่วมกันว่าภาวะรายจ่ายเรื่องอาหารมีจำนวนที่มาก ซึ่งนอกเหนือจากการเก็บข้อมูลครัวเรือนกับชาวบ้านปลาบู่แล้วทีมวิจัยควรมีการไปเก็บข้อมูลกับรถขายของของพ่อใหญ่สอน ซึ่งรถขายของของพ่อใหญ่สอนจะมาขายของทุกเช้า ทีมวิจัยอาจจะต้องเข้าไปทำการสังเกตหรือสอบถามข้อมูลด้วย เช่น ชาวบ้านปลาบู่มักซื้ออะไรมากที่สุด ช่วงฤดูกาลใดที่ขายของดีที่สุด / อะไรที่ขายดีในช่วงเวลานั้นๆ เดี๋ยวนี้การขายผักเป็นอย่างไรเพราะอะไร

ผู้จัดกระบวนการได้กล่าวว่าเราจะมาวิเคราะห์ภาวะรายได้และรายจ่ายเรื่องอาหารด้วยกัน โดยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบตะกร้ารั่ว ซึ่งในตะกร้ารั่วนี้ก็จะมีรายได้ และรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ซื้อหาอาหารของครับครัว โดยจะให้ทีมวิจัยวิเคราะห์ตะกร้ารั่วด้านอาหารของครอบครัวตัวเองก่อน แล้วค่อยไปวิเคราะห์ตะกร้าชุมชนด้วยกัน

ผู้จัดกระบวนการถามทีมวิจัยว่าถ้าจะทำข้อมูลใหม่ ซึ่งจะเน้นในเรื่องอาหารเพียงอย่างเดียวจะสามารถทำได้ไหม โดยจะเอาทีมวิจัย+ทีมมัดย้อมเป็นหลัก กระบวนการให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพิ่มเติมที่สามารถทำได้ง่ายๆ ให้ทุกคนมาทำข้อมูลตัวเองก่อนโดยการวิเคราะห์ตะกร้ารั่ว และ จับกลุ่มคนที่มีความคล้ายกัน โดยแบ่งกลุ่มตามสมาชิกครอบครัว ดังนี้

- สมาชิกในครอบครัว 1-2 คน
- สมาชิกในครอบครัว 3-4 คน
- มีสมาชิกในครอบครัว 5 คนขึ้นไป
- มีสมาชิกในครอบครัวเป็นเด็กนักเรียนประถม มัธยม

ก่อนปิดการประชุม ทีมวิจัยได้ทบทวนกิจกรรมที่ผ่านมา และแผนการทำงานของช่วงต่อไป

<u>ฉากที่ 14 กระบวนการวิเคราะห์ ภาวะรายได้-รายจ่าย</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ทองทิพย์) ทบทวนภาวะรายได้-รายจ่ายของบ้านปลาบู่จากการประมวลผลจากแบบสอบถามให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้รับทราบอีกครั้ง แล้วแจกรูปวาดตะกร้ารั่วให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้เติมข้อมูลรายละเอียดที่เกี่ยวกับภาวะรายได้และรายจ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวกับอาหารทั้งหมด ของแต่ละ

ครอบครัว โดยให้ทีมวิจัยเป็นพี่เลี้ยงช่วยดูสมาชิกคนอื่นๆ เมื่อทุกคนทำตะกร้ารั่วเสร็จก็ทำการแบ่งกลุ่มตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว

เมื่อแบ่งกลุ่มเสร็จก็แจกปากกา กระดาษให้สมาชิกแต่กลุ่มไปทำการวิเคราะห์รายได้รายจ่ายเรื่องอาหารของตัวเอง โดยมีทีมวิจัยเป็นพี่เลี้ยงประจำแต่ละกลุ่มให้เขียนชื่อสมาชิกกลุ่มตัวเอง ให้ทุกคนดูตะกร้ารั่วของแต่ละคนว่าอันไหนรั่วมากที่สุดแล้วเรียงลำดับ 1 – 3 ของแต่ละคนพร้อมบอกจำนวนตัวเลขที่เป็นรายจ่ายออกมา แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนมานำเสนอ

ผู้จัดกระบวนการ (ทองทิพย์) สรุป จากการออกมานำเสนอภาวะรายจ่ายด้านอาหารของบ้านปลาบู่จะเห็นได้ว่าชาวบ้านบ้านปลาบู่ซื้อหารหลักหลักๆ สามารถแบ่งเป็นอาหารที่ผลิตได้เองและอาหารที่ไม่สามารถผลิตได้เอง โดยผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดได้ช่วยกันแยกประเภทอาหาร อาหารที่สามารถผลิตได้เอง เช่น ผลไม้ ไก่ กับข้าวถุง ขนมบางอย่าง อาหารที่ไม่สามารถผลิตได้เอง เช่น เนื้อ นม ขนม เครื่องดื่มต่างๆ เครื่องปรุงรส น้ำอัดลม

จากนั้นแต่ละกลุ่มได้ช่วยกันระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านภาวะรายจ่ายของครอบครัว ทุกคนต่างช่วยกันระดมความคิดเห็น และเมื่อทุกคนระดมความคิดเห็นเสร็จแล้ว

สรุปตะกร้ารั่ว ทองทิพย์ได้ถามทุกคนว่า จากการทำตะกร้ารั่ววันนี้แล้วเราได้เห็นอะไร ซึ่งทีมวิจัยตอบว่า เห็นว่ารายจ่ายมากกว่ารายได้ ลูกกินอาหารเยอะ แม่กินอะไรก็ได้แต่ลูกรีบไป โรงเรียนแม่ก็ต้องรีบไปซื้อมาให้ลูกซื้อกินกันหลายตะกร้ารั่วหลาย ถามหาแต่พ่อใหญ่สอนเวลาพ่อใหญ่สอนไม่มาขายของก็บ่น

การประชุมเสร็จสิ้น กินข้าวร่วมกัน และแยกย้ายกันกลับบ้าน

<u>ฉากที่ 15 ทิ้งท้าย...ในภาคแรก</u>

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) ได้กล่าวถึง การก่อสร้างยุ้งข้าวหรือธนาคารข้าว เพื่อเก็บข้าวอินทรีย์ซึ่งต่อไปก็จะเป็นธนาคารข้าวของชาวบ้านปลาบู่ พร้อมทั้งกล่าวว่าอยากจะรีบทำยุ้งข้าวให้เร็วที่สุด จึงอยากจะถามความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านและคนที่เป็นสมาชิก หากจะทำยุ้งข้าววันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552 มีความคิดเห็นอย่างไร ทุกคนจะมาช่วยกันทำได้ไหม อยากให้ทุกคนมีส่วนร่วม และหากทำยุ้งข้าวเสร็จก็จะเอาข้าวขึ้นยุ้งเลย ซึ่งอาจทำบ้านหลังเล็กๆ ต่อกับยุ้งข้าวเพื่อให้เจ้าหน้าที่สถาบันมาอยู่อาศัยได้ และ ได้ทบทวนและสรุปการประชุมที่ผ่านมา เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2552

ผู้จัดกระบวนการทบทวนเรื่องภาวะรายจ่ายของชุมชนจากการทำตะกร้ารั่วของคนในชุมชน ซึ่งสามารถเรียงลำดับรายจ่ายด้านอาหารที่สำคัญที่มากที่สุดได้สามลำดับคือ

- อาหารประเภทโปรตีน - เนื้อ ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อหมู ปลา ไก่ และเป็ด
- อาหารประเภทคาร์โบไฮเดรต เช่น ขนม เครื่องดื่ม เช่น โอวัลติน นม เป็นต้น
- อาหารปะเภทวิตามิน เกลือแร่ คือ ผักและผลไม้

จากการทำวิจัยครั้งนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการศึกษาในเรื่องของภาวะรายจ่ายด้านอาหารซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวและเกิดขึ้นกับตัวเราทุกวัน หากเรามาช่วยกันดูแลและหาแนวทางการแก้ไขร่วมกัน ก็จะเห็นดังที่แต่ละกลุ่มเสนอไว้ ซึ่งการเสนอแนวการการแก้ปัญหานั้นเราจะต้องดูถึงความเป็นไปว่าจะสามารถแก้ไขได้จริงหรือไม่

สรุป ทั้งนี้ทั้งนั้นการทำงานวิจัยของทีมวิจัยบ้านปลาบู่ที่กำลังดำเนินการอยู่นี้ เนื่องจากว่าบ้านปลาบู่มีสถาบันชุมชนชาวนาเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการวิจัย จึงมีกระบวนการที่ทำกับทีม และกลุ่มเป้าหมายอย่างเข้มข้นตลอดเวลา กระบวนการที่ใช้นั้นส่วนหนึ่งเป็นการใช้เพื่อพัฒนาบุคลากรของสถาบันด้วย พัฒนากลุ่มผู้นำชาวบ้านด้วย งานวิจัยนั้นได้เข้ามาเป็นเครื่องมือที่ดีมากในตอนนี้ เพราะเห็นว่าเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดูจากข้อสรุป การประเมินความรู้ความเข้าในของนักวิจัยแล้วเห็นว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีมากๆ บางคนได้เปลี่ยนแปลงถึงขั้นการปฏิบัติการด้านอาหารแล้วแต่ก็ยังไม่พอในการพัฒนาต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ซึ่งในการพัฒนานั้นก็จะเริ่มจากการที่จะมีการจัดการประชุม หรือการจัดกิจกรรมใดๆ นั้นทางทีมวิจัยที่เป็นพี่เลี้ยงก็จะประชุมเพื่อวางแผนในการจัดกิจกรรมนั้นทุกครั้ง โดยได้วางกระบวนการในวันก่อนการจัด 1 วัน หรือก่อนการประชุม หรือเมื่อมีโอกาส ในการประชุมเพื่อวางแผนกระบวนการนั้นต้องให้มีแกนนำทีมวิจัยที่เป็นชาวบ้าน เข้าร่วมประชุมด้วย อย่างน้อยครั้งละไม่ต่ำกว่า 2 คน ซึ่งได้ทำแบบนี้มาเป็นประจำ การพัฒนายกระดับคนก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ภาค 2 กระบวนการเรียนรู้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน เพื่อการปฏิบัติการพึ่งตนเองด้านอาหาร

<u>ฉากที่ 1 การไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้</u>

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการเห็น พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น โดยทีมที่ไปดูงานทั้งหมด 14 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทีมวิจัยชาวบ้าน ซึ่งงบประมาณได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิการพัฒนาที่ยั่งยืน

กำหนดการคร่าวๆ ในการไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้ เตรียมตัวขึ้นรถเวลาประมาณ 01.00 น.
วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2552 ออกเดินทาง
วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2552 ดูงานยุวชนสร้างสรรค์ (ครูอู๊ด) : การศึกษาทางเลือก
วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552 ดูงานที่คีรีวงค์ เรื่อง กองทุน,การทำออมทรัพย์ กลุ่มมัดย้อมและกลุ่มอาชีพต่างๆ
วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2552 ดูงานที่บ้านไม้เรียง (เกษตร) จ.นครศรีธรรมราช ลงพื้นที่หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากสึนามิ
วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2552 ดูงานการจัดการภัยพิบัติ ชุมชน รวมคุยกับผู้นำชุมชน และครูในโรงเรียน
วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2552 เดินทางกลับ

ความคาดหวังของทีมวิจัยในการศึกษาดูงาน คือ มีกำลังใจในการกลับมาทำงานอยากได้ความรู้/แปลกๆ/ ใหม่ๆ เห็นแนวทางแก้ไขปัญหาด้านอาหารและเศรษฐกิจพอเพียงมีความรู้สู่หมู่บ้าน/ ตนเอง ปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความคิด ได้เปิดหูเปิดตาได้ความรู้ เน้นที่การจัดการบริหารกลุ่ม มีทักษะการทำงานเพิ่ม มีกฎระเบียบ ความสามัคคี คนในชุมชนพออยู่พอกิน สนุก มีความสุข/พอใจ เอาสิ่งที่เห็นมาพัฒนาหมู่บ้านเรา จำมาทำกับบ้านเรา พัฒนาหมู่บ้านดีขึ้น เดินทางปลอดภัย เป็นหมู่บ้านต้นแบบ เกิดความสำเร็จต่อตนเอง ครอบครัว เกิดการรวมกลุ่ม ได้ประสบการณ์ กลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีการทำงานที่ดีขึ้น

เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทางนั้น มีคุณค่ามากมายมหาศาล มากกว่ารายงานชิ้นนี้ที่พยายามจะรวบรวม ฉะนั้นไม่มีทางที่ผู้อ่านจะสามารถซึมซับได้ทั้งหมด เพราะการเดินทางนั้นมันผสมผสานเสียงหัวเราะ เสียงกร่นด่า เสียงเย้ยหยัน เสียงร้องไห้ ผนวกกับบรรยากาศของแดดร้อน ฝนตก หนาวเย็น และ ปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ อีกมากมาย

ฉะนั้นเอกสารรายงานชิ้นนี้เป็นเพียงการสื่อสารที่คนๆ หนึ่งเห็นและบรรยายในฐานะที่เป็นตัวแทนของอีกหลายๆ คน ดังนั้นสิ่งที่ได้พบเจอนี้อาจจะพอใจ ไม่พอใจกับผู้ร่วมเดินทางบ้างก็อาจจะมี เพราะการเดินทางสายนี้ ต้องอาศัยของดีที่แต่ละคนมีทุนเดิมผสมผสานกับการค้นพบสิ่งใหม่ระหว่างทางด้วย ฉะนั้น***บทสรุปหาใช่ข้อสรุปสุดท้ายไม่***

<u>ฉากที่ 2 เล่นเกมใหม่ เนื้อหาใหม่ แต่พวกเราเป็นทีมเดียวกัน</u>

เริ่มด้วยผู้จัดกระบวนการได้ชี้แจงการประชุมในวันนี้ ว่าจะทำอะไรบ้าง จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมนั่งเป็นวงกลมวงเดียวจากนั้นได้แนะนำน้องลิเป็นผู้นำเกม ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการขั้นต่อไป

พี่เลี้ยง อธิบายเกมที่จะเล่น คือ เกม นับเลขซ้ำ โดย วิธีการเล่นให้ทุกคนนับเลขเริ่มจากนับหนึ่งแล้วนับไปเรื่อยๆ และมีกติกา ห้ามนับเลขซ้ำกันถ้าใครนับเลขซ้ำจะถูกลงโทษตามคำสั่งของผู้นำเกม คือ ปะแป้งให้กันบรรยากาศในการเล่นเกมผู้เข้าร่วมมีความสนุกสนานโดยระยะเวลาในการเล่นเกมประมาณ 20 นาที ภายหลังจากการเล่นเกมผ่านไป

ผู้จัดกระบวนการได้ทำความเข้าใจประเด็นการประชุมในวันนี้ สืบเนื่องมาจากการไม่ต่อเนื่องในการประชุม เช่น งานภัยพิบัติชุมชน มีการประชุมน้อยและไม่ต่อเนื่อง ส่วนงานวิจัยมีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ทีมวิจัยบางคนจะจำข้อมูลไม่ได้และจำกระบวนการที่ทำ การประชุมในวันนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งกับทั้งสองทีม เพื่อทบทวนความทรงจำว่าเราทำอะไรมาแล้ว และได้อะไรบ้างในการดำเนินงาน กระบวนการที่ทำจะใช้วิธีการเดียวกันทั้งสองทีม

กระบวนการที่ 1 ทบทวนความทรงจำ โดยใช้กระบวนการแจกบัตรคำให้ทุกคน คนละ 1 แผ่น แล้วให้ทุกคน เขียนความทรงจำที่ผ่านมาลงในกระดาษ แล้วให้แต่ละกลุ่ม นำมาสรุปลงในกระดาษแผ่นใหญ่แผ่นเดียวและให้ทุกกลุ่มออกมานำเสนอ โดยการส่งตัวแทนออกมา นำเสนอดังนี้

กลุ่มงานวิจัย นำเสนอโดย แม่ยุ การดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาของงานวิจัยเราทำกิจกรรมมามาก เช่น 1. ศึกษารูปแบบการผลิตอาหาร 2. ศึกษา รายรับ/จ่าย อาหารในชุมชน 3. ศึกษาภัยพิบัติอาหาร 4. พัฒนาการอาหาร 5. ประวัติชุมชน 6. ประวัติอาหาร 7. ทำแบบสอบถาม 8. เก็บข้อมูล 9. วิเคราะห์อาหาร10.สรุปบทเรียน 11. คัดเลือกทีม 12. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของงานวิจัย 13. การทำตะกร้ารั่ว 14. ร่วมประชุมที่โคกสะอาด 15. ศึกษาดูงานที่ภาคใต้ 16. ประที่ดอนแดง 17. เก็บข้อมูลแบบสอบถาม 18. เก็บข้อมูลวิเคราะห์อาหาร 19. ประชุมประวัติศาสตร์หมู่บ้าน 20. ประชุมผักพื้นบ้านสารเคมี 21. ศึกษาพฤติกรรมการกินของเด็กและเยาวชน 22. ร่วมกิจกรรมการทำแบบสอบถามทีมวิจัยบ้านหนองโง้ง 23. ทำแผนที่อาหารในชุมชน 24. ศึกษายุคการเปลี่ยนแปลงของอาหารค้นหาเครือญาติ

จากนั้นให้กลุ่มที่ทำการศึกษาเรื่องภัยพิบัติชุมชนได้นำเสนอสิ่งที่ทีมได้ไปทำการศึกษามานำเสนอข้อมูลให้กับกลุ่มใหญ่ได้เรียนรู้ร่วมกัน

ต่อจากนั้นผู้จัดกระบวนการได้ทำความเข้าใจกระบวนการต่อไปหลังจากที่ทุกกลุ่มได้นำเสนอความทรงจำแล้ว โดยกระบวนการต่อไปเราจะประเมินตัวเอง โดยวิธีการแจกรูปการ์ตูนให้ทุกคน แล้วให้ทุกคนเขียนความทรงจำ/ ความประทับใจลงไปในตัวการ์ตูน เช่น หัว - ให้เขียน ความทรงจำ แขนขวา-ความสามารถ แขนซ้าย-จุดเด่น ขาขวา-คนอื่นมอง ขาซ้าย-ความฝันขั้นต่อไปให้ทุกคนเขียนของตนเองทั้งหมดลงในกระดาษแผ่นใหญ่ ต่อจากนั้นให้เอาส่วนที่เป็นความฝันของทุกคนมารวมกันแล้ววิเคราะห์จัดหมวดหมู่หรือจัดลำดับความสัมพันธ์ของความฝันของทุกคน แต่เนื่องจากวันนี้มีงานด่วนมากที่จะต้องพูดรายละเอียดจากทุกคน นั้นคือ งานสงกรานต์ที่จะถึงนี้จึงขอหารือกลุ่มก่อน จึงขอเอางานวิจัยพักไว้ก่อนในช่วงนี้

ผู้จัดกระบวนการ ได้ทำความเข้าใจเรื่องของแผนงานในอนาคต ซึ่งอนาคตเองจะรวมทีมกันระหว่างสองทีมให้เป็นเดียวกัน และอยากให้ทีมคิดต่อ เพราะเวทีวันนี้อยากให้ทุกคนได้พูดกันถึงเรื่องราวเก่าๆ ที่ได้ทำมาแล้วอยากให้ทบทวนว่าเราได้อะไร แค่ไหน อยากจะให้เราย้อนไปในอดีตตอนที่ยังไม่มีกลุ่มเกิดขึ้นในชุมชนเป็นอย่างไร และปัจจุบันมีการรวมกลุ่มกันเพราะอะไร เดิมเรามีทีมวิจัยทั้งหมด 9 คน ทีม วิจัยทั้ง 9 คน มีพื้นฐานของงานวิจัยมาบ้างแล้ว หลายคนก็เข้าใจว่างานวิจัยเป็นอย่างไรหรือบางคนอาจจะยังไม่เข้าใจเท่าไร เดิมเราต่างคนต่างอยู่ แต่ในปัจจุบันเกิดเป็นการทำงานใหญ่ทั้งชุมชน โดยเรามีเป้าหมายร่วมกัน ข้อตกลงภายในกลุ่ม เรามีความต้องการจะไปให้ถึงฝันไปถึงเป้าหมายร่วมกันเพราะเราได้สะสมแนวคิด จากที่เราได้ออกไปเรียนรู้ข้างนอก ตามที่ต่างๆ เราย่อมสะสมการเรียนรู้มาพอสมควร การทำงานทั้งงานเด็กและผู้ใหญ่ เราต้องการให้ปรับเปลี่ยนวิธีคิด เช่น วิธีคิดของตัวเราเองในอดีต โดยมีหลักการที่จะปรับเปลี่ยนวิธีคิด คือ วิธีคิดเดิม ผ่านการเรียนรู้ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ขนาดนี้เรามีทีมวิจัยทั้งหมด 21 คนเป็นแบบอย่างในชุมชน อยากจะให้ทีม 21 คน มาร่วมออกแบบร่วมกัน เพื่อจะเดินทางไปสู่เป้าหมายที่เราวางไว้ร่วมกันกับชุมชน ในทีมเองจะมีอะไรบางอย่างที่แตกต่างกัน บุคลิกจะต่างกันออกไป เช่น บางคนเสียสละไม่ได้ แต่มารวมกลุ่มกันได้

บางคนทำอย่างไรก็เปลี่ยนไม่ได้ และทำไม่ได้ ปัจจุบันในชุมชนของเรากำลังเรียนรู้ ทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คือการเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือที่เราเรียกว่า มหาลัยบ้านปลาบู่ แม้ในมหาลัยของเราจะไม่เรียน วิชาคณิต หรืออีกหลายวิชา แต่ในมหาลัยของบ้านปลาบู่ไม่เรียนแบบนั้นแต่เรากำลังเรียนวิชาหลักสูตรของชีวิต ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของคน ถ้าเราเองสังเกต เราจะเห็นว่าทุกคนมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ไม่เหมือนกัน ในความเป็นทีม เราจะต้องยอมรับความสามารถของกัน เราจะหนุนเสริมกันอย่างไร ช่วยกันอย่างไร ซึ่งแต่ละคนก็มี*ลักษณะที่เด่นของแต่ละคน ที่แตกต่างกัน เช่น*

พ่อจุ้ย และพ่อคำดี จะเป็นคนเรียนรู้ได้เร็ว เป็นตัวแทนชุมชนได้ พ่อเคน เก็บรายละเอียดได้ดี แม่โหนก การจัดการได้ดี พ่อจ้อ เว้าบ่ม่วน กะโลกกะเลก แต่ใช้งานง่าย ให้ไปไหนก็ได้ ส่วย เก็บข้อมูล บันทึกข้อมูลได้ดี แม่เตี้ย หมู่อาศัยได้ เรียกเพื่อน รวมกลุ่มเพื่อนได้ แม่ยุ เรียนรู้ได้เร็ว เป็นตัวแทนชุมชนได้ พ่อเหม่ ช่วยเพื่อนได้ มีความสามารถหลากหลาย

ดังนั้นเราจึงมีทีมวิจัยที่เข้ามาร่วมกับทีมวิจัยเดิม นั้นคือ ทีมภัยพิบัติ และนี่คือ จังหวะก้าวเดินของทีม โดยการก้าวเดิน ในช่วงระหว่างการก้าวไป เราก้าวไปพร้อมกับการเรียนรู้ ในระหว่างการเดินทาง บางคนอาจจะตกผลึกของการเรียนรู้ก่อนเพื่อนเพราะการเข้าถึงหลักการเรียนรู้ แล้วคนที่เข้าถึงหลักแห่งการเรียนรู้ สามารถนำไปขยายผลต่อไปให้กับชุมชนได้ ทำไมเราจึงมีการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะนี่คือการเรียนรู้ของกลุ่มและชุมชน

ต่อจากนั้นผู้จัดกระบวนการ ได้นัดการประชุมครั้งต่อไปเพราะเห็นว่าทุกคนในที่ประชุมเริ่มมีอารมณ์ที่ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องจัดกระบวนต่อ จึงนัดวันต่อไปและประเด็นที่จะทำต่อในวันหน้า โดยมีประเด็นดังนี้

หลังงานสงกรานต์ ทีมวิจัยจะมีการประชุมอีกครั้ง โดยจะมีประเด็นการประชุม คือ 1. ความฝันที่เราอยากให้เกิดในชุมชน และ 2. ปัจจัยที่ทำให้ความฝันเป็นจริง โดยการแบ่งกลุ่มทำการศึกษา

<u>ฉากที่ 3 เดินหน้า เซาะหาการเรียนรู้</u>

เริ่มต้นกระบวนการประชุมของวันนี้ด้วยเกมเก้าอี้ดนตรี ประมาณ 20 นาที มีข้อสังเกตจากผู้จดบันทึก เห็นว่าทุกคนสนุกสนาน ต่อจากนั้นผู้จัดกระบวนการได้ทำการขึ้นกระดาษแผนงานเก่าเพื่อทบทวน การประชุมของทีมวิจัยที่ผ่านมาเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2552 โดยผู้จัดกระบวนการได้เป็นผู้กล่าวสรุป ว่าวันนี้เราจะมาช่วยกันทำรายละเอียดเกี่ยวกับงานวิจัยหลายประเด็นโดยผู้จัดกระบวนการ ได้นำเอาโจทย์วิจัยใหญ่มาขึ้นให้ทีมวิจัยได้เรียนรู้ด้วยกัน ซึ่งมีโจทย์ใหญ่ว่า ***บ้านปลาบู่จะพึ่งตนเองด้านอาหารด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน*** ได้อย่างไร

จากการทำงานทีมวิจัยที่ผ่านมาระยะแรกเป็นการเริ่มต้นศึกษาข้อมูล และหลังจากที่ได้รายงานความก้าวหน้าของการทำวิจัยไปแล้วก็มาถึงขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติ ซึ่งเดิมมีทีมวิจัยที่เป็นชาวบ้านหลักอยู่ 9 คนและเจ้าหน้าที่สถาบัน 5 คน มาตอนนี้สิ่งที่ทีมกำลังทำต้องอาศัยความร่วมมือ และเห็นว่า

เป็นการดีถ้ามีทีมเพิ่มขึ้นมาเพื่อที่จะมาร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน และตอนนี้ได้ทีมวิจัยเพิ่มขึ้นมาแล้ว 12 คน เรียกทีมนี้ว่า ทีมวิจัยน้อย

ต่อจากนั้นผู้จัดกระบวนการ กล่าวต่อว่า จากโจทย์ใหญ่ที่เห็น ผู้จัดกระบวนการได้ขึ้นกระดาษความฝันของทุกคนที่เคยระดมกันไว้เมื่อครั้งการประชุมครั้งที่ผ่านมา โดยทั้งนี้ผู้จัดกระบวนการได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมช่วยกันดูคำที่เป็นความฝันแล้ววิเคราะห์จัดหมวดหมู่หรือจัดลำดับความสัมพันธ์ของความฝันของทุกคน ว่าคำไหนที่เหมาะสม หรือคำไหนที่มีความหมายเดียวกันก็ให้อยู่เป็นข้อเดียวกัน

หลังจากนั้นผู้จัดกระบวนการ ให้ผู้เข้าร่วมการประชุมช่วยกันจัดกลุ่มคำใหม่โดยวิธีการแจกกระดาษให้และช่วยกันลงคะแนน 1 - 3 จากการจัดลำดับแล้วพบว่ามีถึง 4 ระดับ ดังนั้นจึงได้ทำการแบ่งกลุ่มออก เพื่อจะแบ่งการศึกษาในด้านต่างๆ โดยการแบ่งผู้เข้าร่วมการประชุมออกเป็น สองกลุ่ม คือ กลุ่มทีมวิจัยใหญ่และทีมวิจัยเล็ก แล้วให้แต่ละกลุ่มดูประเด็นความฝันที่วางไว้ จากนั้นผู้จัดกระบวนการได้ตั้งคำถามว่า เราอยากค้นหาอะไรใน *ครอบครัว/ กลุ่ม / ผู้นำ / ชุมชน*

ดังที่เห็นว่ากระบวนการค้นหาได้แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ทีมวิจัยจึงเห็นว่าการทำงานก็น่าจะต้องแบ่งออกเป็นสี่กลุ่มด้วยเช่นกัน ทีมผู้จัดกระบวนการจึงได้ทำการแบ่งกลุ่มการศึกษาย่อยออกอีก โดยการสมัครใจว่าใครจะศึกษาในประเด็นไหน แต่นักวิจัยใหญ่ต้องแบ่งกันอยู่ในแต่ละกลุ่มด้วย สุดท้ายก็มีผู้ที่ได้สมัครใจที่จะทำการศึกษาตามประเด็นดังนี้

ระดับครอบครัว มีสมาชิกได้แก่ เพชร เหม่ จิตร ดร สุข จ้อ

ระดับกลุ่ม มีสมาชิกได้แก่ ยูร จุ้ย ส่วย แอ๋ ตาน้อย

ระดับผู้นำ มีสมาชิกได้แก่ เตี้ย โหนก ปี้ ยุ พิศ

ระดับชุมชน มีสมาชิกได้แก่ หมาย เสด็จ คำดี เคน ผัน

เมื่อได้กลุ่มได้สมาชิกครบทั้งสี่กลุ่มแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้ตั้งคำถามกับทีม โดยใช้กระบวนการของทีม คือการระดมจากกลุ่มย่อย ในคำถามดังนี้

<u>คำถามที่ 1</u> ครอบครัว/ กลุ่ม/ ผู้นำ/ ชุมชน ในอุดมคติของทุกคนเป็นอย่างไร ให้ทีมวิจัยระดมกันในกลุ่มแล้วให้นำเสนอ ต่อกลุ่มใหญ่ โดยที่แต่ละกลุ่มก็ได้นำเสนอออกมา

กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เสนอว่า อยากให้กลุ่มมีความสามัคคือยากให้กลุ่มมีความเสียสละ อยากให้กลุ่มมีความรับผิดชอบ อยากให้กลุ่มเข้มแข้งมีรายได้ เป็นต้น กลุ่มต่างๆ ก็เสนอว่า กลุ่มมีความสามัคคี กลุ่มมีความรับผิดชอบ การบริหารจัดการดี สร้างรายได้ให้กับชุมชน

กลุ่มผู้นำ เสนอว่า ผู้นำจะจะต้องเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวและพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนเกี่ยวกับอาชีพหลักในชุมชน คือการทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบครบวงจร เป็นต้นแบบในการทำเกษตรแบบผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมี ช่วยเหลือคนในชุมชนที่ขยันและปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ ทำปุ๋ยหมัก และปลูกพืชไม้ยืนต้น รักษาแหล่งอาหารธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้อยู่นานๆ มีคุณธรรมในการทำงานช่วยเหลือคนในชุมชนในการทำ

มาหากินแบบพอเพียง เข้าใจงานพร้อมพัฒนาชุมชน เห็นความสำคัญของคนในชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ศึกษาปัญหาของคนในชุมชน เพื่อหาแนวทางการพัฒนา

กลุ่มชุมชน เสนอว่า ชุมชนมีศักยภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา การทำงานเป็นกลุ่ม ชุมชนอยู่ดีมีสุข มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีอาชีพเสริมที่ยั่งยืนและมีรายได้ตลอดไป ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน เก็บข้อมูลที่เป็นรายจ่ายด้านอาหารที่เป็นจริงและเป็นปัจจุบันเป็นต้น

กลุ่มครอบครัว เสนอ อยากให้มีอาหารกินพอเพียง ไม่มีหนี้สิน อยู่ดีกินดี

หลังจากที่ทุกกลุ่มได้ระดมความคิดเห็นในเรื่องที่ฝันไว้แล้ว ผู้จัดกระบวนการจึงได้ตั้งคำถามต่อไปว่า *ปัจจัยที่จะทำให้ครอบครัว/ กลุ่ม / ผู้นำ / ชุมชน เป็นจริงอย่างที่ฝันไว้ เป็นอย่างไร ผลการแลกเปลี่ยน ได้แก่*

กลุ่มครอบครัว ได้เสนอให้ช่วยกันทำงาน ให้ลูกหลานในครอบครัวได้ช่วยกันทำงานพร้อมๆ กับเรียนรู้ไปด้วย เช่น การลุกแต่เช้าดังไฟหุงข้าว ไม่ดื่มเหล้าและเล่นการพนัน ทำเป็นแบบอย่างให้ลูกให้หลานเห็น หรือดื่มเท่าที่จำเป็น และ พยายาม ลด ละ เลิก อบายมุขทั้งหลาย ที่เป็นต้นเหตุนำมาใช้ความรุนแรงในครอบครัว กลุ่มที่ว่าด้วยเรื่อง

กลุ่มต่างๆ ในชุมชน ก็ระดมมาว่า ต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต้องสละเวลาถึงแม้จะไม่ได้เงินมากก็ตามเพื่อให้กลุ่มอยู่ได้ระบบการจัดการบริหารโปร่งใส ไม่พูดเล็กพูดน้อยกันในกลุ่ม

กลุ่มผู้นำ ก็เสนอว่า ต้องซื่อสัตย์ พูดดี คิดดี ทำดี ซื่อสัตย์ คือ กรซื่อตรงต่อครอบครัว ต่อชุมชนต่อตัวเอง มีความยุติธรรม สร้างความเข้าใจให้ชัดเจนโดยยึดยืนมติในชุมชนเป็นที่ตั้ง พูดดี คือ การอ่อนน้อม การพูดจาสุภาพ อ่อนโยน และรับฟังคำพุดของผู้อื่นเสมอ คิดดี คือการ คิดให้ละเอียดรอบคอบ คิดก่อนที่จะลงมือทำ ทำให้ละเอียดหรือละเอียดในการกระทำสิ่งใดๆ ไม่ใช่พุดออกมาแล้วาคิดทีหลัง ทำดี คือ ทำให้เป็นต้นแบบของคนในชุมชน ทั้งทางโลก ทางธรรม และครอบครัว

กลุ่มชุมชน ก็บอกว่า คนในชุมชนต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนอยู่ตัว คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดี ยิ้มให้กัน หัวเราะวันละ 7 ครั้ง ถูกกันเป็นพวกเดียวกัน คนกับธรรมชาติ คนในชุมชนมีงานทำ เช่น การสร้างอาชีพเสริม การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ อย่างนี้เป็นต้น

หลังจากที่แต่ละกลุ่มได้ออกมานำเสนอการตอบคำถามเสร็จสิ้นแล้ว ผู้จัดกระบวนการได้ถามความรู้สึกของผู้ที่มาเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ว่าทุกคนรู้สึกอย่างไรกันบ้างจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกันวันนี้ ซึ่งทีมก็ได้ตอบมาดังนี้ปวดหัว ปวดสมอง คิดได้แต่ไม่รู้ว่าจะทำได้ไหม คิดยาก บอกไปแล้วก็ไม่รู้จะถูกไหม กลัวว่าผิด ได้ความรู้เพิ่มเห็นหลายๆกลุ่มแล้วคิดว่าความรู้แตก คิดว่าเบาสมอง มีหลายหัวช่วยกันคิด มันหลายอย่าง คิดยาก แต่น่าจะไปได้เห็นช่องทางในการดำเนินงานต่อไป

<u>ฉากที่ 4 แบ่งกลุ่ม ศึกษาละเอียด เรียนรู้งานวิจัยอีกครั้ง</u> (กระทำซ้ำ)

ผู้จัดกระบวนการได้ทบทวนการประชุมครั้งที่แล้วเราประชุมกันในวันที่ 10 เมษายน 2552 เราพูดคุยกันถึงเรื่องประเด็นความฝันของแต่ละกลุ่มย่อยที่เราได้แบ่ง โดยเราได้แบ่งทีมจะศึกษาออกเป็นทั้งหมด 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีงานศึกษาที่ต่างกัน คือ 1) กลุ่มชุมชน 2) กลุ่มครอบครัว 3) กลุ่มผู้นำ 4) กลุ่มอาชีพ โดยในแต่ละกลุ่มจะมีนักวิจัยใหญ่เป็นหลัก เช่น

1. กลุ่มชุมชน - พ่อคำดี พ่อเคน แม่หมาย บัวผัน
2. กลุ่มผู้นำ - แม่ยุ แม่เตี้ย แม่โหนก คุณพิศ
3. กลุ่มครอบครัว - พ่อเหม่ พ่อจ้อ แม่เพชร แม่คร แม่สุก
4. กลุ่มอาชีพ - พ่อจุ้ย คุณส่วย แม่ปี้ คุณตาน้อย คุณแอ๋

วิธีการต่อไป คือ แต่ละกลุ่มจะมีวิธีการอย่างไรเพื่อจะทำให้ความฝันของแต่ละกลุ่มเป็นจริงได้ โดยเรามีโจทย์ของงานวิจัย ดังนั้นวิธีการของเราที่จะทำต้องมีความสอดคล้องกับคำถามหลักหรือโจทย์ของงานวิจัย ให้มีความสัมพันธ์กัน

ต่อมาผู้จัดกระบวนการ *ได้ทบทวนความฝัน* โดยวิธีการแจกกระดาษที่มีความฝันของแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในกระดาษ ได้ทำความเข้าใจกับกลุ่มย่อย โดยให้ทุกกลุ่มทบทวนความฝันของกลุ่มตัวเอง ว่าความฝันของกลุ่มมีความสัมพันธ์กันกับโจทย์แล้วหรือยัง ถ้าหากยังให้เติมความฝันใหม่หรือปรับใหม่เพื่อให้ความฝันมีความสอดคล้องกันกับโจทย์คำถาม ขอให้ทุกคนภายในกลุ่มค่อยๆ ทำช้าๆ และวิเคราะห์ช่วยกัน

ขั้นตอนต่อไป ผู้จัดกระบวนการ ได้อธิบายเรื่องของการตั้งโจทย์คำถาม เพื่อจะค้นหาคำตอบของประเด็นนั้นๆ เช่น ถ้าเป็นตัวโครงการจะไม่มีคำว่าอย่างไร แต่ว่าถ้าหากมีคำว่าอย่างไรก็แสดงว่าเป็นคำถามแล้ว ให้ทุกกลุ่มช่วยกันตั้งคำถามที่จะศึกษาในประเด็นของกลุ่ม เพราะในแต่ละกลุ่มมีประเด็นความฝันและประเด็นจะศึกษาอยู่แล้ว หลังจากที่ทุกกลุ่มได้คำถามแล้วมานำเสนอเพื่อวิเคราะห์ร่วมกันโดยแต่ละกลุ่มได้นำเสนอและปรับไปตามที่จะศึกษาต่อไป

“จากการทำงานที่ผ่านมาเห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการตั้งโจทย์คำถามและหาแนวทางที่จะค้นหาคำตอบ ในแต่ละประเด็นที่กลุ่มจะศึกษา ในช่วงเช้าที่ผ่านมาเราทำความเข้าใจในเรื่องของงานวิจัยในบ้านปลาบู่ ที่ผ่านมาเรามีทีมวิจัยในหมู่บ้าน 9 คน โดยทีมกำลังศึกษาเรื่องรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน ทีมได้ดำเนินการมาได้ในระยะหนึ่ง และจากการประชุมวันที่ 10 เมษายน 2552 เรามีการประชุมร่วมระหว่างทีมภัยพิบัติและทีมวิจัย ผลจากการประชุม ทุกคนทุกกลุ่มมีความฝันร่วมกัน จากความฝันในวันนั้นทำให้เกิดประเด็นขึ้นในชุมชน ทั้งสองทีมจึงได้ร่วมเป็นทีมวิจัยใหญ่ โดยมีการแบ่งกลุ่มตามความสนใจที่จะศึกษาประเด็นนั้นๆ เพื่อให้มีความสัมพันธ์กับตัวโครงการและโจทย์ใหญ่ และในการประชุมในวันนี้ แต่ละกลุ่มได้ช่วยกัน แทบเป็นแทบตาย เพื่อจะตั้งโจทย์และคำถามให้สอดคล้องกับโครงการ หลังจากที่เรา ได้ คำถามหลักและรอง เราได้หาวิธีการ หาแนวทางร่วมกันในการที่จะค้นหาคำตอบ บางกลุ่มก็มีความเข้าใจ และพอที่จะเห็น ตัวโครงการย่อย แต่

บางกลุ่มเองยังไม่มีความชัดเจนเท่าไหร่ ดังนั้นในการประชุมครั้งต่อไป เราจะนัดประชุมทีละกลุ่ม เพื่อทีมจะมีความเข้าใจมากขึ้น"

ณรงค์ กุลจันทร์

<u>ฉากที่ 5 รายงานผลการศึกษาของกลุ่มศึกษาวิจัยย่อย : กลุ่มครอบครัว</u>

ประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 1

ผู้เข้าร่วมกระบวนการ คือ ทีมวิจัย 5 คน เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา 4 คน ผลการดำเนินงานเป็นดังนี้

กระบวนการเริ่มต้นการประชุม เริ่มต้นโดยที่ผู้จัดกระบนการ (พี่ณรงค์) ได้ทบทวนถึงประเด็นที่ตั้งเป็นโจทย์คำถามกลุ่มย่อยเพื่อใช้ในการศึกษา ซึ่งกลุ่มของครอบรัวเองได้มีการตั้งประเด็นโจทย์คำถามขึ้นมา 2 คำถามตั้งนี้

1. ครอบครัวต้นแบบในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนบ้านปลาบู่เป็นอย่างไร
2. จะมีกระบวนการขยายครอบครัวต้นแบบไปสู่ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนได้อย่างไร

เมื่อทุกคนเห็นคำถามแล้วทุกคนอยากจะตั้งโจทย์คำถามว่าอย่างไร แต่ก่อนที่จะต้องคำถาม ผู้จัดกระบวนการได้ทำการระดม ตัวชี้วัด ของครอบครัวต้นแบบว่าจะเป็นอย่างไร

ตัวชี้วัดครอบครัวต้นแบบ คือ เลี้ยงสัตว์ทุกชนิด ปลูกพืชผักสวนครัว + กินเอง + ลากหลาย+ ของกินได้ ทำนา +ขุดสระ ปลูกต้นไม้ +ปลูกผัก มีความสุข ลดหนี้ได้ ช่วยเหลือชุมชน ขยายผลและพัฒนาต่อ / เผยแพร่ ทำจริง / ลงมือปฏิบัติ / ขยัน /หลากหลาย เป็นแบบอย่างที่ดีต่อลูกหลาน ไม่กินเหล้าเที่ยว การพนัน และรักครอบครัว บ่เป็นหนี้

ผลการศึกษา จากการสัมภาษณ์ เยี่ยมแปลงเกษตร เยี่ยมบ้าน ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับการเริ่มต้น แนวความคิด เป้าหมาย ปัญหา วิธีการทำ การวางแผนการผลิต ต้นทุน การสอนลูกหลานเพื่อการสืบทอด การช่วยเหลือชุมชน และการเป็นต้นแบบให้กับคนอื่น

สิ่งที่ได้ ข้อเสนออยากไปดูงาน รู้แนวคิดของแต่ละคน เกิดกำลังใจจากกลุ่มไปเยี่ยม

ประชุมกลุ่มย่อย ครั้งที่ 2

ผู้เข้าร่วม แม่เพชร พ่อเหม่ แม่สุก พ่อจ้อ แม่ดร และ ทีมวิจัยพี่เลี้ยง 3 คน เริ่มการประชุมโดยการทบทวนการประชุมครั้งที่ผ่านมา

การประชุมในวันนี้เป็นการต่อเนื่องของการประชุมในครั้งที่แล้วมา โดยการทบทวนครั้งที่ผ่านมาว่า หลังจากที่ทีมได้โจทย์ของงานวิจัย ทีมเราได้แตกประเด็นคำถามย่อย เพื่อทีมเราจะลงทำการค้นหาคำตอบให้ได้จากเรามีคำถามแบบนี้ โจทย์ของทีมเรามีว่าอย่างไร เริ่มจากพ่อบุญมีก่อน โดยวิธีการนำเสนอนั้น จะนำเสนอเฉพาะคำตอบ ดังนี้ *(ตัวอย่าง)*

กรณีสัมภาษณ์พ่อบุญมี สรุปได้ว่า พ่อบุญมีเริ่มต้นจากการ เฮ็ดพออยู่พอกิน เหลือกินก็ขาย เริ่มต้นมาแล้ว 3 ปี ปลูกไว้กินเอง ไม่ได้ซื้อ ผักที่ปลูกไม่ใช้สารเคมี เตรียมพื้นที่ให้ใกล้แหล่งน้ำ การวางแผนนั้น คือเน้นที่ต้องสภาพพื้นที่ก่อน ครอบครัวมีความพร้อม/ เข้าใจทำเพื่อพึ่งตนเอง ทุน สำหรับทุนในการลงมือทำใช้ทุนภายในครอบครัว ไม่เป็นหนี้, เปลี่ยนวิธีคิดด้วยตัวเอง การถ่ายทอดให้ลูกหลานไม่มีเลย งานชุมชน/ แบ่งปัน/แลกเปลี่ยน ช่วยเหลืองานชุมชนเป็นบางครั้งบางโอกาส

หลังจากนั้นทีมวิจัยได้สรุปข้อมูลแต่ละคนว่าใครมีคุณสมบัติ ตามตัวชี้วัดที่เรากำหนดและเราจะมาจัดลำดับเกษตรต้นแบบว่าแต่ละคนอยู่ในระดับไหน ซึ่งสรุปคร่าว ๆ ได้ว่า **เกษตรต้นแบบ** คือ พ่อดำ และ พ่อเพ็ง

ประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 3

ผู้เข้าร่วมประชุม คือ ทีมวิจัย 5 และ ทีมพี่เลี้ยงเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา 3 คน การประชุมของวันนี้เริ่มต้นด้วยความร้อน เนื่องมาจากว่าการประชุมได้เลื่อนเวลามาจากบ่ายจนถึงช่วงบ่ายสามโมงเย็น เพราะได้มีการนำดินมาถมที่โรงเรียนชุมชนชาวนา อันซึ่งเป็นสถานที่ประชุมทำให้ประชุมไม่ได้และต้องเลื่อนเวลาและสถานที่

กระบวนการเริ่มต้นด้วยผู้จัดกระบวนการ (พี่ณรงค์)ทบทวนการประชุมที่ผ่านมาเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2552 กับโจทย์ของกลุ่ม จากนั้นผู้จัดกระบวนการได้แจกกระดาษให้ทีมคนละหนึ่งแผ่น และตั้งคำถามกับทีมว่า

“จากการไปสัมภาษณ์ที่ผ่านมาเกิดการเรียนรู้อะไร และมีปัญหาอะไรบ้างง” นักวิจัยกล่าวว่า *“ได้เรียนรู้เรื่องสวนผักเพราะอยากทำด้วย รู้ใจกันมากขึ้น รู้สึกดี คิดว่าตัวเองเก่งขึ้น มีความรู้เพิ่มมากขึ้น การทำงานวิจัยทำให้ได้รู้ขบวนการในการทำงานวิจัยเพิ่มมากขึ้น โดยได้ทราบเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูล การนำเสนอข้อมูล ได้รู้จักว่าหมู่บ้านเรามีวัฒนธรรม”*

แม่ทองสุข โคตรปลาบู่ เห็นว่าการได้เข้ามาทำงานวิจัยได้เรียนรู้อะไรมากมายหลายอย่าง

แม่คร ประมูลจะนัง กล่าวว่าได้ประโยชน์มากอย่างการไปดูสวนครัว และอย่างการไปดูงานที่อื่น ตัวเองมีปัญหาเขียนหนังสือไม่เป็น คิดอะไรก็ไม่ออก

พ่อเหม่ ราชแสง กล่าวว่าตัวเองได้เรียนรู้จากการไปเยี่ยมแปลงเกษตร ได้รู้จักว่าเขาทำอะไรหลายอย่างแม่สมจิตร บอกว่าการทำวิจัยมันยาก และปวดหัว คิดอยาก ไม่มีปัญหาอะไรนอกจากปวดสมอง

พ่อชาย ภูมิดง กล่าวว่าได้รู้จักปัญหาแต่ละคนว่าการเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มแต่ละครอบครัว ได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายตามขั้นตอนที่ได้ไปสัมภาษณ์

แม่เพชร โคตรปลาบู่ บอกว่ามีปัญหาว่าต้องใช้สมองมากปวดหัว เวลาทำงานก็รู้สึกว่างานวิจัยมันยากมาก

หลังจากที่ระดมคำถามและแลกเปลี่ยนกันต่อ เช่น ความรู้สึก บทเรียนและความรู้ที่ได้รับจากการไปสัมภาษณ์แล้ว ทีมวิจัยได้สรุปบทเรียนร่วมกัน ซึ่งสรุปได้ว่า

- ได้เรียนรู้ร่วมกันกับทีม ได้ไปเรียนรู้จากการดูแปลงเกษตร ได้เรียนรู้กับทีมวิจัยไปเรื่อยๆ
- ได้เรียนรู้และได้ทำงานกับทีมวิจัย การเปลี่ยนแปลงของตัวเอง คือ ได้เรียนรู้ในสิ่งต่างๆ
- ตื่นเต้นในการลงสัมภาษณ์ใหม่ๆ ตัวเองมีความรู้เพิ่มเติม บ้างครั้งก็ปวดหัว แต่ก็ดีที่ได้เรียนรู้ ได้ทำงานร่วมกัน
- รู้สึกมึนงง ,ปวดหัว,ได้เรียนรู้ ,ได้ความรู้เพิ่มเติม ตัวเองเปลี่ยนแปลง ถ้าเราตั้งใจทำเราต้องทำได้แน่นอน
- ได้เรียนรู้หลายๆเรื่อง ได้ตระหนักมาตลอดเวลา ได้เรียนรู้ ได้ประสบการณ์ กล้าแสดงออกมากขึ้น
- ได้เปลี่ยนแนวคิดตัวเอง, การปรับตัวเข้ากับกลุ่ม ทีมให้ความร่วมมือ ดีและกลุ่มก็มีความสามารถใน
- ตัวของบุคคลเห็นความสำคัญของทีมวิจัย

<u>ฉากที่ 6 รายงานผลการศึกษา กลุ่มวิจัยย่อย : กลุ่มผู้นำ</u>

ประชุมครั้งที่ 1 วางแผนการทำงาน

กระบวนการ เริ่มต้นทบทวนโจทย์คำถามของกลุ่ม คือ ผู้นำจะเข้าใจแนวคิดในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างไร และ ผู้นำจะลงมือการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้อย่างไร

ผู้จัดกระบวนการ กล่าวถึงคำถามโจทย์ข้อที่หนึ่ง “ผู้นำจะเข้าใจแนวคิดในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างไร” ถ้าสมมุติมีผู้นำทั้ง 21 คนจะแบ่งความเข้าใจของผู้นำทั้ง 21 คนในเรื่องแนวคิด ความเข้าใจของเกษตรกรรมยั่งยืนจะแบ่งได้อย่างไร ที่ประชุมสรุปว่าหากมีคน 21 คนก็แบ่งได้ 21 ระดับ เพราะระดับความเข้าใจของคนแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกันอยู่แล้ว จะบอกว่าเท่ากันก็เป็นไปไม่ได้

ผู้จัดกระบวนการ (ธีรดา) กล่าวว่าจะทำอย่างไรจึงจะเกิดกระบวนการสร้างการเรียนรู้แนวคิดพื้นฐานของการทำเกษตรยั่งยืนของผู้นำชุมชนให้เกิดขึ้น

<u>คำถามที่ 1</u> สำรวจระดับความเข้าใจต่อแนวคิดเกษตรกรรมอย่างไร (กลุ่มเป้าหมาย 21คน)

<u>คำถามที่ 2</u> ผู้นำจะลงมือทำเกษตรแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่นยืนอย่างไร

ประชุมครั้งที่ 2 เก็บข้อมูลมารวมกัน

การประชุมในวันนี้ของกลุ่มผู้นำ สืบเนื่องจากการประชุมจากครั้งที่แล้ว ในวันที่ 24 เมษายน 2552 เป็นการประชุมเพื่อกลุ่มระดมร่วมกัน เรื่องของการเตรียมประเด็นคำถาม และแนวทางการศึกษา ข้อสรุปในการประชุมในวันนั้น เราได้ทั้งประเด็นคำถามและแนวทาง โดยวิธีการศึกษาของกลุ่มจะใช้วิธีการ ลงพื้นที่หากลุ่มเป้าหมายโดยใช้แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย วันนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นทีมวิจัยทั้ง 21 คน รูปแบบการนำเสนอข้อมูล เราจะใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลไปทีละหัวข้อและทีละคน โดยจะเริ่มจากคำถามที่หนึ่ง

ความเข้าใจต่อการทำงานร่วมกันเป็นอย่างไร

- มีความยินดี,ดีใจได้ทำงานเป็นกลุ่ม,ได้เพื่อน,ใจเย็นกว่าเก่า,ได้แลกเปลี่ยนความคิด,มีความสามัคคี,เสียสละ,มีความอดทน,กลุ่มมีพลัง,กลุ่มมีความสำเร็จ,แนบความคิด,มีความเข้าใจกลุ่มมากขึ้น,กลุ่มมีความเข้มแข็ง,บางครั้งก็หนักใจ,ตัวมีงาน,มีเงิน มีอาชีพเสริม ,มีการปรับตัว

ความรู้สึกถึงคุณค่าในการรวมกลุ่มเป็นอย่างไร

- เข้าใจตัวเองมากขึ้น,ได้ทำในสิ่งที่ตัวเอง,ได้เรียนรู้จากการทำงาน, มีผลดีต่อตนเอง มีความร่วมมือ,มีกิจกรรมในกลุ่ม,กลุ่มมีศักยภาพ,ได้เงิน,มีรายได้เสริม,มีความสัมพันธ์,ชุมชนได้พัฒนา,บางครั้งไม่มีเวลา,มีความสามัคคี,มีความเข้าใจกัน,ช่วยคิด,ร่วมทำ,มีความต่อเนื่อง,มีคุณค่า,ยิ่งใหญ่

อะไร/สิ่งใดที่ทำให้ตัวเองเป็นแบบนี้

- มีคนแนะนำให้เข้าทำงานในกลุ่ม,คนแนะนำวิธีคิด,มีความมั่นใจในตนเอง,กลุ่มมีการยอมรับ,เข้าใจตัวเองมากขึ้น,กำลังใจจากกลุ่ม,กำลังใจจากเพื่อน,มองเห็น,ได้เรียนรู้ช่วยเหลือชุมชน,มีการอบรม,โรงเรียนชุมชนชาวนา,ศึกษาดูงาน,มีความมั่นใจ,แลกเปลี่ยนวิธีคิด,มีการประชุม,การปรับเปลี่ยน,การเรียนรู้ที่หลากหลาย,สิ่งแวดล้อม

วิธีคิดของตัวเอง เดิมเป็นอย่างไรปัจจุบันเป็นอย่างไร (เดิม)

- จะเป็นไปไม่ได้,ก่อนความติดยังไม่กว้าง,กลัวว่าตัวเองจะทำไม่ได้,ไม่มีความมั่นใจ,ไม่รู้อะไรมาก่อน,เดิมคิดอะไรไม่ออก,ไม่คิดว่าจะเป็นแบบนี้,เดิมไม่คิดอะไรเลย,เดิมไม่รู้จะไปไหน,อยู่แบบนี้คงไม่มีประโยชน์,ไม่คิดว่าจะเป็นกลุ่ม,ไม่เคยคิดเคยทำมาก่อน,ไม่อยากมาขี้คร้าน,ทุกคนต่างคนต่างทำมาหากิน,มีแต่วิ่งตามเงิน,หาขายของก็ได้,ยังไม่มีเวลาพอ,ไม่คิดว่าตัวเองจะเข้ามา,

ปัจจุบัน

- ความคิดกว้างขวาง,ดีขึ้นกว่าเดิม,กล้าคิด,กล้าทำ,ได้เรียนรู้หลายๆอย่าง,มีความเข้าใจในการทำงาน,ได้ความรู้,มีเพื่อนช่วยคิดช่วยทำ,เข้าใจการทำงานมากขึ้น,เข้าใจการทำงานเป็นกลุ่ม,ไม่ต้องไปทำงานที่อื่น,มีรายได้กับกลุ่มและตนเอง,มีรายได้ช่วยครอบครัว,ถ้าไม่ได้มาคิดฮอด,พอใจในระดับหนึ่ง,ไม่อยากไปทำงานที่อื่น,มีความพอใจมาก

ตัวเองมีความเข้าใจ คำว่า เกษตรกรรมยั่งยืน อย่างไร

- ปลูกผัก,ทำการเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัว,เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด,ไก่,หมู,หมา,ควาย,วัว,กบ,อาชีพเสริม,เพิ่มรายได้,ไม่ต้องได้ซื้อ,ไม่สร้างหนี้,ใช้จ่ายพอเพียง,ลงต้นทุน,เหลือกินได้ขาย,ทำอย่างต่อเนื่อง,ทำสืบทอดจากอดีต,ทำในครอบครัว,พึ่งตนเอง,หมุนเวียน,ลงมือทำ,ปลูกปีละอย่าง,ปลูกพืชผสมผสาน,ยารักษาโรค,ไม่พึ่งเทคโนโลยี

มีกิจกรรมใดบ้างในครอบครัวของท่านที่จะนำไปสู่ความพอเพียงหรือเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

- มีการปลูกพืชผสมผสานในแปลง,หากินตามธรรมชาติ,หารายได้เสริม,ช่วยเหลืองานชุมชน,เลี้ยงสัตว์ต่างๆในบ้าน,ปลูกไม้ยืนต้น,ปลูกพืชผักสวนครัว,ทำนารวม,โรงเห็ด,ทำบัญชีรายรับรายจ่าย,ทำงานเป็นกลุ่ม

เราจะพัฒนาชุมชนด้วยเกษตรกรรมที่ยั่งยืนได้อย่างไร (เป็นวัตถุประสงค์ข้อสุดท้าย?)

- ทำเป็นต้นแบบคนในชุมชนการทำเกษตร
- สร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง
- เห็นตนเอง เห็นคนอื่น เห็นชุมชน
- ศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาปรับในพื้นที่ กลุ่มมีความยั่งยืน
- ลงมือทำ แน่นนำ
- รักษาแหล่งอาหารในชุมชน

หลังจากที่ทีมวิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย และร่วมกันสรุปพี่แล่มได้อธิบาย ทำความเข้าใจกับทีม ประเด็นที่ทีมเก็บข้อมูล พี่แล่มได้ชี้ให้ทีมได้ดูจากแนวคำตอบข้อที่สอง จะเห็นได้ว่ามีการเชื่อมกันหลายเรื่องด้วยกัน เช่น

อาหาร *เราได้แหล่งผลิตอาหารจากธรรมชาติ ป่า,นา,ลำน้ำ,และในชุมชนเอง ปลูกอยู่ปลูกกินเอง*

ธรรมชาติ *อาหารที่เราเองได้มา ส่วนใหญ่เราจะได้มาจาก ฐานทรัพยากรของเราในชุมชน มีดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย*

เศรษฐกิจ *จะเห็นว่ามีทั้งรายได้ รายจ่าย หนี้สิน ลดหนี้*

การลงมือทำ *การลงมือทำบางอย่างภายหลังที่ปรับเปลี่ยนวิธีคิด มีการทำสืบทอดจากอดีตสู่ ยุคปัจจุบัน และมีการลงมือทำอย่างต่อเนื่อง*

ลดสารเคมี *มีการตระหนักเรื่องของการลดใช้สารเคมีในนาข้าว และมีการลดใช้ทีละนิด และเรื่องของต้นทุนของการผลิต*

การขยายแนวคิด *คนที่ปรับเปลี่ยนวิธีคิดได้ ในเรื่องของการลงมือทำเกษตร มีการถ่ายทอดเทคนิคตัวเอง ถ่ายทอดวิธีคิด เพื่อการปรับเปลี่ยน*

ธรรมะ *คนที่จะเป็นต้นแบบได้ต้องเป็นคนที่มีองค์ประกอบหลายๆ อย่าง เช่น มีการเรียนรู้ มีความเข้าใจ มีแผน มีความตระหนัก มีความพร้อม รอบรู้ในทุกๆด้าน และคน ตนนั้นจะต้องมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ มีประสบการณ์*

ประชุมครั้งที่ 3 เซาะหา ผู้นำต้นแบบ

ทบทวน ก่อนที่จะเริ่มเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในวันนี้เรามาทบทวน การประชุมในครั้งที่แล้ว ในวันที่ 27 เมษายน เรานำเสนอข้อมูลที่ทีมลงสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งหมด 21 คน เรามาเริ่มทบทวนโจทย์คำถามหลัก ของกลุ่ม คำถามหลักเรามีคำถามว่าอย่างไร ซึ่งสรุปได้ว่า

1) ผู้นำจะมีความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานในการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนไดอย่างไร

2) จะมีกระบวนการผลักดันผู้นำในการทำเกษตรกรรมให้ลงมือทำได้อย่างไร

เมื่อได้ประเด็นคำถามแล้วก็หาวิธีการลงไปเก็บข้อมูลโดยได้ประเด็นคำถามหลัก จากนั้นเก็บได้ตั้งประเด็นคำถามย่อย เช่น

- ตั้งแต่ร่วมกลุ่มกันมาตัวเองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
- ความเข้าใจต่อการทำงานรวมกันเป็นอย่างไร
- ความรู้สึกถึงคุณค่าต่อการรวมกลุ่มเป็นอย่างไร
- วิธีคิดของตัวเองเดิมเป็นอย่างไร
- อะไร/ ที่ทำให้ตัวเองเป็นแบบนี้
- ตัวเองมีความเข้าใจ คำว่าเกษตรกรรมที่ยั่งยืน อย่างไร
- มีกิจกรรมอะไรบ้างในครอบครัวของท่านที่จะนำไปสู่ความพอเพียงหรือเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
- เราจะพัฒนาชุมชนด้วยระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนได้อย่างไร

ต่อไปช่วยกันจัดความสำคัญของคำถามนี้ ข้อไหนที่ควรจะมาก่อนให้ทีมทุกคนช่วยกันเสนอซึ่งมีลำดับ

ส่วนผลที่เกิดขึ้นนั้นก็คือ หลังที่เราได้มีวิทีการหรือกระบวนการลงค้นหาคำตอบ จากการวางแผนของทีมแล้ว ทีมเราก็ได้ลงเก็บข้อมูล แล้วผลที่เราได้เราได้อะไรจากการลงเก็บข้อมูลให้เรานึกแล้วเขียนออกมา หลังจากที่เราได้ผลที่เกิดขึ้นแล้วมีการเปลี่ยนแปลงต่อทีมและตนเองอย่างไร ให้ทุกคนส่งงานหลังที่งานวิจัยจะแล้วเสร็จ เพราะเป็นเรื่องที่จำเป็นมาก

<u>ฉากที่ 7 ผลการดำเนินงานการศึกษาวิจัยย่อย : กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน</u>

ประชุมครั้งที่ 1 วางแผนการทำงาน

คุณณรงค์ ชี้แจงประเด็นการประชุมในวันนี้ สืบเนื่องจากผลการประชุมในวันที่ 22 เมษายน จากประเด็นการประชุมในครั้งที่แล้ว เรามีการประชุมชองทีมวิจัยทั้งหมด 21 คน ประเด็นการประชุมในวันนั้น เราพูดคุยถึงเรื่องของการตั้งคำถามประเด็นของแต่ละกลุ่ม ที่จะลงทำการศึกษา จากการประชุมครั้งที่แล้ว เราได้ร่วมกันตั้งคำถาม ทีมเราได้ประเด็นคำถาม อยู่ 2 ข้อ และได้ช่วยกันหาแนวทางในการทำการศึกษาและ ได้ถามทีมว่าการประชุมครั้งที่แล้วเราได้คำถาม กี่ข้อ และคำถามมีแนวคำถามว่าอย่างไร ทีมของเราช่วยกันคิดทบทวน เราได้คำถามเพื่อจะลงพื้นที่ทำการศึกษาเพื่อจะหาคำตอบว่าอย่างไร ที่ประชุมเสนอว่า

1) จะมีกระบวนการสร้างกลุ่มอาชีพที่เหมาะสมกับเกษตรที่ยั่งยืนได้อย่างไร

2) กลุ่มจะมีวิธีการสร้างกลุ่มอาชีพที่หลากหลายได้อย่างไร

คำถามของทุกคนในกลุ่มช่วยกันคิด เป็นคำถามที่มีแนวคำถามที่ดี แต่เพื่อสอดคล้องกับงานวิจัยทางคณะกรรมการจึงได้ช่วยกันปรับใหม่และได้คำถามดังนี้

1) กลุ่มจะมีกระบวนการแปรรูปข้าว หรือผลิตอาหารให้เกิดความเหมาะสมกับชุมชนบ้านปลาบู่ไดอย่างไร

2) กลุ่มจะมีวิธีการสร้างกลุ่มอาชีพที่หลากหลายได้อย่างไร

ยกตัวอย่าง เช่น *แปรรูปข้าว* ในบ้านปลาบู่มีฐานการผลิตข้าวมากที่สุด เช่น การจะแปรรูปอาหารจะต้องศึกษา ว่าวัตถุดิบที่เราจะใช้หาได้จากที่ไหน และคำถามของกลุ่มมีข้าวเป็นต้นทุนในการผลิต เราจะมีกระบวนการอย่างไร ที่จะแปรรูปข้าวให้หลากหลายหรือการผลิตอาหารให้มีความเหมาะสมกับบ้านปลาบู่ได้อย่างไร

จากการที่ทางทีมได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้ เราได้ไปศึกษาหลายเรื่อง ในจำนวนนั้น เราได้ไปศึกษาเรื่องของการแปรรูปข้าว ทำให้กลุ่มเรามีจินตนาการที่จะมีวิธีการแปรรูปข้าวที่มีความหลากหลาย

นักวิจัย เสนอว่าจากการที่ทางคระกรรมการได้เปลี่ยนประเด็นคำถาม ก็เพื่อจะชี้นำให้เราได้มีการแปรรูปข้าวที่เรามีอยู่ในพื้นที่ในชุมชนของเรา เราไม่ต้องไปแปรรูปอย่างอื่น ข้าว มีการแปรรูปได้หลากหลาย เช่น ขนมจีน ขนมนางเล็ม แป้ง และอื่นๆ ที่เรายังไม่รู้จัก

ทีมวิจัยได้สรุปประเด็นคำถามเกี่ยวดังนี้

พันธ์ข้าวในบ้านปลาบู่มีพันธ์อะไรบ้าง (อดีต / ปัจจุบัน) คุณสมบัติของพันธุ์ข้าว ข้าวเหนียวทำอะไรได้บ้าง ข้าวจ้าวทำอะไรได้บ้าง พันธ์ข้าวที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่บ้านปลาบู่มีพันธ์อะไรบ้าง มีใครบ้างที่สนใจอยากจะร่วมแปรรูปข้าวและผลิตอาหารในกลุ่ม จะมีวิธีการแปรรูปให้มีความเหมาะสมกับการผลิตได้อย่างไร สุดท้ายทุกกคนได้ช่วยกันเสนอว่าใครจะสามารถให้ความรู้ในคำถามต่าง ๆ แก่นักวิจัยได้

ประชุมครั้งที่ 2 เอาข้อมูลมาดู

วันนี้เริ่มต้นด้วยการทบทวนการประชุมที่ผ่านมา และต่อด้วยผลการเก็บข้อมูลซึ่งมีหัวข้อในการสัมภาษณ์ และทีมได้นำเสนอข้อว่า จากการเก็บข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านซึ่งเคยใช้พันธุ์ข้าวมาก่อน พบว่ามีพันธุ์ข้าวที่ใช้ในอดีตจำนวนมาก ซึ่งใช้ตามสภาพพื้นที่และตามกำลังแรงงานเป็นหลัก

หลังจากที่ได้รวบรวมข้อมูลเรื่องที่เก็บมาแล้ว ผู้จัดกระบวนได้สรุปเชื่อมโยงให้เห็นว่าเป็นยังไง และมีคำถามว่า เมื่อเห็นข้อมูลอย่างนี้แล้วเราจะทำอะไรต่อ พ่อจุ้ยเสนอว่า เราต้องตามหาพันธุ์ข้าวว่ามีอยู่ที่ไดบ้างที่พอหาได้ แล้วก็พันธุ์ที่จะนำมาแปรรูปได้ แอ๋ เสนอว่าเราก็เอาข้าวที่มีมาทำแป้งขายน่าจะดี ทำอย่างไร เราต้องหาเครื่องโม่แป้งมา แต่ว่าเราไม่มีทุน และตลาดนะ

ผู้จัดกระบวนได้ชี้ให้เห็นว่าเราต้องคิดถึงความจริงที่เป็นอยู่และต้องดูว่าเราจะทำอะไรได้บ้างที่ไม่ลงทุนมากถ้าหากว่าเราจะแปรรูปให้สอดคล้องกับการผลิตข้าวที่มีอยู่ และเราจะต้องวางแผนการผลิตด้วย และในกลุ่มได้ปรึกษากันหลายอย่าง ช่วยกันวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของการแปรูปแต่ละอย่างแล้วบอกว่า ถ้าหากเราทำการแปรรูปข้าวให้เป็นของสด หรือเปียก นั้นไม่เหมาะเพราะว่า หากเราขายไม่ทันก็จะทำให้ขาดทุนได้ เราต้องทำการแปรรูปของแห้งหรือที่มีคนทำน้อย จึงได้มีการเลือกว่าเราจะทำอะไรได้บ้าง โดยดูจากข้อมูลการแปรรูปแล้วกลุ่มได้เลือกมา 3 ข้อ คือ ข้าวกล้อง ข้าวปุ้น และแป้งผง คุณฉรงค์พูดว่าข้าวกล้องนั้นเราต้องทำจากข้าวปลอดสารเท่านั้น จึงจะมีคุณค่า หรือเป็นที่ต้องการของตลาด ผู้จัดกระบวนได้ชี้ให้เห็นว่าหากเราต้องการรู้ว่าพันธุ์ข้าวที่ทำข้าวปุ้นได้มีอยู่ที่ไดบ้างหรืออยากรู้ว่าข้าวกล้องต้องทำอย่างไรบ้าง เราก็ต้องไปหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ เพราะว่า จะมีโครงการศึกษาดูงานในวันข้างหน้านี้เราก็ไปกับกลุ่มอื่นๆ ที่จะต้องไปศึกษาด้วย โดยประเด็นของเราก็จะสามารถศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ดูงานได้ทั้งเรื่องพันธุ์ข้าวและการแปรรูปข้าวที่อาจจะมากกว่าที่เราได้ข้อมูลมา ซึ่งกาสรไปดูงานนั้นจะแจ้งให้ทราบต่อไป

ขั้นตอนต่อไปคือให้หาคนที่จะทำ เช่น การปลูกข้าว เพราะว่าเราต้องวางแผนตั้งแต่การปลูกเพื่อที่จะนำผลผลิตมาแปรรูปเลย โดยที่เรามีงานค้างอยู่ คือให้สนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่ม และให้เพิ่มเป็นหาคนที่จะปลูกข้าวให้กลุ่มด้วย โดยตอนนี้ พ่อจุ้ยได้บริจารกพื้นที่ให้แล้วที่หนองป่า จำนวน 3 ไฮ่ โดยที่เรานักวิจัยต้องจัดเวทีเพื่อเปิดกว้างที่จะรับสมัครจากสมาชิกกลุ่มว่ามีใครจะร่วมด้วย และทางกลุ่มได้นัดที่จะประชุมชาวบ้านในเย็นของวันนี้เลย (7 พ.ค.52) แต่ถ้าหากว่าฝนตกเราก็เลื่อนเป็นวันต่อไป

<u>ฉากที่ 8 รายงานผลการศึกษาของกลุ่มศึกษาวิจัยย่อย: กลุ่มชุมชน</u>

โจทย์การศึกษา ชุมชนจะมีแนวทางในการรักษาฐานทรัพยากรอาหารในชุมชนบ้านปลาบู่ได้อย่างไร และชุมชนจะพึ่งตนเองในรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานได้อย่างไร

จากเวทีการประชุมทีมวิจัยใหญ่ ทีมทั้งหมด 21 คน ทีมวิจัยชุดใหญ่ได้แบ่งประเด็นปัญหา ในชุมชนออกเป็น 4 ทีม เพื่อลงทำการศึกษาใน 4 ประเด็น เพื่อค้นหาคำตอบ ส่วนประเด็นของกลุ่ม

ชุมชน ทีมได้เห็นพร้อมว่า ทีมน่าจะลดโจทย์การศึกษา จากเดิม 2 ข้อ ให้เหลือเพียง 1 ข้อ เพราะประเด็นที่ทีมจะศึกษา ทั้ง 4 ทีม ประเด็นคล้ายๆ กัน

ทีมวิจัยและทีมพี่เลี้ยงได้มีข้อสรุปร่วมกันว่า ให้ทีมเลือกเอาโจทย์การศึกษาในข้อที่ 1 คือ *ชุมชนจะมีแนวทางในการรักษาฐานทรัพยากรอาหารในชุมชนบ้านปลาบู่ได้อย่างไร*

หลังจากที่ทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจร่วมกัน ในเป้าหมายและทิศทาง ของทีมและสร้างความเข้าใจกับโจทย์ของงานวิจัยในประเด็นย่อย จากนั้นทีมวิจัยได้มาสร้างความเข้าใจกับคำว่า ทรัพยากร ให้ทีมให้ความหมายของทรัพยากร

ทรัพยากร หมายถึง พื้นที่ธรรมชาติ แม่น้ำ ป่าไม้ ที่นา แหล่งอาหาร ห้วย/คลอง/ บึง / หนอง

ทีมเองได้สร้างความเข้าใจร่วมกันในทีม และเข้าใจความหมายคำว่า ทรัพยากร เพราะถ้าทีมเองมีความเข้าใจ การลงเก็บข้อมูลเองก็จะง่าย ทีมเองจะไม่ได้หลงประเด็น หลังจากทีมเองได้เรียนรู้*เรื่องทรัพยากร* ทีมวิจัยและทีมพี่เลี้ยง ทีมมาร่วมกันในการเรียนรู้ ในเรื่อง ฐานทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญในชุมชน

ทีมได้ระดม เกี่ยวกับ แหล่งอาหารที่สำคัญ แหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญของบ้านปลาบู่ 1) ป่า คือ พื้นที่ป่าช้า / ดอนปู่ตา 2. น้ำ คือ ล้ำน้ำเสียว / ห้วยกุดบัว / ห้วยพ่อใหญ่ด่าง และ3) นา คือ นาโคก / นาลุ่ม / นาดอน

พ่อคำดี มีข้อเสนอ ว่า ทีมวิจัยเองต้องรู้ประวัติความมา เรื่องที่เกิดขึ้นในพื้นที่ก่อน ถ้าอย่างนั้นกิจกรรมแรกของทีมเราก็คือ ทีมเราต้องลงทำการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลในประเด็นที่เราอยากจะศึกษา

จากการแลกเปลี่ยนของทีมชุมชนเอง ทางทีมมีความเห็นว่ากิจกรรมแรกของทีมคือ ลง พื้นที่ศึกษา พื้นที่เป้าหมาย โดยการลงทำการสำรวจเก็บข้อมูลเบื้องต้น เช่น แหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้านเป็นหลักก็คือป่าช้า ทีมวิจัยเสนอ ประเด็นที่จะศึกษาในป่าชุมชน เรื่องความอุดมสมบรูณ์ของป่า / มีต้นไม้กี่ชนิด อะไรบ้าง (อดีต- ปัจจุบัน) ชนิดของสัตว์ น้อย / ใหญ่ ชนิดของพันธ์พืช / ผัก / ผลไม้ป่าเห็ดต่างๆ และ สภาพปัญหาของป่า

ทีมวิจัยได้ระดมแผนงานที่จะลงพื้นที่ทำการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลในประเด็นที่ทีมได้ตั้งคำถามเพื่อทีมจะลงค้นหาคำตอบ

กิจกรรมแรกของกลุ่ม คือ กิจกรรมสำรวจป่าเป้าหมายของทีมคือ ลงพื้นที่ทำการสำรวจแหล่งทรัพยากรในชุมชน และทีมได้แบ่งบทบาทหน้าที่ในการลงเก็บข้อมูล

หลังจากทีมได้เสร็จการประชุมละดมแผนของทีม ทีมได้ปรึกษากันในเรื่องของวันเวลาลงทำกิจกรรม

พ่อคำดีเสนอ กิจกรรมแรกของทีมเองทีมน่าจะลงทำการศึกษาป่าในวันนี้ แต่ก่อนที่เราจะลงทำการสำรวจ เราต้องมีการเตรียมการก่อน ก่อนที่จะลงเก็บข้อมูล เช่น เตรียมอุปกรณ์ในการศึกษาความหนา- บางของต้นไม้

กระบวนการ/วิธีการ ทีมวิจัยได้ออกเดินทางเป้าหมายของการเดินทาง คือ ป่าช้าชุมชน ทีม

ที่ได้ร่วมกระบวนการในครั้งนี้ มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มเด็กเล็กบ้านปลาบู่ และทีมวิจัย ไม่นานทีมสำรวจก็มาถึง พื้นที่เป้าหมาย จุดแรก ของการสำรวจ คือ พื้นที่ความอุดมสมบรูณ์ที่สุดของป่า

วิธีการ ใช้เชือกวัดเอาขอบเขต ขาดความกว้าง- ยาว 10 เมตร พอได้พื้นที่ ทีมที่มีหน้าที่ ให้ข้อมูล ก็บอกชื่อชนิดของพันธ์ไม้ ทีมจดบันทึกก็จด

สรุปผลการสำรวจ ทีมวิจัยได้ระดมความรู้สึกจากการไปสำรวจ และสรุปได้ว่า การสำรวจครั้งนี้ทำให้ รู้จักชื่อต้นไม้,เดิมตัวเองไม่เคยรู้เรื่องพันธ์ไม้เท่าไหร่ รู้จักฐานทรัพยากรบ้านปลาบู่ รู้จักฐานทรัพยากรอาหารที่สำคัญของบ้านปลาบู่ ได้ความรู้เกี่ยวกับพันธ์ในป่าว่ามีหลายและได้รู้จักพื้นที่ของป่า ได้ทำงานเป็นทีม ดีใจที่ได้ทำงานศึกษาบ้านตัวเอง ได้รู้จักพื้นที่ของป่า ,และชื่อต้นไม้ รู้จักพืชสมุนไพร/ผักป่าหลายชนิด ป่ากำลังถูกทำลาย ได้เรียนรู้การทำงานเป็นที รู้สึกว่ากลัวทำไม่ได้ / พอได้ลงมือทำดีตัวเองมีความรู้ขึ้น สนุกการทำงานร่วมกันเป็นทีม เห็นความหลากหลายในแปลง อยากได้พันธ์พืชมาปลูก

<u>ฉากสุดท้าย วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน</u>

เมื่อทีมวิจัยและชาวบ้านเห็นแล้วว่าฐานทรัพยากรอาหารก็เสื่อมโทรม รายจ่ายในครัวเรือนก็มีมากขึ้น คนก็มีนิสัย ทัศนคติเปลี่ยนไปจากการพึ่งตนเองในอดีตเป็นการใช้เงินและพึ่งคนอื่นเป็นส่วนใหญ่นั้น ทีมนักเดินทางจึงมีการชวนเพื่อนบ้านอีกกว่า 30 คน เดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปดูหมู่บ้านอื่นซิว่าเขาทำอย่างไร ซึ่งเมื่อกลับมาก็พากันวิเคราะห์และหาข้อสรุปว่าเราต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาของเราให้ได้ ซึ่งแนวทางการเดินทางต่อไปข้างหน้า เพื่อค้นหาความสุขของตนเองและชุมชนให้ได้ ซึ่งเป้าหมายที่อยากเห็น คือ **มีอาหารกินตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และสมาชิกครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท (ยิ้ม)** โดยการแบ่งทีมวิจัยออกเป็นกระทรวงต่างๆ ตามรูปแบบการบริหารประเทศ แต่ใช้ชื่อกระทรวงตามความเข้าใจของชาวบ้าน ได้แก่

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน**
- กระทรวงสาธารณสุข นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงอยู่ดีมีแฮง**
- กระทรวงศึกษาธิการ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงผู้เฒ่าสอนลูก บอกหลาน**
- กระทรวงการคลัง นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงบาทเบี้ย**
- กระทรวงมหาดไทย นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเบิ่งแงง ฮักแพงประชาชน**
- กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงรักษ์ป่าแพงน้ำ**

ซึ่งในแต่ละกระทรวงได้มีการพัฒนาแผนการดำเนินงานของตนเอง โดยระดมจากทีมวิจัยและประชุมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เพื่อให้ได้แผนงานที่ผ่านความเห็นชอบของชุมชน

การเดินทางยังไม่สิ้นสุด นี้เป็นเพียงการมองเห็นแสงสว่างพอรำไร เรานักเดินทางต้องเดินทางอีกยาวไกลเพื่อค้นหาตัวตน เรียนรู้ สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบใหม่ และดูแลสรรพสิ่งรอบตัวเพื่อพบความสุขร่วมกันอย่างแท้จริง.

บทที่ 4
ผลการศึกษาวิจัย

รายงานผลการดำเนินงานศึกษาวิจัยนี้ ได้เสนอข้อค้นพบระหว่างการเดินทางของนักวิจัย โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการค้นพบรายวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตอาหารที่มีอยู่ในชุมชน 2) เพื่อศึกษาภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหารชุมชน 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนบ้านปลาบู่ และ 4) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน และ ส่วนที่สองเป็นการค้นพบจากที่นอกเหนือวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

4.1 รูปแบบการผลิตอาหาร

จากการศึกษาของนักวิจัย โดยใช้กระบวนการสัมภาษณ์ พูดคุย และ สำรวจพื้นที่ฐานอาหารของชุมชน สามารถสรุปรูปแบบของการผลิตอาหารได้ดังนี้

4.1.1 รูปแบบการผลิตอาหารบ้านปลาบู่

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการผลิตอาหารของบ้านปลาบู่มี 3 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 1 กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติและมีการซื้ออาหารกินเป็นหลัก จำนวน 13 ครัวเรือนจากการศึกษาทั้งหมด 62 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ทำการผลิตอย่างเดียว คือ ข้าว ส่วนอาหารอื่นๆ จะซื้อกินเป็นหลัก และ มีสัดส่วนน้อยที่หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ นอกจากนี้ครอบครัวกลุ่มนี้ก็จะเป็นครัวเรือนขนาดเล็ก มีผู้อาศัยประมาณ 1 – 2 คน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ 1 คนและเด็กที่อยู่ด้วยกัน บางครอบครัวทิ้งลูกไว้กับยาย ส่วนสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ก็ไปรับจ้าง เมื่อถึงฤดูกาลทำนาจึงหยุดรับจ้างและมาผลิตข้าวเท่านั้น

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 2 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือน เหลือกินขายเป็นรายได้ และมีการซื้ออาหารกินเป็นส่วนใหญ่เฉพาะฤดูกาลผลิต (ปักดำและเก็บเกี่ยว) กลุ่มครอบครัวเหล่านี้มีจำนวน 36 ครัวเรือน จากครอบครัวที่เก็บทั้งหมด และเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชน รายได้หลักของคนเหล่านี้จะอยู่ที่การขายข้าว มีที่ทำกินเยอะมากกว่า 20 ไร่ ขนาดครบครัวจะใหญ่ขึ้นกว่ากลุ่มแรก ประมาณ 2 – 4 คน (รวมเด็กด้วย) คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีรายได้เสริมจากลูกหลานที่ไปรับจ้างแบบถาวรและส่งมาให้ครอบครัว ฉะนั้นรายได้จากการขายข้าว การปลูกผักสวนครัวไว้กิน การหากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติบ้างตามฤดูกาล จึงทำให้คนกลุ่มนี้มีโอกาสในการพึ่งตนเองได้มากกว่ากลุ่มแรก แต่อย่างไรก็ตามยังมีการซื้ออาหารกินเป็นหลักในฤดูกาลผลิต

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 3 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินในครัวเรือน และ มีการซื้ออาหารที่ผลิตไม่ได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีสัดส่วนเท่าๆ กับกลุ่มแรก คือ จำนวน 13 ครัวเรือน กลุ่มนี้จะผลิตอาหารกินเองในครัวเรือน มีทักษะการผลิตอาหาร เช่น ทักษะการเพาะพันธุ์ปลา กบ และ ทักษะการเก็บเมล็ดพันธุ์ เพาะเบี้ยกล้า และ การปลูกเพื่อกินและสร้างรายได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีครอบครัวที่มีตั้งแต่ 2 คน จนกระทั่งถึง 4 – 5 คน และเป็นกลุ่มที่ขยัน มีที่ดินเยอะ และ มีกระบวนการสอนลูกหลานเพื่อทำการผลิตด้วย

4.1.2 บริบทและสภาวการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อการเกิดรูปแบบอาหารของบ้านปลาปู่

นอกจากการค้นพบรูปแบบแล้ว ทีมวิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์บริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและส่งผลต่อการเกิดรูปแบบอาหารข้างงต้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านอาหารของบ้านปลาปู่

ทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการตามที่ระบุในบทที่ 3 เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและเกิดความเข้าใจ ซึ่งผลการศึกษาได้ทำให้เห็นชนิด ประเภท การได้มาของอาหาร และ การดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนทั้งอดีตและปัจจุบันดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงการทำมาหากินของบ้านปลาปู่

ลักษณะของการทำมาหากินในอดีต	ลักษณะของการทำมาหากินในปัจจุบัน
1) ลักษณะการทำมาหากิน o ปลูกไว้ที่หัวนา o ดินดีไม่มีศัตรูพืช ไม่มีสารเคมี o ไม่มีขายอยากกินต้องปลูกเอง o อยากกินอะไรต้องไปหาเอง o ปลูกไว้กินได้,หาเอาไว้กินไม่ได้ซื้อ o หาปูหาปลาหาเก็บเห็ดกิน o เลี้ยงไก่ไว้ทำอาหาร	*1) ลักษณะการทำมาหากิน* o คนหาขายหลายขึ้น o คิดว่าหาเงินง่าย o จากภัยธรรมชาติ,สารเคมี o เลี้ยงกบเลี้ยงปลา o ลูกกินอาหารกับพ่อแม่ไม่เป็นต้องหาซื้อมาให้ลูก o ค่าใช้จ่ายมาก บ่มีการขอ/แลกเปลี่ยนกัน o จับปลาเก็บผักไม่มีฤดู หาของยาก
2) ลักษณะของคน o คนไม่ย้ายไปทำงานที่อื่นคนไม่หลายคนไม่มีงานทำคนไม่ค้าน(ขี้เกียจ)คนบ่หลายหากินง่าย o คนน้อยไม่ซื้อไม่ขายแบ่งกันกิน	*2) ลักษณะของคน* o คนใช้เงินเป็นพระเจ้า คนมักง่าย ไม่มีเวลา ไม่หามีแต่ซื้อ คนจำนวนหลาย แต่ปลูกน้อยไปทำงานต่างถิ่นแล้วซื้อของใหม่ๆ มาฝากกัน แล้วค่านิยมอยากทันสมัยเกิดขึ้น

ลักษณะของการทำมาหากินในอดีต	*ลักษณะของการทำมาหากินในปัจจุบัน*
o มีอะไรก็แลกเปลี่ยนกัน/แบ่งกันกินบ่ได้ขายเงินไม่เฝือ o อดีตเป็นคนขยันปลูกอยู่ปลูกกินเอง o แต่อดีตคนไม่กระตือรือร้น o ใช้เงินบ่เป็น o ช่วยกันทำงานช่วยพ่อ *3) ลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติ* o พืชผักธรรมชาติมาก o หาเก็บกินเอง o ป่าอุดมสมบูรณ์ o แต่อดีตไม่ได้ซื้อหากินตามธรรมชาติและปลูกกินเอง o สิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ o อากาศบ่เปลี่ยนแปลงทำให้ของธรรมชาติหลายอย่างเกิด o เกิดตามธรรมชาติ o ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล o อาหาร,ปลาก็มีหลาย *4) ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผล* o บ่มีตลาด,ร้านค้าแต่ก่อนบ่มีร้านค้า o ลูกไม่เรียนหนังสือจบ ป.4 ก็ช่วยพ่อแม่ทำงาน o ลูกกินอะไรก็ได้	o อยากมีของใช้เหมือนคนในเมือง o ทำตัวตามโฆษณา สื่อ TV o ใช้ตู้เย็น ทีวี วิทยุ มอเตอร์ไซค์ เครื่องสูบน้ำ o ปัจจุบันคนไม่ขยันมีแต่ซื้อกินคนมีนิสัยเปลี่ยนไปเบิ่งมวย ติดละคร ขี่รถเล่น o ตื่นขึ้นมาก้นรถพ่อสอน ดำนาขึ้นย่างมาก้นรถ หรือไปซื้อตำบักหุ่ง กินก๋วยเตี๋ยวในบ้าน o มีการชวนกันไปซื้อของตลาดนัด ตลาดไนค์ ซื้ออาหารถุงผัดแกง *3) ลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติ* o ฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาลทำให้อาหารหายากต้องใช้เงินซื้อ(สบายใจใช้เงินเป็นหลัก) o ภัยธรรมชาติทำลายสิ่งแวดล้อมก็หายไป o โลกร้อนธรรมชาติหมดไป *4) ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลกระทบ* o ลูกกินกับพ่อแม่ไม่ได้ o ร้านค้าหลายขึ้น o ลูกทำงานไม่เป็นขอเงินแม่ทุกวัน o คนไม่ใช้ของพ่อแม่แบ่งปันให้ o การพัฒนาและส่งเสริมของประเทศ o มีรถมาขายทุกวัน o ส่งลูกเรียนมากขึ้น o อุปกรณ์การเรียนแพง

2) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของประเภทและชนิดอาหารของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 4.2 แสดงประเภทของอาหารตั้งแต่อดีตกับปัจจุบัน

ประเภท/ชนิดอาหารในอดีต	ประเภท/ชนิดอาหารในปัจจุบัน
1) อาหารประเภทผัก O ผักแขยง,ผักบุ้ง,ตำนิล,ขิก,บวม,ติ้ว,กาดฮิ๋น, ออบแอบ,มะเขือ,พริก,ป้องแป้ง,อีรอก,ขี้เหล็ก,ฟักทอง ,บักโต่น,บักน้ำ,ผักอีเห็น,บักเว่อ,แตง,บักกอก,ถั่ว(แฮ ,พู,เสี้ยน,ปี,บง),กระถิน,ลิ้นฟ้า,ลืมผัว,กระโดน, ข้าวโพดข้าวเหนียว,ข่า.ขิง,ตะไคร้,กะหล่ำ, หน่อไม้, ย่านาง,หมาน้อย,เทา,ผักอีเลิศ,ไข่ผำ,ผักแปบ,ผักสังข์ ,ดอกกระเจียว,ผักหนอก,ผักก้านของ,หมากแฟง,เห็ด (หน้าแดง,เผาะ,กระด้าง,ปวก,ขอนขาว,ระโหงก,ตะปู้), จองแป้ *2) อาหารประเภทสัตว์* O นก(นกตูม, นกคอด,นกไก่นา,นกเขา,นกเป็ด ,นกคุ่ม),กระต่าย, แมง(จี่นูน,จี่โป่ม,จี่หร่อ,จิ้งหรีด, เงา),ปู,หอย,แย้,กะปอม,กบ,เขียด,อึ่ง,เขียดบักแดง ,ไข่มดแดง,เป็ดเทศ,จอนฟอน,หนู,หมู,ปลา(ปลา ไหล,ปลาหลาด,ขี้เหี้ย,ฮากกล้วย,อี้ด,ค้าว,เซียม,บู่, ดุก,ค่อ,แค็ง, กระเดิด,กด),ไก่,เป็ด,วัว *3) อาหารประเภทผลไม้* O กล้วย,บักทัน, บักเขียบ, บักสีดา, ขามป้อม,สมอ ,บักพร้าว,อ้อย,มัน(เทียน,เพิ่ม,หมากเห็บ,แกวแดง ,แซ.,เล็บช้าง,สาคู,โง,ห้านาที), บักขามแป,บักฮวด ข่า,บักข้าวเม่า,บักต้องแล่ง,หมากหมาว้อ,หมาหฮูด หวาน,บักยม,ยอ *4) อาหารประเภทอื่นๆ* O ข้าวปุ้นบีบเอง ข้าวต้มห่อเอง	*1) อาหารประเภทผัก* O ส้มผักกาด/ชี/หอม/กระเทียม,ถั่ว,พริก, ผักกาดขาว,ผักไช่,หอมหัวใหญ่, *2) อาหารประเภทผลไม้* O แอปเปิล, ส้มเขียวหวาน,เงาะ,ลองกอง,ส้มโอ, ชมพู่,ส้มเกลี้ยง,องุ่น,ละมุด *3) อาหารประเภทสัตว์* O ปลาทู, หมู, วัว, ไข่,ปลาทุกอย่าง,ปลาหมึก,กุ้ง ใหญ่,หอยแมลงภู่,หอยแครง,ไก่ CP *4) ชนิดอาหารหรือกับข้าว* O ก๋วยเตี่ยว,ต้มไก่, จิ้มจุ่ม,ลาบวัว,นม,เครปญี่ปุ่น ,กาแฟ+โอวัลติน,ป่นกุ้ง,ผัดไทย,มาม่า,ยำวุ้น เส้น,ก๋วยจั๊บ,พิซซ่า,ไก่ยอ,หมูยอง,ข้าวปุ้น,ขนม ปัง,ปลากระป๋อง, ข้าวผัด,ราดหน้า,ไก่ย่าง 5 ดาว.หม่ำ,ลูกชิ้น *5) ประเภทของเครื่องปรุง* O ผงชูรส, รสดี,น้ำมันพืช,เกลือ,ปลาแดก,น้ำปลา *6) ประเภทของเครื่องดื่ม* O โค๊ก,เบียร์,เหล้าขาว

3) ลักษณะการได้มาของอาหาร

3.1 ลักษณะการได้มาของอาหารในอดีตนั้น คือ ไม่มีการซื้อ เก็บตามธรรมชาติไร่ นา สวน หนองน้ำ มีการปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง อาหารธรรมชาติหลากหลาย แต่คนมีจำนวนน้อยไม่มีสารเคมี คนไม่ซื้อของกิน ไม่มีหนี้ กลัวหนี้ ขายปอ ขายข้าวก็พอกิน ซื้อเนื้อวัวกินบ้าง

3.2 ลักษณะการได้มาของอาหารในปัจจุบันนั้น คือ ซื้อกินเกือบทุกอย่างเป็นลักษณะขายวัว ขายข้าวซื้ออาหารกิน ซื้อเป็นหลัก ซื้อหลายคนเฮ็ดนาบ่เป็น

4) ประเภทของกับข้าวของชุมชน

4.1 ประเภทของกับข้าวในอดีต ได้แก่ ซุปผักติ้ว ป่นปลา ปลาแดกบ่องลาบเป็ดเทพ ซุปบักหมี่ลาบวัว ลาบปลาดุก ซุปเห็ดกระด้าง ลาบนกไก่นา ข้าวจี่ ส้มปลาน้อย อ่อมบักเขือ ตำแจ่วผักดิบ ต้มส้มปลา อ่อมกบ แจ่วแมงดา+นึ่งปลา ป่นบักเขือ ลาบหอยปัง ป่นกุ้ง หมกปลาหลด หมกกบ หมกหน่อไม้ ซุปดอกขี้เหล็ก หมกปลาแขยง แกงเห็ด หมกปลาคาบของแกง ขี้เหล็ก ป่นเห็ด ต้ม, ตุ๋น, หมกไข่ ปิ้งจอนฟอน ปิ้งหนู หมกฮวก อ่อมปู อ่อมหอย แกงไข่ผำ ต้มส้มเขียดอีโม่ แกงปลาย่าง ข้าวต้มแดก ข้าวต้มมัด แกงสายบัว นึ่งกลอย ลาบเทา,หมาน้อย คั่วแมงดา,กุดจี่ แกงเห็ดเผิ่ง หมกหนู ลาบนกคุ่ม,กระต่าย ก้อยปลา แกงหน่อไม้ส้ม บวดแตง,ฟักทอง ต้มมัน,แตงโม ตำบักถั่ว ต้มเขียดใส่ผักติ้ว ลาบไก่,ไข่มดแดง คั่วแมงเม่า,จิ้งหรีด ตำสายบัว ปิ้งกะปอม,นกเจ่า ผัดจอนฟอน คั่วกุดจี่,จี่นูน ส้มผักกาด,เสี้ยน,แป้น,ก่าม(กุ่ม) แกงอีรอกอึงอม กล้วยบวดชี กินบักนัดกับข้าว หมกหัวปลี หมกหยวก

4.2 ประเภทของกับข้าวในปัจจุบัน

ก. ประเภทอาหารคาว ได้แก่ ผัดเผ็ด ทอดปลาทู,หมู,ไข่ ผัดปลาดผัดหมู,กบ ข้าวผัด ผัดกระเพราไข่ดาว ไข่เจียวหมูสับ แกงไก่ใส่ร่อน แกงสายบัว ไข่พะโล้,เยี่ยวม้า,ลูกเขย,แค้ หมูย่าง ข้าวมันไก่ ตำเมี่ยง,ถั่ว,ยอ ข้าวหมูแดง แกงพะแนง ไส้กรอกหมู/วัว แหนม ไก่ย่าง,ยอ ก๋วยเตี๋ยว หมูยอ ลูกชิ้น ผัดคะน้า ผัดรวมมิตร สุกี้ ลาบเป็ด,ไก่ ลาบไข่มดแดง ก๋วยจั๊บ ยำ,ยำหอยแครง ลาบวัว,ปลาดุก ต้มยำไก่,ปลาCP หม่ำ ปลากระป๋อง ต้มกบ,ไก่ แกงปลา หมูหยอง แกงจืด ปลาหมึกย่าง อ่อมไก่,หอย,กบ หมกหน่อไม้ เนื้อย่างเกาหลี ข้าวจี่ ต้มวัว ปลาแดก เนื้อแห้งปิ้ง ต้ม +ผัดมาม่า ส้มปลาน้อย ตำบักหุ่ง ราดหน้าผัดไทย ซุป+แกงเห็ด ป่นกุ้ง,ปลา,บักเขือ ลวกผัก,ดอกแค แกงปลาใส่บวบ,หน่อไม่ส้ม ก๋วยเตี๋ยว

ข. ประเภทผลไม้ ได้แก่ เงาะ ลำไย แก้วมังกร องุ่น ลองกอ มะเฟือง มะไฟ มังคุด บักขามหวาน สับปะรด มะพร้าวอ่อน, เผา

ค. ประเภทขนมหวาน ได้แก่ ขนมชั้น, หม้อแกง บวดบักอึ ลอดช่อง สาคู สังขยา วุ้น สาคูไส้หมู

ง. ประเภทเครื่องปรุง ได้แก่ ผงชูรส เกลือ น้ำปลา

“คนหลายขึ้น มักสำบาย มักซื้อ ขี้คร้าน บ่ย่านหนี้ บ่มีซื้อกะยืมเขา ปลูกเผื่อขาย อยากได้เงิน คนขาดคุณธรรมในการปลูก ฆ่าหญ้า ฆ่าปู ฆ่าแมลง เฮ็ดนาปลูกผักลำบาก ไม่มีเกียรติ บ่มีคนนับถือ ซื้ออยู่อยู่กิน เอิ้นว่าคนมีเงินโก้หรู งานบุญต่างๆ ซื้อขนมบ่เฮ็ดเองบ่มีการโฮมกันเฮ็ด (ข้าวปุ้น) การดูแลแหล่งอาหารตามธรรมชาติบ่มีคนรักษา”

เสียงสะท้อนของคนหากินในชุมชน

ผลจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนถึงภาวะของชุมชนที่มีการพึ่งตนเองลดลงและธรรมชาติก็เป็นที่พึ่งได้น้อยลง เพราะคนทำลายโดยการหาเพื่อขาย ไม่ใช่เพื่อการกินในครัวเรือน เน้นการซื้อขายกับภายนอกมากขึ้น

5) ปฏิทินอาหารตามฤดูกาล

เพื่อจัดหมวดหมู่อาหารของชุมชน ทีมวิจัยจึงแบ่งอาหารออกตามฤดูกาล โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง (แล้ง ฝน หนาว) และในแต่ละช่วงได้แสดงถึงชนิดของอาหารที่มีในปัจจุบัน

5.1 ฤดูแล้ง (เดือน กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม) อาหารที่มีในธรรมชาติ ได้แก่ ขุดกบ, ปู, ขัวหอย, เปิดเขียดโม้, อีแอ๋, ไข่มดแดง, ปลา, กุ้ง, แย้, ปอม ผักปลูกเองได้แก่ กาด ชี อีตู่ โหระพา ขิง ข่า ตะไคร้ หอม ผักธรรมชาติที่มีได้แก่ ลืมผัว, บัว, แว่น,จองแปะ ขี้เหล็ก ตำลึง แคบ้าน สาบ ขิก บาซาด ยานาง ชีช้าง แก่นขม แก่นส้ม กระเจียว มะกอก ผลไม้ ได้แก่ มะม่วง มะยม ค้อ กล้วย เล็บแมว ข้าวจี่ หว้า

5.2 ฤดูฝน (เดือนมิถุนายน – กันยายน) อาหารธรรมชาติ ได้แก่ ปลา กุ้ง หอย ปู อึ่ง กบ เขียด กี่นูน ฮวก แมงดา แมงต่างๆ ผัก(ธรรมชาติ) โฮบเฮบ อีฮิ่น กระโดน ผักก่าม ผักปุ้ง กระเฉดน้ำ หน่อไม้ คั่น จอง เห็ดต่างๆ พริก มะเขือ แตงกิ่ง แตงกวา ฟักทอง ผลไม้ ก้นครก ต้อนแล่น ข้าวเม่า ขี้หนู ผีพวง ก้ามปู กงเสด็น ตีนตัง โป้งเลน มันเทียน มันแซง มันเพิ่ม กลอย มันแกว ข้าวโพด สีดา น้อยหน่า สับปะรด มะละกอ แตงโม ทับทิม

5.3 ฤดูหนาว (เดือนตุลาคม – มกราคม) สัตว์ กบ ปลา เขียด กุ้ง ปู หอย หนู นก ไก่ เป็ด ผักธรรมชาติ พริก มะเขือ เขือเทศ ผักกาด ผักชีลาว/จีน กระเดา กระถิน ผักบวบ ผักตำลึง

6) แหล่งอาหารของชุมชน

จากการศึกษา พบว่า แหล่งอาหารของบ้านปลาบู่สามารถแสดงได้ตามแผนผังดังนี้

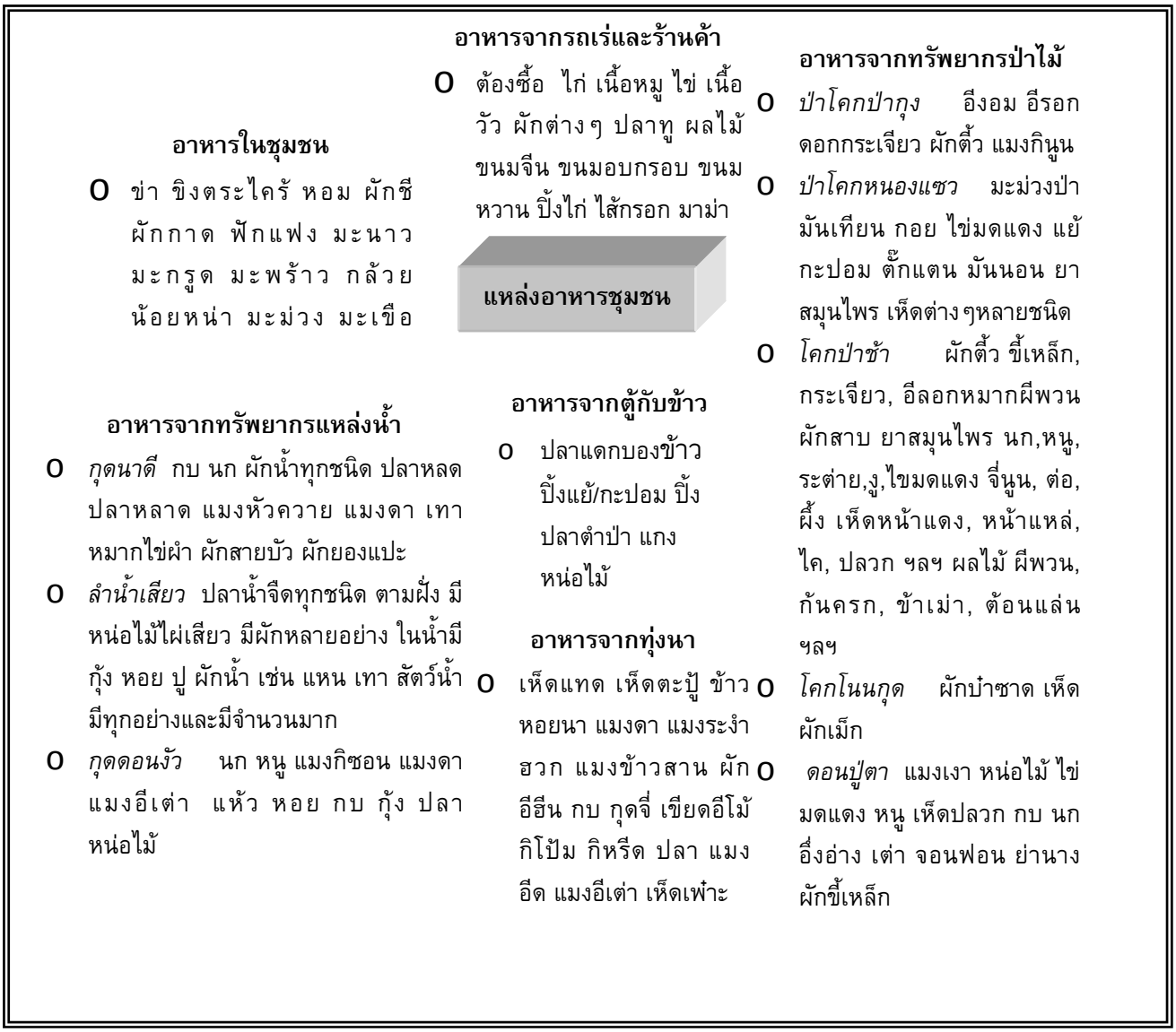

1) ที่มาของอาหารในอดีต ได้แก่ ป่าไม้ น้ำเสียว ซื้อตลาดรถ นา สวน, รั้ว เพื่อนบ้าน ปลูกเอง, สวนครัวแลกเปลี่ยน, แบ่งกันกิน แหล่งอาหารในแต่ละที่ให้ประเภทอาหารที่แตกต่างกันไป

2) ที่มาของอาหารในปัจจุบัน ได้แก่ ป่าไม้ น้ำ ตลาด

7) เหตุปัจจัยที่ทำลายแหล่งอาหาร มีรายละเอียดดังนี้

7.1 ภัยพิบัติต่ออาหารชุมชน “ภัยพิบัติ” หมายถึง สารเคมีต่างๆ การ ไม่มีเงินใช้ ความน้ำเน่าเสีย การไม่พออยู่พอกิน ภาวะโลกร้อน และโรคภัย ไฟป่า ข้าวไม่พอกิน ลมพัด พายุ ความแห้งแล้ง ผัก ธรรมชาติสูญพันธุ์ ดินพังทลาย ปูปลาตาย แมลงวัน น้ำท่วม เพลี้ย หนอนรุนแรง

จากการศึกษา พบว่า ภัยพิบัติที่ส่งผลกระทบต่ออาหารบ้านปลาบู่มากที่สุด อยู่ 5 อย่างด้วยกัน คือ โลกร้อน แห้งแล้ง น้ำท่วม สารเคมี และ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย จากการการค้นหาสถานการณ์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่ออาหารในแต่ละประเด็น พบว่า

7.2 ภัยพิบัติโลกร้อน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ ทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ฟ้าผ่าคน, วัว, ควาย, ต้นไม้ ทำให้ป่าไม้ไม่เจริญเติบโต อากาศเป็นพิษ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บง่าย มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก ทำอยู่ทำกินลำบาก ทำให้อากาศร้อน ทำให้แห้งแล้ง, ท่วมหนัก

สภาวะโลกร้อนได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอาหาร ได้แก่ ทำให้ผลผลิตต่ำพืชผักธรรมชาติลดลง ทำให้พืชอาหารสัตว์ตาย ปลูกพืชผักสวนครัวไม่ได้ผล แย้ กะปอม สัตว์ป่าลดลง หอย ปู ปลาตายง่าย ทำให้อาหารเป็นพิษ, บูดง่าย

7.3 ภัยพิบัติแห้งแล้ง สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากภัยแล้ง ได้แก่ ไม่มีน้ำทำนา สัตว์ไม่มีหญ้า ไม่มีพันธุ์ข้าวปลูก ผักทุกอย่างไม่มีกิน กุ้ง หอย ปู ปลา

“ปี 2512 แล้งมาก คนอดยากบ่มีหยังกิน ต้องไปรับจ้างต่างถิ่น ปู ปลา กบเขียด บ่มีพอได้ข้าวมากิน คนอดยากบ่พออยู่พอกิน อาหารหายากไข่มดแดงบ่มี หน่อไม้ไม่เกิด น้ำท่วมข้าวตายพืชผักธรรมชาติเสียหาย แล้งซ้ำอีกปีที่ 2 ในปี 2515 อีดข้าว แล้งซ้ำอีกปีที่ 3 ในปี 2549 ต่อปี 2550 ทุกอย่างกะคือเก่า”

ผู้ใหญ่บ้าน บ้านปลาบู่

การแก้ไขปัญหาภัยในแล้งในอดีตนั้น คือ พ.ศ. 2512 ไปรับจ้างดำนาบ้านหนองบึงวันละ 5 บาท และขอข้าวมากิน พ.ศ. 2515 รับจ้างตัดปอบ้านโสกยางดำนาบ้านกุดอ้อวันละ 6 บาท ไปตัดอ้อย หลวงช่วยทำฝายกั้นน้ำ (เสียวบ้านแดง) ขุดสระในนา เริ่มปลูกผักสวนครัวกินเอง หัวหน้าครอบครัวไปขอข้าวมาเลี้ยงคนในครอบครัว ทางรัฐช่วยเหลือ (ค่าชดเชยไร่ละ 430 บาท) ไปรับจ้างก่อสร้างต่างถิ่น กรมการปกครองส่วนท้องถิ่นช่วยเหลืออีกทาง แล้งของปี 2549 ต่อ 2550 ไปตัดอ้อย

7.4 ภัยพิบัติน้ำท่วม ประวัติศาสตร์น้ำท่วมที่สร้างความเสียหายแก่ชุมชน สามารถเรียงลำดับได้ดังนี้

เมื่อปีพ.ศ. 2507 น้ำท่วมทำให้คันคูขาด ถึงกับอพยพวัว ควาย สัตว์เลี้ยงไปที่โรงเรียน ส่งผลกระทบต่อข้าวไม่พอกิน ข้าวเสียหาย คันนาขาด ปลูกพืชทดแทนไม่ได้ ย้ายไปอยู่ต่างจังหวัด และพวกที่อยู่ก็หาของไปแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่น ปลูกผักปลูกยาไปแลกข้าวต่างจังหวัด

พ.ศ. 2520 ถึง 2525 น้ำท่วมนาล่มเสียหาย รัฐบาลช่วยเหลือโดยการให้ปุ๋ยเคมีและพันธุ์พืช พันธุ์ข้าว นาข้าวเสียหาย ข้าวไม่พอกิน รัฐบาลช่วยก็ไม่พอต้องออกไปรับจ้างตัดอ้อย ย้ายไปอยู่ที่อื่นและรับจ้างต่างจังหวัด

พ.ศ. 2530 ถึง 2532 น้ำท่วมมาจากหนองบ่อเป็นน้ำเค็ม ทำให้ภัยพิบัติกับอาหารดินเป็นเกลือ ข้าวลีบ ไม่มีข้าวกิน ปลาในน้ำไม่มี วัวควายกินน้ำไม่ได้ ทำให้ต้องอพยพไป อพยพแรงงานไปต่างจังหวัด ไปขอข้าวและไปรับจ้างต่างจังหวัด ปลาหลายชนิดสูญพันธุ์ ปลาหลด ปลาฮากกล้วย และปลาหลายชนิดสูญพันธุ์ และกุ้ง หอย ผักน้ำต่างๆ หายไป

ปี พ.ศ. 2549 รัฐบาลช่วยเหลือไร่ละ 420 บาท ตอนนี้ปลาคืนมาเหมือนเดิม ปลาหลายชนิดเริ่มมาแต่ไม่มากเหมือนเดิม

7.5 ภัยพิบัติจากสารเคมี พัฒนาการของการเข้ามาของสารเคมีในหมู่บ้านเริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2520 ที่มีการเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ยังมียาฆ่าแมลง โพลิดอลได้เข้ามาและชาวบ้านได้ใช้ปราบศัตรูพืช และ ในปี พ.ศ. 2525 ได้นำสารเคมีที่ชื่อโพลิดาล เข้ามาใช้ด้วย

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี ได้แก่ ขาดความรู้ในการใช้สารเคมี สารตกค้างในข้าวผักเป็นอันตรายต่อคน เป็นโรคภัย สารตกค้างในหญ้าเป็นอันตรายต่อวัว ควาย ปู ปลา ตาย

7.6 สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

- สภาพดิน ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 สาเหตุมาจากการปล่อยน้ำเกลือจากต้นน้ำเสียว ดินเสีย ทำให้ดินด้าน/จืด สาเหตุมาจากการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ดินด้าน ดินจืด ดินแน่น ดินกรด-ด่าง ดินแห้งระแหง

- สภาพน้ำ ไม่สะอาด เน่า เกิดจากสิ่งปฏิกูลจากขยะ สาเหตุเพราะคนทิ้งขยะลงแม่น้ำลำคลอง กลิ่นเหม็น เค็ม เกิดจากธรรมชาติกับฝีมือมนุษย์ ขุ่น เกิดจากน้ำท่วม ทำให้แม่น้ำลำคลองไม่สะอาด

- สภาพป่าไม้ ขาดความร่มรื่น ตัดไม้ เกิดจากฝีมือมนุษย์ ทำให้ป่าไม้ลดน้อยลง เสื่อมโทรม เกิดจากธรรมชาติฝีมือมนุษย์ใช้สารเคมี ขาดคนรักษา บำรุงรักษา ขาดการปลูกป่าทดแทน ลดจำนวน ดูแลไม่ทั่วถึง ปลูกเสริมไม่เพียงพอ ไฟไหม้ แห้ง

สถานการณ์ภัยธรรมชาติที่ส่งผลต่ออาหารชุมชนจากอดีต – ปัจจุบัน สามารถรวบรวมคร่าวๆ ได้ดังนี้

ปี พ.ศ. 2507 น้ำท่วมหนัก เกิดความเสียรุนแรง จนทำให้ ข้าวไม่พอกิน ข้าวตายหมด หาข้าวบ้านอื่น อพยพวัวควายไปโนน (1 อาทิตย์) / โนนสูง 3เมตร นอนค้างคืน เป็นช่วงที่คนเริ่มตัดฟืนโรงเรียนและป่าบ้านโสกยาง และคนเริ่มอพยพไปอยู่จังหวัดอื่น และไปรับจ้างตัดอ้อยที่จังหวัดระยอง บางคนก็ไปหาข้าว ได้ข้าวมากิน 3 วัน ได้ข้าว 1 ถัง ไปรับจ้างวันละ 3 บาท ไปตามสายญาติ

ปี พ.ศ. 2520 – 2525 น้ำท่วมหนัก นาลุ่มเสียหายรุนแรง รัฐบาลให้ความช่วยเหลือโดยการให้ปุ๋ยเคมีและพันธุ์พืช พันธุ์ข้าว ซึ่งปีนั้นน้ำท่วมทำให้นาข้าวเสียหาย ข้าวไม่พอกิน รัฐบาลช่วยก็ไม่พอต้องออกไปรับจ้างตัดอ้อย ย้ายไปอยู่ที่อื่นและรับจ้างต่างจังหวัด

ปี พ.ศ. 2530 – 2532 น้ำท่วมไหลหลากมาจากหนองบ่อ อำเภอบรบือ เป็นน้ำเค็ม ทำให้ภัยพิบัติด้านอาหารชัดเจนมาก เช่น ดินเป็นเกลือ ข้าวลีบ ไม่มีข้าวกิน ปลาในน้ำไม่มี วัวควายกินน้ำไม่ได้ ทำให้คนต้องอพยพไปขายแรงงานไปต่างจังหวัด ไปขอข้าวกิน เป็นช่วงที่มีการสูญเสียอาหารอย่างรุนแรง

ปี พ.ศ. 2549 เกิดน้ำท่วมไหลหลากอีกครั้ง รัฐบาลช่วยเหลือไร่ละ 420 บาท ในช่วงนี้ปลาชนิดต่างๆ เริ่มคืนมาเหมือนเดิมแต่ไม่มีปริมาณมากเหมือนเดิม

สรุปสภาพปัญหาและภัยคุกคามต่ออาหาร

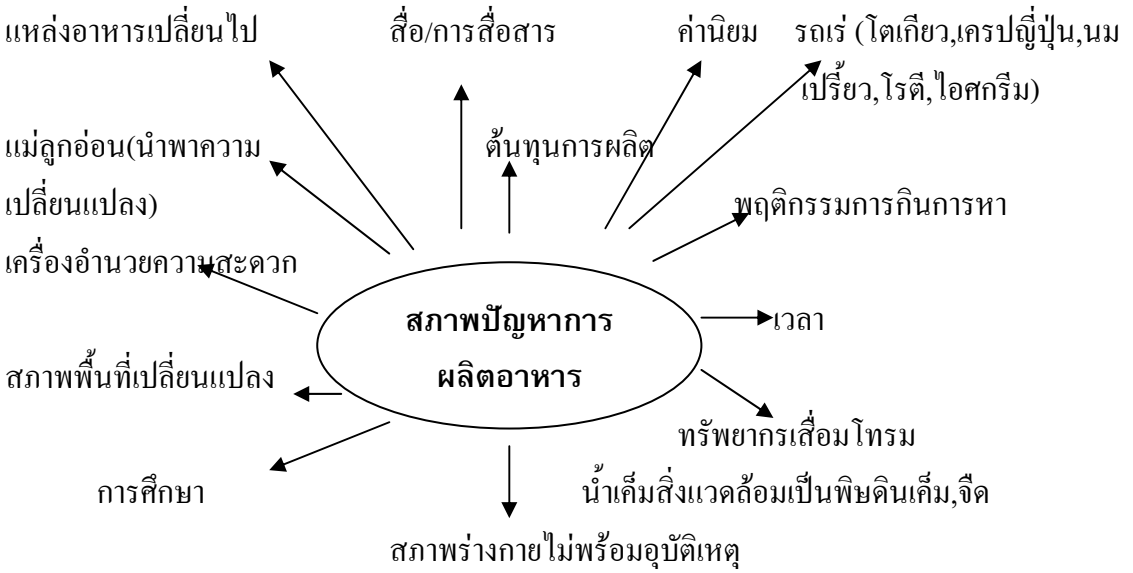

8) ความพอเพียงด้านอาหาร

<u>นิยามความพอเพียงของบ้านปลาบู่</u>

ความพอเพียงด้านอาหารในความหมายของบ้านปลาบู่ ออกเป็น 3 ระดับ คือ ครอบครัว (ตนเอง) พอเพียง ระดับชุมชนพอเพียง และ สิ่งแวดล้อมพอเพียง ดังนี้

8.1 ตัวเอง/ครอบครัวพอเพียง กินอาหารตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และ ครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท (ยิ้ม)

8.2 ชุมชนพอเพียง มีกลุ่มอาชีพเสริมต่างๆมีรายได้เสริม ชุมชนรู้จักแบ่งปันแลกเปลี่ยนชุมชนไม่มีโรคภัยเบียดเบียน และ มีปัจจัยการผลิตในชุมชน (พันธุ์พืช/สัตว์ ปุ๋ย แรงงาน)

8.3 สิ่งแวดล้อมพอเพียง ไม่ทำลายหน้าดิน/ไม่ใช้สารเคมี ไม่ทำลายแหล่งอาหารธรรมชาติ (ทุ่งนา ป่า แหล่งน้ำ) ไม่ทำลายสัตว์ป่า สัตว์น้ำ ปลูกป่าร่วมกันทุกปี+ขยายพันธ์พืช

9) ตัวชี้วัดความพอเพียงทางอาหารของบ้านปลาบู่

ก่อนการประเมินความพอเพียงทางอาหารนั้น ชุมชนได้กำหนดตัวชี้วัดความพอเพียง ดังนี้

9.1 ตัวเอง/ครอบครัวพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ กินอาหารตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และ ครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท

9.2 ชุมชนพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ มีกลุ่มอาชีพเสริมต่างๆ มีรายได้เสริม ชุมชนรู้จักแบ่งปันแลกเปลี่ยน ชุมชนไม่มีโรคภัยเบียดเบียน มีปัจจัยการผลิตในชุมชน (พันธุ์พืช/สัตว์ ปุ๋ย แรงงาน)

9.3 สิ่งแวดล้อมพอเพียง มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ ไม่ทำลายหน้าดิน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ทำลายแหล่งอาหารธรรมชาติ (ทุ่งนา ป่า แหล่งน้ำ) ไม่ทำลายสัตว์ป่า สัตว์น้ำ ปลูกป่าร่วมกันทุกปี+ขยายพันธ์พืช

จากการตอบแบบสอบถาม จำนวน 62 พบว่า ครอบครัวพอเพียงด้านอาหาร จำนวน 31คนและมีความไม่พอเพียงทางด้านอาหาร จำนวน 28 คน ซึ่งมีวิถีการแก้ไขปัญหาโดย การยืมกองทุนเงินล้าน ยืมกลุ่มออมทรัพย์ ยืมสหกรณ์การเกษตร ยืม ธกส. ยืมองค์กรชุมชน(ป่าโคกใหญ่) ยืมกองทุนเงินล้าน

4.2 ภาวะรายได้และรายจ่ายในระบบการผลิตอาหาร

จากการศึกษา พบว่า สภาวะรายได้ รายจ่ายด้านอาหารของชุมชน บ้านปลาบู่ เป็นดังต่อไปนี้

1) สภาวะรายได้ รายจ่ายของครัวเรือน จากการประมวลแบบสอบถามพบว่า ภาวะรายได้-รายจ่าย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นข้อย่อยได้ดังนี้

ตารางที่ 4.3 แสดงรายได้ของครอบครัว

ที่มาของรายได้	จำนวนครัวเรือน	รวมรายได้ต่อปี
รายได้หลัก		
1. รายได้จากการทำเกษตร (ทำนา)	62	3,597,900
2. ปลูกพืชผัก	17	87,900
3. เลี้ยงสัตว์	27	387,800
4. อื่นๆ เช่น เงินเดือนครู/ เงินผู้สูงอายุ/ ขายของชำ	24	595,700

รายได้เสริม		
1. ลูกส่งมาให้	28	298,300
2. รับจ้าง (เย็บผ้า ก่อสร้าง ใช้แรงงาน)	31	759,000
3. ขายของตลาดเช้า	16	95,000
4. กลุ่มมัดย้อม	20	89,430
5. อื่นๆ 5.1 ไถน้ำรับจ้าง	1	130,000
5.2 ขายหน่อไม้	1	2,000
5.3 เปอร์เซ็นต์หวย	2	8,000
5.4 ทาสี	1	6,000
5.5 เกี่ยวข้าว	1	5,000
5.6 เบี้ยเลี้ยงประชุม	1	4,600
5.7 ขายปลาขายกบ	1	2,000
รวมรายได้ของชุมชน	**62**	**6,300,630**

ตารางที่ 4.4 แสดงรายจ่ายของครอบครัว

ประเภทรายจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)
อาหาร	1,218,634
ด้านการผลิต(การเกษตร)	1,420,000
รวมรายจ่าย 2 ประเภท	**2,638,634**

2) การประเมินและวิเคราะห์รายจ่ายประเภทอาหารอย่างเดียว

วิเคราะห์รายจ่ายเรื่องอาหารโดย ตะกร้ารั่ว (Leaky Bucket: วีธีการในบทที่3) **พบว่า** รายจ่ายด้านอาหารของบ้านปลาบู่เรียงลำดับจากมากที่สุด คือ อาหารประเภทเนื้อ รองลงมาคือ ขนมเด็ก โอวัลตินและผัก

การได้มาของอาหารที่เกิดขึ้น **พบว่า** อาหารที่ผลิตได้เอง คือ ผลไม้ กบ /ปลา/ไข่ ไก่ กับข้าวถุง ขนมบางอย่าง ส่วนอาหารที่ไม่สามารถผลิตได้เอง คือ เนื้อ นม ขนม เครื่องดื่มต่างๆ และเครื่องปรุงรส

3) วิเคราะห์รายจ่ายกับรูปแบบการผลิตอาหาร

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 1 กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติและมีการซื้ออาหารกินเป็นหลัก จำนวน 13 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ

364,424 บาท เฉลี่ยจำนวน 2,336 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน สาเหตุที่มีรายจ่ายสูงเพราะมีการผลิตอาหารหลัก คือ ข้าวเท่านั้น ฉะนั้นมื้ออาหารอื่นๆ ได้มาเพราะการซื้อ และ บางครัวเรือนมีข้าวไม่พอกินตลอดปี ต้องมีการกู้ข้าว กู้เงินมาซื้อข้าวกิน หรือหากกู้ข้าวก็เป็นหนี้ข้าว ทำการผลิตน้อยค่าใช้จ่ายจึงสูง

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 2 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือน เหลือกินขายเป็นรายได้ และมีการซื้ออาหารกินเป็นส่วนใหญ่เฉพาะฤดูกาลผลิต (ปักดำและเก็บเกี่ยว) กลุ่มครอบครัวเหล่านี้มีจำนวน 36 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ 661,855 บาท เฉลี่ย 1,532 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน ถือว่าค่าเฉลี่ยน้อยมากในการซื้ออาหารรับประทานในครัวเรือน ซึ่งมีสาเหตุมาจากคนในกลุ่มครอบครัวนี้มีความแตกต่างกันสูง เช่น บางครอบครัวก็ไม่ซื้ออาหารกินเลย เพราะทุกอย่างผลิตได้และขายมีรายได้ แต่ไม่ต่อเนื่องเท่านั้น มีรายได้หลักที่สามารถพึ่งพาได้ บางครอบครัวซื้อบ้างเป็นครั้งคราว หรือซื้อบ่อยแต่เป็นอาหารที่ผลิตเองไม่ได้ เช่น ผงชูรส น้ำปลา และ อื่นๆ เป็นต้น

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 3 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงกบ เลี้ยงปลาไว้กินในครัวเรือน และ มีการซื้ออาหารที่ผลิตไม่ได้ในครัวเรือน กลุ่มนี้มีสัดส่วนเท่าๆ กับกลุ่มแรก คือ จำนวน 13 ครัวเรือน มีรายจ่ายค่าอาหารต่อปี ประมาณ 192,355 บาท เฉลี่ยจำนวน 1,233 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน เป็นกลุ่มที่ผลิตอาหารเองทั้งหมด และมีรายได้จากการผลผลิตอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยวันละ 200 บาท ฉะนั้นรายจ่ายเพื่อการซื้ออาหารไม่ใช่เงินที่กู้ยืมมา แต่เป็นรายได้ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันนั้นเอง ซึ่งถือว่ากลุ่มครอบครัวนี้มีศักยภาพในการซื้ออาหาร และ มีรายได้เก็บออมอย่างต่อเนื่อง

4.3 การพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยงานเกษตรกรรมยั่งยืน

จากการวิเคราะห์รูปแบบการผลิตอาหารของบ้านปลาบู่ กลุ่มเป้าหมายค้น พบว่า แนวทางการแก้ปัญหาอาหารของบ้านปลาบู่นั้น คือ การฟื้นฟูและแหล่งออาหารของหมู่บ้าน ดังนั้น ทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย จึงได้สำรวจแหล่งอาหารของบ้านปลาบู่เพิ่มเติม เพื่อนำมาวิเคราะห์สู่การตัดสินใจทดลองปฏิบัติการดังนี้

4.3.1 แหล่งอาหาร

แหล่งอาหารของบ้านปลาบู่มีอย่างหลากหลาย แต่ที่ทีมวิจัยเลือกศึกษานั้นเฉพาะแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสามารถพัฒนาได้เท่านั้น ได้แก่ สวนหลังบ้าน นา ป่า และแหล่งน้ำ ดังต่อไปนี้

1) สวนหลังบ้าน

สภาพทั่วไป

สภาพแหล่งผลิตอาหารอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเป็นฐานอาหารที่สำคัญในการผลิตอาหารของครอบครัวและของคนในชุมชน ซึ่งจัดเป็นฐานทรัพยากรอาหารภายใน นั่นคือ สวนหรือสวนครัวของ

ครอบครัวในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร ประเภทพืช ผัก มาตั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นมีการทำสวนครัวเพื่อปลูกผัก ตลอดทั้งปี การผลิตอาหารในสวน มีเป้าหมายที่แตกต่างกันไป เช่น 1) ปลูกเพื่อกินภายในครอบครัว 2) ปลูกกินในครอบครัวเหลือกินก็ได้ขาย 3) ปลูกขายอย่างเดียว

จากการเดินสำรวจเก็บข้อมูลฐานทรัพยากรอาหารภายในชุมชนของทีมวิจัย ได้เห็นสภาพของแหล่งผลิตอาหารที่มีความแตกต่างกันออกไป บางแปลงก็หลากหลายของชนิดพันธุ์พืชและผัก ซึ่งมีการดูแลรักษาที่ไม่เหมือนกัน เพราะเป้าหมายในการปลูกต่างกัน การผลิตอาหารของสวนหลังบ้านมี 2 แบบ ดังนี้ ปลูกแบบไม่เป็นทางการ และ ปลูกแบบเป็นทางการ โดยมีความแตกต่างกันดังนี้

- ปลูกแบบไม่เป็นทางการ คือ พื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัยกว้างขวางเหลือจากการสร้างบ้านเป็นพื้นที่ว่างเปล่าสำหรับปลูกต้นไม้ที่เป็นทั้งไม้ผลและพืชผัก ในพื้นที่ว่างเปล่า หลังทำการปลูกแล้วการดูแลรักษาจะไม่ค่อยใจใส่ คือ ปลูกพึ่งธรรมชาติช่วยนั่นเอง มีต้นอะไรก็กินก็ใช้ต้นนั้น

- ปลูกแบบเป็นทางการ คือ คนที่ไม่เลือกว่าจะมีเนื้อที่น้อยหรือมากเท่าไหร่ก็พึงพอใจในการปลูก การลงมือปลูกจะไม่ค่อยเลือกชนิดของพันธุ์พืชพันธุ์ผักเท่าไหร่ ขอให้เป็นชนิดที่กินได้ขายได้หลังการปลูก จะมีการดูแลรักษาเอาใจใส่ เป็นอย่างดี

การพึ่งพาสวนหลังบ้าน การผลิตอาหารในสวนหลังบ้านในแต่ละครอบครัวมีเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น ปลูกผักไว้กินเอง ไม่ขาย หรือบางคน ปลูกผักไว้ในสวน แต่ก็ยังซื้อ บางคนมีสวนหลังบ้านมีการเพาะปลูกผักอย่างสองอย่าง เช่น ข่า ตะไคร้ แมงลัก พอให้ในสวนไม่ว่างเปล่า พืช/ผัก ที่จำเป็นในการประกอบอาหารที่ครอบครัวไม่ต้องไปซื้อ เช่น ข่า ตระไคร้ แมงลัก สระแหน พริก กระเพรา หอม การผลิตอาหารในสวนก็แล้วแต่ตามฤดูกาล อย่างเช่น ฤดูหนาว คือฤดูหลังการเก็บเกี่ยว จะมีการผลิตอาหารที่หลากหลายในแปลง เพื่อกินในครอบครัว หรือเพื่อขาย เพราะฤดูหนาวเป็นช่วงที่มีสภาพอากาศเหมาะในการเพาะปลูก และเป็นช่วงที่เป็นเวลาว่างเพราะเสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าว

วัตถุประสงค์ของสวนหลังบ้าน คือ

- ปลูกเพื่อกินในครอบครัว เหลือได้ขาย ครอบครัวที่ทำการปลูกเพื่อกินและเพื่อขายจะมีการเตรียมแปลงการ คัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชผักที่ปลูก เมล็ดพันธุ์ที่ปลูกในครอบครัวนี้ จะมีทั้งซื้อจากตลาด เช่น ผักกาดขาว ผักชีจีน ผักกาดเขียว และเก็บเมล็ดพันธ์ เช่น ผักชีลาว (บ้าน) ผักกาด ถั่วฝักยาว ส่วนการดูแลรักษานั้น จะมีการใช้ปุ๋ย เคมี หรือไม่ก็ปุ๋ยคอก ลองพื้นแปลงที่ปลูก ผ่านไปได้สักระยะ จึงการใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งการผลิตให้โตเร็ว และบางครอบครัวก็ใช้ยาฆ่าแมลงด้วย

- ปลูกเพื่อขายอย่างเดียว ครอบครัวที่มีเป้าหมายในการผลิตเพื่อขายอย่างเดียว จะมีน้อยวิธีผลิตก็จะมีการผลิตที่เอาใจใส่อย่างดี ตั้งแต่การเลือกสถานที่ การเตรียมแปลง การคัดเลือกเมล็ดเช่น ผักกาดขาว ผักกาดเขียว ผักกาดห่อ ผักชีจีน ผักบุ้งกวางตุ้ง หอม ผักแป้น ส่วนการดูแลนั้นก็จะคล้ายๆ กับผลิตเพื่อกิน เพียงแต่การเอาใจใส่จะมากกว่าเท่านั้นเอง

เงื่อนไขในครอบครัว สรุปได้ดังนี้

1. ครอบครัวที่ไม่มีพื้นที่ในการผลิต จากครอบครัวเหล่านี้จะใช้วิธีขอใช้พื้นที่ว่างของครอบครัวอื่นทำการผลิต แต่บางครอบครัวก็ซื้อพืชผักจากคนในชุมชนหรือ ซื้อจากตลาด และ ขอจากเพื่อนบ้าน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็ให้หรือแบ่งปันกันได้

2. ครอบครัวที่ไม่มีเวลาผลิตแต่มีที่ดิน เช่น ครอบครัวที่ต้องทำงานในเมือง ครอบครัวเหล่านี้เน้นการซื้อมากกว่าการผลิตเอง

3. ครอบครัวที่ไม่มีคนที่จะจัดการผลิตได้ เพราะไม่มีคนหนุ่มหรือวัยแรงงาน โดยส่วนมากครอบครัวเหล่านี้จะมีแต่คนแก่และเด็กๆ อยู่บ้าน ซึ่งไม่สามารถทำการผลิตได้

2) นาข้าว

สภาพทั่วไป ปัจจุบันสภาพพื้นที่การทำนาของบ้านปลาบู่ ได้แบ่งออก เป็น 2 ระบบ ตามลักษณะสภาพพื้นที่ ดังนี้ 1) พื้นที่นาโคก 2) พื้นที่นาลุ่ม พื้นที่นาโคก จะมีพื้นที่ความสูงด้านทางทิศเหนือ ปัจจุบันมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อทันความต้องการของตลาดและความต้องการของผู้ผลิต ดังนั้นปัจจุบันจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำการผลิตข้าวกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น มีการจัดการน้ำ โดย ขุดสระในนา และมีการปรับที่นาใหม่ ให้กว้างและลึกกว่าเดิม และมีการลงทุนในวิธีการผลิต เช่น ซื้อเครื่องมือที่ทันสมัย เพื่อความรวดเร็วในกระบวนการผลิต จะเห็นได้ชัด คือ เปลี่ยนจากรถไถนาเดินตามเป็นรถไถนาแบบนั่งขับ ระบบการจัดน้ำ โดยใช้ท่อยาง หรือท่อพีวีซี เป็นต้น

<u>*พื้นที่นาโคก*</u> ประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่นาทั้งหมด สภาพพื้นที่โดยรวมในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่โดย มีการลงทุน จ้างรถเกรด รถไถใหญ่ บุกเบิก ที่นาใหม่ เพื่อให้ที่นามีความกว้างขึ้นและพื้นที่ลุ่มต่ำกว่าเดิม จะทำให้เก็บน้ำได้มากและนาน นอกจากนั้นยังมีวิธีการ การจัดการน้ำ โดยการขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และหว่านกล้า ในช่วงเดือน 5 เดือน 6 ของทุกปี คนที่มีนาโคกจะเสียเปรียบในหลายๆ ด้าน เช่น ไม่มีลำห้วยผ่าน ไม่มีคลองไม่มีที่อาศัยน้ำ นอกจากอาศัยฝนจากฟ้าเท่านั้น

- คุณภาพดิน / สภาพดิน จะเป็นนาดินทราย และดินร่วนปนทราย คุณภาพดินจึงไม่ดี ต้องอาศัยปุ๋ยคอกช่วยบำรุงดิน ข้อดีของนาดินทราย เวลาหน้าแล้งหรือฝนทิ้งช่วงประมาณ เดือน 8 - 9 ข้าวที่ปลูกในนาดินทรายจะไม่ตาย เพราะดินทรายมีความชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลา

- ลักษณะของดินทราย สีของดินทรายจะมีลักษณะสีแดงจาง สีแดง ดำ บางแปลงจะเป็นดินทรายปนหินเล็ก ส่วนมากที่พบดินแบบนี้ จะเป็นที่นาใกล้กับที่โพน และป่าโคก

<u>*พื้นที่นาลุ่ม*</u> สภาพพื้นที่นาลุ่มระบบนิเวศน์จะมีความต่างจากนาโคกอยู่บ้าง เพราะสภาพโดยรวมของนาลุ่ม มีลำน้ำเสียวไหลผ่านและมีระบบลำน้ำย่อยไหลผ่าน เช่น ห้วยพ่อใหญ่ด่าง ห้วยโสก นอกจากนั้นยังมีกุดนาดี ซึ่งเป็นกุดที่สามารถเก็บน้ำไว้เพื่อการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ได้ตลอดปี จะเห็น

ได้ว่าสภาพของระบบนิเวศน์มีความต่าง เช่น ระบบสองฝั่งลำน้ำเสียวใหญ่ จะมีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายๆ ชนิด เช่น ไม้ยืนต้น กอไผ่ พืชชนิดเครือ ผักป่า จะเห็นความสมบรูณ์ของสองฝั่งลำน้ำ สภาพพื้นที่ของแปลงการผลิต จะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีระบบน้ำขั้นเป็นระยะๆ ทำให้คนพื้นที่ลุ่มได้เปรียบคนนาโคกในการผลิต เพราะมีแหล่งน้ำธรรมชาติล้อมรอบ

- คุณภาพดิน/ สภาพดิน พื้นที่นาลุ่มสภาพดินโดยรวมจะเป็นนาดินเหนียวป่นดินร่วน สภาพดินแบบนี้จัดได้ว่าเป็นดินที่มีคุณสมบัติเหมาะกับการผลิตข้าว เพราะว่าดินลักษณะแบบนี้เป็นดินดี เก็บน้ำไว้ได้นาน มีความเหนียวอุ้มน้ำได้ดี

- ลักษณะของดิน ดินเหนียวป่นดินร่วน สีของดินจะออกเป็นลักษณะ คล้ายๆ กัน เช่น บางนาจะเป็นสีดำ/ เหลือง และสีเทา/ เหลือง สีดำล้วน ลักษณะดินแบบนี้ จะอุ้มน้ำได้ดี ปักดำก็ง่าย เวลาฝนตกหนักคันนาก็ไม่พัง

3) ป่าไม้

1. ป่าช้าชุมชน

สภาพทั่วไป ป่าช้าชุมชนบ้านปลาบู่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของหมู่บ้านห่างจากประมาณ 1 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 36 ไร่ สภาพพื้นที่ในโดยรวมเป็นป่าที่มีความอุดมสมบรูณ์ มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลาย เช่น ไม้ยืนต้น ไม้คลุมดิน ไม้ขนาดเล็ก และมีพืชสมุนไพร ชาวบ้านปลาบู่และบ้านใกล้เคียงเข้าไปใช้ประโยชน์ตลอดทั้งปี เช่น เก็บฟืน เก็บเห็ด หาแมลง เก็บผักอีรอก สับดอกกระเจียว ขุดแมงกุดจี่ และจีนูน เก็บพืชสมุนไพร หาอยู่หากินต่างๆ และใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การหาอยู่หากินนั้นส่วนมากจะเข้าไปหากินตามฤดูกาล เช่น ฤดูฝน จากเดือนพฤษภาคม - กันยายน

สภาพปัญหา ปัญหาที่พบจากการสำรวจนั้น เช่น การทิ้งขยะบริเวณทางเข้าป่าชุมชน และปัญหาการตัดไม้เล็กเพื่อทำฟืนนั่นเอง

การใช้ประโยชน์ การเข้าไปใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน คนที่เข้าเพื่อทำการหาอยู่หากินมีน้อย ส่วนมากคนที่เข้าไปหาอาหารจะเข้าไปเฉพาะหาอาหารตามฤดูกาลเท่านั้น เช่น ไปแย่ไข่มดแดง เก็บเห็ด เก็บผักป่า ผลไม้ป่า คนที่เข้าไปทำการผลิตอาหารในป่าบ่อยๆ จะรู้ได้เลยว่า เห็ดเกิดอยู่ที่ไหนและประมาณเดือนไหน พอถึงช่วงเดือนที่เคยเกิด คนก็เข้าไปตามวันเดือนปีที่เคยเกิดนั้นเอง ชนิดเห็ดที่เกิดมากและเกิดเป็นประจำทุกปี คือ เห็ดปลวก เห็ดไค เห็ดละโงก ในช่วงประมาณเดือน 6 – 7 คน ที่เข้าไปเก็บเห็ดจะไม่เก็บเห็ดอย่างเดียว จะเก็บผักติ้วติดถุงมาบ้านด้วย

การเลี้ยงสัตว์ บางครอบครัวก็จะนำวัว/ควายเข้าไปเลี้ยงในบริเวณป่า ในช่วงที่วัวควาย กินหญ้าเจ้าของจะหาอาหารในป่าเพื่อจะได้นำกลับบ้านจะได้ไม่ต้องซื้อ

หมู่บ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ นอกจากบ้านบ้านปลาบู่แล้วยังมีบ้านมะแซว และบ้านใกล้เรือนเคียงด้วย

เงื่อนไขของการใช้ประโยชน์ เช่น บางปีธรรมชาติก็ผลิตอาหารไม่ได้ในปริมาณมาก เพราะแล้ง ป่าก็จะทำการผลิตเห็ดไม่ได้ คนก็เหมือนกัน ส่วนมากคนที่เข้าไปเก็บเห็ดในป่า จะมีแต่ผู้หญิง เพราะว่าป่าที่ว่านี้เป็นป่าช้าของชุมชนที่เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติตามฤดูกาลเท่านั้น ไม่มีไม้ใหญ่หรือสัตว์พอที่ผู้ชายจะหาได้ตามความถนัด

2. ป่าดอนปู่ตา

สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน ดอนปู่ตาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เนื้อที่ทั้งหมด 30 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชุมชนอนุรักษ์เพื่อประกอบพิธีทางความเชื่อมาตั้งแต่ครั้งสมัยอดีต ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าพิธีกรรมเลี้ยงบ้านนั้นเอง ดังนั้น ดอนปู่ตาจึงเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านรักษาไว้ สภาพป่าจึงมีความอุดมสมบรูณ์ มีต้นไม้น้อยใหญ่ ส่วนมากจะเป็นกอไผ่ป่ามากที่สุด นอกจากนั้นก็มีต้นไม้ไม้ที่ชาวบ้านปลูกทดแทน ในบริเวณดอนปู่ตา

การพึ่งพาด้านอาหาร พื้นที่ดอนปู่ตาเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพ และมีความเชื่อ ดังนั้นการเข้าไปหากินในดอนปู่ตานั้นคงไม่มีใครกล้าเท่าไหร่ จะมีบ้างแต่ก็ต้องขออนุญาตกับผู้นำก่อนจึงจะเข้าไปได้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวของคนที่มีสัตว์เลี้ยงเท่านั้น เพราะพื้นที่ดอนปู่ตาเป็นพื้นที่ที่มีความกว้างเหมาะกับการผูกวัว / ควาย

การผลิต ช่วงฤดูฝน ทำให้พื้นที่ดอนปู่ตามีความชื้น ทำให้ป่าไผ่ เกิดหน่อไม้ไผ่ป่าจำนวนมาก ดังนั้นช่วงนี้ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน ออกเงินเพื่อซื้อหน่อไม้กับทางผู้ใหญ่บ้าน แล้วกลุ่มที่ออกเงินก็เข้าไปเก็บหน่อไม้ แต่บางปีก็มีคนซื้อเพียงคนเดียว

เงื่อนไขการผลิต เนื่องจากดอนปู่ตาเองเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน การที่จะเข้าไปทำการผลิตอาหารในดอนปู่ตานั้น มีเงื่อนไขหลายอย่าง เช่น เป็นพื้นที่รักษาของคนในชุมชน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธ์มีความเชื่อและนับถือมาตั้งแต่อดีต และมีความเชื่อว่าถ้าใครเข้าไปทำลาย หรือยิงสัตว์ในบริเวณจะมีอันเป็นไป ดังนั้นคนจึงไม่กล้าที่จะเข้าไปทำมาหากินในดอนปู่ตา หากไม่ได้รับอนุญาตจากชุมชน

4) แหล่งน้ำ

1. ลำน้ำเสียว

สภาพทั่วไป ตำแหน่งที่ตั้ง ลำน้ำเสียวใหญ่ไหลผ่านทางด้านทิศใต้ของบ้านปลาบู่ ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร ทิศทางการไหลของลำน้ำเสียว ไหลมาทาง บ้านมะแซว ทางด้านตะวันตกไหลไปทิศตะวันออก ลำน้ำเสียวช่วงระหว่างบ้านปลาบู่ในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น สองฝั่งลำน้ำเสียวมีความอุดมสมบรูณ์มาก มีพันธุ์ไม้ดั้งเดิมและพันธุ์ไม้ที่ปลูกใหม่ ส่วนพันธุ์ไม้ที่ปลูกใหม่ คือ ยูคาลิปตัส ส่วนไม้ดั้งเดิม คือ ไผ่ป่า ไผ่บง ต้นเสียว ลักษณะลำน้ำ มีบางที่ลึก บางที่ตื้นเขิน คันดูเล็กบ้างกว้างบ้าง การสัญจรไปมาลำบากพอสมควร

การใช้ประโยชน์ ชาวบ้านใช้ประโยชน์กับน้ำเสียวมาก ไม่ว่าจะเป็นการหาอยู่หากิน การเลี้ยงสัตว์ กระทั่งการสูบน้ำเพื่อการเกษตรทำนา

สภาพปัญหา สภาพปัญหาที่เห็นในปัจจุบัน คือ ความตื้นเขินของลำน้ำ คันคูขาดและเล็ก การสัญจรไปมาไม่ได้ บางที่ถูกล้อมโดยเจ้าของนาที่อยู่ใกล้ล้อมรั้ว ทำให้รถไถ ไปไม่ได้ คันคูเสียวต่ำ เวลาน้ำหลาก น้ำจึงไหลเข้าขังในนา

ลักษณะน้ำ น้ำในลำน้ำเสียวในปัจจุบันจะมีรสกร่อยแต่ไม่เค็มเหมือนแต่ก่อน คุณภาพน้ำใช้ในการเพาะปลูกได้

การพึ่งพาด้านอาหาร ลำน้ำเสียวเองเป็นลำน้ำที่มีความอุดมสมบรูณ์มาตั้งแต่อดีต ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการหาอยู่หากิน ทั้งบนบกและในน้ำ คนที่ขยันหาปลาก็มีปลากินทั้งปี โดยไม่ต้องซื้อ เพราะในลำน้ำก็มีปลานานาชนิด บางคนหาปลาในลำเสียวแล้ว ตอนกลับก็เก็บผัก ในลำน้ำหรือตามฝั่งกลับบ้านด้วย ถ้าหาได้มากก็แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยน หรือขายบ้างให้เพื่อนบ้าน เครื่องมือการหาอยู่หากินในลำน้ำเสียวต่างกันตามฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง น้ำในลำน้ำเสียวน้อย จะมีเฉพาะ ตามวัง การหาปลาจึงง่ายเพราะน้ำน้อย ดังนั้น ใช้สวิงก็ได้ปลาแล้ว

วิธีการในการหาปลา ถ้ามาเป็นกลุ่มใหญ่จะใช้เทคนิค คือ ใส่ดาง (ตาข่าย) ล้อมลอบ หลังจากนั้นก็ หว่านแห ลงตรงกลาง เครื่องมือหาปลา มีแห มอง และ สวิง เป็นต้น

หาปลาในฤดูฝน การหาปลาในฤดูฝนนั้นเป็นช่วงที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ถ้าน้ำมาก จะใช้แหและตาข่ายไม่ได้ เพราะเสี่ยง วิธีการหาปลา จึงหันมาใช้เบ็ด แทนเครื่องมือชนิดอื่น

เงื่อนไข ปัจจุบันคนก็เริ่มจะขี้เกียจหาปลา เพราะอาหารวิ่งมาส่งถึงบ้าน อยากกินอะไรก็ได้กินเพียงแต่ต้องมีเงินซื้อ

2. ห้วยพ่อใหญ่ด่าง

สภาพพื้นที่ ห้วยพ่อใหญ่ด่างเป็นห้วยขุดใหม่ความยาวประมาณ 600 - 700 เมตร ไหลมาจากทางทิศตะวันตกมาทิศตะวันออก ลงห้วยโสก สองฝั่งของลำห้วยเป็นพื้นที่ว่างไม่ค่อยมีต้นไม้ใหญ่ ส่วนมากคนที่ได้ประโยชน์มาก คือคนนาใกล้ลำห้วย เวลาทำนาก็จะสูบน้ำขึ้นปักดำ

การใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์ไม่มากนัก เช่น ปลูกผักสวนครัว สูบน้ำทำนา คนที่ได้ประโยชน์มีเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น พอถึงฤดูแล้งจึงมีการหาปลา นอกจากนั้นคนในหมู่บ้าน 5-6 ครอบครัว นำน้ำจากห้วยขึ้นไปอาบไปใช้ในครัวเรือน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งวังปลาชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ปลาด้วย

การพึ่งพาทางด้านอาหาร ห้วยพ่อใหญ่ด่างเป็นคลองขุดใหม่ เป็นห้วยที่มีความสั้น น้ำที่ไหลมาส่วนมากจะเป็นน้ำในนา ไม่ใช่น้ำที่ไหลมาบรรจบกันจากลำน้ำสาขา ดังนั้นแล้ว พันธุ์ปลาหรือปลาจากที่อื่นก็ไม่มี จะมีก็แต่ปลาจากห้วยโสกขึ้นไปวางไข่ คนในชุมชนจึงไม่ค่อยไปหาปลาที่ห้วยนี้

อาหารที่เกิดขึ้น พอถึงฤดูแล้งของทุกปีชาวบ้านจะประชุมกัน เพื่อจะกำหนดวันลงจับปลาในห้วย โดยจ่ายค่าแหคนละ 100 บาท เครื่องมือในการจับปลา ส่วนใหญ่เป็นแห สวิง ลักษณะการจับปลาเป็นการจับรวมและพร้อมกันทั้งชุมชน เพื่อกินภายในครอบครัวและชุมชนเท่านั้น

เงื่อนไขการผลิต ห้วยพ่อใหญ่ด่างเป็นคลองที่ไม่ยาวนัก และไม่เชื่อมต่อกับระบบลำน้ำขนาดใหญ่อื่นๆ จึงไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์เท่าใดนัก

3. ห้วยโสก

สภาพพื้นที่ เป็นลำห้วยที่เชื่อมต่อกับห้วยพ่อใหญ่ด่าง มีความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร (ตามความยาวของการตั้งชุมชน) มีความกว้างและลึกเป็นบางที่ สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน ตื้นเขิน มีวัชพืช เกิดทับถม เช่น บัว สนม จอก หญ้าป้อง แหน การใช้ประโยชน์ก็ใช้ลำบากขึ้น คันคูก็ว่างเปล่า ไม่มีต้นไม้อยู่บนฝั่ง น้ำที่ไหลมาก็ไหลมาจากพื้นที่บ้าน ที่นา และ ห้วยพ่อใหญ่ด่าง

การใช้ประโยชน์ ห้วยโสกถือได้ว่าเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของบ้านปลาบู่ก็ว่าได้ เพราะคนในชุมชน ต่างก็ได้ใช้ประโยชน์กันหลายแบบ เช่น นำน้ำจากห้วยใช้สอยในครัวเรือน ใช้ในการเพาะปลูก ปลูกผักสวนครัว หาอาหาร นอกจากมีการใช้ประโยชน์จากน้ำในห้วยแล้ว บนคูห้วยโสก ก็เป็นที่เพาะปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ด้วย

การพึ่งพาด้านอาหาร ห้วยโสกเป็นห้วยที่มีพื้นที่ติดกับวัดบ้านปลาบู่ และขนาดของห้วยก็มีความกว้างและลึก ทำให้ปลาน้อยใหญ่ชอบอาศัย การพึ่งพาอาหารในห้วยโสก เช่น เก็บผักน้ำ เก็บหอย หาปลา นอกจากนั้น บ้านปลาบู่ยังใช้น้ำจากห้วยโสกขึ้นไปอาบใช้ ในห้วยโสกเองจะมีการปล่อยปลา ดังนั้นทุกคนในชุมชนจึงช่วยกันรักษา มีกฎระเบียบภายในชุมชน เพื่อให้ปลาเจริญเติบโต เพื่อเป็นรายได้เข้าชุมชน โดนเฉพาะ การลงจับปลา อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการมการหวงห้าม แต่ชาวบ้านอื่น ๆ ก็ไม่ฟัง ยังมีการลักลอบหาปลาอยู่เป็นครั้งคราว

การผลิต ห้วยโสกเป็นแหล่งน้ำสาธารณะการหาอยู่หากิน จึงไม่ให้มีการหาปลา แต่ถ้าเก็บหอย เก็บปู เก็บผักน้ำก็ไม่เป็นไร ถือว่าไม่ผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน

เงื่อนไขในการผลิต จะเห็นได้ว่าห้วยโสก มีความอุดมสมบรูณ์ของปลา แต่ก็เพราะห้วยโสกเป็นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ของทุกคน มีกฎระเบียบชุมชน ดังนั้นการหาอยู่หากินต้องรอคำสั่งจากชุมชนก่อนทำให้คนส่วนใหญ่ไม่กล้าลงจับปลา ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน

4. กุดนาดี

สภาพทั่วไป กุดนาดี อยู่ห่างจากบ้านปลาบู่ไปทางทิศใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตร เนื้อที่ 18 ไร่ ปัจจุบันกุดนาดีได้ถูกขุดลอกใหม่เพื่อการเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร จากการสำรวจพื้นที่พบว่าสภาพของการขุดลอกที่ทำลายระบบนิเวศน์ของกุด ทำให้ต้นไม้น้อยใหญ่ไม่เหลือ บนขอบกุดนาดีจะมีต้นยูคา

ลิปตัสเพิ่งปลูกใหม่ ในกุดจะเห็นน้ำที่ขังอยู่ในกุดพอประมาณ เดิมก่อนการขุดลอกนั้น บริเวณนี้เป็นพื้นที่ต่ำอยู่แล้ว และที่ตั้งก็ตั้งอยู่ที่ราบลุ่ม หลังจากการขุดลอก ยิ่งทำให้กุดนาดี มีความลึกกว่าเดิม

การใช้ประโยชน์ กุดนาดีเป็นแหล่งผลิตอาหาร เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ ก่อนการขุดลอกจะเป็นพื้นที่หาปลาของบ้านปลาบู่ บ้านบมทุ่งและบ้านมะแซว เพราะในกุดนาดีมีปลามากเนื่องจากเป็นแหล่งที่ปลาบริเวณนั้นลงไปอาศัยหลังหมดฤดูฝน เนื่องจากกุดนาดีตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านมากทำให้การที่จะเดินทางไปก็ต้องใช้เวลา การหาปลาในกุดนาดี เป้าหมายเพื่อกินภายในครอบครัวเท่านั้น ถ้าวันไหนหาได้มากก็แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนเพื่อนบ้าน เครื่องมือหาปลา แห ดาง สุ่มจั่น เป็นต้น การจับปลาสามารถจับได้ประมาณเดือน มีนาคม – เมษายน เพราะเป็นช่วงที่น้ำน้อยจึงเหมาะกับการหาปลา การไปหาปลาในแต่ละครั้ง ต้องไปตั้งแต่ 2 - 3 คนขึ้นไป วิธีการหาปลาส่วนมากจะใช้แหหว่าน การจับปลาในแต่ละครั้งเฉลี่ยการจับได้คนละ 1 กิโลกรัม

เงื่อนไขของการผลิต กุดนาดีเป็นพื้นที่หาอยู่หากินของคนหลายๆ ครอบครัว และหลายชุมชน แต่มีเงื่อนไขที่คนส่วนใหญ่จะไม่ไปจับปลา เพราะว่าระยะทางไกล การเดินทางไม่สะดวก ส่วนใหญ่คนที่ไปเป็นประจำจะเป็นคนที่อยู่บริเวณนั้น เวลาไปเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ก็จะเอาแหไปด้วย เวลาว่างก็จะลงหว่านแห และคนที่ชอบหาปลาและตั้งใจต่อการจับปลาก็จะหาที่กุดนาดี

4.4 กระบวนการพัฒนารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสาน

4.4.1 กระบวนการพัฒนารูปแบบอาหารบ้านปลาบู่

จากการศึกษารูปแบบการผลิตอาหาร และที่มาของอาหาร ทำให้ พบว่า แหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้าน นั่นก็คือ ป่าไม้และแหล่งน้ำ เสื่อมโทรมลงมาก รายจ่ายในครัวเรือนก็มีมากขึ้น คนก็มีนิสัยทัศนคติเปลี่ยนไปจากการพึ่งตนเองในอดีตเป็นการใช้เงินและพึ่งคนอื่นเป็นส่วนใหญ่นั้น กลุ่มเป้าหมายจึงได้วิเคราะห์แนวทางการ เพื่อค้นหาความสุขชุมชน ซึ่งเป้าหมายที่ชุมชนอยากเห็นร่วมกัน คือ

มีอาหารกินตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และสมาชิกครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท

โดยชุมชนได้การตั้งกระทรวงของชุมชนขึ้นตามรูปแบบการบริหารประเทศ แต่ใช้ชื่อกระทรวงตามความเข้าใจของชาวบ้าน ได้แก่

1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน**
2. กระทรวงสาธารณสุข นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงอยู่ดีมีสุข**
3. กระทรวงศึกษาธิการ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงผู้เฒ่าสอนลูก บอกหลาน**
4. กระทรวงการคลัง นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงบาทเบี้ย**
5. กระทรวงมหาดไทย นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเบิ่งแงง ฮักแพงประชาชน**
6. กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงฮักป่า แพงน้ำ**

ซึ่งในแต่ละกระทรวงได้มีการพัฒนาแผนการดำเนินงานของตนเอง ดังนี้

1) กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน

แนวคิดที่สำคัญ คือ ***จะทำอย่างไรให้หมู่บ้านมีการทำเกษตรที่สามารถพึ่งตนเองได้*** ในระยะเวลา 5 ปี ให้เกิดแปลงเกษตรผสมผสาน อย่างน้อย 10 แปลง และ ในระยะเวลา 10 ปี ให้เกิดการเกษตรผสมผสานและพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้าน “ชุมชนพอเพียง”

แต่ขณะเดียวกันสภาพปัญหาของการเกษตรของหมู่บ้านนั้นก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งปัญหาและการแก้ไขออกถูกกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ ปัญหาที่แก้ไขได้เอง และ ปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

<u>ตารางที่ 4.5</u> แสดงสภาพปัญหา การจัดการและลักษณะการจัดการการทำอยู่ทำกินของบ้านปลาบู่

สภาพปัญหา	**การจัดการปัญหา**		**ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก**
	จัดการได้เอง	**ร่วมกับภายนอก**	
1. ขาดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในแปลงนา		✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (หมอดิน)
2. คุณภาพดิน (ดินเค็มและเป็นดินทราย)	✔	✔	ขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตร หมอดิน และ ภูมิปัญญาชาวบ้าน
3. ใช้สารพิษ ปุ๋ยเคมีในแปลงนา	✔	✔	ส่งเสริมการผลิตปุ๋ยใช้เอง ในลักษณะโรงปุ๋ยชีวภาพ และ ขอรับการสนับสนุนกิจกรรมจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
4. ขาดพันธุ์พืช เมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น และ ขาดไม้ผลไม้ยืนต้น	✔	✔	ชาวบ้านต้องฟื้นฟูพันธุ์พืชท้องถิ่นด้วย พร้อมกับการสนับสนุนพันธุ์ไม้ยืนต้นไม้ผลเพื่อการปลูกพืชผสมผสานในแปลงเกษตรด้วย โดยการขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรฯ และ ธกส.

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
5. ต้นทุนการผลิตสูง	✔	✔	ชาวนาเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเคมีเป็นอินทรีย์ แต่ยังมีความต้องการผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง
6. ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำไม่คุ้มทุน	✔	✔	ลดสารเคมี พร้อมกับการผลักดันรัฐบาลให้ดูแลราคาผลผลิตทางการเกษตร

2) กระทรวงผู้เฒ่าสอนลูก บอกหลาน

แนวคิดที่สำคัญ คือ ***ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดกระบวนการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนชุมชนชาวนา โดยเน้นให้เด็กรู้เท่าทันตนเองและสังคมทั้งภายในและภายนอก โดยมีผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนร่วมมือกัน***

เช่น ผู้ปกครองเล่านิทานให้ลูกฟัง การร้องสารภัญญะ การประดิษฐ์เครื่องมือทำมาหากิน เช่น แห สวิง การทำผักสวนครัวและอาหารพื้นบ้าน และลูกหลานมีกองทุนการศึกษา เรียกว่า ขยะออมสิน

ทั้งนี้ยังเน้นพื้นฐานด้านจินตนาการของเด็ก เช่น งานศิลปะการวาดรูป การทำการ์ตูน และการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การตามหานิทานและดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะมวยไทย การต่อนกเชิง อนุรักษ์ธรรมชาติ เลี้ยงไก่พันธุ์พื้นบ้าน เป็นต้น

ขณะที่แนวคิดการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมเกิดขึ้น ก็พบสภาพปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญเช่นกัน ดังนี้

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
1. ขาดแคลนวัสดุและอุปกรณ์ในการทำกิจกรรม เช่น โต๊ะ เก้าอี้	✔	✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (อบต.)
2.การพัฒนาหลักสูตรยังไม่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม เพราะขาดงบประมาณการจัดพิมพ์	✔	✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น อบต. กศน. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
3.หนังสือนิทาน และหนังสือสำหรับเด็กในแต่ละวัย	✔	✔	ขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สามารถสนับสนุนได้
4.อุปกรณ์วาดรูประบายสี	✔	✔	รับบริจาคหรือขอความสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5.ขาดครูฝึกสอนเฉาะด้าน เช่น ครูดนตรี ครูมวยไทย	✔	✔	ขอความร่วมมือกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน เป็นครูสอนลูกหลานร่วมกันกับโรงเรียนชุมชนชาวนา

3) กระทรวงบาทเบี้ย

กระทรวงบาทเบี้ย มีแนวคิดว่า ***อยากพัฒนาเป็นธนาคารหมู่บ้าน เก็บออมจากน้อยไปมากออมไว้ใช้ในยามจำเป็น และเพื่อเป็นมรดกให้ลูกหลานสืบต่อไปที่จะสร้างฝันให้เป็นจริง*** โดยวางแผนคนในกลุ่มก่อนแล้วค่อยขยายไปสู่คนในชุมชนเพื่อเป็นการหาสมาชิกที่จะมาร่วมมือกันเพื่อสร้างความฝันไปพร้อมๆ กัน

ทั้งนี้ก็มีการตั้งระเบียบแต่งตั้งแบ่งหน้าที่รับผิดชอบมีฝ่ายตรวจสอบที่ชัดเจนเพื่อความสะดวกในการจัดการสิ่งที่สำคัญของการทำงานคือความต่อเนื่อง ถ้าขาดการต่อเนื่องการทำงานก็จะไม่ประสบความสำเร็จได้ อยากให้มีวิทยากรที่มีความรู้เรื่องความมั่นคงทางการเงินให้ความรู้แก่สมาชิก

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
1.ไม่วิทยากรมาให้ความรู้เรื่องความมั่นคงทางการเงินให้ความรู้แก่สมาชิก	✔	✔	ประสานความร่วมมือกับกลุ่มชาวบ้านที่มีประสบการณ์มาก่อนร่วมแลกเปลี่ยนให้ความรู้
2. ขาดทักษะการบริหารจัดการเงิน กองทุน เพื่อการพึ่งตนเอง	✔	✔	ประสานหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาชุมชน และ สำนักงานที่รับผิดชอบรัฐวิสาหกิจชุมชน

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
3. ขาดกองทุนเพื่อการผลิต		✔	ขอรับการสนับสนุนจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น

4) กระทรวงฮักป่า แพงน้ำ

แนวคิดสำคัญของกระทรวงรักษ์ป่า แพงน้ำ คือ ***การดูแลรักษาแหล่งน้ำ ป่าไม้ ตลอดจนฐานทรัพยากรแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน*** ซึ่งมีแนวทางในการจัดการดังต่อไปนี้

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
1.มีการทิ้งขยะไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่เป็นที่เป็นทาง	✔		รณรงค์ให้คนในชุมชนจัดการเรื่องขยะ (ทำขยะให้ทุกหลังคาเรือน หรือขุดหลุมขยะ)
2.ป่าไม้ถูกทำลายและถูกบุกรุกต้นไม้ลดน้อยลง	✔	✔	ออกกฎระเบียบหมู่บ้าน และร่วมมือกันปลูกป่าเพิ่มตามพื้นที่สาธารณะ
3. แหล่งน้ำบางแหล่งสกปรก	✔		กำจัดวัชพืชในแหล่งน้ำ (จอก แหน) อย่างน้อยปีหละ 1ครั้ง
4. พันธ์ไม้ตามชายฝั่งแม้น้ำเสียวลดลง	✔	✔	ร่วมกันปลูกป่าเพิ่มตามพื้นที่สาธารณะ และรับการสนับสนุนพันธุ์ไม้พันธุ์พืชจากอบต. ให้เพียงพอ
5.พันธ์ปลาลดน้อยลง	✔		กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาตามลำน้ำเสียว และพัฒนากฎ ระเบียบในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาร่วมกัน

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
6. คลอง ห้วยตื้นเขิน		✔	เสนองบประมาณสนับสนุนจากอบต. เพื่อการขุดลอกแหล่งน้ำชุมชน

5) กระทรวงเบิ่งแง ฮักแพงประชาชน

แนวคิดสำคัญของกระทรวงนี้คือ คือ ***กลุ่มเป้าหมายต้องได้รับการดูแลในด้านความเป็นอยู่อย่างถ้วนหน้า ในทุกๆ ด้าน อยู่ดีกินดีได้รับการบริการทั่วถึงทุกด้าน ประชาชนเป็นแบบอย่างทั้งในชุมชน และชุมชนเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นได้ด้วย*** มีแนวทางในการดำเนินงานคือ

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
1.ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ ยังขาดถนนคอนกรีตรอบหมู่บ้าน		✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (อ บ ต.)
2.ห้วย คลองตื้นเขิน น้ำในลำห้วยไม่สะอาด	✔	✔	ทำการขุดลอกคลอง กำจัดวัชพืชในแหล่งน้ำ (จอก แหน) อย่างน้อยปีละ 3 ครั้ง
3.หมู่บ้านยังขาดน้ำประปาและขาดท่อระบายน้ำ		✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (อ บ ต.)
4.ไม่มีไฟส่องสว่างในหมู่บ้าน สัญจรไปมาหาสู่กัน		✔	ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (อ บ ต.)

6) กระทรวงอยู่ดีมีสุข

แนวคิดที่สำคัญของกระทรวงอยู่ดีมีแฮง คือ ***การเห็นประชาชนในชุมชนได้รับการบริการทางด้านสุขภาพอย่างทั่วถึง ประชาชนกินดีอยู่ดี สุขภาพแข็งแรง ปลอดภัยจากโรคภัยต่างๆ*** เช่น การรณรงค์ให้ชาวบ้าน ปิด เปลี่ยน ปล่อยปลา ในโอ่งน้ำ อ่างน้ำ ไม่ให้มีไข้เลือดออก สามารถพึ่งพาตัวเองด้านสุขภาพและอาหารได้ โดยการรณรงค์ให้ชาวบ้านปลูกผักกินเอง ปลูกผักสวนครัว มีการดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการรวมทั้งรณรงค์กำจัดขยะในครอบครัว สภาพปัญหา การจัดการของกระทรวงคือ

สภาพปัญหา	การจัดการปัญหา		ลักษณะการจัดการและประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
	จัดการได้เอง	ร่วมกับภายนอก	
1. ไม่มีตู้ยาประจำภายในบ้านกันทุกหลังคาเรือน		✔	สนับสนุนการรักษาสุขภาพขั้นพื้นฐานจากสาธารณะสุขอย่างต่อเนื่อง
2. ปัญหาด้านสุขภาพ (เบาหวาน) และโรคประจำตัวต่างๆ	✔	✔	รณรงค์ให้ชาวบ้านปลูกผักกินเอง ปลูกผักสวนครัว ตามสวนหลังบ้าน จัดทำแปลงสมุนไพรเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนและ ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่ดี และร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลเรื่องสุขภาพ (โรงพยาบาล)
3. ขาดความรู้ในการรักษาสุขภาพพื้นฐานและการนำสมุนไพรพื้นบ้านมารักษาโรค	✔	✔	สาธารณสุขควรสนับสนุนการอบรมให้ความรู้ และ สนับสนุนการวิจัยยาสมุนไพรกับการรักษาโรค

4.4.2 ผลของการดำเนินงานตามรูปแบบกระทรวง

กระบวนการแบ่งทีมงานออกเป็นกระทรวงต่างๆ ตามรูปแบบการบริหารประเทศและจำลองมาเป็นขอบเขตหมู่บ้านนั้น ได้ทำให้เกิดการพัฒนาทีมรับผิดชอบเพื่อการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งมีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ได้แก่

1. เกิดการพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง คือ การพัฒนาครูหรือนักจัดการเรียนรู้ ที่มีความรู้และภูมิปัญญาของตนเองเพื่อการถ่านทอด นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ของครูก็ต้องมี เพื่อการถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการดำเนินงาน คือ นักวิจัยชาวบ้านจำนวน 3 คน ทำหน้าที่พัฒนาและยกระดับครูเกษตรที่มีแหล่งเรียนรู้ของตนเองแล้ว มีประสบการณ์ และบทเรียนของตนเองในการผลิตอาหารเพื่อกินและขาย ซึ่งในชุมชนมี 4 แปลง ครู 4 คน *โดยความรับผิดชอบ ของกระทรวงเบิ่งแงงฮักแพงประชาชน กระทรวงผู้เฒ่าบอกลูกสอนหลานและ กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน*

2. เกิดนักเรียนเกษตรที่ต้องการขยายผลเพื่อการผลิตพึ่งตนเองอีก 3 แปลง ซึ่งเป็นนักวิจัยทั้ง 3 คน โดยกระบวนการที่ผ่านมา คือ ทีมนักวิจัยไทบ้านนำเกษตรกรผู้สนใจทำการผลิตอาหารของตนเอง ไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนของครูเกษตร หลังจากนั้นครูเกษตรก็ลงเยี่ยมแปลงของนักเรียนเพื่อการวางแผนการผลิตร่วมกัน ยังมีกิจกรรมหนุนเสริมกัน เช่น การสร้างเถียงนา การตัดต้นยูคาลิปตัสออกจากแปลงเกษตร หรือ การให้ความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดิน การเลี้ยงปลา การปลูกต้นไม้ เป็นต้น *โดยความรับผิดชอบของกระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน*

3. เกิดการพัฒนากิจกรรมกลุ่มอาชีพ เพื่อการผลิตอาหารแก่กลุ่มเยาวชนในชุมชน จำนวน 1 กลุ่ม สมาชิก 8 คน ซึ่งเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่เกเร กินเหล้าเมายา เป็นที่เอือมระอาของชุมชน แต่เมื่อมีกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกัน โดยการผลักดันของนักวิจัยทำให้การพัฒนากลุ่มวัยรุ่นเพื่อการผลิตอาหารเกิดขึ้น *โดยความรับผิดชอบของกระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน*

4. เกิดการทำงานกับกลุ่มเด็ก เพื่อการผลิตอาหารและเสริมสร้างลักษณะนิสัยความรับผิดชอบ โดยการเลี้ยงไก่แก่กลุ่มเด็กที่มีอายะระหว่าง 7 – 12 ปี จำนวนประมาณ 10 คน ซึ่งมีทีมนักวิจัยสนับสนุนและดูแล *โดย ความรับผิดชอบของกระทรวงผู้เฒ่าบอกลูกสอนหลาน*

5. เกิดการประสานแหล่งทุนเพื่อการพัฒนากองทุนหมุนเวียนเพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งกลุ่มกิจกรรมในชุมชนที่ดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง คือ กลุ่มปลาบู่มัดย้อม ที่มีสมาชิกกลุ่ม ประมาณ 30 คน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่เป็นทีมวิจัยทั้งทีมวิจัยใหญ่และเล็ก ปัจจุบันเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่มนั้นไม่เพียงพอ จึงมีการประสานงานกับมูลนิธิชีเมนต์ไทย เพื่อการสนับสนุนงบประมาณ 100,000 บาท ซึ่งปัจจุบันมูลนิธิยอมรับโดยหลักการ แต่คณะรัฐมนตรีทุกกระทรวงจะมีการพัฒนากฎระเบียบร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นความก้าวหน้าของ*กระทรวงบาทเบี้ย*

6. ความรู้สึกเป็นทีม เป็นกลุ่มเดียวกันยังมีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประเมินได้จากการเกิดคณะหมอลำ ซึ่งสมาชิกนั่นเป็นทีมวิจัย ที่ผ่านมาคณะหมอลำ “ปลาบู่ทอง” มีการแสดงในเทศกาลบุญประเพณีในชุมชนเท่านั้น ยังไม่กล้าออกไปแสดงที่อื่น แต่เกิดรูปแบบการบริหารจัดการในกลุ่มเกิดขึ้น

7. การแปรรูปอาหาร ซึ่งกิจกรรมงานวิจัยที่มีการปลูกเพื่อทำขนมจีน (ข้าวปุ้น) ซึ่งช่วงบุญผะเวดที่ผ่านมา ได้มีการทำข้าวปุ้นเป็นกลุ่มและใช้กระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม ผลที่เกิดขึ้น คือ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนมาร่วมกันทำ เพราะกลายเป็นสิ่งใหม่ และ เป็นสิ่งที่ทุกคนอยากร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอข้อคิดเห็นของตนเองในการทำข้าวปุ้น เพราะสาเหตุที่ขาดหายไปนาน ฉะนั้นเหมือนกับการรื้อฟื้นประเพณีร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง และ ยังเป็นการแสดงเพื่อให้เด็กๆ ได้เห็นและเรียนรู้ด้วย

8. ทีมวิจัยได้มีการประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง ในการพัฒนาและก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้เกษตรพึ่งตนเองของตำบลขึ้น ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน โดยมีคณะทีมวิจัยเป็นกลไกการขับเคลื่อนร่วมกันกับองค์กรอื่นๆ

9. มีการแปรรูปข้าวกล้องขาย ซึ่งเป็นผลผลิตจากกิจกรรมการทำงานนาร่วมกันของทีมวิจัยและกลุ่มมัดย้อม จนกลายเป็นธนาคารข้าวและสามารถนำข้าวมาแปรรูปขายในราคาสูง เพราะเป็นข้าวอินทรีย์

ผลกระทบในระยะยาวต้องเกิดขึ้นแน่นอน หากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และ สร้างการเรียนรู้แก่คนได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการวิจัยท้องถิ่น เป็นเพียงเมล็ดพันธุ์ที่นำมาปลูก แต่ต้องอาศัยภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ความชื้น คุณภาพดิน และ ปัจจัยอื่นๆ เพื่อการเจริญเติบโต และขยายผลได้ในที่สุด ฉะนั้นบทบาทของสำนักงานกองทุนวิจัยท้องถิ่น คือ การเปิดโอกาสให้เมล็ดพันธุ์ที่ดี

ได้งอกงาม ด้วยความตั้งใจของผู้รดน้ำพรวนดิน ซึ่งไม่ใช่เมล็ดพันธุ์ที่ดีจะขึ้นได้ทุกที่ ฉะนั้นปัจจัยแวดล้อมล้วนสำคัญและส่งผลต่อการเติบโตแทบทั้งสิ้น.

บทที่ 5
บทเรียน

จากการทำงานวิจัยที่ผ่านมา หากเราสามารถใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการค้นหาคุณค่าภายใน คงไม่แตกต่างจากกการปฏิบัติธรรมนัก เพราะจากประสบการณ์ที่ผ่านมา กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงความเป็นธรรมดาของชีวิตหรือความเป็นธรรมชาติของคน เพื่อการสร้างสรรค์การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั่นเอง กระบวนการวิจัยมันเหมือนกับการเดินทาง ซึ่งก็คือเส้นทางใหม่สำหรับทุกคน ที่กลุ่มนักเดินทางต้องค้นหา สรรสร้างให้การเดินทางมีความสุขสนุกและสร้างสรรค์ เพราะการเดินทางในครั้งนี้ประกอบด้วยคนที่มีความแตกต่างทางด้านความคิด ประสบการณ์ อายุ เพศ ความเชื่อและศรัทธา แต่การเดินทางครั้งนี้ ได้สรรสร้างเส้นทางเดินร่วมกัน ด้วยการค้นหารูปแบบการเรียนรู้ระหว่างเดินทางนั่นเอง

เพื่ออธิบายกระบวนการศึกษาวิจัยให้สนุก ผู้เขียนจะลองสร้างจินตภาพเพื่อการนำเสนอแก่ผู้อ่าน แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาทุกอย่างที่เขียนลงไปล้วนผสมผสานอารมณ์ ความรู้สึก ประสบการณ์ บทเรียนชีวิตและพลังที่ได้สร้างสรรค์ร่วมกัน โดยมีโจทย์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่วิเศษสำหรับการเดินทางในครั้งนี้

“ในฐานะหัวหน้าโครงการ (นักแสวงหาคุณค่าของชีวิต) ในฐานะคนบ้านเดียวกัน ในฐานะนักพัฒนา ในฐานะคนจบการศึกษาสูง ปริญญาการันตีจากเมืองนอก ลูกหลานบ้านปลาบู่ ฐานะต่างๆ ที่บรรจงเติมแต่งให้กับเราล้วนแต่เป็นเปลือกนอกทั้งนั้น ซึ่งบางทีก็ภูมิใจกับสิ่งเหล่านี้อยู่เหมือนกัน แต่บางครั้งมันก็ตอบอะไรกับชีวิตไม่ได้ แต่สิ่งที่แหลมคมดุจดังเพชรให้แก่ชีวิตเรา คือ “ศรัทธา” ศรัทธาต่ออุดมการณ์ ความคิด ศรัทธาต่อความดีงาม ศรัทธาผู้คนซื่อๆ ศรัทธาต่อชีวิตบ้านนอก สิ่งเหล่านี้บ่มเพาะให้เราฟันฝ่าอุปสรรคที่ผ่านมาอย่างอาจหาญได้”

“การเริ่มต้นได้มาซึ่งโครงการงานวิจัยก็ไม่ใช่เรื่องง่าย พวกเราพยายามเขียนโครงการหลายครั้งนำเสนอหลายรอบแต่ก็ไม่สำเร็จ จนพวกเราต้องอธิฐานว่า หากมีบุญที่จะสร้างสรรค์งานในชุมชนบ้านเกิดก็ขอให้เปิดโอกาสให้ได้ปฏิบัติการบางอย่างร่วมกับชุมชน เพราะพวกเราตั้งใจแน่วแน่แล้วว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเป็นเครื่องมือในการขยายแนวคิด ศรัทธาที่ตนเองมี และในที่สุดมันก็บังเกิดขึ้น ด้วยความช่วยเหลืออย่างดีของคุณสุเมธ ปานจำลองและคุณชัยสิทธิ์ แนวน้อย”

ธีรดา นามใหม หัวหน้าโครงการ

.....

ปฐมบทของการเดินทาง...สายใหม่

1.1 เดินทางไกล...จนหลงทาง

อาการหลงตัวเอง หลงทาง คือ อาการของคนโง่ที่คิดว่าตนเองเก่ง เปรียบเหมือนน้ำเต็มแก้ว ที่หมดแล้วซึ่งโอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ซึ่งเหมือนกับตนเองในช่วงเริ่มต้นงานวิจัยท้องถิ่น คิดว่าตนเองผ่านงานวิจัยวิชาการมาหลายชิ้น ผ่านการเขียนงานวิชาการของตนเอง งานวิจัยท้องถิ่นคงไม่อยาก ปรากฏว่าไม่ใช่อย่างที่ตนเองคิด **เวทีแรกตกม้าตายเลย** เป็นการทำงานแบบวิถีคนโง่ที่เห็นแต่ตนเอง แต่เห็นคนอื่นน้อย ไม่มีกระบวนการอะไรมาก ไม่ได้เตรียมการใดๆ ไม่ได้คุยกับทีมเจ้าหน้าที่เลย โครงการวิจัยของเรามีทีมงานที่เป็นเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนาอยู่ 5 คน และทีมผู้นำชาวบ้าน 9 คน

ดำเนินการครั้งแรกก็โชว์เดี่ยว (One man show) ใช้วิธีด้น ใช้กลอนสด ไม่รอด ไม่เข้าใจ การมีส่วนร่วมน้อย มีแต่ความร่วมมือ เสร็จประชุมเกิดอาการรับตนเองไม่ได้ ตนเองไม่เข้าใจงานวิจัยท้องถิ่นใช่หรือไม่ ตนเองไม่เข้าใจการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแต่ใช้มันเป็นกระบวนการ ตนเองไม่ละเอียดเพียงพอต่อการปฏิบัติกับคน ตนเองไม่เข้าใจเรื่องการเรียนรู้ **ตนเองจนด้วยปัญญา**

รู้ตัวว่าเดินทางผิด โง่ หลงอัตตา คิดหาทางเปลี่ยน ปรับปรุงทันที คุยกับพี่เลี้ยงสกว.ก็ยังมั่วๆ อยู่ คุยกับเจ้าหน้าที่เราก็ทำหน้าเหรอหรา ตายละหว่าเราต้องนำทีมอีก 13 คน เราต้องนำคนทั้งหมู่บ้าน สุดท้ายคุยกับกัลยาณมิตรทางธรรม (ปัทมา ราตรี) และมีประสบการณ์งานวิจัยท้องถิ่นมาก่อนเรา เกิดแสงสว่างรำไร....

1.2 ใช้สติ...ฟังเสียงข้างใน ใส่ใจคนอื่น ฟื้นวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน

ไปปฏิบัติธรรมหลายรอบ เริ่มเห็นอัตตาตนเอง เห็นความน่าเกลียดน่ากลัว เกิดการปรับกระบวนทัศน์ของการสร้างการเรียนรู้เพื่อสร้างคน พัฒนาตนจากภายใน พัฒนาด้วยการใคร่ครวญ เมื่อ**วิธีคิดเราเปลี่ยน กระบวนทัศน์เปลี่ยน สิ่งแวดล้อม-บรรยากาศเปลี่ยนไปแน่นอน การมองเห็นคนอื่นก็เปลี่ยนไป พลังบวกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ** ช่วงนี้ความพร้อมเพรียงของทีมวิจัยก็ยังไม่เต็มที่ ทีมที่ตั้งขึ้นก็ยังมีคำถามต่างๆ นาๆ แต่เราก็เข้าใจได้ว่า เมื่อทำสิ่งใหม่ที่ผู้คนยังไม่มีประสบการณ์ การตั้งคำถาม มีข้อสงสัย มีความคิดเห็นแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ แต่สิ่งที่ยึดเหนี่ยวพลังใจให้ทำงานกับชุมชนต่อ คือ การคิดดี อุดมการณ์แรงบันดาลใจที่ต้องสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ถึงแม้งานที่ทำไม่มีรายได้ที่จะมาจุนเจือตัวเราและครอบครัวได้เลย แต่เราตั้งใจทำและทำงานข้างนอก เพื่อเสริมรายได้และให้เวลากับการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอย่างเต็มที่

งานในชุมชนไม่ใช่มีเพียงงานวิจัยอย่างเดียวยังมี กิจกรรมของกลุ่มปลาบู่มัดย้อม กิจกรรมของโรงเรียนชุมชนชาวนา และกิจกรรมอื่นๆ ฉะนั้นความต่อเนื่องและเคลื่อนไหวของทีมงานจึงเกิดขึ้น

ตลอดเวลา และเราค้นพบว่า**ความสัมพันธ์ระหว่างคน เปรียบเหมือนด้ายสายสิญจน์ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จะตุ้มโฮมความรัก ความปรารถดีต่อกันไว้** ทีมงานพี่เลี้ยงและกลุ่มแม่บ้านมัดย้อมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเข้าอกเข้าใจ แต่ที่ผ่านมาก็ถูกกระแสคำถามที่เป็นเชิงลบมากมายระหว่างการฟูมฟักสิ่งใหม่แก่ชุมชน แต่พวกเราไม่เคยท้อถอย

เราใช้วิธีการเรียกสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมาพูดคุยครั้งละ 3 – 5 คน โดยใช้เกมส์ ซึ่งเราตั้งชื่อว่า **“มหัศจรรย์วงกลม”** มาเป็นตัวนำการพูดคุย ก่อนที่เราจะนำมาใช้กับกลุ่มแม่บ้านเราได้ทดลองใช้กับกลุ่มเด็กๆ แล้วปรากฏว่าเกิดผลมหัศจรรย์ที่เราต้องการนำมาใช้กับทุกคน เพื่อเป็นเหมือนใบเบิกทางแห่งการเดินร่วมกัน ซึ่งวิธีการเล่นได้ใส่ในเอกสารแนบ ทุกครั้งที่เล่นเกมส์เราจะชี้ให้ผู้เล่นได้คำตอบจากสิ่งที่เขาตอบ และเกิดการสว่างวาบ (ได้คำตอบ) ด้วยตัวเขาเอง **เราเพียงแต่ทำหน้าที่ชี้ให้คนเห็นการเรียนรู้เฉพาะตัวเขาเท่านั้น**

ใช้เวลาหลายวันติดต่อกันในการสร้างการเรียนรู้กับแม่บ้าน มันเกิดผลมหัศจรรย์ในความรู้สึกของเรา เพราะทุกครั้งที่ใช้เราก็จะเรียนรู้ตนเองและเห็นคนอื่นอย่างที่เขาเป็น มีคนร้องไห้จากการเล่น มีคนพูดว่า “อ๋อ” มีคนบอกว่า “แม่นจริงๆ หรือ เป็นจริงๆ” แต่สิ่งที่เราชี้ให้ทุกคนเห็นผ่านการเล่นเกมส์ คือ เรากำลังทำสิ่งใหม่ๆ เรากำลังสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบใหม่ในชุมชน ฉะนั้นความผิดพลาด ความไม่สวย ความไม่ถูกใจมันเกิดขึ้นได้ และขอให้ทุกคนตระหนักว่ามันคือ เรื่องธรรมดา ฉะนั้นการอยู่ร่วมกันสิ่งแรกเลย คือ การเอาอกเอาใจกัน การสร้างบรรยากาศที่ดีในการอยู่ร่วมกัน การเสียสละ และอีกหลายๆ อย่างที่เกมส์ได้ชี้ให้เห็นและเราใช้มันเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน

1.3 สนุกกับเกมส์ มีความสุขกับการสรรสร้างจินตนาการ เพื่อพัฒนากระบวนการวิจัย

เริ่มเห็นทางสว่าง เห็นความหวังกับการทำงาน หันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน โดยเน้นที่ทีมงานเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา ประชุมทีมวิจัย 1 ครั้งต้องประชุมทีมพี่เลี้ยงก่อน 1 ครั้ง ปฏิบัติการร่วมกัน แล้วก็นำมาประชุมสรุปผลการเรียนรู้อีก 1 ครั้ง ตอนแรกก็ต้องให้เวลากับทุกคน ทุกรายละเอียด และเน้นมากกับอารมณ์ ความรู้สึก และ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับแต่ละคน ตัวเราต้องสร้างบรรยากาศให้ทุกคนรู้สึกว่าการทำงานผิดพลาดเป็นเรื่องธรรมดา แต่การเรียนรู้ที่เกิดแต่ละครั้งและนำไปปรับเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาตนเองนี้สิเป็นเรื่องวิเศษ เจ้าหน้าที่เริ่มชินกับการวิพากษ์และวิจารณ์กันเชิงสร้างสรรค์ เรามีหน้าที่ในการชี้ให้ทุกคนเห็นการเรียนรู้จากปฏิบัติการในแต่ละครั้ง ซึ่งการเรียนรู้ของเราก็มีมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน ณ ช่วงนี้เราสรุปได้ว่า จะทำอะไรก็ตาม**ขอเพียงให้เจ้าหน้าที่เรามีความกล้าหาญลงมือทำ นั้นหล่ะคือความสำเร็จ** และ**เมื่อลงมือทำแล้วมาสรุปการเรียนรู้ตนเองนั้นแหล่ะ คือ พลังของการทำงาน**

เมื่อทีมงานเริ่มปล่อยได้เราก็ให้โอกาสเขาลองทำเอง และเริ่มดึงผู้นำของทีมวิจัยชาวบ้านขึ้นมาประชุมเพื่อเตรียมการประชุม ฉะนั้นทีมวิจัยพี่เลี้ยงต้องเตรียมกระบวนการซ้อน 2 ชั้นเพื่อการสร้างการเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่าง เช่น เราเตรียมกับทีมวิจัยพี่เลี้ยง ทีมวิจัยพี่เลี้ยงเตรียมกับผู้นำทีมวิจัยไท

บ้าน ถึงจะทำการประชุมได้ และหลังจากนั้นก็สรุปย่อยเหมือนเดิม ซึ่งกระบวนการนี้ได้สร้างทีมวิจัยพี่เลี้ยงในเรื่องความมั่นใจ การนำกระบวนการ และ สร้างความเข้าใจต่อทีมผู้นำวิจัยไทบ้านและพัฒนาทักษะการนำเสนอ การพูด การเขียนไปพร้อมๆ กัน

ปฏิบัติการอย่างเข้มข้นแบบนี้ประมาณ 2 เดือนก็ซาลง ซึ่งเหตุผลที่เราอาจจะเข้าข้างตนเอง คือ เราเองก็ไว้ใจ เชื่อมั่นในความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการจัดกระบวนการ เราเริ่มถอยออกมาประชุมเตรียมกับทีมพี่เลี้ยงและปล่อยให้จัดการเอง แต่ต้องอยู่ร่วมประชุมสรุป ขั้นต่อมา คือ เราเข้าร่วมเตรียมประชุม สรุปบางประเด็นที่สำคัญเท่านั้น นอกนั้นทีมพี่เลี้ยงสามารถจัดการเองได้

ปัจจัยที่เหมาะสม จะสร้างคน แต่ในทางตรงกันข้ามหากปัจจัยแวดล้อมไม่ถูกสร้างการลงทุนก็สูญเปล่า หมายความว่า ทุกครั้งบรรยากาศเป็นตัวนำการเรียนรู้ ฉะนั้นบทบาทนักจัดการเรียนรู้ หรือจัดกระบวนการที่สำคัญ คือ การสร้างบรรยากาศ หรือสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยเพื่อการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นให้มากที่สุด

****

ละครฉากใหญ่

ภาค 1 การเรียนรู้ตนเอง

ฉากที่ 1 ปฐมบทของการเรียนรู้ ...กับการเดินทางร่วมกัน

หลังจากที่ได้ไปอบรมการดำเนินโครงการวิจัยมาแล้ว ทีมวิจัยและพี่เลี้ยงก็ได้ทำกระบวนการสรุปการเรียนรู้ จากการเข้าร่วมอบรม ว่าเกิดความรู้สึกอย่างไร โดยใช้เครื่องมือ คือ *"หมอนช่วยคิด"* (โยนหมอน) เพราะเมื่อโยนหมอนให้ใคร คนๆ นั้นต้องตอบ อะไรก็ได้ ซึ่งการทำแบบนี้ก็จะได้ความสนุกสนานไม่เครียดด้วย ยิ่งกว่านั้น หมอนช่วยคิด ยังช่วยให้ทีมหรือผู้เข้าร่วมหลุดออกจากกรอบที่มีและกล้าที่จะนำเสนออย่างไม่มีถูกหรือผิด เพราะเป็นความคิด *"แว๊บแรก"* ของผู้เข้าร่วมหรือผู้รับหมอน

ฉากที่ 2 ไม่รู้เราจะไปไหน...แต่ต้องเล่าให้พี่น้องฟัง

เนื่องจาก งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเรื่องใหม่ ทำให้ทีมวิจัยบางคนก็ไม่ค่อยเข้าใจว่างานวิจัยคืออะไร ต้องทำอะไรบ้าง อย่างไร และทำแล้วจะได้อะไร

ดังนั้น *การได้ทบทวนความเข้าใจและความรู้สึกต่องานวิจัย*จึงมีความจำเป็นที่ต้องทำ ซึ่งกิจกรรมที่ทีมปลาบู่ทำแล้วได้ผลในแง่ของการสร้างความเข้าใจเบื้องตนเรื่อง ความหมายของการวิจัยในมุมของปลาบู่ คือ กิจกรรมคำสำคัญนั่นเอง (รายละเอียดอยู่ในบทที่ 3 กระบวนการวิจัย) กระบวนการนี้ ไม่มีถูกหรือผิด ดังนั้น ความมั่นใจในตนเองของทีมวิจัยมือใหม่จะค่อย ๆ ตามมา แต่สิ่งที่นักวิจัยได้เรียนรู้ คือ

คุณค่าของการมีส่วนร่วม ความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น และการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมนั่นเอง

ฉากที่ 3 เทคนิคการสร้างความสุขและความพร้อมให้กับทีมวิจัย

ถึงแม้ว่าทีมวิจัยจะเป็นคนบ้านเดียวกันก็จริง การละลายพฤติกรรม ก่อนการประชุมก็จำเป็น เพราะหมายถึง การเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยทุกคน การผ่อนคลาย และการทะลายออกจากกรอบเดิม เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ และที่สำคัญที่สุด เพื่อสร้างความสุขให้กับทีมนั่นเอง

เกมที่ทีมปลาบู่นำมาใช้ในการสร้างความสุข และความพร้อมให้กับการประชุมต่าง ๆ นั้น มีมากมาย เช่น เกมนับเลข เกมแม่น้ำพิษ เกมต่อกระดาษ เกมเป็ด เป็นต้น เกมเหล่านี้ไม่ได้สร้างความสุขให้กับทีมวิจัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังทำให้ผู้เข้าร่วม มีความพร้อมตลอดเวลา จดจ่อ ม่วนซื่น และอยากร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ยิ่งกว่านั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้รูปแบบการประชุมแบบใหม่ ที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การนำเกมต่าง ๆ เหล่านี้ เข้ามาใช้ในเวทีนั้น ทีมวิจัย หรือแกนนำจะต้องวางแผนให้ดี มีพลัง ลื่นไหล ไม่เครียด เป็นกันเอง เพราะระหว่างเล่นเราไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ดังนั้น นักวิจัยผู้จัดกระบวนการ *"ต้องมีสติและครองสติตลอดเวลา"*

****

ภาค 2

กระบวนการเรียนรู้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน

เพื่อการปฏิบัติการพึ่งตนเองด้านอาหาร

กระบวนการสร้างการเรียนรู้ หรือ กระบวนการงานวิจัยในครั้งนี้ จะประมวลสรุปในเชิงกระบวนการ เพราะแท้จริงแล้ว งานวิจัยท้องถิ่น คือ เครื่องมือของการพัฒนาคนตั้งแต่ระดับปัจเจก กลุ่ม ชุมชนและสังคมเลยทีเดียว หากผู้นำกลุ่มหรือหัวหน้าโครงการเข้าถึงหลักการเรียนรู้และการใช้เครื่องมืองานวิจัยท้องถิ่น เพราะมันคือ กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของการดำรงชีวิตของคน ฉะนั้นเพื่อให้เห็นรายละเอียดของการดำเนินงานโครงการวิจัย ทีมงานจะนำเสนอกระบวนการอย่างละเอียดดังนี้

ฉากที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ของหัวหน้าทีมวิจัย

เนื่องจากการเรียนรู้ เกิดขึ้นจากการกระทำซ้ำระลอกแล้วระลอกเล่า ซึ่งกระบวนการกระทำซ้ำนั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องมีคนนำการปฏิบัติมาแล้ว และเกิดการเรียนรู้แล้ว และนำการเรียนรู้นั้นมาวางแผนปฏิบัติในระลอกที่ 2 กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่าง ฉะนั้นคนที่ทำหน้าที่สร้างการเรียนรู้หลัก ก็ต้องสร้างการเรียนรู้ และ เข้าใจหลักการเรียนรู้ของคนด้วยถึงจะสามารถขับเคลื่อนองคาพยพอย่างเป็นขบวนการและต่อเนื่องได้ หัวหน้าทีมวิจัยขอเปรียบกระบวนการสร้างการเรียนรู้กับตนเอง ทีมวิจัยพี่เลี้ยง ทีมวิจัยไทบ้าน และ ชาวบ้านว่าเป็นกระบวนการแบบ **"โยนหิน"** แต่เป็นการ**โยนหินวิเศษ**ถึงจะสามารถสร้างแรงกระเพื่อมที่ต่อเนื่องและเกิดพลังได้

การเรียนรู้ในแต่ละครั้งเปรียบเหมือนกับการโยนหินลงน้ำ น้ำกระเพื่อมแรก คือ กระเพื่อมสู่คนใกล้ตัวก่อน กระเพื่อมรอบ 2 คือ การกระเพื่อมของคนรอบที่ 2 สู่คนรอบที่ 3 จะเป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป ฉะนั้นหัวหน้าวิจัยต้องมีการเรียนรู้ชุดหนึ่งเช่นเดียวกัน เพื่อชี้นำทางด้านความคิดแก่กลุ่มเป้าหมายในระดับต่างๆ แต่เป็นการชี้นำที่แยบยลท่ามกลางการเรียนรู้ปัจจุบันร่วมกัน ซึ่งการวิเคราะห์ การเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ปัจจุบันและจินตภาพที่ต้องการให้เกิดก็ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่ผ่านการลงมือทำพร้อมๆ กันนั่นเอง กระบวนการเรียนรู้ของหัวหน้าโครงการมีรายละเอียดดังนี้

1.1 กระบวนการค้นหาก้อนหินวิเศษ (Magic Stone Studying) ในครั้งแรกที่ลงมือทำวิจัยท้องถิ่นทำให้พบว่าความรู้ ความเข้าใจเดิมนั้นไม่ใช่แนวทางนำไปสู่การได้มาซึ่งก้อนหินวิเศษแน่นอน ฉะนั้นกระบวนการบ่มเพาะ ค้นหาจึงเกิดขึ้น โดยมีกระบวนการค้นหาที่สำคัญ เช่น การลงมือทำเอง ใช้กระบวนการใหม่ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ พูดคุยกับกัลยาณมิตร ที่มีประสบการณ์มาก่อน พร้อมๆ กับการ**ปฏิบัติการเรียนรู้ภายใน (Inner Learning) ด้วยการปฏิบัติธรรม** ซึ่งมันทำให้ข้อคับข้องต่างๆ มันมันหายไป เกิดแสงสว่างรำไร เริ่มมองเห็นก้อนหินวิเศษอยู่ข้างหน้า

1.2 กระบวนการพบก้อนหินวิเศษ (Magic Stone Founding) เป็นกระบวนการที่หัวหน้าโครงการเกิดอาการ "ปิ๊งวาบ" ภายในใจ โดยการค้นพบหลักการเรียนรู้ของคน หลักการทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนหนึ่งๆ อย่างแท้จริง และ สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเหตุ ปัจจัยต่างๆ เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่คน หลังจากค้นพบก้อนหินวิเศษแล้ว ตนเองก็ทดลองใช้มันอย่างต่อเนื่อง เจอปัญหาแก้ไขทันที ปล่อยวาง หาแนวทางใหม่ เรียนรู้ใหม่และเกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา เมื่อคิดว่าแน่ใจในสิ่งที่ค้นพบ ก็ตัดสินใจโยนก้อนหินวิเศษให้คนอื่นดูซิจะเกิดอะไรขึ้น

1.3 กระบวนการโยนก้อนหินวิเศษรอบ 1 (Magic Stone throwing) การโยนก้อนหินวิเศษรอบแรก ใช้เกมนำการเรียนรู้ เกมที่นำมาใช้ คือ **มหัศจรรย์วงกลม** ใช้กับทีมวิจัยพี่เลี้ยงแล้วเกิดบทเรียนในการใช้ เห็นการเรียนรู้ของผู้เล่น รอบที่ 2 – 10 ใช้เกมกับกลุ่มปลาบู่มัดย้อม สลับกับการใช้กับนักศึกษาฝึกประสบการณ์ และเกิดการนำไปใช้กับผู้นำชุมชน ทุกคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องจะรู้เลยว่าต้องผ่านเกมนี้ และเป็นที่รับรู้กันในหมู่บ้านเลยทีเดียว ซึ่งตนเองยิ่งเกิดการเรียนรู้ในเรื่องการสังเกตอากัปกิริยาผู้เล่นอย่าง

ละเอียด เกิดการเรียนรู้การตั้งคำถามที่ลึก เกิดทักษะการตั้งคำถามแบบ**ซักและชี้การเรียนรู้**ด้วยตัวผู้เล่นเกมเอง ความมหัศจรรย์เกิดขึ้นเมื่อนำไปใช้กับกลุ่มแกนนำเยาวชนในชุมชน ตนเองเห็นความวิเศษของการนำเกมมาใช้ด้วยตนเอง และ สามารถนำการเรียนรู้ภายในกับผู้เล่นได้อย่างแท้จริง

เป้าหมายของเกมนี้ต้องการสร้างการเรียนรู้แก่ผู้เรียน คือ ความผิดพลาดเป็นเรื่องธรรมดา กรอบคิดต่างๆ เป็นอุปสรรคของการเรียนรู้ ตัวตน-อัตตายิ่งเป็นอุปสรรค นอกจากนี้เกมมุ่งที่จะสอนเรื่องความกล้าหาญของคนนั้นมีอุปสรรคจากความกลัว กลัวว่าคนอื่นจะติ กลัวว่าสิ่งที่ทำนั้นจะไม่สมบูรณ์แบบ กลัวว่าจะทำได้ไม่ดี กลัวว่าหัวหน้าจะดุ ความกลัวเหล่านี้จะเป็นอุปสรรคที่ทำให้คนไม่กล้าลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อความกลัวเกิด โอกาสของการเรียนรู้ก็ไม่มีหรือแคบลง เพราะติดกับกับความดีและความสมบูรณ์นั้นเอง

แต่เมื่อใดก็ตามที่ เมื่อคนตัดสินใจลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งมันได้สะท้อนความเป็นตัวตนในเชิงอัตลักษณ์ออกมาด้วย สิ่งที่เกิดขึ้น (Outcome) เป็นอย่างไรก็ได้ อาจจะดี ไม่ดี สมบูรณ์ ไม่สมบูรณ์ หัวหน้าพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม แต่ผู้ลงมือทำรู้ว่าตนเองใส่ความกล้าหาญพร้อมกับความกล้า ที่มีการตัดสินใจนำการกระทำนั้นๆ และการกระทำได้แสดงความเป็นตัวตนออกมา มันคือสุดยอดของการลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บวกความกล้าหาญเรียบร้อยแล้ว หากโอกาสมี ได้ทำให้เขาลงมือทำแบบนี้รอบแล้วรอบเหล่าท่ามกลางการสรุปบทเรียนในแต่ละครั้ง ผู้เรียนหรือผู้เล่นเกมก็จะค้นพบแรงบันดาลใจที่จะลงมือทำอะไรก็ได้ อย่างกล้าหาญด้วยตัวเขาเอง

จากการนำเกมมานำการเรียนรู้ในครั้งนี้ ทำให้เกิดการแสวงหาและสรรสร้างเกม (Creative Games) ขึ้นมาเองเพื่อสร้างการเรียนรู้ และ สิ่งแรกที่ค้นพบ คือ การสร้างบรรยากาศที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดของการเรียนรู้ของคน ฉะนั้นเอกลักษณ์ของงานวิจัยของเรา คือ ทำให้สนุก สุข สร้างสรรค์ และ มีสติ นั่นเอง

1.4 กระบวนการโยนก้อนหินรอบ 2 (Magic Stone Acting) เมื่อทุกคนเข้าถึงหลักการบางอย่างร่วมกันแล้ว ก็ถึงเวลาลงมือทำทันทีเพื่อการฝึกฝนและค้นหาก้อนหินวิเศษของใครของมัน โดยการมีกระบวนการดังนี้

ขั้นที่ 1 ทำอย่างไรจะทำให้แต่ละคนเห็นความเป็นตัวตนของเขาเอง ผ่านการแสดงออกผ่านการเล่นเกม ซึ่งการสังเกตอารมณ์ ความรู้สึกของผู้เล่นบ่อยขึ้นเรื่อยๆ จะสามารถทำให้เขามีสติได้ในที่สุด ประกอบกับการปฏิบัติธรรมด้วย

ขั้นที่ 2 ทำอย่างไรเขาจะเห็นตนเองผ่านการลงมือทำบางอย่าง ซึ่งหัวหน้าทีมก็จะมีกระบวนการเปิดพื้นที่ให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

<u>การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการที่ 1</u> ทีมพี่เลี้ยงร่วมสังเกต คือ หัวหน้าทีมก็จะออกแบบการประชุมนักวิจัยชาวบ้านเอง แสดงให้เห็น (ประชุม) ด้วยตนเอง หลังประชุมนักวิจัยชาวบ้านเสร็จก็มาคุยอารมณ์ ความรู้สึกและสิ่งที่เห็นและสิ่งที่ทีมพี่เลี้ยงได้ร่วมเรียนรู้ และร่วมวางแผนขั้นต่อไป

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการที่ 2 ทีมพี่เลี้ยงร่วมปฏิบัติการกับหัวหน้าทีม โดยการสมัครใจ ไม่บังคับ (เรียนรู้ตามความพร้อม) ให้เข้ามารับผิดชอบกระบวนการใดกระบวนการหนึ่ง พี่เลี้ยงคนใดสนใจกระบวนการใดของการประชุมให้เลือกและประชุมวางแผนร่วมกัน แสดงร่วมกัน หลังจากปฏิบัติการเสร็จก็มาคุยอารมณ์ ความรู้สึก สิ่งที่เห็นและได้เรียนรู้ และ ร่วมวางแผนขั้นต่อไป

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการที่ 3 ทีมพี่เลี้ยงร่วมปฏิบัติการโดยเป็นเจ้าของกระบวนการมากกว่าครึ่งหนึ่งของกระบวนการ โดยหัวหน้าทีมก็ร่วมกระบวนการด้วยเพียงบางส่วนเท่านั้นและทำหน้าที่สังเกตการณ์ หลังจากนั้นก็มาสรุปอารมณ์ ความรู้สึก สิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้เรียนรู้ และร่วมวางแผนขั้นต่อไป

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการที่ 4 ทีมพี่เลี้ยงออกแบบกระบวนการประชุมเอง หัวหน้าทีมเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ และ ร่วมสรุปอารมณ์ ความรู้สึก สิ่งที่ทุกคนได้เรียนรู้ และร่วมวางแผนการทำงานในขั้นต่อไป

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการที่ 5 ทีมพี่เลี้ยงนำกระบวนการที่หัวหน้าทีมดำเนินการกับตนเอง ไปใช้กับแกนนำนักวิจัยชาวบ้านอีกรอบ โดยพยายามที่จะกระทำซ้ำกระบวนการ ที่ทีมพี่เลี้ยงถูกฝึกจากหัวหน้าทีม

ขั้นตอนที่ 3 หัวหน้าทีมทำหน้าที่ติดตาม สนับสนุน วางแผนอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ลงไปคลุกในรายละเอียดของงาน เพียงแต่ทำหน้าที่วางแผนและสรุปผลการเรียนรู้เท่านั้น

1.5 กระบวนการพัฒนาก้อนหินวิเศษ (Magic Stone Developing) กระบวนการค้นหา และค้นพบโดยการใช้ก้อนหินได้สร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง แต่พอสักระยะหนึ่งจำเป็นต้องค้นหาประสบการณ์ใหม่ เพราะวงจรการเรียนรู้ของคนไม่หยุดนิ่ง เราเปรียบเสมือนล้อหน้าของรถ ต้องวิ่งก่อน ประสบการณ์ก่อนและนำมาสร้างการเรียนรู้กับทีม ฉะนั้นการนำประสบการณ์ บทเรียนที่ค้นพบไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ ไปคุยกับกลุ่มคน นักวิชาการ นักกิจกรรม นักการศึกษา และ นักต่างๆ ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้ และตอกย้ำ (Confirmed) กระบวนการเราเป็นอย่างดี จนกระทั่งจะพัฒนาเป็นหลักสูตร ซึ่งความหมายของหลักสูตรคงไม่เหมือนกับที่นักการศึกษาและนักวิชาการ เพราะหลักสูตรที่จะถูกรวบรวมนี้เป็นเรื่องราวที่สามารถอธิบายการเรียนรู้ของคนโดยธรรมชาติเป็นหลัก อาจจะเรียกว่า **“หลักสูตรการเรียนรู้ของคนโดยธรรมชาติ”** นั่นเอง ซึ่งมีปัจจัย เงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์และต้องควบคุมปัจจัยเหล่านั้นให้เกิดความพอดี ถึงจะสามารถสร้างการเรียนรู้โดยธรรมชาติได้ หรือ อาจจะค้นพบสิ่งใหม่ก็ได้ ...ใครจะรู้...

1.6 กระบวนการโยนก้อนหินรอบ 3 (Magic Stone Acting II) เป็นกระบวนการที่หัวหน้าทีมได้นำประสบการณ์ บทเรียนที่เกิดขึ้นจากการแสวงหา โดยการประสานความร่วมมือ เกาะเกี่ยวกัลยามิตร

ภายนอกมาสร้างการเรียนรู้ และในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ทีมงานแสดงความวิเศษของตัวเขาเองกับภายนอก ซึ่งความแตกต่างก็เกิดขึ้นกับทีมพี่เลี้ยง เพราะเขาค้นพบว่าการติดก้อนหินวิเศษแก่เขานั้น ทำให้เขาเข้าร่วมประชุมกับนักวิการที่หลากหลายอย่างเข้าใจมากขึ้น และ บางครั้งก็คิดได้เท่าพวกที่เรียนสูงๆ โดยไม่ต้องเรียน เพียงแต่ผ่านกระบวนการที่ฝึกมานั่นเอง ฉะนั้นความภูมิใจ ความกล้าหาญ และแรงบันดาลใจบางอย่างเกิดขึ้นในใจเขาแล้ว เหลือแต่ว่าโอกาสข้างนอกนั้นจะมองเห็นก้อนหินวิเศษก้อนนี้และใช้มันอย่างไรเท่านั้นเอง

1.7 กระบวนการยกระดับก้อนหินวิเศษ (Magic Stone Integrated) กระบวนการบ่มเพาะหลักการแนวคิดบางอย่างได้สร้างกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) แก่ทีมงาน นอกจากนั้นหัวใจของนักจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการก็เกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้นการฝึกฝนขั้นต่อไป คือ การทำให้คนเข้าถึงหลักปฏิบัติที่เป็นวิถีอย่างแท้จริง โดยโจทย์ในระดับที่ 2 คือ ทำอย่างไรทีมวิจัยพี่เลี้ยงจะมีปฏิบัติการเพื่อการพึ่งตนเองด้านอาหารและด้านอื่นๆ ได้อย่างแท้จริง

กระบวนการในขั้นตอนนี้อาจจะต้องฝึกอย่างจริงจังเพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ เช่น การฝึกให้เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านแก้ไขปัญหาดินเค็ม เชี่ยวชาญด้านข้าว เชี่ยวชาญด้านผักพื้นบ้าน เชี่ยวชาญด้านต่างๆ พร้อมกับการเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่จะเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนได้

1.8 กระบวนการโยนก้อนหินรอบ 4 (Magic Stone Throwing II) การโยนก้อนหินในรอบนี้เป็นการโยนเพื่อวางแผนชีวิตทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว กลุ่ม และ ชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียงนั้นเอง

ฉากที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยพี่เลี้ยง

การเรียนรู้จากการกระทำซ้ำของทีมพี่เลี้ยง เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีหลักการคือ

2.1 กระบวนการไม่ได้แตกต่างในเชิงหลักการ คือ การเตรียมทีมงาน ซึ่งในขั้นตอนการเตรียมทีม เตรียมประเด็น และ กระบวนการนี้ หัวหน้าทีมวิจัย จะร่วมวางแผนด้วย แต่การปฏิบัติการทีมวิจัยพี่เลี้ยงจะนำไปเตรียมแกนวิจัยชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง

2.2 ปฏิบัติการไม่ว่าจะเป็นการประชุม เก็บข้อมูลในชุมชน ประชุมกลุ่มย่อย เดินสำรวจฐานทรัพยากร หรือ กิจกรรมอื่นๆ ทีมวิจัยพี่เลี้ยงจะปฏิบัติการเอง โดยสิ่งที่วางแผนร่วมกันอาจจะเป็นไปตามนั้น หรือมีการเปลี่ยนแปลง นั้นก็ขึ้นกับบรรยากาศ และ ปัจจัยอื่นๆ ประกอบด้วย **ฉะนั้นการเรียนรู้ของทีมวิจัยจะเกิดขึ้นทันที หากสิ่งที่เขาวางไว้กับสิ่งที่เกิดขึ้นไม่เป็นตามที่คาดหวัง**

2.3 ขั้นตอนการสรุปผลการปฏิบัติการในแต่ละครั้งนั้น ทีมพี่เลี้ยงจะทำหน้าที่สรุปกับทีมวิจัยชาวบ้านก่อน และนำมาสรุปกับทีมพี่เลี้ยงด้วยกัน และ ที่ขาดไม่ได้ คือ ต้องสรุปร่วมกับหัวหน้าโครงการ เพราะจะสามารถช่วยกันเพิ่มมุมมองเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน และ วางแผนปฏิบัติการขั้นต่อไปร่วมกัน

2.4 การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละคนทั้งในระดับหัวหน้าพี่เลี้ยง ทีมพี่เลี้ยง และ ทีมวิจัยไทบ้านต้องมีการบรรยายความรู้สึก อารมณ์ และ การเรียนรู้ของตนเองที่เกิดขึ้นตอดเวลา เพราะกระบวนการทบทวนจะทำให้ผู้ทบทวนมองเห็นสิ่งที่ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองที่ผ่านมา ซึ่งกระบวนการนี้จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างลึกซึ้งขึ้น และ เป็นการฝึกความละเอียดอ่อนในการมองตนเองและผู้อื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย

ฉากที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยไทบ้าน

3.1 โครงการวิจัยได้เพิ่มนักวิจัยไทบ้านจาก 9 คน เป็น 21 คน เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการขยายความร่วมมือและสร้างการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งทีมวิจัยแบ่งออกเป็น ทีมนักวิจัยใหญ่และทีมนักวิจัยน้อย หากจะมีการแบ่งกลุ่มทำงานนักวิจัยใหญ่จะถูกแบ่งกระจายไป เพื่อเป็นการสร้างการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

3.2 สร้างเวทีให้ทั้ง 2 กลุ่มได้เล่าประสบการณ์ของแต่ละกลุ่มงานให้ฟัง เพราะความเป็นมาทั้ง 2 กลุ่มมีผลต่อกัน โดยเครื่องมือของงานวิจัยทำให้เรียนรู้ว่า กระบวนการวิจัยสามารถสร้างคน สร้างกลุ่มได้ ฉะนั้นจึงนำบทเรียนจากการทำงานกับกลุ่มวิจัยใหญ่มาใช้ในการพัฒนากลุ่มนักวิจัยน้อย ด้วย ฉะนั้นเมื่อทั้ง 2 กลุ่มมารวมกัน จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้าใจต้นทุนของแต่ละกลุ่ม เพื่อให้เกิดจินตภาพในการศึกษาวิจัยร่วมกัน

3.3 สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน แน่นอนเลยว่าทุกครั้งของการทำงานกลุ่ม ทีมวิจัยพี่เลี้ยงจะสร้างสรรค์บรรยากาศในการทำงานร่วมกันตลอด ฉะนั้นเกมจึงเข้ามามีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง และเกมที่ทุกคนประทับใจในรอบนี้ คือ **เกมเป็ด** ซึ่งเกมนี้จะสอนเรื่องการทำงานเป็นทีม สอนเรื่องสมาธิ สอนเรื่องการวางแผน สอนอีกหลายๆ เรื่อง ในแต่ละครั้งของการเล่น ผลของการเล่นก็แตกต่างกันไป ฉะนั้นการสรุปผลเพื่อชี้การเรียนรู้ ก็จะเกิดขึ้นแตกต่างและหลากหลาย

3.4 สร้างจินตภาพหรือภาพฝันของแต่ละคน โดยไม่ใช้กรอบอะไรมาก เพียงแต่ตั้งคำถามว่าอยากเห็นชุมชนเราเป็นอย่างไร ซึ่งกระบวนการนี้ก็ใช้เครื่องมือ เทคนิคเข้าใช้หลากหลายเช่นเดียวกันและกระบวนการจัดหมวดหมู่ความฝัน ทีมนักวิจัยไทบ้านก็ช่วยกันวิเคราะห์ ซึ่งพบว่าความฝันที่ช่วยกันระดมแบ่งออกเป็น 4 ระดับด้วยกัน คือ ความฝันในระดับของครอบครัว ระดับกลุ่มอาชีพ ระดับชุมชน และ ระดับการพัฒนาผู้นำชุมชน และ ในเวทียังได้สังเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรด้วย

3.5 เมื่อจัดความฝันได้ 4 ระดับดังที่กล่าวมานั้น นักวิจัยไทบ้านก็เลือกกลุ่มที่ตนเองอยากทำและอยากเรียนรู้ จึงเกิดทีมวิจัยขึ้นมา 4 กลุ่มย่อย

3.6 มีการพัฒนาโจทย์คำถาม วัตถุประสงค์การศึกษา ขอบเขตการศึกษา และ วิธีการศึกษาในแต่ละกลุ่มย่อย เหมือนกับการจำลองงานวิจัยหลักมาย่อยออกเป็น 4 งานวิจัยย่อย (การกระทำซ้ำ) ในการปฏิบัติการก็จะมีความเฉพาะของแต่ละกลุ่ม

3.7 เมื่อแต่ละงานวิจัยย่อยได้พัฒนาโจทย์ กำหนดแนวทางการศึกษาร่วมกันแล้วก็ลงมือปฏิบัติตามที่วางไว้ ซึ่งกระบวนการเป็นกระบวนการเดียวกันกับการใช้ระหว่างหัวหน้าทีมวิจัยกับทีมวิจัยพี่เลี้ยง ฉะนั้นทุกครั้งของการลงมือทำก็จะมีการวางแผนงานในแต่ละกลุ่มย่อยด้วยกัน ปฏิบัติการ และ สรุปผลที่เกิดขึ้น โดยเน้นการเรียนรู้ของทีมเป็นสำคัญ

3.8 กระบวนการดำเนินงานวิจัยกลุ่มย่อยสักระยะ ก็ควรมีการศึกษาดูงานกับพื้นที่เครือข่ายร่วมกัน ซึ่งการศึกษาดูงานจะสามารถสร้างแรงบันดาลใจ และ กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ได้

"คำตอบของการศึกษาวิจัย ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย แต่มันคือ กระบวนการจุดประกายทางด้านความคิดของคน ให้ศึกษา แสวงหา ต่อยอด ให้เกิดพลังมากขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนได้ในที่สุด"

ธีรดา นามให

หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยฯ

บทที่ 6
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทีมวิจัยบ้านปลาบู่ การนำเสนอบทเรียนที่เกิดขึ้นของแต่ละคนจึงจำเป็นที่จะต้องทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งการเขียนบรรยายของบทนี้จะเป็นอารมณ์ ความรู้สึกที่แต่ละคนได้แสดงออก ซึ่งผู้รวบรวมเป็นเพียงผู้มานำเสนอ แต่ไม่ได้ตัดต่อ เพิ่มเติมแต่อย่างใด ฉะนั้นสิ่งที่ปรากฏนี้เป็นปรากฏการณ์ที่ทีมวิจัยได้นำเสนอด้วยตัวเขาเอง

รอบที่ 1 งานวิจัยท้องถิ่นกับการเรียนรู้ ที่นำสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง

1. ฉวี ลัดอัน แกนนำชุมชน

ครั้งแรกที่ได้เดินทางไปอบรมที่บ้านดอนแดง มีความรู้สึกว่ารู้เรื่องบ้างไม่รู้เรื่องบ้าง พอได้เก็บข้อมูลแล้ว รู้สึกว่าได้รู้ถึงความยั่งยืนของการทำวิจัยมากขึ้น เปรียญเหมือนว่าได้เห็นแสงสว่างทางปัญญา ปัจจุบันนี้ความรู้สึกตามการไปดูงานในชุมชนต่างจังหวัด หรือตามศูนย์การเรียนรู้ต่างๆนั้นดีมาก ในการวิจัยตามเรื่องต่างๆ อาทิ เรื่องการวิจัยอาหารในชุมชนเป็นต้น ในเรื่องรายรับรายจ่ายในชุมชน มีความสามารถจะทำได้ แต่ต้องทำที่ตัวเองก่อน เช่น การปลูกต้นไม้ก็ต้องปลูกก่อน การทำนาอินทรีย์ก็ต้องทำให้คนเห็นเป็นตัวอย่างคนอื่นถึงจะเชื่อเรา การทำงานวิจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก ต้องสนใจและใส่ใจทำ และทำเป็นลำดับขั้นตอนต่อไป

2. ณรงค์ กุลจันทร์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายชุมชน สถาบันชุมชนชาวนา

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นส่วนตัวของผมนั้น *ผมได้เกิดการเรียนรู้ที่มากมาย ซึ่งมีความต่างจากการทำงานวิจัยที่ผมนั้นเคยได้ทำมา เพราะว่าการทำงานวิจัยที่บ้านปลาบู่นั้น มีกระบวนการในการดำเนินโครงการอย่างดีมากอาจเป็นเพราะว่าที่นี่มีนักวิชาการลงมาเป็นผู้จัดกระบวนการเองกับชาวบ้าน กับทีมพี่เลี้ยงอยู่ตลอดเวลา*

ในส่วนตัวผมแล้ว*การเรียนรู้ที่มีความหมายมากคือ การพัฒนายกระดับการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการจัดกระบวนการ การพัฒนาให้เข้าถึงความรู้สึกภายในตัวตน การเข้าถึงอารมณ์ของตนเอง การจัดการอารมณ์เมื่ออยู่รวมกับคนอื่น* การพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้น หากเรานำเอาการประชุมในแต่ละครั้งมาอ่านก็จะเห็นว่ามีการยกระดับการประชุมอยู่ตลอด

ในการพัฒนาตัวเรานั้นหมายความว่า การเข้าถึงความเป็นตัวตนมากขึ้นซึ่งมีกระบวนการในการปฏิบัติอยู่ อย่าง เช่น การเข้าถึงอารมณ์ ซึ่งทำผ่านการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะฝึกให้เราเข้าถึง ตัวตน ทันความคิด

ของตนเองที่ทำให้เกิดทุกข์ รู้จักการจัดการอารมณ์ตัวเองด้วย แน่นอนคนเราต้องมีกิเลส แต่เนื่องจากการปฏิบัติธรรมก็พอที่จะดับกิเลสได้มาก และจะไม่ทำให้เกิดทุกข์ได้ หากกิเลสเข้าครอบงำตัวเราได้ เมื่อเกิดกิเลสอารมณ์ก็จะตามมา แต่ทว่า หากอารมณ์ที่ดีมาก็จะเห็นว่าสิ่งอื่น หรือคนอื่นดีไปด้วย แต่หากว่าเกิดอารมณ์ที่ไม่ดีก็จะกระทบหลายสิ่งที่อยู่รอบข้างตัวเราด้วย ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสิ่งอื่นๆ ก็จะเป็นตัวที่ขวางอยู่ ตัวอย่าง เช่น หากว่าเราให้คนๆหนึ่งทำงานให้ได้ตาที่เราต้องการ แต่ไม่รู้ว่าเขาจะทำได้เหมือนเราหรือเปล่า แต่เมื่อให้เข้าทำแล้ว กลับไม่สบอารมณ์ของเรา ซึ่งเราเห็นว่าเราทำได้ง่าย แต่เขาทำได้ไม่เหมือนเราทำ เราก็มีความรู้สึกว่าเขาไม่มีความสามารถหรือทำไม่ถูกในก็ว่าเขาไม่ดี แต่ในความเป็นจริงเขาก็ทำด้วยความสมารถของเขาแล้ว นั่นแสดงว่า เราผิดเองที่คาดหวังกับคนที่ไม่พร้อมเหมือเรา นี่เป็นเพียงตัวอย่างที่ทำให้เห็นอารมณ์และทันความคิดของเรานั่นเอง

ในส่วนที่เกิดการพัฒนาเทคนิคหรือทักษะ การพัฒนายกระดับให้มีความสามารถในเรื่องต่างๆ ได้ เช่น การฝึกการจัดกระบวนการเองเมื่อหัวหน้าทีมไม่อยู่ ก็จะฝึกผ่านการปฏิบัติจริง ทั้งในการประชุมเจ้าหน้าที่ การจัดกิจกรรมกับชาวบ้าน ซึ่งจากการจัดกิจกรรมกับชาวบ้านอย่าเป็นประจำนั้นย่อมเกิดการเรียนรู้เรื่องเนื้อหาในการทำงานวิจัย และเรื่อการเรียนรู้ใจซึ่งกันและระหว่างเรากับชาวบ้าน คิดว่าได้ถึงการได้ใจกัน เพราะเห็นจากการช่วยงานบุญ ช่วยทำนา ถึงแม้ว่าจะอยู่ไกลกันในระดับพื้นที่ แต้ใกล้ในใจกันกับชาวบ้านทุกคนใจดีมาก แต่ที่ได้เรียนรู้มากที่สุดก็คือ กระบวนการทำงานวิจัย แบบการใช้เครื่องมือที่ไม่เคยได้ใช้มาก่อน หรือเครื่องมือในการประเมินการเรียนรู้ การสรุปอารมณ์ความรู้สึกทุกครั้งที่มีการประชุม ซึ่งไม่มีที่ใดเขาทำ เท่าที่ผมได้สัมผัสมาหลายปี

3. ทองทิพย์ ภูมิวงค์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายเด็กและเยาวชน สถาบันชุมชนชาวนา

เริ่มต้นการได้ยินคำว่า วิจัย ก็รู้สึกตื่นเต้นและเกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากเข้าร่วมเป็นทีมแล้วเห็นคนในทีมบอกว่าทำงานในทีมวิจัยดีนะ ถ้าทำแล้วจะเก่งและจะมีพัฒนาการทำงานเป็น เราก็ยิ่งอยากจะทำเพิ่มอีก

การทำงานแบบมีส่วนร่วมของกระบวนการวิจัยดีมาก เพราะทำให้ คนทำงานได้เห็นความสามารถของตัวเอง เกิดความภูมิใจในการทำงาน อยากทำงานกับทีมต่อ และเห็นความสามารถของผู้อื่น เห็นความสำคัญของเพื่อนร่วมทีม เคารพคนอื่นและเพื่อนร่วมทีม และทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุขการทำงานวิจัยไม่ใช่การให้ ไม่ใช่การลงไปในพื้นที่เพื่อนำข้อมูล นำวิธีการที่เรามีเข้าไปแก้ปัญหาให้กับชุมชน แต่ เป็นการทำงานร่วมกับเจ้าของปัญหา ให้ชุมชนได้ค้นได้เจอปัญหาของตัวเอง ด้วยตัวของคนในชุมชนเอง ให้ชุมชนได้เห็นปัญหาที่ตัวเองกำลังเจออยู่ มองว่าเป็นปัญหา และร่วมคิด วางแผน และแนวทางแก้ไขร่วมกัน เวลาในการทำงานวิจัยมีน้อย และกิจกรรมของทีมเราไม่ค่อยต่อเนื่องตอนที่เป็นช่วงฤดูกาลทำนา

เพราะทีมวิจัยทั้งหมดเป็นชาวนา ทีมวิจัยค้นพบว่า การทำงานหรือทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาตัวเองได้

ครั้งแรกที่ไปประชุมโครงการที่บ้านดอนแดง ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้รู้ได้เห็น เข้าใจว่าวิจัยคืออะไร ทำอย่างไร ผลเป็นอย่างไร การประชุมครั้งนี้รู้สึกงงๆและสับสน ไม่รู้จะรับข้อมูลที่ได้มาอย่างไร เราหอบเอาความมึนงงมาที่บ้านแต่ก็ยังอยากรู้อยากเห็นอีก “ทิพย์พาทีมวิจัยประชุมเด้อ” เป็นคำที่หยิบยื่นเอาการเรียนรู้มาให้เรา เรายอมรับว่าตื่นเต้นมากที่จะได้เป็นผู้จัดกระบวนการกับทีมวิจัย เป็นครั้งแรกของชีวิต เพราะที่ผ่านมาก็นั่งฟังอย่างเดียว วันพรุ่งนี้แล้วที่เราจะได้พูดต่อหน้าพี่น้องต่อหน้าทีม เรายอมรับว่าเราเตรียมอะไรหลายอย่างมากที่จะมาพูด ทั้งตัวโรงการ วัตถุประสงค์หลายอย่างมาก ครั้งแล้วครั้งล่าที่เราต้องพูดกับไทบ้าน ทำให้เรากล้ามากขึ้นมีความมั่นใจและมีความสุขในการทำงาน และที่สำคัญเราได้นำความมั่นใจนี้มาทำงานกับเด็กๆ อย่างมีความสุข

ในระหว่างที่เราทำงานร่วมกับทีมวิจัยรู้สึกมีความสุขกับการทำงานเป็นทีมมาก กินข้าวร่วมกัน ดำนาด้วยกัน ประชุมร่วมกันและบางครั้งหรือหลายครั้งก็ได้ทีมวิจัยมาช่วยทำงานเด็กเละเยาวชน ซึ่งทีมวิจัยเองก็เต็มใจและมีความสูนที่ได้ทำเพื่อลูกหลายของตัวเองและชุมชนของตัวเองและที่สำคัญคือการทำงานวิจัยครั้งนี้ ทำให้เราได้เรียนรู้ คิดเยอะๆ ก่อนจะพูดอะไรออกมา รู้จักระวังคำพูด ในทุกๆ คำที่ตัวเองคิดและได้เรียนรู้ว่าคนเราสามารถเรียนรู้ได้ พัฒนาขึ้นได้ จากการลงมือทำ เห็นความสารถของตัวเอง จากที่ไม่เคยภูมิใจในตัวเองเลย แต่ทีมวิจัยไทบ้านและเจ้าหน้าที่ทุกคนก็ทำให้เรากลับมามองตัวเองอีกครั้ง แค่นี้ก็ดีแล้ว คือคำพูดที่เราบอกกับตัวเอง ทำให้ตัวเราไม่เครียด เรามีความสุขและเรียนรู้กับสิ่งที่เกิดขึ้น และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไข กับสิ่งดีๆ ไว้เป็นบทเรียนในการทำงานต่อไป

4. ชาย ภูมิดง สมาชิกอบต.หนองแสง

รู้สึกตื่นเต้นที่ได้มาทำงานวิจัย แต่ก็ไม่รู้ว่างานวิจัยเป็นงานรูปแบบใด แต่เมื่อได้เข้ามาทำงานวิจัยแล้วจึงรู้ว่างานวิจัยเป็นงานที่ละเอียดมาก ได้รูจักการเตรียมตัวว่าจะทำอย่างไหนในรูปแบบใดถึงจะพึ่งตัวเองได้และหาทางออกในการใช้ชีวิตแต่ละวันทั้งปัจจุบันและอนาคตในภายหน้าทั้งการเป็นหนี้และรายจ่าย รายได้ ได้มารู้จักแต่ละครอบครัวว่ามันต่างกันกับการใช้ชีวิตอยู่คนเดียว คืองานวิจัยทำให้คนคิดกว้างไกลมากขึ้นมีแนวความคิดที่สร้างสรรค์ บางครั้งตัวเองก็ท้อและบางครั้งก็สู้เพราะว่างานส่วนตัวก็มีเยอะอยู่แล้ว และรู้สึกว่างานวิจัยต้องเข็มแข็งและต้องรู้จักแบ่งเวลาแต่ละอย่าง ต้องแยกแยะงานวิจัยออกจากงานแต่ละงานว่าต้องทำอันไหนก่อนหลัง ต้องเป็นตัวของตัวอย่างของคนในชุมชนให้ได้ นี้คือความพยายามแต่จะได้มากหรือน้อยไม่ว่ากันต้องดูอีกที *นักวิจัยต้องเป็นคนที่มีความพอดี และพอเพียงคำว่าพอดีคือพอกับสภาวะของตัวเอง พอดีกับสิ่งที่รองรับ เปรียญเหมือนการมีโรงเรียนสอนคน คือสอนคนให้เป็นคน* เราต้องเดินหน้าต่อไปก้าวต่อไปเพื่ออนาคตของลูกและครอบครัววงตระกูล คนรุ่นหลังก็จะได้สืบทอดกันต่อไปเรื่อยๆ คนดีมา

สอนคนให้เป็นคนดีก็จะได้รับผลประโยชน์ไปด้วย อย่างที่เราได้ศึกษางานวิจัย เราก็ได้รับผลประโยชน์เช่นกัน เราได้รู้จักการวางแผนในการทำงาน ได้ความรู้เรามีความรู้แล้วเราก็จะไม่โง่ รู้เท่าทันเหตุการณ์ต่างๆ

5. สุนีรัตน์ ลัดอัน เหรัญญิกกลุ่มปลาบู่มัดย้อมและกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน

จากการเริ่มทำงานวิจัยในวันแรกโดยที่ไม่เคยคิดว่าจะได้ทำงานวิจัย เพราะตัวเองไม่รู้จัก ไม่เคยทำและไม่มีความรู้ เข้าประชุมวันแรกด้วยความไม่มั่นใจ แต่ก็รู้สึกดีใจที่ได้เข้ามาทำงานวิจัย คิดอยู่ตลอดเวลา(ลำบากใจ)ว่าฉันจะทำได้ไหม และกลัวคนในทีมจะว่าทำไม่ได้เหมือนคนอื่นเพราะไม่รู้ว่าจะได้ทำอะไรบ้าง เพราะฉันเองก็จบแค่ชั้นประถมความรู้ก็น้อย คนในทีมหลายคนล้วนแต่มีประสบการณ์ เป็นทั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย ส.อบต. ทุกคนล้วนแต่มีประสบการณ์มาก ประชุมครั้งแรกด้วยความคิดยากมาก ทั้งปวดหัว กังวลคิดอะไรไม่ออกเลย แต่เมื่อเข้าประชุมบ่อยๆก็ดีขึ้นอาการปวดหัว หรือคิดยากลดน้อยลง เวลาไปประชุมก็พาลูกไปด้วยเลยกลัวว่าจะรบกวนผู้ที่มาประชุม เพราะลูกจะเสียงดัง และดื้อซนมาก

วันหนึ่งจึงได้ตัดสินใจว่าจะลาออกจากการเป็นทีมวิจัยและได้บอกเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนาและหลายๆคนในทีมเพราะมีปัญหาทางครอบครัว แฟนไม่เข้าใจไม่อยากให้ไปทำงานวิจัยเพราะว่าจะไม่มีเวลาดูแลลูกเมื่อต้องไปประชุมค้างแรมที่อื่นลูกก็ยังเล็กอยู่จึงตัดสินใจว่าจะลาออกแต่ทางเจ้าหน้าที่และทีมวิจัยก็ได้เข้ามาพูดปรับความเข้าใจกับฉันจึงทำให้ฉันรู้สึกว่าดีขึ้น เพราะถ้าจะให้ไปประชุมหรือว่าค้างแรมที่อื่นฉันไปไม่ได้ แต่ถ้าประชุมไม่นอนค้างแรมฉันไปได้ แล้วฉันก็ตัดสินใจว่าจะทำงานวิจัยต่อ ฉันเองจบแค่ประถม ไม่มีความรู้เลย ไม่ค่อยได้เขียนหนังสือ แต่พอตัวเองได้เข้ามาทำงานรวมเป็นทีมวิจัยจึงได้เรียนรู้อะไรหลายอย่าง ได้ความรู้เพิ่มขึ้นมากๆ ได้ฝึกทักษะในการฟัง การเขียนทำให้การเขียนดีกว่าเดิม และได้เรียนรู้จากการทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีม ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน ได้รู้ความคิดของแต่ละคนว่าไม่เหมือนกัน

เห็นว่าทีมมีความสามัคคีได้มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของการทำงาน ได้ทำกิจกรรมรวมกับคนในชุมชน เช่น การทำนารวม ซึ่งทุกคนให้ความร่วมมือดีมาก ได้เรียนรู้การทำงานรวมกับชุมชน ส่วนคนในชุมชนก็ให้ความรวมมือเป็นอย่างดีเกิดความสามัคคีขึ้นมา ได้เรียนรู้วิธีการเก็บข้อมูล และสอบถามข้อมูลจากคนในชุมชน เรียนรู้ในเรื่องประวัติหมู่บ้าน ว่าบ้านปลาบู่มีความเป็นมาอย่างไร เรื่องเครือญาติของชุมชนตัวเองซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นพี่น้องกัน เรื่องรายได้-รายจ่ายของอาหารก็ทำให้ฉันรู้ว่าการใช้จ่ายของแต่ละครอบครัวไม่เหมือนกัน ครอบครัวที่มีเด็กอยู่มากจะจ่ายค่าขนมมากแต่ละครอบครัวมีรายจ่ายมากว่ารายได้ทำให้เรารู้ว่าควรปรับปรุงและลดรายจ่ายก็จะดี เรื่องประวัติศาสตร์อาหาร ภัยพิบัติอาหาร ข้อมูลชุมชน

ซึ่งสิ่งต่างๆ พวกนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อนและไม่รู้จักเลย แต่พอได้เข้ามาเก็บข้อมูลทำให้ตัวเองได้รู้จักอะไรเพิ่มขึ้นจากสิ่งที่ไม่เคยรู้ ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้นมากๆ ได้ไปศึกษาดูงาน ดูหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “บ้านดอนมัน” จังหวัดมหาสารคาม และเป็นที่หน้าสนใจมากจากการเลิกอบายมุขทั้งหลาย ถ้า

หมู่บ้านของเราทำได้ก็คงจะดีมากๆ และได้ไปดูการร่วมกลุ่มของเกษตรกรรมที่บ้านหนองตอกแป้น จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำเกษตร ทำนาและเห็นว่าเขาลงทุนน้อยมาก เห็นถึงความแตกต่างกับชุมชนของเรา เห็นว่าเห็นว่ากลุ่มของเกษตรกรรมที่บ้านหนองตอกแป้นใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพ ทำไร่น่าแค่ไม่กี่ไร่แต่ก็ได้ข้าวกินเยอะ เป็นสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจมากเพราะเป็นการลงทุนที่น้อย ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีเลย ส่วนบ้านปลาบู่ใช้แต่ปุ๋ยเคมีไม่กล้าใช้ปุ๋ยอินทรีย์กลัวได้ข้าวน้อย ซึ่งหมู่บ้านที่เราไปดูงานเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งมากน่าสนใจมากด้วย และหวังว่าชุมชนบ้านปลาบู่จะดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ถึงแม้ว่าจะพบเจอกับปัญหาหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นดินเค็ม น้ำเค็ม สภาพดินปลูกต้นไม้ไม่เกิดไม่โตเร็วแต่ก็ขอให้คิดว่าเราคงทำได้

6. สุทธะ ราชแสง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

เป็นความตั้งใจที่จะเข้ามาทำงานเป็นทีมวิจัย สิ่งที่คือได้มีความรู้พอสมควรได้รู้จักกับงานวิจัย ได้มีความคิด เป็นคนใจเย็นมากขึ้น ได้รู้จักการทำงานเป็นทีมและทำพร้อมกันทำไปด้วยกันและได้แลกเปลี่ยนความรู้ต่อกัน ได้รู้จักตัวเองและรู้จักปัญหาของหมู่บ้านตัวเอง ได้รู้จักข้อมูลของหมู่บ้านตัวเอง ได้รู้จักเครือญาติ ถ้าไม่มาเป็นทีมวิจัยก็ไม่รู้จักอะไรเลย และได้มีความรู้อะไรหลายอย่างเพิ่มมากขึ้นได้ประสบการณ์ใหม่ๆ ได้รู้สิ่งที่ไม่เคยรู้และทำในสิ่งที่ไม่เคยทำ และเห็นว่าการทำงานเป็นทีมเป็นเรื่องที่ดีมากตัวเองรู้สึกประทับใจมากที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานวิจัย สนุกดีมีความคิด ได้ทำงานเป็นทีมมีความสามัคคีกัน รู้จักการประหยัดอดออมทุกอย่าง มีความรู้เพิ่มสามารถบอกกับครอบครัวอื่นๆได้ และสิ่งต่อมาที่รู้จักเพิ่มจากการทำวิจัยคือประวัติศาสตร์อาหาร สิ่งแวดล้อมชุมชน ประวัติหมู่บ้าน

7. สมควร อุปสาคร รองประธานกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

วันแรกที่ได้เข้าร่วมประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน พี่แล่มได้พูดเรื่องทำงานวิจัยและมีการแต่งตั้งนักวิจัยขึ้นมา พี่แล่มบอกว่าให้ฉันมาทำงานวิจัยร่วมกับเจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวา แล้วก็ได้ประชุมบ่อยๆ ฉันได้ทำงานวิจัยใหม่ๆรู้สึกว่าฉันไม่รู้อะไรเลยเพราะไม่เคยทำงานแบบนี้ พอทำไปเรื่อยก็เริ่มเข้าใจมากขึ้น ก็ได้เข้าร่วมประชุมเดือนละ 2 - 3 ครั้งรู้จักสิ่งใหม่ๆ ขึ้น ได้มีความรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ฉันได้ไปประชุมที่บ้านดอนแดง ก็รู้สึกตื่นเต้นเพราะไม่เคยทำแบบนี้มาก่อน ได้เข้าประชุมกับกลุ่มอื่นๆเขาทำกันมาก่อนเราไม่รู้อะไรเลยเพราะเราเพิ่งจะได้มาทำงานวิจัยครั้งแรก เพราะเราได้ทำวิจัยโครงการการผลิตอาหารด้วยรูปแบบการผลิตอาหารด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ให้รู้ว่าเราได้หาอาหารมาจากแหล่งใดบ้าง ให้รู้ว่าเราหาอาหารมาจากที่ไหน เพราะเราได้ทำเรื่องการผลิตอาหารแบบพออยู่พอกิน ประหยัดรายจ่าย ใช้จ่ายให้น้อยลง เช่น การไม่ซื้ออาหารถุงกิน ให้ปลูกผักกินเองก็จะประหยัดรายจ่ายลง **พอทำงานวิจัยก็เริ่มเข้าใจไปเรื่อยๆ ทำงานวิจัยทีมก็เข้าใจกันดี ตัวเองประทับใจมากที่ได้ทำงานวิจัย ได้ความรู้มากขึ้น ได้ประสบการณ์และพอใจมากได้ข้อคิดกับ**

ตัวเองบางครั้งก็ปวดหัวบางทีก็คิดไม่ออกเพราะเราต้องคิดเรื่องงานวิจัยร่วมกับทีม แต่ต้องทำงานวิจัยให้สำเร็จ พอไปเก็บข้อมูลกับคนในชุมชนก็ให้ความร่วมมือดี ได้เรียนรู้สิ่งอื่นแล้เข้าใจมากขึ้น รู้ว่างานวิจัยคืออะไร

งานวิจัยคือการซอกหา การค้นหาสิ่งที่อยากรู้อยากเห็น การค้นหาข้อมูลในหมู่บ้าน **รู้ว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องธรรมดา ทำให้เรารู้จักบางสิ่งบางอย่าง** ซึ่งในหมู่บ้านของเรามีสิ่งดีๆ การทำงานก็ทำเป็นทีมกลุ่มได้ส่วนร่วมกับชุมชนเมื่อได้มาทำกิจกรรมกับคนในชุมชนก็ได้รู้จักกันมาขึ้น ถ้าพี่แล่มไม่มาทำงานที่บ้านปลาบู่ก็คงไม่มีงานวิจัยเกิดขึ้นในการทำวิจัยก็ได้ไปดูงานที่ต่างๆได้ไปเจอสิ่งดีๆ เอามาพัฒนาหมู่บ้านของเราและพัฒนาจิตใจคน ถ้าฉันไม่มาทำงานวิจัยก็คงไม่รู้ และทำให้ฉันได้กล้าพูดและพอใจมากที่ทำงานวิจัยครอบครัวก็ไม่มีปัญหาอะไร

ได้ทำงานวิจัยแล้วได้ความรู้และได้แลกเปลี่ยนกับชุมชนและกับคนในชุมชนกับคนหลายคนที่ได้ทำงานวิจัย ที่ผ่านมาก็รู้สึกดีขึ้นที่ได้เรียนรู้กับงานวิจัย ได้รู้จักงานวิจัยมากขึ้น ได้รู้จักเครือญาติในชุมชน ได้ออกไปประชุมชนข้างนอกและได้เรียนรู้การทำงานว่าจะต้องทำอะไรอย่างไรบ้าง รู้จักการผลิตและหาแนวทางการประหยัดโดยการปลูกผักกินเองทำให้ประหยัดรายจ่ายในการซื้ออาหารมากขึ้น

8. เบญจวรรณ บุญมา เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาข้อมูล สถาบันชุมชนชาวนา

การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เราสารมารถสร้างมันขึ้นมาได้และในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาหาเพิ่มเติมเช่นเดียวกัน ในตอนแรกตัวเองไม่ได้เข้าร่วมกระบวนการทำงานวิจัยกับทีมเลย และส่วนตัวแล้วก็ไม่ค่อยเข้าใจการทำงานวิจัยเท่าที่ควร เรียกว่าไม่เข้าใจเลยก็ว่าได้ แม้จะเรียนมาแล้วแต่ก็ยังไม่เข้าใจอยู่ดีจนเมื่อได้มาทำงานและได้เข้าร่วมกระบวนการทำงานวิจัยกับทีมชาวบ้าน ก็ได้มีโอกาสที่จะเข้ามาเรียนรู้อะไรบางอย่างจากการทำงานวิจัย แม้จะไม่ได้เป็นทีมวิจัย แต่ก็ได้เป็นส่วนหนึ่งอาจจะไม่มากเท่าไหร่ซึ่งส่วนตัวเห็นว่าเป็นโอกาสที่ดีและเป็นทางอีกเส้นหนึ่งที่ข้างหน้าเต็มไปด้วยสิ่งใหม่ๆที่รอให้เราเข้าไปค้นและดูมัน ตัวฉันเองไม่รู้อะไรเลยไม่มีประสบการณ์ไม่เคยทำงานร่วมกับใคร โดยเฉพาะชาวบ้าน ดังนั้นฉันคิดว่ามีอีกหลายอย่างที่ตัวเองต้องเรียนรู้อะไรอีกมากมาย ถือว่าเป็นประสบการณ์อย่างหนึ่งที่คิดว่ามีค่าและหาที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว เพราะแต่ละที่ก็จะมีเรื่องราวที่ไม่เหมือนกัน ทุกอย่างจะเปลี่ยนไปตลอดเวลา ฉันได้ทำในสิ่งที่ไม่เคยทำเห็นในสิ่งที่ไม่เคยเห็น หลายสิ่งหลายอย่างได้เข้ามาเปลี่ยนความคิดของเราให้เรามองอะไรรอบตัวมากขึ้น เช่น การมองคนอื่น เห็นคนอื่นมากขึ้น ไม่ใช่แค่เราเทานั้นที่ยืนอยู่ตรงนี้ เห็นว่าความเป็นทีมเป็นกลุ่มมันเป็นอย่างไร

ซึ่งสิ่งเหล่านี่ล้วนเป็นบทเรียนที่เกิดขึ้นมาโดยที่ไม่ได้รู้ล้วงหน้าแม้แต่ตำราก็ไม่มีสอน แต่มันเกิดขึ้นมาในสถานการณ์ที่เป็นจริง เพื่อให้เราได้ลองแก้ไขและเรียนรู้กับมันไปพร้อมกัน เราได้เรียนรู้อะไร

บางอย่างจากคนรอบข้างเสมอ เห็นความมีน้ำใจของคนใกล้ตัว เห็นรอยยิ้มและเสียงหัวเราะเห็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของทุกคน เห็นว่าคนในทีมแต่ละคนเป็นอย่างไร แม้ไม่มากนักแต่ก็เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในขั้นแรกของการอยู่ด้วยกัน

ในเรื่องของการทำงานตัวฉันคิดว่ามีอะไรอีกมากที่ต้องเรียนรู้ ประสบการณ์โบยบินของแต่ละคนแตกต่างกัน ไม่มีใครรู้หรือเก่งมากกว่าใครเพียงแต่ว่าแต่ละคนรู้ในเรื่องที่ไม่เหมือนกันเท่านั้นเอง สิ่งดีๆ จะเกิดมาได้ก็ต่อเมื่อเราเปิดใจยอมรับและมองโลกในแง่ดี

9. คำดี โคตรปลาบู่ ผู้ใหญ่บ้าน

ความรู้สึกในการได้เข้ามาทำงาวิจัยคือตื่นตัวมากกว่าเดิม เห็นและเข้าใจปัญหาของตัวเองและครอบครัวตัวเอง การจัดตั้งทีมวิจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก ทำให้คนที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัยเป็นคนที่มีความคิดแปลกใหม่ เช่น คิดอยากทำสวน คิดอยากปลูกต้นไม้ คิดอยากเลี้ยงปลาเลี้ยงกบ ทั้งที่แต่ก่อนไม่เคยคิดเลย คิดอย่างเดียวคือหาเงินซื้อ รู้สึกว่าทีมวิจัยยังมีความพร้อมไม่เต็ม 100 % เนื่องจากความสะดวกและความพร้อมยังไม่มาก การทำงานวิจัยเป็นงานที่ทำได้ยากมาก ถ้าไม่เข้าใจจริงเป็นงานที่ต้องเอาใจใส่และเสียสละให้กัน แต่ก็ต้องระวังในการทำงานเนื่องจากคนไม่เข้าใจในการทำงานของพวกเรา บางครั้งและบางโอกาสทำให้ฮึดสู้ บางครั้งก็ทำให้ท้อ บางวันก็คิดว่าเรากำลังทำอะไรอยู่เราจะไปถึงจุดไหนแล้วเราจะทำอย่างไรต่อ

อยากจะขอชมทีมวิจัยทุกคน ว่าเข้าใจปัญหาโดยเฉพาะปัญหาของครอบครัว ปัญหาความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อม ตื่นตัวมาก ตัวเองรูสึกว่ามีเวลาให้กับงานวิจัยน้อยมากเพราะงานอื่นก็มีเหมือนกัน เป็นผู้ใหญ่บ้านงานก็มีมากไปประชุมที่อื่นก็บ่อย อาจทำงานวิจัยไม่เต็มที่ เรื่องนี่ตัวเองเข้าใจแต่ก็กลัวเพื่อนรวมทีมอาจไม่เข้าใจ (แล้วแต่จะคิด) แต่ก่อนความคิดแปลกใหม่อาจจะไม่เกิดขึ้น แต่เดี๋ยวนี้มีผู้นำทีมมีความรู้ความสามารถ ทีมวิจัยจะไปได้ไกล ทีมวิจัยมีแต่คนพองามๆ

ครั้งแรกที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานวิจัย คิดไม่ออก พูดไม่ได้ เขียนไม่ถูก บอกไม่เป็น อ่านได้แต่เขียนไม่ออก ทำตัวยากไม่รู้ว่าจะเอาอะไรมาทำ รู้สึกผิดหวังในตัวเองมาก ในบางอย่างก็ทำไม่สำเร็จ บางอย่างทำเป็นแต่ไม่รู้เป็นเพราะอะไร คำว่าเป็นคือทำได้ อย่างการทำสวนครัว ปลูกพืชผักกินเอง รู้ว่างานวิจัยทำไปแล้วจะว่าผิดก็ผิดจะว่าถูกก็ถูกทำให้ตัวเราสบายขึ้น

และคิดว่าจะทำอย่างไรที่พี่น้องจะได้เข้ามามีส่วนร่วมกับทีมวิจัยสิ่งที่ได้จากการทำงานวิจัย คือการได้รับรู้เพิ่มเติม ในสิ่งที่เราไม่เคยรู้จัก เมื่อเราเข้ามาทำในจุดนี้แล้ว เราก็มีโอกาสในการใช้สมองเพิ่มเติม แต่นี้รู้สึกภูมิใจที่เราทำได้และเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้เรารู้ **ครั้งแรกไม่รู้เลยว่าอาหารบ้านเรากินอยู่ทุกวันนี้ได้มาอย่างไรจากไหนพอมาทำวิจัยแล้ว จึงรู้ว่าเงินทั้งนั้นที่เสียไปในการซื้อ** รู้ว่าคนในชุมชนล้วนแต่เป็น

เครือญาติเดียวกันทั้งนั้น มีความเป็นอยู่กันอย่างพี่อย่างน้องเป็นคนพูดง่ายเข้าใจกันดี รู้จักและเห็นความมักง่ายของคนบางครอบครัว และความไม่พอดีของคนในชุมชน

ทีมวิจัยต้องเป็นตัวของตัวเองและต้องเอาความเข็มแข็งต้องระมัดระวังให้ดีเกี่ยวกับงานที่ทำ ต้องละเอียด ชัดเจนให้มากต้องทำตัวเป็นตัวเป็นตัวอย่างแก่คนในชุมชน นี้คือความพยายามแต่จะได้มากหรือน้อยน้อยไม่ว่ากัน แต่นักวิจัยจะต้องมีความพอดีและพอเพรียง เปรียบกับถังที่ตักน้ำเราจะต้องตักให้น้ำเต็มพอดี ส่วนที่ล้นออกมาคือ เกินความพอดี เราต้องเดินหน้าต่อไป ก้าวต่อไปเพื่ออนาคตของลูกหลานและคนรุ่นหลังแต่ต้องเดินที่ละก้าว อย่างช้าๆ แต่เราก็ต้องมีพี่เลี้ยงที่จริงใจและจริงจัง เราพร้อมเสมอเพื่อให้รู้จักแก่นแท้ของการทำงานวิจัย

10. บุญสี โคตรปลาบู่ ผู้นำชุมชน

ความรู้สึกที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานวิจัย ครั้งแรกรู้สึกว่าหนักใจมากไม่รู้ทิศทางการทำงานเลยไม่รู้ว่าจะทำอะไรอย่างไรและทำแล้วมันจะได้อะไร คิดไม่ออกจริงๆ สงสัยอยู่ว่าทำงานวิจัยจะทำไปทำไมจะเกิดอะไรขึ้นกับตัวเองหรือว่ากลุ่มและหมู่บ้าน? แล้วมันจะเกิดขึ้นเมื่อไหร่? แต่พอเมื่อได้เข้าประชุมพูดคุยกันบ้างก็เริ่มเข้าใจขึ้นมานิดหน่อยว่าเราจะทำงานไปในทิศทางไหน และอะไรที่จะเกิดขึ้นกับตัวเราและชุมชนของเรา ตัวเองก็รู้สึกสว่างขึ้นมาอีก การทำงานวิจัย ทำให้เรามองเห็นปัญหาของชุมชนและเห็นการทำงานของตัวเอง และสิ่งที่ได้ศึกษาดูตามข้อมูลมือสองก็คิดว่าเราคงจะหาข้อมูลได้แค่นี้ เพราะไม่รู้ว่าจะไปหาข้อมูลกับใครได้อีก จนกระทั้งเวลาสามถึงสี่เดือนที่ผ่านมาตัวเองได้เกิดแนวคิดคิดมาในสมองว่าตัวเองและทีมวิจัย จะต้องทำอะไรสักอย่างเพื่อให้มันเกิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาให้เห็นให้ได้ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจ และเพื่อจะให้กลุ่มต่างๆ ที่มีในชุมชนเกิดความแข็งแรง พอเห็นกลุ่มอื่นๆสำเร็จแล้ว ก็อยากนำเอาสิ่งเหล่านั้นที่เห็นว่าดีมาใช้กับชุมชนของเรา

การได้ออกไปดูงานนอกสถานที่ ได้เห็นผู้นำกลุ่มเล่าความเป็นมาของกลุ่ม เมื่อเริ่มทำงานครั้งแรกก็มีความลำบากมากพอสมควร แต่ก็ไม่เลิกแนวคิดและทำต่อไปเรื่อยๆ การได้ออกไปศึกษาดูงานข้างนอกรู้สึกว่าประทับใจมาก เพราะกลุ่มที่เราไปดูมีแต่ความมุ่งมั่นตั้งใจ มีความจริงใจต่อกันและจริงใจต่อกลุ่มมากจนนำพากลุ่มนั้นๆ ประสบผลสำเร็จตอนไปดูงานก็ท้อบ้าง ก็ดับความท้อนั้นด้วยเข้าวัดสงบสติอารมณ์ แล้วก็รู้สึกว่าดีขึ้นมาและคลายทุกข์ได้ได้นั่งมองทะเลและได้พักผ่อนบนหาดทรายบนฝั่งทะเลก็รู้สึกดี และมีแรงสู้ต่อไป

11. บุญสี ปัตโต การเงินกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัย ความจริงแล้วไม่เคยทำมาก่อนเลย เพิ่งจะได้เริ่มทำเมื่อปี 2551 วันที่ไปประชุมที่ดอนแดง รู้สึกตื่นเต้นมาก เพราะไม่มีประสบการเลยและไม่คิดว่าจะได้มาทำงานวิจัย แต่พอกลับมาที่บ้าน ก็ได้มาแประชุมกับทีมอีกครั้งพอเข้าใจอยู่บ้างนิดหนึ่ง การเป็นทีมวิจัยนี้ต้องอดทนและใจเย็นอย่างมาก ต้องเอาใจใส่ซึ่งคนอื่นด้วย การที่เข้าได้มาเก็บข้อมูลก็ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย เพราะต้องหาเวลาและเอาใจใส่ในการเก็บข้อมูลเพื่อเอามาเข้างานวิจัย ต้องหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์อาหารในปัจจุบันและอดีตที่ผ่านมา เรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้านและปฏิทินอาหารเราต้องนำมาวิเคราะห์ว่าในแต่ละฤดูกาลว่ามีอาหารที่ไม่เหมือนกันทีมเราได้แบ่งงานให้กันทำและช่วยกันคิดหาว่าขาดเหลืออะไรบ้าง เราได้ไปสอบถามข้อมูลกับคนในหมู่บ้าน ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรูมาก่อน เข้าใจว่าใครเป็นเครือญาติกัน ใครมาก่อนใครมาทีหลัง เราได้รู้ว่าใครเป็นญาติเราจากงานวิจัย

ครั้งแรกที่เข้ามาทำงานวิจัย รู้สึกว่ากลัวในคนในชุมชนจะไม่พอใจหรือเปล่าก็ไม่รู้ เพราะเรายังไม่เข้าใจแต่อยากเห็นคนในชุมชนเข้าใจการทำงานวิจัยและให้ความร่วมมือในการทำงานมากกว่านี้ก็คงจะดี ได้เรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ได้เห็นความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ตอนที่ไปอบรมที่ดอนแดงยังไม่เข้าใจอะไรเลย ครั้งต่อมาที่ไปอบรมที่จังหวัดมหาสารคามและที่กุดกร่องจึงพอจะเข้าใจบทบาทของการทำงานวิจัย **มีความรู้สึกว่าได้พัฒนาตัวเอง** แต่กลัวคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ รู้สึกหนักใจมากในการไปสอบถามข้อมูลคนในหมู่บ้าน แต่พอไปถามแล้วก็ได้ข้อมูลดีรู้สึกว่ายังกลัวความผิดกลัวทำไม่ถูกต้องในบางอย่าง เพราะเรียนรู้น้อย และความรู้ไม่มากรู้สึกว่าตัวเองทำได้แค่นี้ก็ดีแล้ว เพราะไม่เคยทำมาก่อน กลัวคนในชุมชนไม่เข้าใจว่าเราทำอะไรบ้าง

การเข้าเป็นส่วนหนึ่งในทีมไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะต้องเรียนรู้อะไรหลายอย่างการทำงานวิจัยเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวมเพื่อคนในชุมชน พอใจตัวเองที่สามารถทำงานได้แต่บางอย่างก็ยังขาดความสามารถอยู่ยังไม่พอ

ความประทับใจ ที่เกิดขึ้นเรื่องการเรียนรู้ งานวิจัยได้ข้อคิดเห็นหลายเรื่อง เช่น การยอตัวอย่างให้คิด มีวิธีการในการเล่น คือการเล่นข้ามก้อนหินวิเศษ ก็เหมือนกับการทำงานวิจัยของทีมว่าจะสามารถข้ามไปได้หรือเปล่า ต้องเอาใจใส่ต่อกันและช่วยกันหาความจริงว่ากำลังทำอะไรอยู่ ได้เรียนรู้เรื่อง ภัยพิบัติอาหาร เราได้เรียนรู้จากอาจารย์ อุบลเขาได้ให้ความรู้ว่ามันมีอะไรอยู่บ้าง ก็พอเข้าใจอยู่บ้างว่าอาหารในชุมชนนั้นมันขาดอะไรหลายอย่าง เราจะแก้ไขอย่างไรก็ต้องค้นหา เราประทับใจเรื่องการเก็บข้อมูลเพื่อเอาข้อมูลมารวมกัน ทำให้เห็นหลายอย่าง เรื่องสิ่งแวดล้อมทางอาหาร มีดิน น้ำ ป่า แล้วมันเกิดขึ้นปีไหนเราก็ได้ไปเก็บ

ข้อมูลาแล้ว ประทับใจตัวเองที่ทำได้บ้าง ได้ออกแบบสอบถามกับหมู่บ้านว่าใช้จ่ายเรื่องอาหารอย่างไรการทำมาหากินและเกษตรในครอบครัวเห็นว่าอาหารในป่ามีอะไร ในน้ำมีอะไร

คนในชุมชนให้ความร่วมมือดี นี้เป็นการเล่าเรื่อประทับในตัวเองและเข้าใจการเรียนรู้จากคนอีกหลายๆ คน มีความประทับใจในเรื่องการไปสอบถามคนในชุมชนคนในชุมชนให้ความร่วมมือดีมาก ได้รู้ว่าคนทำงานวิจัยนี้เป็นคนทำงานและมีความเต็มใจ มีความตื่นเต้นที่ได้ไปดูงานข้างนอกได้ไปเห็นที่อื่นๆได้ความรู้และความประทับใจมาก เห็นการประชุมทีมวิจัยแล้วรู้สึกว่ายาก และยังไม่พอใจว่าจะทำได้หรือไม่ และการเป็นทีมวิจัยต้องผ่านการเรียนรู้มากขึ้น

จากการทำงานวิจัยได้ความรู้จากการทำวิจัยเรื่องโครงการการผลิตอาหารรูปแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และในการเข้าร่วมประชุมทีมวิจัยมีความรู้ว่าตัวเองทำได้พอปานกลาง ได้ความรู้และสามารถนำมาพัฒนาชุมชนของบ้านเรา ได้เรียนรู้เรื่องการสอบถามคนในชุมชนและรู้จักการพัฒนาตัวเองให้มากขึ้น รู้การทำงานในทีมวิจัย ได้รู้ความสนใจของคนในชุมชนให้รู้เห็นว่าเราได้รวมงานกับคนในหมู่บ้านเรา ให้รู้ว่าทีมวิจัยทำเพื่อพี่น้องเรา

ข้อสังเกต การเก็บข้อมูลมาวิจัยคนในหมู่บ้านเก็บข้อมูลเรื่องอาหารการอยู่กินในครัวเรือนดูว่าคนในชุมชนขาดเหลืออะไรบ้าง เราเป็นทีมวิจัยได้ไปสอบถามและได้สังเกตดูว่าคนในหมู่บ้านเต็มใจให้ข้อมูลหรือไม่ เราก็พอเข้าใจอยู่ว่าทุกคนยังทำมาหากินบางครัวเรือนก็สมบูรณ์ดีอยู่ ต่อมาเราได้ไปเก็บข้อมูลเรื่องรายรับรายจ่ายแต่ละครอบครัว ออกมารวมกันเพื่อจะได้รู้วิธีการว่ารายรับรายจ่ายเท่ากันไหม ทีมวิจัยได้รู้และเข้าใจว่างานวิจัยนี้ต้องรับผิดชอบและการเก็บข้อมูลมารวมกันและวิเคราะห์ดูว่าเราทำถูกหรือผิด การไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลทีแรกก็กลัวอยู่ว่าจะทำไม่ได้ เพราะกลัวคนในหมู่บ้านจะไม่ให้ความร่วมมือ พอไปสอบถามก็รู้ว่าชาวบ้านให้ความร่วมมือดี พอใจมากที่ได้เรียนรู้อะไรหลายอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาได้ สรุปว่าบ้านเราเสียเงินซื้อพวกเนื้อสัตว์มากที่สุด อย่างอื่นก็พอหาได้ในท้องถิ่นบ้านตัวเอง ข้อสังเกตคือคนในชุมชนมีรายจ่ายที่มากกว่ารายได้ เพราะคนรุ่นใหม่ยังใช้ชีวิตที่ไม่เห็นคุณค่าของของสิ่งของ เยาวชนรุ่นใหม่ยังเป็นปัญหาเรื่องการใช้จ่าย ซื้อของที่ไม่จำเป็น นี้เป็นเรื่องที่ฉันสังเกตดูว่าจะหันไปวิเคราะห์กับเด็กรุ่นใหม่ ให้รู้จัดรับผิดชอบต่อตัวเอง

การเรียนรู้ที่ได้ ได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่าง เช่น การเรียนรู้สิ่งที่ตัวเองทำว่ามีอะไรบ้าง รู้จักทีมเดียวกันว่าแต่ละคนเป็นเป็นอย่างไรแบบไหนรู้เพิ่มเติมจาการทำงานว่าทีมต้องเป็นอย่างไร ถ้ามาทำงานทีมต้องรู้ทุอย่าง ได้เรียนรู้การทำงานของกลุ่มอื่นเมื่อออกไปศึกษาดูงาน รู้ว่าการเข้าประชุมต้องรับผิดชอบก่อนที่ยังไม่ทำงานวิจัยก็ไม่รู้อะไรเลย เขียนอะไรก็ไม่ออก แต่เราต้องศึกษาอีกมาก และต้องเรียนรู้คนอื่นมาเป็นอย่างไร เราดีใจมากที่ได้เรียนรู้ทุกอย่างเรียนรู้น้ำใจของคนในทีมด้วย จากการไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้ รู้สึกว่าได้ความรู้มากที่สุดไม่เคยเห็นเลย ถ้าไม่มีงานวิจัยมาให้เรียนรู้ก็คงจะไม่ได้ไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้

ในวันที่ 6 ก.พ.52 หลังจากที่เราทานข้าวเสร็จเราได้ไปดูลิงที่เข่าวังได้เดินไปดูยอดเขาเห็นเจดีย์สวยงามมากสูงมาก ดีใจมากที่ได้เห็นเป็นครั้งแรกในชีวิตประทับใจมาก พอได้ไปที่วัดสวนโมกข์ก็พอใจมาก ตอนเช้าก็ได้ทำบุญ ฟังพระเทศ เรื่องการทำผิดว่าใจที่หลวงพ่อ ว่า [1]"อตัมมยตา" แปลง่ายๆ คือ " กูไม่เอากับมึง" และได้ไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มยุวชนสร้างสรรค์พอใจมากที่เยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี แต่ก่อนบางคนเคยเป็นเด็กเกเร ตอนนี้ก็กลายเป็นตัวอย่างที่ดี เห็นเอี้ยงให้สัมภาษณ์เรื่องเด็กในชุมชนดีมาก ประทับมากเรื่องการจัดการขยะ อยากให้เด็กบ้านปลาบู่เอามาทำเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นเราได้ไปที่หมู่บ้านคีรีวง ชาวบ้านก็ตอนรับเป็นอย่างดี ไปดูงานที่กลุ่มออมทรัพย์เห็นว่าเขาทำงานได้ดีมาก อยากเอาแบบอย่างด้วยเอามาทำที่บ้านเราและได้ไปดูงานหัตกรรมที่คนพิการทำ เห็นกลุ่มมัดย้อมทำผ้ามัดย้อมได้ดีมากดีกว่าพวกเรา อยากทำได้เหมือนเขาทำไม่ได้เพราะไม่มีใบไม้เหมือนที่หมู่บ้านคีรีวง แต่ฉันก็จะพยามยาม

วันที่ 9 เราได้ไปที่สวยของลุงประยง เห็นการเลี่ยงกบเลี้ยงปลาดีใจมากได้ความรู้ใหม่ๆ เห็นการเลี้ยงปลาแบบประหยัดอาหาร คือเอาผักให้ปลากินด้วย ถ้าเอาตัวอย่างมาทำที่บ้านเราก็คงดี จากนั้นได้ไปที่เกาะมุข รู้สึกกังวลตอนที่ขึ้นเรือว่าจะเมาเรือหรือเปล่า แต่พอเอาเข้าจริงก็ไม่เป็นไรเลย ได้ไปดูเด็กๆที่โรงเรียนเกาะมุกข์ ที่นั้นมีการฝึกเด็กให้เรียนรู้เรื่องสีนามิด้วยแล้วก็ได้ไปดูปะการังที่ทะเลรู้สึกว่าสวยงามมากที่สุดและได้ไปถ้ำรอดก็ดีเหมือนกันไม่เคยเห็น ไม่นึกมาก่อนว่าจะได้เห็น

12. พยุ ลงกลาง ประธานกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

เมื่อมาเป็นทีมวิจัยของบ้านปลาบู่ภายใต้ชื่อโครงการว่ารูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ก็เริ่มวาระการประชุมครั้งแรกในวันที่ 28 ก.ค. 51 ณ.โรงมัดย้อมบ้านปลาบู่ ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคามผู้เข้าร่วมวิจัยทีมจำนวน 11 คน เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา 3คนและเจ้าหน้าที่ที่มาจากทีม สกว. 2 คน วาระการประชุมครั้งที่ 1 สิ่งที่ได้คือ เทคนิคการสัมภาษณ์ ได้การเรียนรู้การทำงานวิจัย การเก็บข้อมูล วางแผนการทำงานของทีม กรอบเนื้อหาการศึกษาวิจัยบ้านปลาบู่ในสภาพชุมชนของบ้านปลาบู่เองโดยมีทีมวิจัยทั้งหมด 11 คนได้แก่ แล่ม จุ้ย ทิพย์ คำดี จ้อ เหม่ เคน ยุ โหนก ส่วย มีการจัดการค่าตอบแทนนักวิจัย 80,000 บาท งวดแรก 40,000 บาททีเป็นค่าตอบแทนให้คนทำงาน ประชุมชุมชนจ่ายวันละ 50บาท ประชุมนอกพื้นที่วันละ 100บาท และถ้าประชุมค้างคืนก็วันละ 150 บาท แบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ เช่น การเงิน นี ส่วย เตี้ย เก็บข้อมูลทุกคน ประชาสัมพันธ์ ยุ เตี้ย จ้อ เหม่โหนก บันทึกการประชุม ส่วย สงัด งานประสานงาน ทิพย์ ลงชื่อทะเบียน นี เคน จัดกระบวนการ แล่ม ทิพย์ ณรงค์

วันที่ 26 สิงหาคม 2551 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านปลาบู่ ต.หนองแสง จ.มหาสารคาม มีการประชุมประเด็นการพูดคุยทบทวนโครงการให้ทุกคนท่องชื่อโครงการของตัวเองให้ได้ คือโครงการวิจัยรูปแบบการ

[1] อตัมมยตา แปลว่า ความไม่สำเร็จมาจากสิ่งนั้น หัวข้อธรรมสุดท้ายของท่านพุทธทาส

ผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านปลาบู่มีอะไรบ้าง มีกี่รูปแบบ เพื่อศึกษาให้คนในชุมชนรู้ว่าเรามีการผลิตอาหารกี่แบบ ซึ่งจะให้ทีมวิจัยไปตั้งโจทย์คำถามว่าอันไหนคือคำถามหลัก อันไหนเป็นคำถามรอง และวันนี้เราก็ได้ย้อนเข้าถึงอดีต คือการพูดประวัติศาสตร์อาหาร ได้แก่ ผักต่างๆ ที่เกิดเองตามแหล่งธรรมชาติและผักที่เป็นพืชสวนครัวที่เราปลูกกินเองตามบ้านหรือหัวไร่หัวนา ในแต่ละฤดูกาล

วันที่ 9 กันยายน 2551 เริ่มต้นการประชุมด้วยการที่นักศึกษา มมส. จะมาออกค่ายประมาณ60 คนและจะมีกิจกรรม คือมาสร้างสาลากลางน้ำ ศาลาป่าช้าและห้องสมุดในโรงเรียน หลังจากแต่ละคนได้ทราบเรื่องแล้วก็ได้แสดงความคิดเห็นจนวุ่นวายไปหมด กว่าเรื่องจะจบก็ปวดหัวน่าดู

วันที่ 3 ตุลาคม 2551 ณ. สหกรณ์บ้านปลาบู่มีทีมวิจัยบ้านปลาบู่และทีมวิจัยบ้านหนองโง้งได้เข้าร่วมกัน ทีมวิจัยบ้านปลาบู่ต่างก็งงที่ทีมวิจัยบ้านหนองโง้งมาแค่สามคนเท่านั้น แต่ละคนก็ต่างคนต่างมุม

พ่อหมุนมีบุคลิกที่พูดน้อย พ่อคำพองพูดดี ยิ้มตลอดเวลา สุภาพและสุขุม ส่วนเกสรแต่งตัวเริดสมาหราพูดโทรศัพท์ทุก 30 นาที ไม่รู่ว่าทีมนี้ไปกันได้ไง มาดูที่พวกเราจึงแล้วใหญ่บางคนขาดบางคนเกิน บางคนก็พอกลางๆ บางทีก็ร้อนๆหนาวๆเหมือเอาแกงเหลืองภาคใต้มาใส่อ่อมภาคอีสาน เหมือนเอาลาบวัวมาใส่ผัดกะเพรา

แต่มันก็ไปกันได้เหมือนการเอาความพอดีมาบวกความไม่พอดี เอาคนเกินมาเติมคนขาด มันก็เลยไปด้วยกันได้ดี แต่ไปแบบรถไถ่นา คือกระแทกกันไปด้วย แต่ทุกคนก็ไม่เคยทิ้งกันเลยมีรถชาติแบบไม่เหมือนทีมใดในโลกนี้

วันที่ 7 ตุลาคม 2551 ประชุมเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อาหาร คือการหาดูอาหารมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

วันที่ 10 ตุลาคม 2551 ประชุมเรื่องประวัติศาสตร์อาหารและปฏิทินอาหาร ต่อมาเราก็ประชุมมาอีกเรื่อยๆ วันที่ 26 ตุลาคม เรื่องเรื่องการทำโรงเห็ด กลุ่มมัดย้อมและการทำงานวิจัย วันที่ 24 ธันวาคม ก็ได้ทำเรื่องชนิดน้ำ 4 แบบ วันที่ 9 มกราคม 2552 ก็มีการแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับการเขียนรายงายที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และที่บ้านกุดกร่อง วันที่ 15 มกราคม 2552 ได้รายงานเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายครัวเรือนในเรื่องอาหาร วันที่ 17มกราคม 2552 มาทำตะกร้ารั้วของทีมวิจัยทั้งสนุกและปวดหัวมาก วันที่ 20 ก็มาสรุปเรื่องการไปดูงานที่บ้านหนองตอกแป้น และบ้านดอนมัน วันที่ 24 มกราคม 2552 ประชุมกันเรื่องการเก็บข้อมูลและการได้มาซึ่งข้อมูลมือสองและจากนั้นก็โสเหล่เรื่องการศึกษาดูงานที่ภาคใต้ *จากวันนั้นจนมาถึงวันนี้มีการประชุมโครงการที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมากว่า 10 ครั้ง ไม่มีครั้งไหนที่ไม่ประทับใจ* เพราะประชุมแต่ละครั้งก็มีความสุขทุกครั้ง ที่ได้รับรู้เรื่องต่างๆที่เป็นทั้งสุขและได้ความรู้เพิ่ม

การประชุมครั้งแรกก็รู้สึกว่ามันทุลักทุเลมาก เพราะทิ้งห่างรถไถ่มาประชุมและคิดว่ามันจะทำได้หรือไม่ได้ก็ตามแต่ก็ตั้งใจและมั่นใจเพราะผู้นำทีมไม่มีปัญหาอยู่แล้ว ก็ทำงานมาเรื่อยๆ และการประชุมทุกครั้งก็

ไม่เคยขาดเลยถ้าไม่มีเหตุสุดวิสัยจริงๆ **เพราะการประชุมแต่ละครั้งมันสนุกและได้ความรู้**และยิ่งได้รู้กับทีมบ้านหนองโง้งแล้วก็ยิ่งสนุกเพิ่มอีก ก็เพราะมันมีรสชาติเหมือนเรามีคู่แข่ง

ความประทับใจอีกอย่างหนึ่งคือการได้ไปร่วมงานละครของเด็กๆ ที่บ้านดอนแดงและได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนโยไม่ได้ตั้งใจเราก็พร้อมแบบงง และไม่คิดว่าจะได้ไปที่นั้นอีก แต่ก็ได้ไปประชุมที่บ้านดอนแดงอีกมีการล้อเล่นความเป็นของน้าจ้อและพ่อใหญ่เคน กลายเป็นเรื่องที่ตลก และสร้างเสียงหัวเราะได้ทุกครั้งถึงจะแฝงการวิจัยที่ปวดหัวก็ตาม ดูเหมือนว่าเราเป็นทีมแรกของโลกก็ได้ที่ขัดแย้งกันและทะเลาะกันตลอดเวลาแต่ก็ไม่เคยโกรธกันเลย ไม่ว่าจะไปดูงานก็ทะเลาะกันตลอด การไปประชุมที่บ้านกุดกร่องแม่ใหญ่โหนกก็ได้ความรู้มาก เพราะได้อาจารย์หลายท่านมาให้ความรู้และพูดเรื่องวิชาการให้เราได้ทราบ

จนกระทั้งทีมเราได้ไปศึกษาดูงานที่ภาคใต้ก็รู้สึกประทับใจในพื้นที่ที่ไปดูมา ให้เรียงลำดับก็คงบอกไม่ได้ว่าอันไหนก่อนและหลังอันไหนหนึ่งสองและสาม แต่ก็มีเรื่องที่ห่วงเหมือนกัน คือห่วงเรื่องลูกยิ่งเราไปไกลก็ยิ่งห่วงแต่เราก็ต้องไปเพื่อหน้าที่แล้ความรับผิดชอบ การเดินทางก็ปลอดภัยและก็ประทับใจมาก

ประทับใจคุณนกที่เป็นบอดีการ์ดให้ทีมเรา และพาเราเที่ยวอย่างปลอดภัยความประทับมีทุกครั้งที่เข้าประชุมเพราะเราได้รู้จักทีมตัวเองว่าแต่ละคนเป็นไง ไม่มีใครเหมือนใครทุกคนต่างกันแต่เอามาบวกกันกลายเป็นความขาดความเกินที่มันพอดีแบบพิลึก เราไปกันได้ดีแบบไม่เหมือนกันเราเป็นทีมที่แสนจะวุ่นวายทุกครั้งที่เข้าร่วมประชุม มากว่า 10 ครั้งก็ขัดแย้งกันทุกครั้งเลยไม่เคยมีสักครั้งที่นั่งเงียบและไม่แย้งกัน แต่ก็สนุกประทับใจทุกคนที่ทุกคนปรับตัวเองได้อย่างลงตัว ทุกคนน่ารักมากและเจ้าหน้าที่ทุกคนก็น่ารักเป็นกันเอง ประทับใจที่ทุกคนมีพลังในการทำงานต่อไป

รอบที่ 2 คุณค่าของการเรียนรู้ เกิด เติบโต และผลิบาน

การศึกษาวิจัยได้ดำเนินงานมาจนครบเทอมของงานวิจัย มันได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายทั้งความรู้ ความเข้าใจตนเอง ครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้ความสนุกสนานท่ามกลางการทำงานร่วมกันก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยเพิ่มมากขึ้น และ มีการขยายนักวิจัยเพิ่มมากอีก 12 คน ซึ่งทีมวิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ทีม ซึ่งมีชื่อที่ใช้เรียกกันและเป็นที่รับรู้ด้วยกัน คือ นักวิจัยรุ่นแรกจะเรียก ***นักวิจัยใหญ่*** และนักวิจัยสมทบเพิ่มเติมเรียกว่า ***นักวิจัยน้อย*** และในครั้งนี้ทุกคนก็ได้แสดงบทเรียนและการเรียนรู้ของตนเองดังนี้

1. เรื่อง *"การเรียนรู้ของตัวเอง"* โดย อุดม เปสุยะ นักวิจัยน้อย

บ้านปลาบู่คือหมู่บ้านของฉัน ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยแหล่งทรัพยากรอาหารทั้งภายนอกและภายในหมู่บ้าน รวมทั้งธรรมชาติอันบริสุทธิ์แวดล้อมไปด้วยลำห้วยกับท้องทุ่งนาที่เขียวขจี มองไปสุดลูกหู

ลูกตา ฉันเกิดและเติบโตที่บ้านปลาบู่ ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม หมู่บ้านของฉันเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ อยู่ห่างจากตัวเองก็พอสมควร เมื่อก่อนจะเข้าไปในเมืองแต่ละครั้งก็แสนจะลำบาก เพราะมีรถคันเดียวคือ รถตุ๊กตุ๊กของพ่อใหญ่เอก ถนนก็เป็นหลุมเป็นบ่อเพราะเป็นถนนลุกรังเวลาเข้าฤดูฝนทีไรลำบากมาก แต่ทุกวันนี้ทางการเข้ามาพัฒนาเลยได้ใช้ถนนลาดยาง ซึ่งเวลาเดินทางไปไหนมาไหนก็สะดวกขึ้น

กาลเวลาผ่านไปความเจริญรุ่งเรืองเข้ามาแทนที่ชาวบ้านก็เปลี่ยนไปตามกระแสนิยม บ้านก็ได้สร้างใหม่ รถก็ได้มีขับพร้อมทั้งเครื่องอำนวยความสะดวกอีกหลายอย่าง ปีก่อนเคยใช้ควายไถนาแต่ปีนี้ใช้รถไถนาแทน การทำมาหากินของคนบ้านปลาบู่ เดี๋ยวนี้หาอาหารกินกันตามฤดูกาล จะมีการหาซื้อกินบ้างอันไหนที่เราทำเองไม่ได้ อาชีพหลัก คือ การทำนาไว้กินและขายเป็นหลัก ทุกอย่างอาจจะเปลี่ยนไปบ้างตามกระแสนิยม แต่มีอย่างหนึ่งที่คนที่นี้ไม่เคยเปลี่ยนเลย คือ ความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีรักใคร่ปองดองกัน ยิ้มแย้มแจ่มใสทุกครั้งให้กับผู้ที่มาเยือนเสมอและที่หมู่บ้านของฉันยังมีกลุ่มอาชีพเสริมให้ชาวบ้านได้มีรายได้ไม่ต้องไปทำงานไกลบ้าน เพราะเรามีกลุ่มทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งตั้งกันเป็นกลุ่มมีสมาชิกประมาณยี่สิบกว่าคน และได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย ทั้งคนในหมู่บ้านและอบต. หนองแสงและที่สำคัญคือสถาบันชุมชนชาวนา โดยอาจารย์ ธีรดา นามให ที่ให้โอกาสพวกเราให้ได้มีงานทำ ส่วนครูณรงค์ก็เป็นคนสอนพวกเราทำทุกอย่างสอนการทำลวดลาย การทำสีจากธรรมชาติที่ได้มาจากเปลือกไม้ ว่าต้นไม้ชนิดใดที่ให้สีอะไรกับเรา และสอนให้เรารู้และตระหนักอยู่เสมอว่าต้องปลูกต้นไม้ทดแทน ใช้ทรัพยากรให้ประหยัดและรู้คุณค่าที่สุดเพราะโลกเราทุกวันนี้ร้อนขึ้นทุกวัน สิ่งที่เราช่วยกันกันคือการปลูกต้นไม้ทดแทนรักษาสิ่งแวดล้อม ดิฉันเองก็รู้สึกภูมิใจมากค่ะที่มีงานทำอยู่กับบ้านของตัวเอง เพราะได้อยู่ดูแลลูกดูแลครอบครัวไม่ต้องวิ่งหางานทำไกลบ้าน ยิ่งเราดิ้นรนเท่าไหร่ก็ยิ่งไกลบ้านเรา ถึงแม้ว่ารายได้จะไม่มากแต่ดิฉันก็มีความสุขและสบายใจที่หมู่บ้านของดิฉันยังมีแหล่งเรียนรู้มากมาย อย่างโรงเรียนชุมชนชาวนาก็ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเด็ก ก็จะสอนหลายอย่าง เช่น วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและที่สำคัญคือ สอนให้ทุกคนเป็นคนดี ตอนเย็นๆ หลังเลิกเรียนเด็กๆ จะพากันไปฟังครูลิและครูหนิงเล่านิทาน ก็เป็นการดีเหมือนกันเพราะช่วยสร้างเสริมพัฒนาการของเด็กๆ และก็จะมีกิจกรรมให้เด็กฟังเสมอ เด็กๆ จะติดมากและจำมาพูดให้แม่ฟังทุกวัน

ยังมีแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่อีกนะค่ะ นักคือ กลุ่มนักวิจัย ดิฉันเป็นอีกคนหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มนักวิจัยเป็นกลุ่มเล็กซึ่งเข้ามาทีหลัง จำนวน 12 คน กลุ่มใหญ่มี 9 คนที่เข้ามาก่อน รวมเป็น 21 คน ซึ่งได้รับการชักชวนจากอาจารย์ธีรดา นามให ที่ให้พวกเราเข้ามาศึกษาเรียนรู้ เรื่อง รูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของหมู่บ้านฉันเอง ตอนแรกที่เข้ามาฉันก็หนักใจมากเหมือนกัน มีคำถามมากมายว่างานวิจัยคืออะไร มันเป็นงานละเอียดอ่อนใช้สมอง ดิฉันกลัวว่าตัวเองจะทำไม่ได้ แต่เจ้าหน้าที่ทุกคนก็น่ารักเป็นกันเองโดยเรียกทุกคนเข้ามาประชุมเตรียมความพร้อมสร้างความสัมพันธ์กัน

ภายในกลุ่ม สร้างบรรยากาศให้สนุกสนานผ่อนคลาย หายกังวลไม่ต้องกลัว ไม่ต้องอายเพราะเราไม่ได้ทำคนเดียวแต่เราทำกันเป็นกลุ่ม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นปรึกษาหารือกัน

ถามว่าเราได้อะไรจากงานวิจัย ก็ได้หลายอย่างค่ะ จากการที่เราไปหาข้อมูลตามหมู่บ้านรอบหมู่บ้านและจากผู้เฒ่าผู้แก่เราได้ความรู้เพิ่มและเข้าใจวิถีชีวิต การทำมาหากินของคนในหมู่บ้าน ประเพณีความเชื่อและภูมิปัญญาของคนในหมู่บ้านซึ่งเราควรอนุรักษ์และหวงแหนภูมิปัญญาของตัวเองไว้เพื่อสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลังให้เกิดความเข้าใจสามารถที่จะนำภูมิปัญญาเหล่านั้นไปพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น ด้านอาหาร ด้านสมุนไพรพื้นบ้านและผ้ามัดย้อม และการที่ได้เราไปศึกษาข้อมูลข้างนอกแล้วมันยังได้เปลี่ยนแนวความคิดของเรา อาจเป็นเพราะได้ไปดูหลายๆ ที่ได้รับข้อมูลและแนวทางปฏิบัติ การไปดูงานข้างนอกนี้ช่วยได้เยอะเลยค่ะ จากการที่เราไปดูเฉยๆ ไม่คิดจะทำจริง แต่เมื่อเราไปเห็นของจริงแล้วมันกระตุ้นให้เราเกิดความสนใจอยากจะทำบ้างแม้ไม่มากมายเหมือนอย่างที่เห็นของจริงมา เพราะมันเกินความสามารถของดิฉันแต่ดิฉันจะทำไปเรื่อยๆ อย่างการทำสวนครัวเล็กๆ ปลูกผักปลอดสารพิษไว้กินเองแบบพึ่งพาตัวเอง ได้ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ลดปุ๋ยเคมี ทำนาปลอดสารพิษอย่างนี้ก็ให้เกิดจิตสำนึกให้เรารู้จักพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงคือการดำเนินชีวิตอย่างไม่เดือดร้อน พอมีพอกินไม่ฟุ่มเฟือย ถ้าหากทุกคนในหมู่บ้านนำเอาวิธีการของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ก็จะสามารถร่วมกันพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้านให้เข้มแข็งได้

พอมาทำงานแล้วดิฉันได้รู้และเข้าใจว่าความรู้มันอยู่ใกล้ตัวเรานี้เอง เพียงแต่เราว่าจะรู้จักนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์มากน้อยขนาดไหน การทำงานเป็นกลุ่มใช่ว่าจะมีแค่งานวิจัยเท่านั้น เรายังมีกลุ่มทำนารวม ธนาคารข้าว กองทุนสวัสดิการ ทำผ้ามัดย้อม ทำโรงเห็ด ตอนตั้งกลุ่มสมาชิกยังไม่มากเท่าไหร่ แต่ตอนนี้เป็นสมาชิกกว่าครึ่งหมู่บ้านแล้วค่ะ

ซึ่งทุกอย่างจะประสบผลสำเร็จได้นั้นก็เพาะพวกเราทุกคนมีความตั้งใจจริง มีความรับผิดชอบและมีความสามัคคี เสียสละและร่วมแรงร่วมใจกัน ตัวดิฉันเองก็เป็นเพียงนักวิจัยใหม่ ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับดิฉันความรู้ก็พออ่านออกเขียนได้ ยังต้องศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมอีกมาก ขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกคนที่คอยให้คำปรึกษาที่ดีตลอดมา ขอบครอบครัวของดิฉันที่คอยเป็นกำลังใจและความรู้สึกดีๆ ขอบคุณมากๆ อาจารย์ธีรดา นามใหม นะค่ะ ที่ให้โอกาสกับดิฉันได้มีส่วนร่วมศึกษาเรียนรู้ ดิฉันรู้สึกประทับใจมากเลยคะ เพราะได้ประโยชน์ทั้งตัวเองและหมู่บ้านเพื่อพัฒนาต่อเนื่องและยั่งยืน

2. เรื่อง *"เป็นนักเรียนน้อยอีกครั้งนะแม่สมจิตร"* โดย สมจิตร มัชปาโต นักวิจัยน้อย

อยู่มาวันหนึ่ง ณ บ้านปลาบู่ก็มีกลุ่มมัดย้อมกลุ่มหนึ่ง ซึ่งธีรดาได้จัดทำขึ้น เป็นการหาอาชีพเสริมสร้างรายได้เพิ่มหลังจาการทำนา จากนั้นก็ได้มีกลุ่มวิจัยเดิมที่มีทีม 9 คน หนึ่งปีผ่านไปก็ได้มีกลุ่มวิจัยน้อยที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ขึ้นมาจำนวนเพิ่มอีก 12 คน รวมเป็น 21 คน ซึ่งมีดิฉันรวมอยู่ด้วย ฉันได้ทำงานวิจัยค้นหาแนวทางการปฏิบัติการทำเกษตรยั่งยืนแบบผสมผสาน อยู่อย่างพอเพียง ดิฉันคิดว่าตัวเองได้มีความรู้ ได้เกิด

การเสียสละการทำงานเป็นกลุ่ม และยังได้เรียนรู้หนังสือใหม่อีกครั้งในชีวิตของฉันด้วย บางครั้งก็ทำให้ปวดหัวคิดอะไรไม่ออก แต่ก็มีเพื่อนร่วมงานมาช่วยคิดด้วย เป็นวิชาที่ทำให้ตัวเองได้เรียนรู้ใหม่คิดว่าตัวเองได้เปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ได้รู้ได้เห็นสิ่งใหม่ในชีวิต ตัวดิฉันเองมองเห็นความสำคัญของกลุ่ม เวลาที่รวมกลุ่มกันก็สนุกสนาน จิตใจร่าเริงแจ่มใสมีความสุข พูดจาเก่ง ดีใจที่ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ที่เข้ามาในชีวิต ได้ไปดูงานต่างจังหวัดเป็นการหาความรู้ใหม่ๆ ใส่ตัว ได้เห็นโลกกว้าง ได้เห็นเจ้าหน้าที่พูดคุยชี้แจงแนวทางต่างๆ ที่ผิดกับอดีตที่ตัวเองไม่เคยเห็นโลกภายนอกว่าเป็นอย่างไร เพราะไม่เคยได้เห็นได้พบเจอสิ่งเหล่านี้ บางครั้งสามีไม่เข้าใจแต่ดิฉันทำให้เขาได้เห็นความสำคัญของกลุ่มให้ได้ อยากให้เขาได้เห็นเวลาที่เราพูดคุยกัน ดิฉันรูสึกว่าภูมิใจที่ตัวเองได้มีความรู้และได้เข้ามาทำงานวิจัยได้เรียนรู้หลายอย่าง รู้สึกว่าตัวเองเก่งขึ้นได้เรียนหนังสือเรียนวิชาใหม่ในชีวิตและได้ค้นหาความรู้ที่มีอยู่รอบตัวและชุมชน

3. เรื่อง *“กบในกะลากับงานวิจัยอันยิ่งใหญ่”* โดยลำดวน โลหา นักวิจัยน้อย

บ้านปลาบู่เป็นหมู่บ้านเล็กๆ มี 68 หลังคาเรือน คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก เสร็จจากการทำนาก็ไปรับจ้างทั่วไป ครอบครัวของฉันก็เป็นแบบนั้น สามีไปรับจ้างส่วนฉันอยู่บ้านดูแลบ้านไม่มีงานทำไม่มีรายได้ เงินที่สามีให้ก็ใช้ซื้อของกระจุกกระจิก ซื้อกับข้าว ซื้อผักและผลไม้ ใช้จ่ายแบบไม่คิดไม่รู้จักประหยัด หมดก็หาใหม่ ไม่มีก็หยิบยืมเป็นหนี้นอกระบบบ้างเป็นหนี้ ธ ก ส. บ้าง ถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็เอาไปขายให้พ่อค้าโดยไม่มีสิทธิ์กำหนดราคาได้เงินเท่าไหร่ก็เอาไปใช้หนี้ ปีไหนข้าวได้น้อยไม่พอใช้หนี้ปีต่อไปก็ใช้ปุ๋ยเคมีใส่ลงไปมากๆ โดยไม่สนใจอันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อร่างกายเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ฉันใช้ชีวิตมักง่ายไม่เกิดประโยชน์ เหมือนคนไร้ค่าหนี้สินพอกพูน มาสนใจว่าวิถีชีวิตจะดำเนินไปอย่างไร ชีวิตส่วนใหญ่ของคนบ้านปลาบู่ส่วนใหญ่เป็นแบบฉัน แต่ปัจจุบันชีวิตฉันก็เปลี่ยนไปเมื่อมีบัณฑิตหญิงเก่งอย่างธีรดา นามให เข้ามาเพื่อพัฒนาบ้านเกิด และสร้างสิ่งดีๆ มากมาย เช่น โรงเรียนชุมชนชาวนา โรงมัดย้อม กลุ่มสวัสดิการออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กิจกรรมการทำนารวม และงานวิจัย

คบคนพาลคนพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล ฉันเชื่อในคำโบราณท่านกล่าว ฉันจึงเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรม การทำผ้ามัดย้อม ออมทรัพย์ ทำนารวม งานวิจัย ภายใต้ชื่อรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มีนักวิจัย 9 คนตอนนี้เพิ่มขึ้นมาเป็น 21 คนแล้ว

วิจัย คำนี้ช่างห่างไกลสำหรับฉัน ไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ ขี้อาย พูดไม่เก่ง ไม่กล้าแสดงออก ไม่ได้ออกไปไหนอยู่แต่ในบ้าน ฉันเหมือนกบที่อยู่ในกะลา แล้วฉันจะรวมกลุ่มทำวิจัยได้อย่างไร ฉันเข้าประชุมกับทีมวิจัยด้วยความไม่มั่นใจ ไม่กล้าพูด ไม่กล้าตอบคำถาม บ่อยครั้งที่ฉันตอบคำถามอยู่ในใจ ถูกบ้างไม่ถูกบ้างตามความเข้าใจของฉัน แต่เมื่อได้ประชุมบ่อย พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด ประกอบกับการได้หาข้อมูล ทำให้ฉันได้เปลี่ยนวิธีคิด เมื่อกบอย่างฉันออกจากกะลา ฉันจึงรู้ว่าความรู้มีมากมายใกล้ตัว มีคนที่พร้อมจะถ่ายทอดแต่ฉันไม่สนใจที่จะเรียนรู้และศึกษาบางอย่างเพื่อนำมาแก้ไข

ตะกร้ารั่ว คือ จุดแรกที่ฉันเจอ ฉันตกใจกับรายจ่ายที่ไม่จำเป็น หนี้สินที่พอกพูน และกำลังมีมากขึ้น ถ้าฉันยังมีวิถีชีวิตเหมือนเดิมอยู่ คือ รายจ่ายมากกว่ารายได้ ฉันแปลกใจอยู่เหมือนกันว่าทำไมชาวบ้านไม่มีสิทธ์กำหนดราคาข้าวเองทั้งๆ ที่ข้าวเป็นอาหารหลัก วันหนึ่งต้องกินถึง สามมื้อ แต่ราคายังต่ำ ไม่คงที่ ถูกเอาเปรียญเรื่อยมา

ฉันไปดูงานหลายที่มีวิทยากรให้ความรู้เรื่องการรู้เท่าทันการถูกปล้นโดยมารู้ตัว เรื่องเกษตรอินทรีย์แบบผสมผสาน เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ อันตรายจากสารเคมี เส้นทางอาหารที่เราซื้อบางอย่างมาไกล จนเราคาดไม่ถึงยิ่งมาไกลยิ่งอันตราย แปลงเกษตรที่เราไปศึกษาล้วนเป็นแปลงเกษตรแบบผสมผสานทั้งหมด มีข้าว มีผัก ผลไม้ มีเครื่องเทศที่ปลอดสารพิษ มีสระเลี้ยงปลาเลี้ยงกบเลี้ยงไก่ ซึ่งไม่ต้องใช้เงินซื้อก็อยู่ได้ เมื่อฉันได้เรียนรู้ได้ศึกษาได้มองเห็นฉันจึงเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยเป็น ใช้จ่ายน้อยลงซื้อแต่สิ่งที่จำเป็น ปลูกผักกินเอง ถึงจะไม่มากแต่ก็ทำให้ฉันลดรายจ่ายได้เยอะที่เดียวลดหนี้สินลงเรื่อยๆ ฉันได้ข้อคิดอย่างหนึ่งคือ ต่อให้ดิ้นร้นหาเงินทั้งชีวิตก็ไม่มีทางมีความสุขปลดหนี้สินไม่ได้ถ้าไม่รู้จักประหยัด เก็บออม และอยู่อย่างพอเพียง ตอนนี้ฉันเริ่มมีความรู้(รู้จักคิด) มีประสบการณ์ มีความมั่นใจที่จะทำสิ่งดีๆ กล้าที่จะลงมือทำ เป็นตัวอย่างและสอนลูกหลานให้รู้จักเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัว ไม่ยึดติดกระแสนิยม ปลูกสิ่งที่กิน กินสิ่งที่ปลูกลดรายจ่าย แค่นี้ฉันก็เชื่อว่าเราก็สามารถพึ่งตัวเองด้านอาหารด้วยระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืนได้แล้ว บ้านฉันมีสวนหลังบ้านแล้ว มีผักแล้วมีสมุนไพรมีไก่ มีวัว ซึ่งมีวัวก็ต้องมีปุ๋ยคอก ในนาฉันก็มีข้าวที่ลดการใช้สารเคมี มีปลามีกบ สิ่งเหล่านี้ฉันไม่ต้องซื้อหาก็อยู่ได้อย่างมีความสุข เพราะคำว่า พอ ไม่ได้อยู่ที่วัตถุแต่อยู่ที่ตัวเราต่างหากมาวันนี้ฉันขอบคุณงานวิจัยชิ้นยิ่งใหญ่ ที่ทำให้ฉันเปลี่ยนแปลงความคิด รู้จักมองตัวเองเข้าใจการทำงานเป็นกลุ่ม เปลี่ยนแปลงการมองโลกให้กว้างขึ้น เปลี่ยนวิถีชีวิต และที่สำคัญปัจจุบันฉันไม่ใช่ลูกหนี้ ธ ก ส. ไม่เป็นหนี้นอกระบบไม่ใช่กบในกะลาอีกต่อไป

4. เรื่อง *“เรียงร้อยถ้อยคำ”* โดยอุดร ประมูลจะนัง นักวิจัยน้อย

เนิ่นนานผ่านแล้ว น้องแก้วจำได้ไหม
ลูกหลานได้รวมใจ เพื่อเข้าไปโรงเรียนชุมชนชาวนาน่าสนใจ
สอนคนให้เป็นคน ให้อดทนพากเพียร
ให้อ่านให้เขียน และให้เรียนภาษาอังกฤษ
จากตรงนี้นั้นไม่นาน เราสืบสานตำนานความคิด
ให้พวกเราเข้ามาร่วมจิต ให้มาคิดมัดลายผ้าย้อม
แล้วเป็นสินค้าส่งไปขาย จากนั้นยังไม่นานพอ
เราสานต่องานวิจัย ให้ความคิดเราเติบใหญ่
การวิจัยใช้เป็นงาน พวกเราได้ความรู้

ได้มุ่งสู่การสืบสาน ได้ไปศึกษาดูงาน
เรียนรู้ผ่านการดำนา สุดท้ายของขอบคุณ
ผู้คำจุ้นและสรรหาสิ่งดี ขอบคุณผู้หญิงกล้า ธีรดา นามใท

5. เรื่อง *"เมื่อผู้ใหญ่บ้านจะนำการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง"* โดย คำดี โคตปลาบู่ นักวิจัยใหญ่

ก่อนการเข้ามาทำงานวิจัยตัวเองก็เป็นคนธรรมดาทั่วไป ทำตามปกติเหมือนคนทั่วไป ได้เวลาทำงานก็ไปทำ ไม่กระตื้อรือร้นกับสิ่งที่ทำอยู่ ไม่เคยทำให้เห็นเป็นรูปธรรมได้

หลังจาการเข้ามาทำงานวิจัย รู้สึกว่าเป็นคนมีเวลา ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง และเข้าใจชุมชนมากขึ้น มีกลุ่มเกิดขึ้นเห็นอกเห็นใจกัน รู้ปัญหาของชุมชน ดีใจและพอใจกับสิ่งที่ทำขึ้นด้วยมือของตัวเอง ได้ปลูกต้นไม้ ได้ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มกับชุมชนมากขึ้น เป็นงานที่เห็นได้ชัดเจน จากการไปศึกษาดูงานและมั่นเข้าประชุม ปรึกษาหารือกันทำให้หูตาสว่างขึ้น

6. เรื่อง *"ตัวเองกับงานวิจัย"* โดย บุญสี โคตรปลาบู่ นักวิจัยใหญ่

แต่ก่อนตัวของผมเองอยู่แบบชาวบ้านธรรมดา ไม่ได้กระตือรือร้นกับอะไรเลย ตื่นมามีงานอะไรก็ไปทำ ไม่มีงานทำก็อยู่ตามใจตัวเอง แต่พอมาวันหนึ่ง แล่ม ได้มาชวนเข้าร่วมการประชุมในทีประชุมได้คุยกันหลายเรื่องและคนที่เข้าประชุมก็ไม่มีหลายคนเลย คุยไปคุยมาก็ไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง ก็กลับมานั่งคิดกับตัวเองว่าประชุมกันแล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นกับตัวเองหรือเกิดอะไรขึ้นกับกลุ่ม พอมาประชุมหลายครั้งเข้าเรื่อยๆ หลายคนในกลุ่มก็มีความคิดหลายขึ้น ได้มาเข้าใจปัญหาของตัวเอง เห็นว่าเราใช้ชีวิตที่ไม่คุ้มค่าเลย ใช้ชีวิตแบบไม่มีเหตุผล พอตัวเองมาเก็บข้อมูลยิ่งทำให้เห็นได้ชัดเจน

ตอนนี้หลังจากที่ได้ไปดูงานสถานที่ต่างๆ ข้างนอก จึงรู้ว่าเราปล่อยชีวิตของเราไปอย่างไม่มีเหตุผลเอาเสียเลย แต่พอมาทำงานวิจัยเป็นทีมแล้ว ก็อยากจะเปลี่ยนแปลงวิถีชิวิตของตัวเองเสียใหม่ อยากทำกับตัวเองและชุมชนให้มีชีวิตแบบพอเพียง ตัวเองก็ปลูกผักสวนครัวอยู่แล้ว จึงอยากทำให้มากขึ้น ชีวิตจิตใจของตัวเองก็รู้ว่าเปลี่ยนไป และอีกอย่างเราเห็นชุมชนมีกลุ่มที่เข้มแข็ง ก็มั่นใจสละที่นาให้กลุ่มทำนาข้าวเป็นนารวม เพื่อนำมาผลิตขนมจีน เพื่อหารายได้ให้กับกลุ่ม และให้ชุมชนเข้าใจในกลุ่ม

7. เรื่อง *"เกษตรกรรมกับการอยู่รอด"* โดยสุพิศ จันสุราช นักวิจัยน้อย

การบริโภคแบบสมัยอดีตลูกหลานสมัยนี้บริโภคไม่เป็น *"กินไม่เป็นปิ้งกะบ่มัก บ่แซบทอก แซบป่น กะบ่เป็น อยากแต่มาม่า ลวกผักให้กินกะบ่กิน บ่เคยกิน บ่หาแนวกินเหมือนแต่ก่อน"* ซื้อในก้นรถรถร้านค้าสะดวกสบาย หาเงินไม่ทันใช้ก็เป็นหนี้หายืม หาซื้อ มากกว่าปลูกกินเองทำกินเอง เหมือนแต่สมัยปู่ ย่า ตา

ยาย นำเอาเทคโนโลยีมาใช้มากขึ้น ทำนาสมัยก่อนก็ใช้แต่ปุ๋ยขี้วัว ขี้ควายก็ยังได้กินข้าว แต่เดี๋ยวนี้ใส่ปุ๋ยเคมีที่มีสารพิษมากมาย ไม่มีการพึ่งพาตัวเองเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

บ้านปลาบู่จึงทำการค้นหา ซอกหาว่าสิเอ็ดจังได๋บ้านเราจึงจะพึงตนเองได้ โดยการทำงานวิจัยในหัวข้อ โครงการวิจัยรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั้งยืน ก่อนที่ฉันจะเข้ากลุ่มวิจัย ฉันก็เป็นคนรุ่นใหม่ที่นำเอาเทคโนโลยีความสะดวกสบายมาใส่ตัวเองเหมือนกัน พอเข้ามาทำงานวิจัยแล้วทำให้ตัวเองมีความรู้ มีความคิดมากขึ้น เกิดความสามัคคี เข้ากับคนส่วนมากได้ กล้าแสดงออก รู้จักความพอเพียง รู้จักการอยากปลูกเอง อยากเลี้ยง รู้จักการอยากทำปุ๋ยใช้เอง รู้จักการประหยัด การทำงานวิจัยทำให้ตัวเองเปลี่ยนไปมาก แต่ก่อนไม่มั่นใจ เพราะไม่มีความรู้ แต่เดี๋ยวนี้ได้โส่กันก็สามารถมีความรู้ได้ ได้คุยกันเอาความรู้มาแลกเปลี่ยนกัน ปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน ให้โอกาสทุกคนได้พบปะกันในที่ประชุม ซึ่งในที่ประชุมก็ได้รู้จักเรื่องราวดีๆ มากมาย เห็นคนอื่นเขาทำก็น่านำมาเป็นแบบอย่าง ถ้าทำได้ก็ดีอย่างมกา คิดว่าตัวเองทำได้ ไม่ยากเลยถ้าทำจริงๆ ความรู้มันอยู่ไม่ไกลตัวเราเลย แต่เราจะค้นหามันหรือเปล่า ความพอเพียงก็อยู่กับเรา เราจะทำได้ไหม เราได้อะไรหลายอย่างในการทำวิจัย

กลุ่มเราก็มีความสนใจการใช้ปุ๋ยชีวภาพมาก ทำให้เราลดต้นทุนได้ ปลูกผักสวนครัวไว้กินเองตอนนี้ตัวเองกำลังลงมือทำ ตัวเองพร้อมแล้วที่จะปรับเปลี่ยนตัวเอง ถึงจะยังไม่เต็มร้อยแต่ก็จะค่อยๆ ทำไปเรื่อยๆ “ ช้า ช้า ได้พร้าเล่มงาม ” กลุ่มการทำงานวิจัยทำให้เราได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีจริงๆ

8. เรื่อง *ฝันที่เป็นจริง*” โดย สุนีรัตน์ ลัดอัน นักวิจัยใหญ่

ณ หมู่บ้านของฉันมีชื่อว่าบ้านปลาบู่ มีประมาณ 68 หลังคาเรือน ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม หมู่บ้านของฉันมีลำห้วยและลำน้ำเสียวใกล้ๆ กับหมู่บ้านและเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชนด้วย ฉันเองก็ภูมิใจในชีวิตชาวนา แต่ชีวิตของชาวนาก็ขึ้นอยู่กับฟ้ากับฝน อากาศเช่นกัน ปีไหนฝนดีก็ยิ้มได้ อยู่อย่างสุขสบายใจ (ข้าวงามได้ข้าวหลาย) แต่ถ้าปีไหนฝนแล้งก็จะสูบน้ำในลำห้วยและลำน้ำเสียวเพื่อใช้ทำ (คนที่มีที่นาดินลำน้ำเท่านั้น) หลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้น บางครอบครัวก็ให้พ่อบ้านไปรับจ้างตัดอ้อย บางคนก็ไปทำงานก่อสร้างและไปทำงานที่กรุงเทพ ส่วนแม่บ้านก็อยู่เลี้ยงดูลูก ซึ่งฉันเองก็อยู่บ้านเลี้ยงดูลูกเช่นกัน เพราะไม่มีงานทำ ฉันเคยฝันว่าอยากมีงานทำที่บ้าน แล้ววันหนึ่งความฝันที่เคยคิดไว้ก็เป็นจริง แม่บ้านมีงานทำ ฉันดีใจมากที่หมู่บ้านมีกุล่มแม่บ้าน “ กลุ่มปลาบู่มัดย้อม ” เกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนของ อาจารย์ธีรดา (พี่แล่ม) และสถาบันชุมชนชาวนา หลังจากนั้นก็มีทีมวิจัยเกิดขึ้น ทั้งหมด 9 คน โดยที่ฉันไม่เคยคิดเลยว่าตัวเองจะได้เข้าร่วมทีมวิจัย ไม่รู้เลยว่า วิจัยคืออะไร ซึ่งหมู่บ้านของฉันทำวิจัยโครงการรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เริ่มต้นด้วยการประชุมในครั้งแรก ด้วยความกล้าๆ กลัวๆ บวกกับความงงและตื่นเต้นมากๆ จากมือที่เคยจับต้นกล้าและเคียวเกี่ยวข้าวแล้ววันนี้ได้มาจับปากกา แต่ความรู้น้อยจบแค่ประถม ไร้ประสบการณ์ ซึ่งเหมือนกบในกะลา ถึงแม้จะปวดหัว

บ้างในบางครั้งถึงจะถอยแต่ฉันก็ไม่ถอย การได้ประชุมหลายครั้งอย่างต่อเนื่อง ได้ทำงานร่วมกลุ่มทีมวิจัย ทำให้ฉันได้ความรู้ใหม่ ได้แนวคิดใหม่ ได้เรียนรู้และสามารถพัฒนาทักษะการฟัง การเขียน การเรียนรู้แก่ตัวเอง เห็นสิ่งใหม่ภายนอกมากขึ้น ฉันดีใจที่มีโอกาสได้เข้าร่วมทีมวิจัย

แล้ววันหนึ่งทีมวิจัยได้ก็มีพลังมากขึ้น จาก 9 คนก็กลายเป็น 21 คน การทำงานวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ได้พัฒนาตัวเอง ได้เห็นความสามารถของคนอื่น เห็นความสำคัญของเพื่อนรวมทีม และเคารพเพื่อนร่วมทีมของเรา

จาการเล่นเกมส์ทำให้เกิดความสุข ความสนุกและความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น การขอโทษการให้อภัยเห็นอกเห็นใจกัน มันทำให้ทีมเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง ฉันได้ไปศึกษาดูงานที่บ้านหนองตอกแป้น บ้านดอนมัน และบ้านโนนยาง ทำให้ฉันได้ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ฉันได้เห็นโลกกว้างเห็นสิ่งใหม่ๆ ที่ไม่เคยเห็น ไม่เคยทำเหมือนมีแรงกระตุ้นบางอย่าง ทำให้มาพัฒนาตัวเอง ฉันรู้จักประหยัดขึ้น เดี๋ยวนี้จะซื้ออะไรก็ต้องคิดก่อนว่าสิ่งใดที่จำเป็นและสิ่งใดที่ไม่จำเป็น ทั้งหมดที่เกิดขึ้นมันเป็นประสบการณ์ชีวิตที่คุ้มค่า ฉันดีใจที่มีโอกาสที่มีวันนี้ มีทีมวิจัย และขอบคุณทุกคนที่ให้โอกาสฉันมาตลอด

9. เรื่อง *"หยุดการเดินทางไกลหันมาสร้างคุณค่าที่อยู่ใกล้ตัว"* โดย สมควร อุปสาคร นักวิจัยใหญ่

อดีตที่ผ่านมา อยู่บ้านไม่เคยคิดว่าจะทำอะไรเลย คิดแต่ว่าอยากไปทำงานที่อื่นอย่างเดียว ไม่เคยคิดที่จะทำงานในชุมชนเลยอยากไปทำงานต่างถิ่น พอได้เข้ามาทำงานมัดย้อม รวมกันเป็นกลุ่มก็สนุกดี ได้รู้จักกันมากขึ้น มีรายได้เล็กๆ น้อยๆ ก็ดีได้อยู่ที่บ้านของตัวเองไม่ต้องไปทำงานที่อื่น ทำผ้ามัดย้อมเป็นกลุ่มไม่นานก็เกิดกลุ่มวิจัยขึ้น และตัวเองก็ได้เข้ามาทำงานวิจัยด้วย ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงกับตัวเอง ได้มีความรู้เมมากขึ้น เสียสละมากขึ้น แล้วทำใจให้สบายมีคุณธรรมมากขึ้น ได้เป็นนักวิจัยก็ดีได้เรียนรู้สิ่งใหม่ที่ไม่เคยรู้ อย่างเช่น การทำมาหากินของคนในชุมชน ได้รู้จักคำว่าเกษตรพอเพียง ทำให้เราคิดอยากทำไร่นาสวนผสม ซึ่งความคิดก็เปลี่ยนไปจากที่ไม่เคยคิดว่าอยากทำเลย อยากไปทำงานที่อื่นแทน ก็อยากกลับมาทำเกษตรอินทรีย์ อยากอยู่แบบพอเพียง และที่สำคัญได้พัฒนาด้วยเองและได้แลกเปลี่ยนความคิดกับเพื่อนในกลุ่มมากขึ้น

10. เรื่อง *"ตั้งใจ มั่นใจและแสดงออกบนคุณค่าของเด็จ"* โดย เสด็จ เปสุยะ นักวิจัยน้อย

สวัสดีทีมวิจัย ทีม สกว. ทุกท่านที่เคารพอย่างสูง ดิฉันเสด็จ เปสุยะ จะมาขอเล่าเรื่องสั้นๆ กับงานวิจัย ตั้งแต่ก่อนหน้านี้ก็ไปทำงานที่กรุงเทพอยู่ก็หลายปีพอสมควร หลังจากนั้นก็กลับมาอยู่บ้าน หลังเสร็จจาการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วตัวเองก็มีความคิดว่าจะทำแปลงเกษตรปลูกผักเอาไว้กินเองที่เหลือก็เอาไปขายที่ตลาด ต่อมาได้เข้ามาทำงานที่กลุ่มมัดย้อม และเข้ามาทำงานวิจัยร่วมกับเพื่อนอีกหลายคน จากการทำงานวิจัยเห็นว่าตัวเองต้องทำอาหารไว้กินเอง ปลูกผักกินเอง ต้องพึ่งตัวเองให้ได้ก่อน และได้ไปศึกษาดูงาน

หลายๆ ที่เราก็เกิดความภูมิใจมากที่ได้เห็นได้เรียนรู้ และหาประสบการณ์เพิ่มเติม ได้ร่วมงานกับคนอื่นที่เป็นทีมวิจัย ก็สนุกดี เวลาที่ไปประชุมที่ต่างๆ ก็ได้พบนักวิชาการที่เก่งๆ หลายท่าน แล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตของตัวเองและครอบครัว
ขอบคุณค่ะ

11. *เรื่อง "ชีวิตส่วนตัวกับงานวิจัย"* โดยสุทธะ ราชแสง นักวิจัยใหญ่

ตั้งแต่ก่อนที่ยังไม่ได้มาทำงานวิจัย ตัวเองเป็นคนใจร้อนมาก พอได้เข้ามาเรียนรู้การทำงานวิจัยแล้วก็ได้รู้ได้เห็นอะไรหลายอย่าง มีความรู้เพิ่มมากขึ้น ได้ไปดูงานจากที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็น ได้พบเจอว่าเขาทำอะไร อย่างการทำการเกษตรเห็นแล้วก็อยากเอามาทำบ้าง อยากพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น และความคิดของเราก็เปลี่ยนแปลงไป เราได้ประสบการณ์จากการทำงานวิจัย ไดเรียนรู้เกี่ยวกับงานวิจัยและจับเอาสิ่งที่ตัวเองเรียนรู้มาทำกับตัวเองก่อน และคิดว่าค่อยขยายไปที่คนอื่นๆ

12. เรื่อง *"ขุดดินปลูกผัก รักษาต้นไม้ต้องยกให้ใหญ่เคน"* โดย ฉวี ลัดอัน นักวิจัยใหญ่

อดีตการใช้วิถีเป็นอยู่ ทำแบบกำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ ทำแบบตาสีตาสา ไม่รู้จักทำเกษตรแบบผสมผสาน คำนี้ก็ยังไม่เข้าใจไม่รู้ว่าทำอย่างไร การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก็ทำแบบไม่คิด เป็นคนที่ไร้สติ สมาธิ ปัญญา กำหนดทางของตัวเองไม้ได้ การบริโภคก็ไม่รู้ว่าตัวเองกินอะไรเข้าไปบ้าง จับได้อะไรมาก็กินแบบไม่คิด ว่าต้องกินอย่างไรกินอะไรไม่รู้ว่าตัวเองกินอะไรลงไปในร่างกาย ไม่รู้ว่าสารเคมีมันให้คุณให้โทษอย่างไร รู้แต่ว่าเมื่อใช้ในการทำนาแล้วมันได้ข้าวหลาย ก็พอใจแล้วยังไม่รู้จักการกินอาหารตามฤดูกาล คำกล่าวที่ว่ากินผักเป็นยา กินปลาเป็นอาหาร เมื่อการเกิดการเรียนรู้และพิจารณาโดยทั่วแล้ว โดยภาพรวมคนทำนาเรียนภาษาไทยก็ไปกับหางไถ่ บทเรียนไม่ถูกเอามาใช้ เอาภาษาไทยไปทิ้งไว้กับนาโดยไม่คำนึงการใช้จ่ายในครัวเรือน กำหนดการไม่ได้ ไม่มีคำว่าพอประมาณ ไม่รู้รายรับรายจ่าย สมกับคำที่คนเขากล่าวว่าสร้างสรรค์หนี้สู่อนาคต และไม่รู้ว่าต้องพอเพียง

ปัจจุบันการกำหนดแนวทางการดำเนินวิถีชีวิตก้าวหน้าทางด้านภูมิปัญญา ทำให้เกิดทักษะในแนวทางการเกษตรที่ผสมผสานระบบที่ยั่งยืน รู้จักแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากครัวเรือนและชุมชน ในแนวทางที่อยู่ดีกินดี การอุปโภคและบริโภค ก็กินตามฤดูกาล ให้เหมือนคำว่าที่ว่ากินผักเป็นยากินปลาเป็นอาหาร และรู้ตัวเองดีขึ้นในการกำหนดรายได้รายจ่ายในการเดินทางสายกลาง ทำให้กำหนดการทำอยู่ปลูกกิน การใช้ชีวิตก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก การเปลี่ยนแปลงคือได้รับแสงสว่าง จากโรงเรียนชุมชนชาวนา ได้ศึกษาวิจัยและศึกษาดูงานในที่ต่างๆ ทำให้เกิดภูมิปัญญา เป็นเครื่องกดดันด้านกำหนดการทางเดินสู่อนาคตที่ยั่งยืน

13. เรื่อง *"การเรียนรู้เกิดได้ตลอดเวลา"* โดย บุญสี ปัตโต นักวิจัยใหญ่

สวัสดีคะท่านผู้อ่าน ดิฉันจะเริ่มต้นเล่าเรื่องราวในความเป็นมา และประวัติของตัวดิฉันเอง ก่อนอื่นฉันขอแนะนำตัว ฉันชื่อ นางสาวบุญสี ปัตโต เกิดวันนที่ 3 มีนาคม 2496 อายุก็ 55 ปีแล้ว มีอาชีพทำนาอยู่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในครอบครัวมีอยู่คนเดียว พ่อแม่เสียชีวิตแล้ว ความรู้ก็เรียนจบชั้น ป.4 ตอนนี้เขียนอ่านไม่ดีพอ เพราะอายุมากแล้ว

วันหนึ่งมีคนที่มีความรู้ได้มาจัดการประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เละเรียกคนในหมู่บ้านไปร่วมประชุมงานวิจัย และได้นำพาไปสู่งานวิจัย เพื่อค้นหาความรู้ งานวิจัยนี้เป็นอย่างไรไม่รู้เลย และฉันก็กลัวจะทำงานวิจัยไม่ได้ เพราะไม่เคยทำมาก่อน ความรู้ก็น้อยเพื่อนก็ได้ชักชวนมาร่วมกัน วันแรกได้ไปประชุมที่บ้านดอนแดง ตอนนั้นฟังไม่เข้าใจเลย มืดแปดด้าน มีคนหลายคนที่เข้าประชุมร่วมกัน แต่เราก็ยังง'อยู่ว่าวิจัย คือ อะไรยังไม่รู้ แต่พอได้เข้าร่วมประชุมถึงรู้ว่างานวิจัยเป็นงานที่ค้นหาความรู้ มาพัฒนาคนในชุมชนและตัวเองด้วย การเป็นกลุ่มทำให้ได้เห็นคุณค่าของคนในชุมชนได้เข้าไปรู้จักขบวนการจัดหาความรู้การอยู่กินของคนในชุมชน ว่าเป็นคนแบบไหน ได้รู้ได้เห็นว่าครอบครัวไหนมีรายรับรายจ่ายมากน้อยเท่าไหร่ เราได้แบ่งกลุ่มย่อยไปค้นหาและได้เก็บข้อมูลทุกอย่างมาวิเคราะห์ว่ารายได้มาจากไหน และใช้จ่ายอะไรบาง อยู่อย่างพอเพียงหรือไม่ เราได้ใช้วิธีการโดย ตะกร้ารั่ว ถึงได้รู้ว่าอะไรมันใช้จ่ายมากน้อย ขาดเหลืออะไรบ้าง ครอบครัวไหนใช้มาก ครอบครัวไหนใช้น้อย และได้รู้จักประวัติหมู่บ้านว่าใครเป็นเครือญาติกันมาก่อน และหมู่บ้านเราใครมาอยู่ก่อน เราได้ลงพื้นที่สอบถามคนที่เกิดก่อน และก็ได้เล่าให้ฟังว่า มีแม่ใหญ่นางมาตั้งบ้านปลาบู่ก่อน ว่าบ้านเราอุดมสมบูรณ์ดี ถึงได้มาปลูกบ้านอยู่ก่อน และได้รู้เรื่องราวในอดีตสมัยปู่ ย่า ตา ยายว่ากินอะไรอย่างไร แต่ก่อนอาหารในน้ำ ปู ปลา เป็นอย่างไร ไม่อดอยากเหมือนตอนนี้ เพราะไม่ซื้อขายกัน อยู่กินอย่างสบาย ไม่มีหมอรักษาโรคไม่มีโรงพยาบาลมีแต่หมอรักษาแบบพื้นบ้าน ขอแนะนำให้คนรุ่นหลังรู้ว่า เมื่อก่อนยังมีหมอยาดีช่วยเหลือคนเจ็บไข้ คนพวกนั้นคือ พ่อใหญ่ลา บุพตา เป็นหมอยารากไม้และสมุนไพรรักษาคนให้หายได้ มีคนนับถือมาตอนนั้น เรายังรู้ว่าเมื่อก่อนคนยังอยู่ได้ ตอนนี้ก็ยังมีหมอยาดีอยู่ คือ คุณพ่อเพ็ง คำชัย ก็ยังเป็นที่คนนิยมหมอยาโบราณยาสมุนไพรอยู่ แต่พอมาระยะหลังนี้คนหันหน้าเข้าหาหมอในโรงพยาบาลกันหมด

รู้ว่าแหล่งอาหารในป่า มีเห็ด มีผลไม้และผักกินได้ ในแหล่งน้ำต่างๆ ก็มีปลา ตามฤดูกาล มีปลาอะไรบ้างที่ยังหลงเหลืออยู่ให้คนรุ่นหลังเห็นและได้รู้จัก แต่ก่อนมาปลามาก เพราะไม่มีการเอาไปขายกัน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเองเมื่อก่อนทำอะไรมักจะทำแบบไม่มีความมั่นใจ เรื่องการไปประชุมก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือด้วย และไม่สนใจใครจำอะไรเราก็ไม่รู้เรื่องเลย แต่พอเข้าไปเป็นทีมวิจัยแล้วก็รู้สึกว่าตัวเองใจเย็นขึ้นมากและเอาใจใส่เรื่องการไปประชุม ไปดูงานที่อื่นก็สนใจและเต็มใจไปโดยไม่ขัดใครใจ ทั้งที่เราก็อยู่บ้านคนเดียวเราก็เสียสละเวลาไปไหนได้ เพราะเรามีความรู้จากคนข้างนอก คนในกลุ่ม

เองก็เกิดความสามัคคีขึ้นมาก และเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีเรื่องก็ไม่เก็บมาคิด ถือว่าเราเป็นคนเดียวกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกันและกัน คนรุ่นหลังเราก็ให้โอกาสเขา ช่วยบอกให้คนมีความรักต่อกันให้มากขึ้น และยอมรับคนที่มีความรู้กว่าเรา ถึงเขาจะอายุน้อยกว่าก็ให้เกียรติเขา เราไม่รู้ก็ได้รู้เพราะเขา เราไว้ใจคนอื่นเป็นผู้นำพาให้ความรู้ใหม่ เมื่อก่อนไม่คิดเลยว่าตัวเองจะเป็นคนที่มีค่าและภูมิใจมาก ทุกอย่างดีขึ้นกว่าเก่า ใครจะพูดอะไรเสียใจเราก็ไม่เก็บมาคิด เพราะเราได้รู้ว่าการมีเพื่อนมีกลุ่มมันทำให้เราสบายใจ ไม่มีเรื่องหนักใจ ได้ไปดูงานที่อื่นมาก็ได้รู้ว่าการอดทนนั้นทำให้เรามีความคิดใหม่ขึ้นในตัวเอง ถ้าเราไม่ได้เข้ามาทำงานวิจัยแล้ว เราคงเหมือนอยู่ในโลกมืด และไม่มีโอกาสได้ไปเห็นอะไรไกลๆ ด้วย ถือว่าเรายังมีความหวังในเรื่องชีวิตอยู่ ก็งานวิจัยนี้แหละ ที่ทำให้เกิดกลุ่มเกิดทีม ขอให้เป็นกลุ่มแบบนี้ไปนานๆ ไปตลอด ขอให้เราโชคดีมีความรักความเข้าใจเป็นห่วงกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นี้เป็นการเปลี่ยนแปลงตัวเอง

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ร่วมทำนารวม ธนาคารข้าวและได้ร่วมใจกันออมทรัพย์กองทุนสวัสดิการในหมู่บ้าน เราเต็มใจทำเสมอเพราะเรายังมีน้ำใจเป็นทีมกันต้องให้คนทั่วไปได้รับรู้ ว่าบ้านเรานั้นสามัคคีกัน มีกลุ่มทำกิจกรรมรวมกัน คือกลุ่มมัดย้อม มีรายได้ ช่วยเหลือครอบครัว ได้เรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อก่อนเข้าใจหวังว่าคงเป็นการเรียนรู้ใหม่ มาให้คนรักกันเหมือนพี่น้องกันได้เรียนรู้มากจริงๆ ขอขอบคุณทุกคนด้วย ไม่มีการรวมกลุ่มแบบนี้ ณ ตอนนี้ก็มีอายุมากแล้วและคนอายุน้อยก็ต้องทำงานร่วมกันด้วยความ

14. เรื่อง *“บทเรียนอันทรงค่าจากงานวิจัย”* โดย พยุ ลงกลาง นักวิจัยใหญ่

ตั้งแต่จำความได้จนป่านนี้ ไม่มีปีไหนน้ำไม่ท่วม และไม่มีปีไหนที่ฝนไม่แล้ง การทำนาของคนบ้านเราเหมือนถูกสาปเพราะแล้งก็ต้องทำนาน้ำท่วมก็ต้องทำนา มันเหมือนเป็นเครื่องพันธนาการหรือโซ่เส้นใหญ่ ติดอยู่กับเรา ทำให้เราหนีมันไปไม่ได้ เมื่อเกิดอุทกภัยน้ำท่วม หน่วยงานของรัฐก็เข้ามาช่วย ใช้คำว่า เขาช่วย ไม่ใช่แก้ไขโดยการแจกถุงยังชีพ ที่มีมาม่า ปลากระป๋อง แล้วก็มีเกษตรอำเภอเอาพันธุ์ถั่วให้มั่ง ซึ่งหารู้ไม่ว่ามันไม่ใช่ทางออกที่ถูกต้องเลย เขาหากินกับชาวนาโดยการเอาภัยแล้ง หรือน้ำท่วมเข้าไปรายงานเพื่อทำการของบประมาณ มากน้อยเท่าไหร่เราไม่รู้ แต่คิดว่าเขาช่วยเราแค่ ๒๐% เท่านั้น เขาฉวยโอกาสช่วงที่ชาวบ้านกำลังเดือดร้อน ชาวบ้านตาดำๆ อยู่แบบดิ้นรนไม่ต่างจากคนเมือง ยิ่งในช่วงของรัฐบาลที่ผ่านมาบริหารประเทศยิ่งใช้เงินหว่านเอาเทคโนโลยีมากมายมาใช้ คนทุกรุ่นต้องมีมือถือ คนบ้านเราเหมือนกับแมลงเม่าบินเข้ากองไฟ ยิ่งวัยรุ่นก็ชอบทำตัวตามคนในเมือง เด็กต้องได้รับการศึกษาค่าใช้จ่ายก็สูงตามขึ้นเป็นเงาตามตัว สังคมบ้านจึงอยู่แบบตัวใครตัวมัน *“กูหาได้กูขาย มันหมดหรือสูญพันธุ์กูไม่สน วันนี้กูจะขายอย่างเดียว”* ไม่มีการอนุรักษ์ไม่คิดเสียดายเพราะเศรษฐกิจมันรัดตัว จึงทำให้คนไม่มีเวลาแต่มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ยังไม่มีใครที่เข้ามาให้ความรู้แบบจริงจังให้รู้ถึงการสูญเสียทางทรัพยากรทางด้านอาหาร ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของพวกเรา เกือบจะสายไปหรือป่าวที่หมู่บ้านของเราอยู่แบบไม่มีกลุ่มไม่มีพวก ใครอยากทำอะไรใครอยากไปไหนก็ไปก็ทำ ถนัดงานไหนก็ทำไปก่อสร้าง ไปตัดอ้อย ไปเย็บผ้า ลงกรุงเทพบ้าง

บางคนก็ไปเพราะตั้งใจบางคนก็ไปเพราะจำใจ มันเป็นงานที่ทำแบบตัวใครตัวมันไร้ทิศทางและมันไม่น่าหวนกลับมาแบบอบอุ่นได้เลย บัณฑิตกี่รุ่นที่จบมาก็หันหน้าเข้ากรุงเทพไม่มีใครเลือกเรียนพัฒนาและกลับมาบ้านเราเลย เขาคงเบื่อหน่ายเบื่อคำว่าบ้านนอก และทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเงินมันน้อยกะมัง แต่บ้านเรายังโชคดีที่ยังเหลือเลือดอีกหนึ่งก้อนซึ่งเป็นเลือดของบ้านปลาบู่ที่มีคุณค่าและเห็นคุณค่าของคำว่า “ชาวนา” และก็เป็นเลือดก้อนนี้ที่ได้ไปรับเอาอารยธรรมในที่ต่างๆ และมีจิตสำนึกที่ดี เลือดแห่งชาวนายังเต็มเปี่ยมอยู่ในตัวจึงได้กลับมาพัฒนาบ้านเราโดยหวังปลูกจิตสำนึกให้เด็กรุ่นใหม่ที่กำลังจะหลงระเริงกับสิ่งใหม่ๆ ไม่ให้ลืมชาติกำหนดและรักในศักดิ์ศรีของชาวนา และเห็นคุณค่าในตัวเอง

จากนั้นก็ได้ปลูกจิตสำนึกให้คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ โดยการตั้งกลุ่มมัดย้อมและกลุ่มสวัสดิการออมทรัพย์ให้คนในกลุ่มได้คุยกันได้อยู่ด้วยกัน จากที่ไม่ค่อยได้คุยกันก็ได้คุยกันมากขึ้น รู้จักเอาใจกันมากขึ้นทำให้ชุมชนของเราน่ารักและเป็นที่ชื่นชอบของคนบ้านอื่น พวกเราภูมิใจในความเป็นคนบ้านปลาบู่ ทำให้เราเปล่งประกาย ให้คนได้รู้จักเราในระดับหนึ่ง ซึ่งไม่เคยคิดเลยว่าบ้านเราจะมาไกลถึงขั้นนี้ ขอบใจเลือดชาวนาก้อนนี้ ขอบคุณพ่อเปแม่เส็งที่ให้เลือดก้อนนี้ ให้พวกเราชาวบ้านปลาบู่ได้มีศักดิ์ศรีของคำว่า “ชาวนา”

เมื่อตัวเองได้ก้าวเข้ามาทำงานวิจัย เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ตั้งแต่รวมกลุ่มมัดย้อมแล้วหละเพียงแต่เป็นนักวิจัยเรารอบครอบขึ้น เขียนบ่อยขึ้น อ่านเกมได้มากขึ้น (เกมชีวิต) ถ้าจะให้เขียนความเปลี่ยนแปลงกับการเป็นทีมวิจัย ก็จะขอหยิบเอางานวิจัยมาทำเป็นโลกหนึ่งของทีมวิจัย โดยสมมุติเอาบ้านปลาบู่เป็นสถานที่แห่งหนึ่งและเราทีมวิจัย 9 คน ร่วมกับเจ้าหน้าที่อีก 5 คนต่างคนก็ถือกระเป๋าคนละใบ เพื่อมาค้นหาบางสิ่งบางอย่างที่บ้านปลาบู่ ครูแล่มเป็นคนสั่งให้พวกเราทุกคนไปค้นหาให้เจอจะเป็นอะไรก็ได้ คนในหมู่บ้านของเราก็หาว่าเราบ้า แต่เราก็ไม่สะทกสะท้านอะไรเพราะเรารู้ว่าคนที่บ้ากว่าเราจบปริญญาโทเราบ้าตามคนจบปริญญาโทไม่น่าเกียจ เราทั้ง 9 คนออกเดินทางไปพร้อมกับเสียงจอแจ ของน้าจ้อ พ่อใหญ่เคน และเตี้ยที่ไม่ค่อยจะลงรอยกันเท่าไหร่ มันสร้างสีสันให้เราหายเหนื่อย บางคนกลัวไปตลอดทาง บางคนบ่อยากหยุด บางคนก็ไปแบบเรื่อยเปลือย บางคนก็เต็มร้อยกับการเดินทาง บางคนเดินเร็ว บางคนเดินช้า ต้องฉุดกระชากลากกันไปลากกันมา เราต่างสืบเสาะค้นหาต่างคนต่างเก็บเอาสิ่งเล็กสิ่งน้อยมาประติประต่อจนได้อะไรมากมาย เราได้เผชิญกับคนข้างนอก ได้ไปในที่ใหม่ๆเราได้ผจญภัยในหลายๆ แห่ง

เราเดินทางมาท่ามกลางเสียงจอแจได้เกือบปี ก็เจอกับคนอีกกลุ่มหนึ่งถือกระเป๋ามาคนละใบเหมือนกัน บอกว่าจะร่วมเดินทางไปด้วย 12 คน ซึ่งพวกเขามาจากทางอีกทางหนึ่ง ซึ่งเดินไปเดินมามันกลายมาเป็นทางเดียวกันเราเลยต้องไปด้วยกัน จาก 9 คนกลายเป็น 21 คน เพื่อที่จะช่วยกันค้นหาว่ามันมีอะไรอยู่ในหมู่บ้านที่ชื่อไม่เหมือนบ้านอื่น และคิดว่าคงมีหมู่บ้านเดียวในโลกที่ชื่อว่า บ้านปลาบู่ ทั้ง 21 คนหาและหวังว่าจะหารากเหง้าของคนในหมู่บ้านให้รู้ให้หมดว่าเป็นใครมาจากไหน คนมาอยู่คนแรกและตั้งชื่อว่าบ้านปลาบู่นี้เพราะอะไร ทุกคนต่างขุดคุ้ยจนคนเฒ่าคนแก่ไม่ได้อยู่เป็นสุขเพราะทีมวิจัยได้ไปปลุกให้คนเฒ่าคนเก่าลุกขึ้นมาใช้สมองให้หมดทุกคน เล่นเอาชาวบ้านทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่หวนกลับมาศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

และมาช่วยกันสืบหาว่ามีอะไรสูญหายไปแล้วอะไรที่ยังคงเหลืออยู่ และสิ่งที่จะรื้อฟื้นขึ้นมาได้บ้าง เสียดายที่เรารู้จักงานวิจัยช้าไป ทำให้เราไม่สามารถเก็บสิ่งของและพันธุ์พืชบ้านเราไว้ได้ แต่ก็ยังดีที่ทำให้พวกเรามีโอกาสได้ทำงานวิจัยที่หมู่บ้านอื่น ไม่มี ถือว่าเราโชคดีมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ถึงแม้ว่าของบางอย่างจะสูญหายไปแล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่สูญหายไปจากบ้านปลาบู่ คือ ความเป็นพี่เป็นน้องกัน ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความรักใคร่กัน ไม่ถือโทษโกรธกัน การไม่แบ่งพรรคแบ่งพวกกันและยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ชอบสนุกสนานมันเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นสิ่งล้ำค่ากว่าสิ่งใด ยิ่งมาเป็นทีมวิจัยเรายิ่งได้เห็นคุณค่าของตัวเองและชุมชนจึงถือว่าเราไม่เสียเวลาเปล่าที่เราเดินทางมาเกือบปี มันคุ้มค่ามาก

“ทำงานวิจัยได้อะไร ได้อะไรจากงานวิจัย ” มันเป็นคำถามที่ไม่ยากแต่มันก็ไม่ใช่คำถามที่ง่ายที่สามารถตอบและให้ลายละเอียดในทันที่ทันใด เพราะงานวิจัยเป็นงานละเอียดอ่อน ค่อยเป็นค่อยไปเหมือนน้ำซึมบ่อทราย ความรู้ที่เราได้มันค่อยซึมซับไปทีละน้อย ค่อยรู้ไปทีละขั้นๆ เหมือนเราเดินขึ้นบันไดไปที่ละขั้น ไม่รีบร้อนเราก็เลยไม่เหนื่อยเหมือนรีบวิ่งขึ้นบันได มันเลยมารู้ตัวว่าตัวเองว่าขึ้นมาสูงและไกลตั้งแต่เมื่อไหร่ ความรู้สึกส่วนตัวแล้ว การทำงานวิจัยก็เหมือนกับเราออกเดินทางไปในที่แห่งหนึ่งพร้อมกระเป๋าที่มีของอยู่น้อยนิด นั้นก็คือ ความรู้ แต่เมื่อเดินทางไป ระหว่างทางก็ได้เจออะไรหลายอย่าง และเพลิดเพลินกับการเก็บเอาสิ่งเล็กสิ่งน้อย ทุกอย่างที่เจอใสกระเป๋าจนเยอะไปหมด พอเรามาพักและเอาของที่เก็บมาได้ออกจากกระเป๋าเพื่อดูกลับพบว่าสิ่งที่เราเก็บมานั้นมันน่าหวงแหน และมีค่าน่าเก็บรักษาไว้ น่าเสียดายที่เรารู้จักเก็บมันช้าไป ทำให้เราเก็บของหลายอย่าง ที่เคยมีอย่างพันธุ์พืช พันธุ์ผักบางชนิดไม่ได้ มันหายไปกับภัยพิบัติธรรมชาติ และจากฝีมือของมนุษย์อย่างพวกเราโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ลืมบอกไปว่างานวิจัยเราชื่อโครงการรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสานด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มันเลยให้เรากลับมาค้นหาตัวเอง ค้นหาประวัติหมู่บ้าน เครือญาติของเรา แหล่งอาหารตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนว่าหลงเหลือมากน้อยแค่ไหน จึงรู้สึกว่าเสียดายเวลาที่ผ่านมาเราไม่ได้ใส่ใจกับของเหล่านี้เท่าใด ถ้าเราได้ทำงานวิจัยเร็วกว่านี้ของบางอย่างคงไม่สูญหายไป แต่ก็ยังดีที่ได้มีโอกาส ได้ทำอะไรบางอย่าง เราได้เป็นส่วนหนึ่งของการค้นหาและเราไม่ได้ไปคนเดียว เรามีพวกอีกหลายคนที่ร่วมเดินทางไปด้วย แบบทุลักทุเล ทั้งกระทบทั้งกระทั้ง ยั่วเย้า กระเช้าเหย้าแหย่ มีหลายแบบในแต่ละคน

ดีใจที่ได้ทำงานวิจัย ทำให้เรามีเพื่อนมากกว่าคำว่าเพื่อน มีญาติกว่าคำว่าญาติ คือ เราจากที่เคยเป็นเพื่อนเป็นพี่น้องกันอยู่แล้วและเมื่อมาเป็นทีมวิจัยทำให้เราเป็นยิ่งกว่าที่เคยเป็น เราได้วิจัยตัวเอง วิจัยคนรอบข้าง วิจัยกันเองในทีม มันทำให้เราสนิทและปรึกษาหารือกันได้หลายเรื่องกว่าเดิม และเรารู้สึกว่าเราขาดใครคนใดคนหนึ่งไปไม่ได้ มันผูกพันกันแบบไม่รู้ตัว มันมีทั้งสุขและทุกข์ การบ้านที่เจ้าหน้าที่ให้เราทำเราคิดไม่ออกแต่ก็ไม่ท้อนะมันสนุกและก็ท้ายทายให้เราค้นหาและตื่นเต้นตลอดเวลา ในขณะที่เราทำงานก็ได้แลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ จากทีมอื่นและจากการศึกษาดูงานในที่ต่างๆ มันเป็นการเดินทางที่ไม่มีวันสิ้นสุด ยิ่ง

เดินทางไกลเท่าไหร่ ยิ่งได้กระเป๋าใบใหญ่ขึ้นเท่านั้น เหมือนยังมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เราต้องค้นหามันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

งานวิจัยมันน่าลอง มันตื่นเต้นน่าค้นหา ถ้าเราทำด้วยใจและสนุกกับมัน เทเวลาให้ความสนุกกับมัน งานวิจัยคือกำไรชีวิต

15. บันทึก "ส่วนหนึ่งของงานวิจัย" โดย ธัญญาธร บุพตา นักวิจัยน้อย

ทำงานวิจัยแล้วได้อะไร ความคิดเหล่านี้เกิดจากการได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัย งานวิจัยนั้นได้เปิดโอกาสให้คนหลายระดับชั้นได้แสดงความสามารถของตัวเองในหลายเรื่อง โดยที่ไม่กำหนดว่าบุคคลนั้นจะต้องมีความรู้ เรียนจบสูง ประสบการณ์มากตรงนั้นเองไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นมากนัก ขอเพียงให้บุคคลนั้นมีใจที่จะเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันก็พอ

ก่อนที่ฉันจะรู้จักคำว่า " วิจัย " ฉันเองได้เห็นพวกนักศึกษา พวกนักวิชาการทำงานวิจัย และเป็นงานที่ต้องใช้คนที่มีความรู้เท่านั้น ชาวบ้านอย่างเราๆ จะทำงานวิจัยได้สำเร็จหรือเดิมฉันเองเป็นคนที่อยู่แต่ในครอบครัวไม่เคยได้เปิดโอกาสให้ตัวเอง เพื่อออกมาเรียนรู้กับโลกภายนอกทั้งๆ ที่ตัวเองรู้ว่า โลกภายนอกนั้นเปิดโอกาสให้ฉันเสมอ แต่ฉันสิไม่ย่อมเปิดโอกาสให้กับตัวเองเลย เราอยู่ในโลกส่วนตัวของเรา เรารู้ไปหมดเสียทุกอย่างและฉันผิดตรงที่รู้แล้วแต่ไม่เคยมีโอกาสและไม่กล้าที่จะเสนอให้คนในชุมชนได้รับทราบ เวลาประมาณ 1 - 2 ปี ฉันได้แต่มองดูชุมชนและการประชุมในหมู่บ้านของทีมวิจัย เวลามีการประชุมงานวิจัยหรือกลุ่มมัดย้อม ฉันเองก็ได้แต่คิดว่าอยากจะเข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีนั้นแต่ฉันก็ได้แค่มอง เวลาผ่านไปไม่นาน ฉันเริ่มอยากจะปลดปล่อยตัวเอง เปิดโอกาสให้กับตัวเอง แต่สุดท้ายแล้วความฝันก็เป็นจริง สงสัยดวงคงจะเป็นนักวิจัยกับเขาบ้าง เมื่อพี่แล่มได้เปิดโอกาสให้ตัวฉันเองได้เข้ามามีส่วนร่วมในทีมวิจัยอีกทีม เพราะทีมวิจัยจะขยายทีมออกไปเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน หนึ่งในนั้นได้มีฉันร่วมกระบวนการอยู่ด้วย ฉันตื่นเต้นและดีใจมากที่ฉันได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ของทีม

จากนักวิจัยมือใหม่อย่างฉัน ค่อยๆ เรียนรู้และเรียนรู้มากขึ้น ฉันค่อยๆ พัฒนาตัวเอง เรียนรู้ความคิดของตัวเองและความคิดของทีมที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ฉันได้เข้าใจงานวิจัยมากขึ้น เข้าใจว่างานวิจัยไม่ใช่เฉพาะพวกนักศึกษา นักวิชาการเท่านั้น ชาวบ้านอย่างพวกเราๆ ก็สามารทำได้ เพราะความเป็นตัวเองของชาวบ้าน พอคนได้เข้ามาเรียนรู้กับทีมแล้ว ทำให้ฉันได้เรียนรู้อะไรตั้งหลายอย่าง เช่น รู้จักตัวเอง ทีม ชุมชน เมื่อฉันเห็นงานวิจัยเข้ามามีบทบาทมากในชุมชน ฉันกลับพบว่าผลที่แท้จริงมีความแตกต่างกับสิ่งที่คิดไว้อย่างสิ้นเชิง ฉันตอบได้เลยว่าผลที่แท้จริงเปรียญเหมือนให้เราย้อนกลับไปมอง ทบทวนเรื่องราวเก่าๆ ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบันของการเปลี่ยนแปลง นอกจากการที่ตัวเราที่ได้รู้ได้เห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเราเองแล้วยังได้รู้จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดให้ฉันได้รู้ถึงเรื่องราวหลายอย่าง มาถึงวันนี้ฉันคิดว่าการที่เราจะขอความร่วมมือหรือการทำงานนั้นจะง่ายขึ้นถ้าเราใช้หลักความ

จริงใจ ความตั้งใจ ความอดทน หรือเอาใจเขามาใส่ใจเรา คิดก่อนพูดและคิดก่อนทำต้องมาก่อนเสมอ แล้วเราจะได้ผลดังที่ตั้งใจไว้ งานวิจัยมีค่ามากยิ่งนักสำหรับตัวฉันและชุมชน ฉันเองคิดว่างานวิจัยและชุมชนอยู่ไกลเกินฝันสำหรับพวกเราที่จะทำได้ แต่ถ้าฉันฝันคนเดียวคงไม่มีทางเป็นไปได้แน่ ฉันมีความฝันร่วมกับชุมชน เพราะชุมชนร่วมกับฉัน ชุมชนจึงจะเดินทางไปสู่ความสุข สันติและความฝันที่เป็นความจริง

สิ่งที่ฉันได้เห็นจากงานวิจัย ฉันได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงของทีม การเปลี่ยนแปลงของตัวเอง และรู้จักคนอื่นมากขึ้น งานวิจัยยังสามารถกระตุ้น สามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดของคนได้ นี้หล่ะ คือสิ่งที่ฉันได้เห็นจากงานวิจัย ชุมชนใดมีงานวิจัยชุมชนนั้นคือชุมชนแห่งการเรียนรู้และพัฒนา

16. เรื่อง *"สนุก สุข เมื่อทำวิจัย"* โดย สมหมาย สินนอก นักวิจัยน้อย

ก่อนที่จะมาทำงานวิจัยและก่อนที่จะเข้ามายังกลุ่มมัดย้อมก็อยู่บ้านบ้าง บางครั้งก็ไม่อยู่ไปทำงานนอกบ้าน ตัวเองก็อยู่อย่างคนไม่มีงานทำนั้นหล่ะ ปลูกผักปลูกอะไรต่อมิอะไรบ้างหลายอย่าง ทอฝ้าย ทอเสื่อบาง ทำอะไรเอาแน่เอานอนไม่ได้ เพราะเป็นคนความรู้น้อยไม่มีอะไรทำเป็นหลัก ผลสุดท้ายก็อยู่แบบชาวบ้านธรรมดานี้เอง

ปัจจุบันนี้พอได้เข้ากลุ่มมัดย้อมและเข้าร่วมงานวิจัยรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าขึ้นมาเยอะ และคิดว่าตัวเองเดินมาถูกทางแล้ว ไม่ผิดทางแน่นอน เพราะมีอะไรหลายอย่างให้ทำ และรู้ว่าแต่ละสิ่งที่เราทำล้วนแต่มีประโยชน์ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัย การทำผ้ามัดย้อม ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งที่ดีและส่งผลประโยชน์ต่อชุมชนและตัวเราเองทั้งสิ้น ตัวเองคิดว่าสิ่งที่เราทำวันนี้ดีแล้วและต้องดีขึ้นอีกเรื่อยๆ ไม่มีอะไรมากมาย ก็มีอะไรที่อยากเล่ามากมายแต่พูดเท่าไหร่ก็เล่าไม่หมดหรอก แต่ว่าเอาแค่นี้ก่อนนะ

17. เรื่อง "การจัดการเรียนรู้ในงานวิจัย" โดย สงัด จันทะพัด นักวิจัยพี่เลี้ยง

<u>ก่อนร่วมกระบวนการในงานวิจัยที่บ้านปลาบู่</u>

ผมเองเคยมีประสบการณ์ในงานวิจัย วิธีคิดของงานวิจัยที่ผ่านมาของผม เป็นงานที่ต้องลงทำกิจกรรมตามกรอบของงานวิจัยที่วางไว้ และตามแผนเพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลและได้คำตอบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยที่มีเป้าหมายของงานวิจัย คือ ข้อมูลเท่านั้น เพื่อให้ข้อมูลตอบโจทย์และวัตถุประสงค์ โดยที่ตัวผมเองไม่ได้ยินมาก่อนกับคำว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ ผมเองเคยอาจได้ยินแต่ผมเองคงจะเข้าใจความหมายของคำว่า *การจัดการเรียนรู้* คงเป็นกลุ่มคนที่เป็นวิทยากรในการฝึกอบรม *การสร้างการเรียนรู้* แม้แต่ตัวผมเองผมยังไม่เคยสรุปการเรียนรู้ของตัวเองในงานวิจัยว่าตัวเองได้เรียนรู้

อะไร ผมคงไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ผมคงมองไปที่ข้อมูลและกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมมากกว่า ไม่ได้สนใจว่าตัวเองได้เรียนรู้อะไร มากกว่านี้ผมเองยังมองข้ามตัวของผู้เข้าร่วมและชุมชน เราเป็นทีมวิจัยหน้าที่คือ สัมภาษณ์เก็บข้อมูล หรือไม่ก็จัดเวทีระดับหมู่บ้านก็เท่านั้น ทีมมีหน้าที่ถาม ชาวบ้านมีหน้าที่ตอบ ได้ข้อมูลแล้วก็จบ สิ่งที่สำคัญก็ได้แล้ว

นักจัดการเรียนรู้ ถ้าเปรียบเทียบนักจัดการเรียนรู้ในความเข้าใจของผมในตอนนั้น คงจะเป็นทีมวิจัย ที่มีหน้าที่ตั้งคำถามหรือไม่ก็นำทีมนำชาวบ้านในการเก็บข้อมูล แม้แต่คำว่ากระบวนการเองยังไม่ชินหูผมเลย แท้จริงแล้วสิ่งที่สำคัญของงานวิจัยเองไม่ใช่เพียงข้อมูล แล้วอะไรละที่สำคัญของงานวิจัย 2 – 3 โครงการของงานวิจัยที่ผ่านมา ผมไม่ได้เรียนรู้อะไรเลยนี่คือเรื่องจริง

<u>สิ่งที่เกิดขึ้นหลังงานวิจัยบ้านปลาบู่</u>

สิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้มากที่สุด คือ คำว่า นักจัดการเรียนรู้ แท้จริงแล้วงานวิจัยไม่ใช่แค่ได้ข้อมูลและได้คำตอบเท่านั้น ยิ่งใหญ่กว่าข้อมูลและอื่นๆ คือ งานวิจัยเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมและชุมชนซึ่งมากกว่าข้อมูลด้วยซ้ำ เพราะสิ่งที่ผมได้เรียนรู้และเข้าใจดังที่กล่าวมา คือ ทีมใช้คำว่า กระบวนการการเรียนรู้เพื่อสร้างการเรียนรู้ โดย กระบวนการของทีมในการเรียนรู้ คือ การวางแผน / ปฏิบัติการ / สรุปบทเรียน แต่สิ่งที่สำคัญมากไปกว่านี่ที่จะขาดไม่ได้เลย ก็คือ ทีมวิจัยและชุมชน จะเรียนรู้ไม่ได้ถ้าไม่มี *คนจัดการเรียนรู้ หรือ คนจัดกระบวนการเรียนรู้นั้นเอง* งานวิจัยก็เหมือนกับวิชาหนึ่งของชุมชน โดยที่คนจัดการเรียนรู้เป็นครูผู้สอน หรือชี้นำการเรียนรู้นั่นเอง ในขณะเดี๋ยวกันเองครูผู้สอนหรือคนจัดการเรียนรู้ ก็ต้องเรียนรู้ไปกับเราเหมือนกัน แต่สิ่งที่ยากไปกว่านั้นของคนจัดการเรียนรู้ คือ ต้องละเอียด และต่อเนื่องกับตนเองและกลุ่มเป้าหมาย ผมเกิดการเรียนรู้และเข้าใจเพราะมีคนคอยจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับผม ในขณะเดี๋ยวกันเอง การเรียนรู้จะสมบรูณ์แบบได้ ก็ต่อเมื่อเรามีหลายอย่างพร้อม เช่น

คนจัดการเรียนรู้ จะต้องมีคุณสมบัตินักจัดกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

- มีประสบการณ์
- เข้าใจคนอื่น / ตนเอง
- ชี้นำเพื่อสร้างการเรียนรู้ได้
- เปิดโอกาสให้คน/อื่นและตนเอง
- มีเทคนิคในการจัดกระบวนการ
- การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แบบเป็นกันเอง
- การเชื่อมเนื้อหา

ผู้เรียน จะต้องมีความพร้อมในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- อารมณ์
- ความรู้สึก
- ความสัมพันธ์
- มีแรงจูงใจ
- บรรยากาศ
- เป้าหมายร่วมกัน
- ความพร้อมตนเอง / ครอบครัว
- กระบวนการทีมผู้จัด

นี่คือการสร้างการเรียนรู้ที่จะเกิดได้ทั้งผู้สร้างและผู้รับ ผมว่าไม่ควรขาดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ผมเองได้สังเกตจนเกิดการเรียนรู้ทำให้ผมได้เรียนรู้ว่า การสังเกตการณ์เพื่อคนทั้งสอง ไม่ว่าจะเป็นผู้สร้างและผู้เรียนหรือการสังเกตบรรยากาศของกระบวนการเอง ก็เป็นการสร้างการเรียนรู้ได้ แต่สิ่งที่ผมเองไม่กล้าที่จะก้าวเป็นนักจัดกระบวนการและไม่เหมาะจากการเป็นนักจัดกระบวนการคือ

จุดอ่อนตนเองกับการจัดการเรียนรู้ที่ผ่านมา

- ความไม่ต่อเนื่องในการจัดกระบวน
- ประสบการณ์ยังไม่มาก
- โอกาส / เวลายังไม่เอื้ออำนวย
- ยังไม่กล้าลงมือทำคนเดียว
- ไม่มั่นใจ

สิ่งที่เห็นของตนเองในการเป็นนักจัดกระบวนการเรียนรู้กับชุมชน (จุด แข็ง)

สิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้จากการสรุปการทำงานในแต่ละวันและกิจกรรมที่ทำของงานวิจัยและงานชุมชน ทำให้ตัวผมเองมองเห็นตนเอง มองเห็นจุดแข็ง – จุดอ่อน ของตนเองทำให้ตัวผมเองเกิดการเรียนรู้ว่า ก่อนที่ตัวเราเองจะไปสร้างการเรียนรู้ หรือไปจัดการคนอื่นเพื่อให้มีความเข้าใจในการเรียนรู้เราต้องมองเห็นตนเองก่อน เช่น ความเข้าใจ / อารมณ์ตนเอง / ความพร้อม / ความมั่นใจ / ความเชื่อมั่น ความต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้เองที่ผมได้รู้จักตนเอง ถ้าเราไม่มีเรื่องเหล่านี้เราไม่ควรที่จะไปสร้างการเรียนรู้ให้กับคนอื่นได้ แต่ในมุมมองของการเรียนรู้สิ่งเหล่านี้เองคือ บทเรียนของเราชุดหนึ่ง

ที่ผ่านมาผมเองได้เป็นทั้งผู้จัดการเรียน เป็นทั้งคนสังเกตบรรยากาศโดยรวมในเวทีของการเรียนรู้และเป็นทั้งผู้เรียน ในขณะเดี๋ยวกันเอง คนที่เป็นคนที่สังเกตจะเห็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของแต่ละคน ผมก็มีความมั่นใจว่าผมเข้าใจในการเป็นนักจัดการเรียนรู้ แต่บนความเข้าใจเราเต็มร้อย แต่วันที่ผมลงมือทำเป็นคนจัดการเรียนรู้ ผมได้เห็นการเรียนรู้ของตัวเอง เห็นความต่างระหว่างคนเรียนรู้และคนจัดการเรียนรู้ เวลา

เรานั่งสังเกตการณ์ เราเชื่อมั่นว่าเราทำได้ แต่พอเราลงมือทำ เราจะมองเห็นตนเองทันที แต่ถ้าจะให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเร็ว ผมว่าการต่อเนื่องของการก้าวขึ้นเป็นนักจัดการ เราเองจะเรียนรู้ไปพร้อมกับการจัดการ เราจะปรับเปลี่ยนเพื่อให้ตัวเองไม่ให้มีจุดอ่อนน้อยที่สุด จากการสรุปบทเรียนของตนเองในแต่ละวัน ภายหลังจากการเสร็จสิ้น

ปัจจุบันผมมองตัวว่าผมไม่ใช่ตัวเจ้าหน้าที่ ที่เข้าไปทำงานพัฒนาในพื้นที่และในชุมชน วิธีคิดที่สะสมจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของผม ผมมองว่า ตัวผมเองก็เรียนรู้ไปพร้อมๆ กับชุมชน ผมเรียนรู้ทั้งตัวเองและชุมชน โดยผมเองก็มีเป้าหมายในการเรียนรู้เหมือนกัน

เป้าหมายงานวิจัยและงานชุมชนเพื่อการเรียนรู้

การสร้างการเรียนรู้และการเรียนรู้ของผมกับงานวิจัยผมเองก็มีเป้าหมายเหมือนกัน โดยที่เป้าหมาย ที่แท้จริงของงานวิจัยที่ผมได้ตั้งเป้าไว้ คือ ไม่ใช่แค่ข้อมูล แต่สำคัญกว่านั้น คือ การสร้างคน/ สร้างทีม การสร้างมีส่วนร่วม / ความร่วมมือ การสร้างความสัมพันธ์ / ได้ใจกัน พัฒนากระบวนการเรียนรู้ - ชุมชน - ทีม เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด / เข้าใจ / ได้เรียนรู้ เกิดการวางแผนอย่างต่อเนื่อง และเกิดการลงมือทำตามแผน

ถ้าชุมชนได้สิ่งเหล่านี้ แสดงว่าตัวทีม และชุมชนเกิดการเรียนรู้ระดับหนึ่งแล้ว นี่คือผลของการจัดการเรียนรู้ของงานวิจัยที่แท้จริง โดยที่มีคนจัดการ ให้เกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจและเข้าถึงของการเป็นนักจัดการเรียนรู้

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ไม่ได้เกิดขึ้นภายในวันหนึ่งวันเดียวและไม่ได้เกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ หากแต่มันเป็นความตั้งใจที่จะสร้างการเรียนรู้ ตั้งใจที่จะออกแบบกระบวนการเพื่อการพัฒนาคน ฉะนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพียงปรากฏการณ์ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น หากการดำเนินงานขาดความต่อเนื่อง และไม่สามารถยกระดับกระบวนการทำงานได้ ต้นทุนที่เกิดขึ้นนี้ก็มิอาจสร้างพลังเพื่อการเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้อีกต่อไป ฉะนั้นโจทย์สำคัญในระยะต่อไป คือ กระบวนการใดที่จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและการดำรงชีวิตที่เท่าทันและเหมาะสมทั้งภายในและภายนอกได้ ซึ่งล้วนแต่เป็นความท้าทายที่ต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย มาร่วมคิดและปฏิบัติการร่วมกัน.

บทที่ 7
สรุป วิเคราะห์ผลงานวิจัย

การที่คนหลายคนมาร่วมกันทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งแบบ “กลุ่ม” หรือเป็น “ทีม” เพื่อนำไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ท่ามกลางความไม่มั่นใจกับการก้าวเดินแต่ละก้าว และไม่แน่ใจในเป้าหมายที่จะเกิดขึ้นนั้นว่าจะเป็นอย่างไร แบบไหนนะ มันไม่ใช่เรื่องง่ายเลยสำหรับคนที่นำทางที่จะประคับประคองให้เกิดการเดินทางร่วมกันอย่างมีความสุข เพราะคนนำทางเองก็เรียนรู้ในแต่ละก้าวย่างเช่นเดียวกัน แต่เมื่อเดินทางผ่านไปสักระยะหนึ่งสมาชิกร่วมทางต่างเห็นบางอย่างเกิดขึ้นกับตนเองและกลุ่มมากมาย

ตนเองเปรียบการทำวิจัยเหมือนกับการเดินทางออกจากถ้ำก็คงไม่ผิด เมื่อเริ่มต้นอาจจะมืดตื๋อแต่ก็ต้องมีคนนำทางที่คอยชี้แนะเส้นทาง แต่ไม่ใช่การถากทางใหม่ให้ แต่เป็นการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้เส้นทางเดินไปพร้อมๆ กันของกลุ่มนักเดินทางเอง และเมื่อการเดินทางทำให้ผู้ร่วมทางเกิดความสนุกและความสุข ความสัมพันธ์ที่ดีก็จะเกิดขึ้น การให้อภัย การขอโทษ เห็นอกเห็นใจกันจะเกิดขึ้นตามมา การทำผิดพลาดหรือถูกต้องจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะทุกคนเข้าใจกันดี เมื่อเกิดบรรยากาศอย่างนี้แล้ว ผู้ร่วมทางก็จะแสดงความเป็นตัวตนของเขาออกมา และนี้แหละคือ โอกาสที่เขาจะเรียนรู้ชีวิตอย่างเต็มที่ เพราะนักเดินทางทั้งหมด คือ กัลยาณมิตร ทีมพวกเราเดินทางมาสิ้นสุด ณ ที่แห่งหนึ่ง มีอะไรเกิดขึ้นกับเรานะ นอกจากทีมที่มากขึ้น เห็นแสงสว่างรำไรดังที่ทุกคนได้แสดงทัศนะไว้

7.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อพวกเรา

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพวกเรา คือ การเรียนรู้ชีวิตของคนทำวิจัย ตามที่กล่าวบ้างแล้วในบทที่ผ่านมาว่า ทีมวิจัยได้มีการขยายการศึกษาจากที่กำหนดไว้ ฉะนั้นการสะสมการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันนั้นก็แตกต่างกันไป ซึ่งจะแบ่งออกเป็นการเรียนรู้ของนักวิจัยใหญ่และทีมนักวิจัยน้อย ทีมพี่เลี้ยง และ แม้กระทั่งหัวหน้าโครงการ ซึ่งมีรายละเอียดการเรียนรู้ดังนี้

7.1.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยใหญ่

เดินทางของทีมเราอาจจะยังไม่ได้เจออะไรที่มันยิ่งใหญ่ไปกว่านี้แล้ว เพราะช่วงเวลาที่ผ่านมาสิ่งที่เราค้นพบนั้นเปรียบได้กับเห็น “ทางสว่าง” แก่ตนเองในการดำรงชีวิตและเป็นแสงสว่างที่เกิดขึ้นภายในของแต่ละคน

“การทำวิจัยทำให้เกิดแสงสว่างทางปัญญาขึ้นกับตนเองและตนเองต้องทำเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนให้ได้ เพื่อจะให้คนอื่นทำตาม”

พ่อใหญ่เคน

“เปรียบเหมือนการมีโรงเรียนสอนคน คือ สอนคนให้เป็นคน สอนคนให้ช่วยเหลือและเป็นคนดี”

ส.อบต. (ชาย ภูมิดง)

“การทำวิจัยรู้สึกว่าได้พัฒนาตนเอง ได้เปิดการเรียนรู้ของตนเอง จากสิ่งที่ไม่เคยรู้ก็ได้รู้ ได้ลงมือทำ กลัวเหมือนกันว่าชาวบ้านจะไม่ให้ความร่วมมือ แต่เมื่อไปสอบถามข้อมูลพบว่าชาวบ้านให้ความร่วมมือดี” “ความย่านหายไปบ้างแล้ว ความมั่น (ขยัน) กำลังมา”

ยายโหนก (บุญสี ปัตโต)

“จากที่เคยกลุ้มอกกลุ้มใจในตอนแรกก็หายไปเพราะประทับใจทีมงานวิจัย อีกทั้งภูมิใจในตนเองที่สามารถทำงานได้ สามารถพัฒนาทักษะการฟัง การเขียนได้เป็นอย่างดี”

สุนีรัตน์ ลัดอัน

“การทำวิจัยทำให้ตนเองใจเย็นมากขึ้น รู้จักปัญหาตนเอง ปัญหาชุมชน ที่สำคัญรู้จักการปรับตัวเพื่อการพัฒนาตัวเอง”

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (สุทธะ ราชแสง)

“งานวิจัยได้เปิดโลกการเรียนรู้แก่ตนเอง เห็นสิ่งใหม่ๆ ภายนอกมากขึ้นและรู้สึกมั่นใจต่อการทำงานมากขึ้น”

เตี้ยและต้อย (สมควร อุปสาคร และ เบญจวรรณ บุญมา)

คนที่ได้เรียนรู้และมองเห็นตนเอง เพื่อกำหนดอนาคตไปข้างหน้าก็เกิดขึ้นเช่นกัน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านคำดีกล่าวว่า

“การทำวิจัยทำให้คนคิดแปลกใหม่ ซึ่งแต่เดิมไม่เคยคิด เช่น คิดอยากทำสวน อยากปลูกต้นไม้ อยากเลี้ยงกบเลี้ยงปลากินเอง ทั้งที่แต่เดิมนั้นไม่เคยคิดเลย คิดอย่างเดียว คือ หาเงินและย้ำว่างานวิจัยเป็นงานละเอียดอ่อนไม่ใช่ทำได้ง่ายๆ”

ผู้ใหญ่บ้าน (คำดี โคตรปลาบู่)

“งานวิจัยทำให้เห็นปัญหาชุมชน และเห็นการทำงานของตนเองที่ผ่านมา และ รู้ว่าจะทำอะไรเพื่อพัฒนาชุมชนที่ถูกต้องต่อไป ”

อบต.บุญสี โคตรปลาบู่

และบางคนก็เห็นเพื่อน เกิดความภูมิใจในการอยู่ร่วมกันและมีความสุขเกิดขึ้นเช่น พยุ ลงกลาง กล่าวอย่างติดตลกด้วยความประทับใจทีมวิจัยด้วยกันว่า

"พวกเราบางคนขาดบางคนเกิน บางคนก็พอกลางๆ บางทีก็ร้อนๆ หนาวๆ เหมือนเอาแกงเหลืองภาคใต้มาใส่อ่อมภาคอีสาน เหมือนเอาลาบวัวมาใส่ผัดกระเพรา แต่มันก็ไปกันได้เหมือนการเอาความพอดีมาบวกความไม่พอดี เอาคนเกินมาเติมคนขาด มันก็เลยไปด้วยกันได้ดีเป็นความสัมพันธ์กันแบบแบบรถไถ่นา คือ กระแทกกันไปกระแทกกันมา แต่ทุกคนก็ไม่เคยทิ้งกัน ทีมเราเลยมีรสชาติแบบไม่เหมือนทีมใดในโลกนี้แน่ๆ" "จากวันนั้นจนมาถึงวันนี้มีการประชุมไม่มีครั้งไหนที่ไม่ประทับใจเพราะประชุมแต่ละครั้งมีความสุขและสนุกตลอด"

7.1.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทีมวิจัยน้อย บางส่วนของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับทีมวิจัยชาวบ้าน

"ดิฉันคิดว่าตัวเองได้มีความรู้ เกิดการเสียสละการทำงานเป็นกลุ่ม และยังได้เรียนรู้หนังสือใหม่อีกครั้งในชีวิต บางครั้งก็ทำให้ปวดหัวคิดอะไรไม่ออก แต่ก็มีเพื่อนร่วมงานมาช่วยคิดด้วย เป็นวิชาที่ทำให้ตัวเองได้เรียนรู้ใหม่ คิดว่าตัวเองได้เปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ได้รู้ได้เห็นสิ่งใหม่ในชีวิต ตัวดิฉันเองมองเห็นความสำคัญของกลุ่มมากขึ้น เวลาที่รวมกลุ่มกันก็สนุกสนาน จิตใจร่าเริงแจ่มใสมีความสุข พูดจาเก่ง ดีใจที่ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ที่เข้ามาในชีวิต"

แม่สมจิตร มัชปะโม อายุ 38 ปี

"วิจัย คำนี้ช่างห่างไกลจากฉัน ไม่มีความรู้ ไม่มีประสบการณ์ ขี้อาย พูดไม่เก่ง ไม่กล้าแสดงออก ไม่ได้ออกไปไหนอยู่แต่ในบ้าน ฉันเหมือนกบที่อยู่ในกะลา แล้วฉันจะรวมกลุ่มทำวิจัยได้อย่างไร ฉันเข้าประชุมกับทีมวิจัยด้วยความไม่มั่นใจ ไม่กล้าพูด ไม่กล้าตอบคำถาม บ่อยครั้งที่ฉันตอบคำถามอยู่ในใจถูกบ้างไม่ถูกบ้างตามความเข้าใจของฉัน แต่เมื่อได้ประชุมบ่อย พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด ประกอบกับการได้หาข้อมูล ทำให้ฉันได้เปลี่ยนวิธีคิด เมื่อกบอย่างฉันออกจากกะลา ฉันจึงรู้ว่าความรู้มีมากมายใกล้ตัว มีคนที่พร้อมจะถ่ายทอดแต่ฉันไม่สนใจที่จะเรียนรู้และศึกษาบางอย่างเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาเท่านั้นเอง"

นางลำดวน โลหา อายุ 34 ปี

" "พอเข้ามาทำงานวิจัยแล้วทำให้ตัวเองมีความรู้ มีความคิดมากขึ้น เกิดความสามัคคี เข้ากับคนส่วนมากได้ กล้าแสดงออก รู้จักความพอเพียง รู้จักการอยากปลูกกินเอง อยากเลี้ยง รู้จักการทำปุ๋ยใช้เอง

รู้จักการประหยัด การทำงานวิจัยทำให้ตัวเองเปลี่ยนไปมาก แต่ก่อนไม่มั่นใจ เพราะไม่มีความรู้ แต่เดี๋ยวนี้ได้โสกันก็สามารถมีความรู้ได้ ได้คุยกันเอาความรู้มาแลกเปลี่ยนกัน ปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน ให้โอกาสทุกคนได้พบปะกันในที่ประชุม ซึ่งในที่ประชุมก็ได้รู้จักเรื่องราวดีๆ มากมาย เห็นคนอื่นเขาทำก็น่านำมาเป็นแบบอย่างได้ คิดว่าตัวเองทำได้ ไม่ยากเลยถ้าทำจริงๆ"

นางสุพิศ จันสุราช อายุ 24 ปี

"อดีตที่ผ่านมา อยู่บ้านไม่เคยคิดว่าจะทำอะไรเลย คิดแต่ว่าอยากไปทำงานที่อื่นอย่างเดียว ไม่เคยคิดที่จะทำงานในชุมชนเลยอยากไปทำงานต่างถิ่น ได้เป็นนักวิจัยก็ดีได้เรียนรู้สิ่งใหม่ที่ไม่เคยรู้ อย่างเช่น การทำมาหากินของคนในชุมชน ได้รู้จักคำว่าเกษตรพอเพียง ทำให้เราคิดอยากทำไร่นาสวนผสม ซึ่งความคิดก็เปลี่ยนไปจากที่ไม่เคยคิดว่าอยากทำเลย อยากไปทำงานที่อื่นแทน ก็อยากกลับมาทำเกษตรอินทรีย์ อยากอยู่แบบพอเพียง และที่สำคัญได้พัฒนาด้วยเองและได้แลกเปลี่ยนความคิดกับเพื่อนในกลุ่มมากขึ้น"

นางสมควร อุปสาคร อายุ 37 ปี

"การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเองเมื่อก่อนทำอะไรมักจะทำแบบไม่มีความมั่นใจ เรื่องการไปประชุมก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือด้วย และไม่สนใจใครทำอะไรเราก็ไม่รู้เรื่องเลย แต่พอเข้าไปเป็นทีมวิจัยแล้วก็รู้สึกว่าตัวเองใจเย็นขึ้นมากและเอาใจใส่เรื่องการไปประชุม ไปดูงานที่อื่นก็สนใจและเต็มใจไปโดยไม่ขัดใจใครทั้งที่เราก็อยู่บ้านคนเดียวเราก็เสียสละเวลาไปไหนได้ เพราะเรามีความรู้จากคนข้างนอก คนในกลุ่มเองก็เกิดความสามัคคีขึ้นมาก และเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีเรื่องก็ไม่เก็บมาคิด ถือว่าเราเป็นคนเดียวกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกันและกัน คนรุ่นหลังเราก็ให้โอกาสเขา มีความรักต่อกันให้มากขึ้น และยอมรับคนที่มีความรู้กว่าเรา ถึงเขาจะอายุน้อยกว่าก็ให้เกียรติเขา เราไม่รู้ก็ได้รู้เพราะเขา เราไว้ใจคนอื่นเป็นผู้นำพาให้ความรู้ใหม่ เมื่อก่อนไม่คิดเลยว่าตัวเองจะเป็นคนที่มีค่าและภูมิใจมาก ทุกอย่างดีขึ้นกว่าเก่า ใครจะพูดอะไรเสียใจเราก็ไม่เก็บมาคิด เพราะเราได้รู้ว่าการมีเพื่อนมีกลุ่มมันทำให้เราสบายใจ ไม่มีเรื่องหนักใจ ถ้าเราไม่ได้เข้ามาทำงานวิจัยแล้ว เราคงเหมือนอยู่ในโลกมืด และไม่มีโอกาสได้ไปเห็นอะไรไกลๆ ด้วย ถือว่าเรายังมีความหวังในเรื่องชีวิตอยู่ ก็งานวิจัยนี้แหละ ที่ทำให้เกิดกลุ่มเกิดทีม"

แม่บุญสี ปัตโต อายุ 57 ปี

" ทำงานวิจัยได้อะไร ได้อะไรจากงานวิจัย " มันเป็นคำถามที่ไม่ยากแต่มันก็ไม่ใช่คำถามที่ง่ายที่สามารถตอบและให้ลายละเอียดในทันทีทันใด เพราะงานวิจัยเป็นงานละเอียดอ่อน ค่อยเป็นค่อยไปเหมือนน้ำซึมบ่อทราย ความรู้ที่เราได้มันค่อยซึมซับไปทีละน้อย ค่อยรู้ไปทีละขั้นๆ เหมือนเราเดินขึ้นบันไดไปที่ละขั้น ไม่รีบร้อนเราก็เลยไม่เหนื่อยเหมือนรีบวิ่งขึ้นบันได มันเลยมารู้ตัวว่าตัวเองว่าขึ้นมาสูง

และไกลตั้งแต่เมื่อไหร่ ความรู้สึกส่วนตัวแล้ว การทำงานวิจัยก็เหมือนกับเราออกเดินทางไปในที่แห่งหนึ่งพร้อมกระเป๋าที่มีของอยู่น้อยนิด นั้นก็คือ ความรู้ แต่เมื่อเดินทางไป ระหว่างทางก็ได้เจออะไรหลายอย่าง และเพลิดเพลินกับการเก็บเอาสิ่งเล็กสิ่งน้อย ทุกอย่างที่เจอใส่กระเป๋าจนเยอะไปหมด พอเรามาพักและเอาของที่เก็บมาได้ออกจากกระเป๋าเพื่อดูกลับพบว่าสิ่งที่เราเก็บมานั้นมันน่าหวงแหน และมีค่าน่าเก็บรักษาไว้ น่าเสียดายที่เรารู้จักเก็บมันช้าไป"

แม่พยุ ลงกลาง อายุ 44 ปี

"จากนักวิจัยมือใหม่อย่างฉัน ค่อยๆ เรียนรู้และเรียนรู้มากขึ้น ฉันค่อยๆ พัฒนาตัวเอง เรียนรู้ความคิดของตัวเองและความคิดของทีมที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ฉันได้เข้าใจงานวิจัยมากขึ้น เข้าใจว่างานวิจัยไม่ใช่เฉพาะพวกนักศึกษาและนักวิชาการเท่านั้น ชาวบ้านอย่างพวกเราๆ ก็สามารถทำได้ เพราะความเป็นตัวเองของชาวบ้าน พอคนได้เข้ามาเรียนรู้กับทีมแล้ว ทำให้ฉันได้เรียนรู้อะไรตั้งหลายอย่าง เช่น รู้ตัวเอง รู้ความสำคัญของทีม และชุมชน เมื่อฉันเห็นงานวิจัยเข้ามามีบทบาทมากในชุมชน ฉันกลับพบว่าผลที่แท้จริงมีความแตกต่างกับสิ่งที่คิดไว้อย่างสิ้นเชิง ฉันตอบได้เลยว่าผลที่แท้จริงเปรียบเหมือนให้เราย้อนกลับไปมอง ทบทวนเรื่องราวเก่าๆ เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบันของการเปลี่ยนแปลง นอกจากตัวเราที่ได้รู้ได้เห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเราเองแล้วยังได้รู้จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดให้ฉันได้รู้ถึงเรื่องราวหลายอย่าง งานวิจัยมีค่ามากยิ่งนักสำหรับตัวฉันและชุมชน"

บัวผัน บุพตา อายุ 37 ปี

7.1.3 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทีมวิจัยพี่เลี้ยง

"การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีความหมายมากคือ การได้พัฒนายกระดับการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการจัดกระบวนการ การพัฒนาให้เข้าถึงความรู้สึกภายในตัวตน การเข้าถึงอารมณ์ของตนเอง การจัดการอารมณ์เมื่ออยู่รวมกับคนอื่น"

ณรงค์ กุลจันทร์

"การทำงานแบบมีส่วนร่วมของกระบวนการวิจัยดีมาก เพราะทำให้คนทำงานได้เห็นความสามารถของตัวเอง เกิดความภูมิใจในการทำงาน อยากทำงานกับทีมต่อ และเห็นความสามารถของผู้อื่น เห็นความสำคัญของเพื่อนร่วมทีม เคารพคนอื่นและเพื่อนร่วมทีม" ทิพย์สำทับต่อว่า "ทำงานวิจัยครั้งนี้ ทำให้เราได้เรียนรู้ คิดเยอะๆ ก่อนจะพูดอะไรออกมา รู้จักระวังคำพูด ในทุกๆ คำที่ตัวเองคิดและได้

เรียนรู้ว่าคนเราสามารถเรียนรู้ได้ พัฒนาขึ้นได้ จากการลงมือทำ เห็นความสามารถของตัวเอง จากที่ไม่เคยภูมิใจในตัวเองเลย"

ทองทิพย์ ภูมิวงศ์

"ทุกครั้งที่ตนเองได้ลุกขึ้นไปจัดการเรียนรู้กับทีมวิจัยชาวบ้าน นั้นคือโอกาสเรียนรู้ได้เกิดขึ้นกับตนเอง ตื้นเต้นตลอดเวลา และการอยู่ในหมู่บ้านปลาบู่นานแล้ว แต่ดูเหมือนไม่รู้อะไรมาก แต่พอทำงานวิจัยได้ทำให้เห็นข้อมูลชุมชนที่ลึกมากขึ้น และ ยิ่งทำงานร่วมกับชาวบ้าน ยิ่งสนุกและรักกันมากขึ้น"

สงัด จันทะพัด

7.1.4 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อหัวหน้าทีมวิจัย

"กระบวนการงานวิจัยที่ผ่านมาได้สร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่กับตนเอง ซึ่งก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายหลายอย่างต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ อย่างไรก็ตามการวิจัยได้เปลี่ยนแปลงวิธีคิดของตนเองต่อการทำงานชุมชนโดยสิ้นเชิง เกิดการเห็นตนเอง เห็นอัตตาตนเอง เห็นจุดอ่อนของตนเอง เช่น ขาดความละเอียดอ่อนเรื่องคน เข้าไม่ถึงหลักการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มีกระบวนการทำงานชุมชนหยาบๆ แต่เมื่อลงมือทำงานวิจัย ความเป็นตนเองดังที่กล่าวมานั้น ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทั้งสิ้น และค้นพบว่าทุกอย่างเปลี่ยนเมื่อมุมมองเราเปลี่ยน ดังคำกล่าวที่ว่า "โลกเปลี่ยนเมื่อมุมมองเราเปลี่ยน" เป็นจริงโดยแน่แท้ ณ วันนี้มีความภูมิใจที่ทีมงานสามารถทำงานด้วยตัวเขาเองได้ ผลงานอาจจะไม่ได้ดังที่เราหวัง แต่เขาเรียนรู้และรักงานที่เขาทำ และเขากำลังใช้ชีวิต ทุกคนสามารถ มองเห็นและเข้าใจพื้นที่ชุมชนที่เราพยายามสร้าง แต่ทุกวันนี้มันกลายเป็นของทุกคน ผู้นำคนที่ไม่เห็นด้วยกับเราในอดีต ณ วันนี้เขาเป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดตั้งกลุ่ม และ อีกหลายสิ่งหลายๆ อย่างที่กำลังเกิดขึ้น บนฐานความรักและเข้าใจของทุกคน และ มันไม่ใช่การตอบคำถามงานวิจัยแต่อย่างใด แต่มันเป็นบทเรียนชีวิตที่ทุกคนได้เข้ามาร่วมกันสร้างและจะสานมันให้มีพลังต่อไป"

ธีรดา นามให หัวหน้าโครงการ

จากความรู้สึกของนักเดินทาง(นักวิจัย) ที่กล่าวข้างต้นสะท้อนอะไรบางอย่างสำหรับเรามากเหมือนกัน คือ การเห็นพลังบางอย่างเกิดขึ้นแล้ว และเห็นการเรียนรู้ที่แต่ละคนเก็บเกี่ยวไว้กับตนเอง เราเชื่อมั่นว่าเมื่อการบ่มเพาะมันเพียงพอและเหมาะสม การสุกงอมก็จะเกิดขึ้น และเมื่อนั้นถึงจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร เพราะเหตุปัจจัยแห่งการเรียนรู้ หรือ อาการ "วาบ" (emerge) หรือ "ปิ๊ง" ของแต่ละคนไม่

เหมือนกัน ฉะนั้นบทบาทเรา คือ สรรสร้างเหตุปัจจัยให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของทุกคนให้เกิดขึ้นให้จงได้ สำหรับผลที่เกิดขึ้นต่อการเรียนรู้ครั้งนี้สามารถสรุปได้ตามแผนผังข้างล่าง

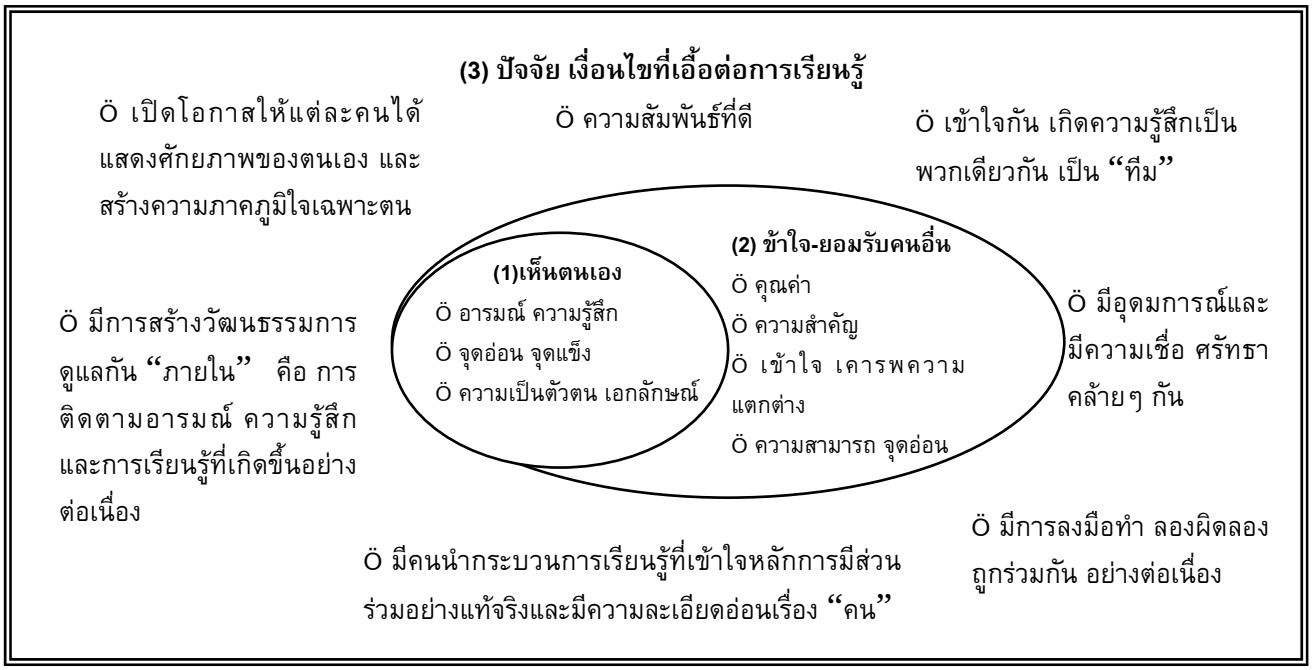

<u>แผนผังที่ 7.1</u> แสดงผลที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยและปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อการเรียนรู้

7.2 ปัจจัยที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงกับทีมวิจัย

7.2.1 การมีโจทย์ร่วมกัน

สมาชิกกลุ่มนักเดินทางรุ่นใหม่ปัจจุบันมีทั้งหมด 25 คน แบ่งเป็นผู้นำชุมชน 9 คน และ ทีมพี่เลี้ยงนักเดินทางอีก 3 คน กลุ่มนักวิจัยน้อย 13 คน เรามีโจทย์สำคัญที่สมาชิกกลุ่มต้องตระหนักในใจเสมอ คือ ***เราจะมีรูปแบบการผลิตอาหารแบบผสมผสาน ด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้อย่างไร?***

โดยที่ทีมนักเดินทางต้องค้นให้พบด้วยว่า *แหล่งอาหารของชุมชนบ้านปลาบู่มาจากที่ใดบ้าง แต่ละแห่งเป็นอย่างไร? มีเหตุปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลกระทบให้แหล่งอาหารของชุมชนถูกทำลาย?*และมีคำถามหลักที่สำคัญ คือ ***รูปแบบการผลิตอาหารของบ้านปลาบู่เป็นอย่างไร สภาวะรายได้ รายจ่ายด้านอาหารเป็นอย่างไร และ จะมีกระบวนการผลิตอาหารให้พอกินของชุมชนได้อย่างไร****?*

ฉะนั้นการเดินทางครั้งนี้จึงมีการติดโจทย์ไว้ในหัวของแต่ละคน เพราะเราไม่มีเครื่องมืออื่นใดในการเดินทางเลย เนื่องจากไม่เคยมีประสบการณ์และบทเรียนมาก่อน ดังนั้นการเดินทางครั้งนี้จึงเปรียบเหมือนการ "ผจญภัย" ร่วมกันอย่างแท้จริง

นอกจากโจทย์ที่ต้องตระหนักไว้ในหัวสมองแล้ว ทีมเราต้องคำนึงด้วยว่าต้องการอะไรบ้างระหว่างเดินทาง ซึ่งสิ่งที่พวกเราต้องรู้ให้ได้ คือ ต้องรู้แหล่งอาหารของหมู่บ้าน เพื่อศึกษาเหตุปัจจัยที่ทำลายแหล่งอาหารของชุมชน และนำไปสู่การฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนในอนาคต นอกจากนี้ต้องเอาใจใส่ต่อกระบวนการศึกษาและฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนบ้านเราด้วย

7.2.2 การมีรูปแบบกระบวนการค้นหาคำตอบที่หลากหลาย

เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันกับนักเดินทางรุ่นใหม่กลุ่มนี้ การเขียนบรรยายกระบวนการเดินทางจึงจำเป็นในการสรุปและสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นมากมายนั้น โดยการวิเคราะห์ผลภาพรวม ดังรายละเอียดกระบวนท่าต่างๆ

กระบวนการ 1 ปรับจิต ปรับใจ ลดอัตตาตัวตนหัวหน้าโครงการ

กลวิธีในการเดินทางต้องเป็นวาระสำคัญแห่งการทำงานศึกษาวิจัยสำหรับเราในขณะนั้น ซึ่งตัวเราต้องปรับจิต ปรับใจ ปรับลดอัตตาตัวตนอย่างมากเพื่อเปิดการเรียนรู้ใหม่ จากการถือตนเองว่าเก่งสามารถทำทุกอย่างได้ด้วยตนเอง แต่เมื่อร่วมเดินทางกับทีมนี้ไม่ใช่แล้ว ***การเดินทางไม่ต้องการคนเก่งแต่ต้องการคนฉลาดและมีปัญญาเท่านั้น*** ต้องการคนที่เห็นคุณค่าของผู้อื่น ต้องการคนที่เข้าถึงหลักการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ด้วยบุญพาวาสนาส่งทำให้เราได้พบแนวทางการเรียนรู้ความเป็นธรรมดาและธรรมชาติของคนด้วยการปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสติ ยิ่งเจริญสติยิ่งทำให้เข้าใจว่า ***ความเป็นคนเสมอกันตั้งแต่เกิด” แต่กิเลสทำให้คนแตกต่างเท่านั้นเอง*** ฉะนั้นหากเมื่อคนเข้าใจตนเอง การน้อมหาเพื่อการเรียนรู้คนอื่น สร้างโอกาสให้คนอื่นได้เรียนรู้ด้วยก็จะเกิดขึ้น นี้คือผลจากการปฏิบัติธรรมและนำพาเรามาสู่การสร้างสรรค์กระบวนยุทธ์สำหรับการเดินทางร่วมกันในครั้งนี้

ไม่ใช่ไม่รู้กระบวนท่าในการทำวิจัย แต่การเดินทางในครั้งนี้ คือ การเดินทางพร้อมกับการเรียนรู้ตัวตนและคนอื่น เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของพวกเราและพัฒนามันไปสู่บางอย่างที่มีพลังของนักเดินทางร่วมกัน ซึ่งมันคือ การเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ความเก่งของคนใดคนหนึ่ง

กระบวนการ 2 สร้างแรงบันดาลใจ กระตุ้นการเรียนรู้

ทุกครั้งของการก้าวย่าง ต้องทำอย่างไรก็ได้ที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเขามากที่สุด ฉะนั้นการให้เขาประเมินตัวเขาก่อนออกเดินทางจึงจำเป็น โดยตั้งคำถามว่า***“แต่ละคนเป็นอย่างไร มีจุดน่ารัก น่าเกลียดอย่างไร อยากเห็นตนเองเป็นอย่างไร”*** หลังจากนั้นนำเสนอและให้เพื่อนเพิ่มมุมมองในการวิพากษ์วิจารณ์

เมื่อทุกคนเห็นกันและกันแล้ว นำกระบวนการให้เขามองภาพฝันของชุมชน เห็นตนเอง เห็นอนาคตของหมู่บ้านร่วมกัน หลังจากนั้นตั้งคำถามกระตุ้นว่า ***"เราจะไปสู่ฝันได้ไหม หากเราไม่ลองเดินทางไปด้วยกัน"*** การวางแผนการเดินทางจึงเกิดขึ้น จากการนำภาพฝันมากำหนดและกระตุ้นการเดินทางในขณะเดียวกันและตลอดการเดินทางทุกคนจะเห็นการเรียนรู้และเติบโตของตนเองตลอด ซึ่งมันทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะเข้าร่วมลงมือทำบางอย่าง และที่สำคัญสูงสุด คือ ความต่อเนื่องของการดำเนินงานนั้นเอง

กระบวนท่าที่ 3 สร้างบรรยากาศ "แห่งการเรียนรู้แบบทีม"

ใช้เกม ***"มหัศจรรย์วงกลม"*** มานำการทำความเข้าใจการเรียนรู้ เพราะเกมส์นี้ถูกคิดค้นจากนักวิจัย ปัทมา ราตรี ทีมโคกสะอาด แต่ทีมเรามีการประยุกต์ใช้จนเห็นอภินิหารของมัน จึงกลายเป็นมหัศจรรย์วงกลมของหมู่บ้านไป ในเกมส์นี้จะทำให้คนนำกระบวนการเห็นตัวตนของผู้เล่น และ ใช้คำถามนำการเรียนรู้แก่ผู้เล่น ถามตอบจนคำตอบจากผู้เล่นสามารถชี้ให้เขาเห็นการเรียนรู้ด้วยตัวเขาเอง ไม่ใช่ผู้นำกระบวนการชี้ให้เห็นก่อน เพียงแต่ทำหน้าที่ซักและชี้การเรียนรู้แก่ผู้เล่นเท่านั้นเอง

นอกจากนี้เกมจะสอนเรื่องการตัดสินใจ ความกล้าหาญในการลงมือทำบางอย่าง การขจัดความกลัว ด้วยการคิดนอกกรอบ การใช้ประสบการณ์เก่าเพื่อยกระดับการเรียนรู้ใหม่ของผู้เล่น และที่สำคัญการใช้เกมส์เพื่อตั้งคำถามด้านใน ซึ่งเป็นวาระแรกของทีมที่ต้องการฝึกการสังเกตอารมณ์ ความรู้สึกด้านในของผู้เล่น จนปัจจุบันกลายเป็นวัฒนธรรมของการถามตอบและติดตามอารมณ์ของแต่ละคน เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป

เมื่อทุกคนในทีมตระหนักถึงประโยชน์ของการลงมือทำบางอย่างร่วมกัน (จากการเล่นเกมส์) เพื่อการเรียนรู้ของตนเอง ทุกคนก็จะไม่หนักใจเมื่อต้องทำบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน เช่น งานวิจัยเป็นงานใหม่ เมื่อเริ่มต้นทุกคนกลัวจะทำไม่ได้ แต่เมื่อนำเกมส์วงกลมมาเป็นกุศโลบายนำการเรียนรู้ ทุกคนจะเห็นภาพใน "จินตภาพ" เดียวกัน คือ มีสื่อที่สามารถสื่อถึงบางอย่างร่วมกันได้

ฉะนั้นทุกย่างก้าวเดิน คือ การเรียนรู้ และบรรยากาศต้องสร้างร่วมกัน บรรยากาศดีต้องสร้าง ซึ่งทีมพี่เลี้ยงจะใช้เกมส์มานำกระบวนทุกครั้ง ตอนแรกยากมากเพราะนักเดินทางรุ่นใหม่ปฏิเสธการเล่นเกมส์ แต่เมื่อทุกคนรู้สึกดีต่อกัน ทำอะไรก็ไม่ผิด ทำอะไรก็ได้ กลายเป็นเรื่องสนุกของทุกคนไป

กระบวนท่าที่ 4 สอดแทรกเนื้อหาผ่านการละเล่น

ดังที่กล่าวไปบ้างแล้วนั้น เมื่อความสัมพันธ์ของคนดี มีทัศนคติที่ดีต่อกัน บรรยากาศการอยู่ร่วมกันก็จะดีตามมา การเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น ฉะนั้นการละเล่นจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเดินทางของเราเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีร่วมกัน

การละเล่นเช่น การโยนบอล หรืออุปกรณ์ใดๆ ก็ได้ ซึ่งการละเล่นแบบนี้จะทำให้ทุกคนมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น แบบเร็วมีเวลาจำกัดเพียง 1 – 2 วินาทีเท่านั้น ฉะนั้นนี้คือ การฝึกสติ ความรู้สึกตัวในการตอบ แต่ที่สำคัญสูงสุด คือ ฝึกคนให้ละลายความเป็นตัวตนออกมาก่อน ทลายกรอบบางอย่างเพื่อเตรียมความพร้อมภายใน ในการปฏิบัติการบางอย่างร่วมกับทีม ฉะนั้นวาบความคิดที่เกิดขึ้นในช่วงที่โยนบอลจึงเกิดจากการมีสติ หรือ ***"วาบความคิด"*** ที่เกิดขึ้น กรณีการละเล่นแบบนี้เราจะใช้เมื่อต้องการระดมความคิดเห็นแบบเร็ว เพื่อหาประเด็นร่วมกันเป็นเบื้องต้น

การหาประเด็นร่วม คือ เมื่อมีการระดมความคิดแบบเร็วแล้ว ก็จะให้ทุกคนเลือกประเด็นที่แต่ละคนคิดว่าสำคัญหรือมีความหมายที่สุดเป็นคำสำคัญหลัก(Keyword)ที่เรายกขึ้น เช่น คำสำคัญหลัก คือ ภัยพิบัติอาหาร ในช่วงระดมอาจจะได้คำสำคัญมาประมาณ 20 คำ แต่เมื่อถึงช่วงให้เลือกประเด็นสำคัญที่สุดมา 3 คำ ทุกคนก็จะวิธีคิดและตัดสินใจด้วยการให้คะแนน นำคะแนนมารวมกันและเรียงลำดับ หลังจากนั้นก็จะแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมออกตามประเด็นสำคัญที่เรียงลำดับไว้ ให้แต่ละกลุ่มระดมคำที่ได้ และเวียนคำที่ได้นั้นให้กลุ่มอื่นแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม จนครบ 3 คำ 3 รอบ เนื้อหาที่ได้ออกมาก็จะกลายเป็นความคิดของทุกคน กระบวนการนี้ทีมนักวิจัยทุกคนทำได้ และสามารถนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ ได้ด้วย

จากกระบวนการแบบนี้ทำให้นักเดินทางทั้งหลายเกิดความตื่นเต้น เตรียมตนเองให้พร้อมกระตุ้นการคิดตลอดเวลาและเกิดบรรยากาศแห่งความสุขและสนุกไปพร้อมๆ กับการหาข้อสรุปบางอย่างร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็ได้เห็นความคิดเพื่อนและวิพากษ์วิจารณ์ไปในที

อีกลักษณะหนึ่งที่เรานำเกมส์แบบทีมมาใช้ เช่น เกมส์แม่น้ำพิษ ผู้เข้าร่วมสนุกมาก แต่สิ่งที่มันเกิดขึ้น คือ มันวาบในตัวเราผู้จัดกระบวนการ คือ เราสามารถเชื่อมโยงการเล่นไปสู่การทำงานเป็นทีมเพราะเกมส์จะฝึกคิด และสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนวิธีคิด หรือทัศนคติของคนต่อการทำงานร่วมกันได้ ซึ่งคำถาม คือ *เราจะข้ามแม่น้ำพิษได้อย่างไร* (ไม่บอกรายละเอียดอะไรมากกว่านี้)

"เกมแม่น้ำพิษ" นักเดินทางกลุ่มนี้จะไม่ค่อยรู้จัก แต่จะรู้ในนาม "เกมส์ก้อนหินวิเศษ" เพราะหากเรามีก้อนหินวิเศษเพียงพอเราก็จะข้ามแม่น้ำพิษได้ สิ่งที่ทีมนักเดินทางเรียนรู้ คือ เราจะค้นหาก้อนหินวิเศษให้มากขึ้นได้อย่างไรเพื่อจะข้ามแม่น้ำพิษ (ปัญหา) ให้ได้

และอีกหลายๆ เกมหลายๆ การละเล่นที่เรานำมาประยุกต์ เพื่อให้เกิดความสนุกและเรียนรู้ร่วมกัน แต่ทุกเกมส์ ทุกการละเล่นทีมนักเดินทางพี่เลี้ยงจะถูกฝึกมาก่อนแล้ว เพื่อนำการเรียนรู้ของทีมเดินทางที่เป็นชาวบ้าน

กระบวนท่าที่ 5 การลงมือทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่สำคัญต่อการเรียนรู้มากที่สุด คือ การได้ลงมือทำ ซึ่งกระบวนการให้ทีมวิจัยได้ลงมือทำนั้น เริ่มตั้งแต่การฝึกเตรียมประเด็น โดยเบื้องต้นนั้นเน้นการลงมือทำของกลุ่มพี่เลี้ยง มีการประชุมกัน

ก่อนทุกครั้งที่จะมีการประชุมทีมวิจัย ทีมพี่เลี้ยงต้องมีการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยเราทำหน้าที่เอื้ออำนวยให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นบนฐานความเข้าใจของเขา เมื่อปรึกษาหาหรือในเรื่องประเด็นที่ต้องการศึกษาและค้นหาแล้ว ก็จะวางกระบวนการประชุมร่วมกัน กำหนดคนรับผิดชอบ ซึ่งในช่วงแรกทีมพี่เลี้ยงต้องทำงานหนักเพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ ในขณะเดียวกันเราก็ให้ทีมพี่เลี้ยงได้เรียนรู้จากการเป็นนักจัดกระบวนการผ่านการได้ลงมือทำร่วมกับแกนนำของทีมวิจัยชาวบ้านอีกทีหนึ่ง โดยการเข้าไปเตรียมเนื้อหา และวางกระบวนการประชุมร่วมกัน ก่อนการประชุมจริง ซึ่งรวมแล้วเราทำหน้าที่ประชุมเตรียมกับทีมพี่เลี้ยง ทีมพี่เลี้ยงไปทำหน้าที่ประชุมเตรียมกับแกนวิจัยชาวบ้าน ถึงจะประชุมได้ เมื่อเสร็จประชุมก็ตามสรุปการเรียนรู้ตามกลุ่มที่เตรียมนั้นเอง ใช้เวลามากแต่ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างทีมนั้นเอง

อย่างไรก็ตามนี้คือ การลงมือทำเบื้องต้น เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ทีมงาน และฝึกทักษะการนำเสนอและการจัดกระบวนการ นอกจากนี้การลงมือทำของทีมวิจัยร่วมกันยังมีงานอื่นๆ ในชุมชนมากมาย เช่น งานส่งเสริมการทำนารวมร่วมกัน การพัฒนากลุ่มมัดย้อม การส่งเสริมการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนและการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชมชาวนา ทีมวิจัยทั้งพี่เลี้ยงและทีมชาวบ้านก็ปฏิสัมพันธ์ด้วยการลงมือทำกิจกรรมแบบนี้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกิจกรรมในแต่ละอย่างต้องทำการสรุปการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

การลงมือทำเฉพาะงานวิจัยอีกอย่างหนึ่ง คือ การเก็บข้อมูลด้วยตัวของนักวิจัยเอง ซึ่งส่งผลต่อการสร้างการเรียนรู้สถานการณ์ครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้ทีมวิจัยชาวบ้านยังมีการฝึกการเป็นพี่เลี้ยงกลุ่มย่อยในการประชุมชาวบ้านด้วย

กระบวนท่าที่ 6 สร้างวัฒนธรรมการมองตนเอง เห็นคนอื่น วิเคราะห์การเรียนรู้

เป็นกระบวนการท่าที่องค์กรพัฒนามาเป็นวัฒนธรรมการทำงาน ดังที่กล่าวไว้เป็นเบื้องต้นแล้วนั้นว่าก่อนจะทำงานใดๆ ก็ตามเรามีการเตรียมทีมพี่เลี้ยงทุกครั้ง สิ่งที่เตรียมคือ

6.1 เห็นอะไรในการประชุมครั้งที่ผ่านมา หรือกับเหตุการณ์ที่ผ่านมา (เห็นงาน เห็นเพื่อน เห็นตนเอง)

6.2 ตนเองรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งนั้นๆ

6.3 เราเรียนรู้อะไรจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

6.4 หากเราจะดำเนินการต่อควรเป็นอย่างไร (วิธีคิด พฤติกรรม และงาน)

6.5 ใครจะทำหน้าที่อะไรในการปฏิบัติการครั้งต่อไป

นี้คือ คำถามหลักที่ทุกครั้งทีมงานพี่เลี้ยงต้องนำมาสรุปและหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งการดำเนินการแบบนี้จะสร้างความต่อเนื่องในเชิงความคิดและการปฏิบัติการ ทีมพี่เลี้ยงก็จะนำกระบวนการนี้ไปสรุปกับทีมแกนวิจัยชาวบ้านอีกทีหนึ่งด้วย

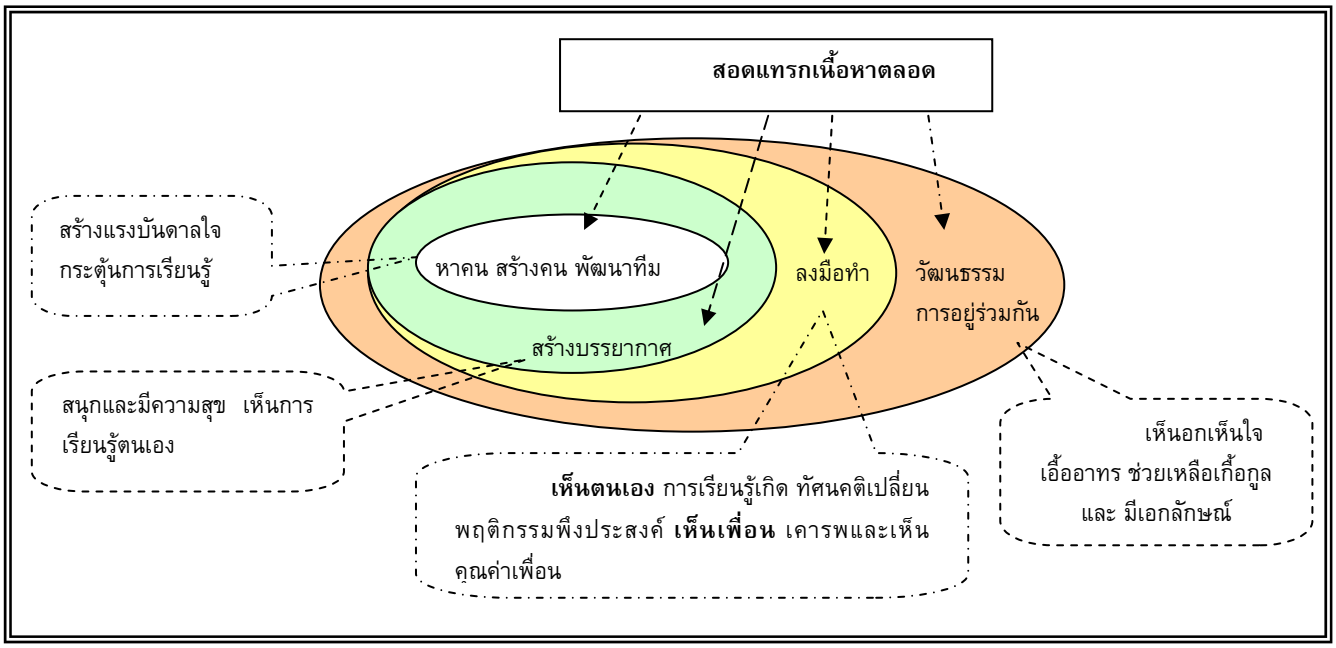

แผนผังที่ 7.2 แสดงกระบวนการดำเนินงานวิจัย

กระบวนท่าที่ 7 การสร้างทีม พัฒนาคน หัวใจของการวิจัย

อาจจะเป็นกระบวนท่าที่ไม่แตกต่างจากข้อที่แล้ว แต่อยากจะชี้ให้เห็นว่า การการเดินทางในครั้งนี้ สุดท้าย คือ “ได้คน” ฉะนั้นตลอดการเดินทางต้องเน้นเรื่องการพัฒนาอุดมการณ์ จินตนาการหรือวิธีคิดนอกเหนือจากการพัฒนาศักยภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้กับชุมชนแล้ว งานวิจัยยังเป็นโอกาสของทีมที่ได้ฝึกตนเองในการดำรงชีวิตได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้เห็นภาพของกระบวนการ สามารถประมวลสรุปดังแผนผังข้างบน รายละเอียดของกระบวนการทำงาน สามารถอธิบายได้ดังนี้

7.1 เจ้าหน้าที่ / ทีมพี่เลี้ยงต้องผ่านการปฏิบัติธรรมแบบเจริญสติ เพื่อการเข้าใจชีวิต เข้าใจคน

7.2 ใช้สติในการทำงาน เช่น การตามอารมณ์ ความรู้สึกตนเองเมื่ออยู่ในบริบทหนึ่งๆ กับการทำงานและการมีชีวิตอยู่

7.3 ฝึกความเป็นทีม เราก็จะใช้เกมส์ มหัศจรรย์วงกลม สี่เหลี่ยมแตก แม่น้ำพิษ เป็นตัวนำการเรียนรู้ของทีมงาน หลังจากนั้นเกมส์เหล่านี้ก็จะถูกหยิบยกมาเตือนสติเราว่าเราคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทีมจริงไหม เราปล่อยวางจริงหรือเปล่า เราพร้อมที่จะให้ทุกคนเติบโตบนฐานของเขาอย่างไร เรากล้าที่จะปล่อยเป้าหมายทิ้งไปเพื่อสร้างการเรียนรู้กับทีมหรือไม่ สิ่งเหล่านี้เราผ่านการถามตอบหลายครั้ง และส่วนใหญ่ใช้ได้ แต่ก็มีข้อแม้ว่าเมื่อใดมีไม่มีเวลาเตรียม หรือเวลาน้อยเราก็จัดกระบวนการเองทันที (พยายามให้เกิดแบบนี้น้อยที่สุด)

7.4 การเติมเต็มการเรียนรู้ของทีมจากคนและความรู้ภายนอก โดยการเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่ายเพื่อการเปิดโลกทัศน์การเรียนรู้ของทีมวิจัยด้วย ก็เป็นหนึ่งในการฝึกนักจัดกระบวนการเรียนรู้และส่งผลที่ดีแก่การทำงานวิจัยในชุมชนด้วย

7.3 สิ่งที่เรียนรู้ที่มากกว่าการเรียนรู้ตนเอง

การเดินทางเพื่อการเรียนรู้ พัฒนาตน พัฒนาชุมชนนั้นไม่ได้ชี้วัดที่มีเอกสารเล่มโต เพื่อที่จะบอกว่าเราเรียนรู้มากน้อยอย่างไร เพราะทุกการลงมือทำร่วมกันการเรียนรู้ ฐานข้อมูลบางอย่างมันอยู่ในหัวแล้ว เมื่อสิ้นสุดการศึกษาลง อาจจะลืมข้อมูลที่รู้มา แต่สิ่งที่ทุกคนนึกถึง เมื่อถามว่าทำวิจัยแล้วได้อะไร เขาจะตอบทันทีว่า “สนุก” “จำเสียงหัวเราะเมื่อเล่นเกมถูกทำโทษ” “ได้รู้ในสิ่งที่ไม่รู้” หรืออีกต่างๆ มากมาย แต่คงมีน้อยคนนักที่จะตอบเนื้อหา ทุกคนล้วนบันทึกสิ่งที่มันไปกระทบอารมณ์ ความรู้สึก บรรยากาศของการอยู่ร่วมกัน เพราะสิ่งนั้นมันเป็นตัวยึดโยงความสัมพันธ์ของคนเข้าร่วมกัน แต่ไม่ใช่ข้อมูลอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา ทีมวิจัยได้ค้นคว้าและรับรู้เรื่องราวต่างๆ ดังต่อไปนี้

ตัวรู้ที่ 1 รู้ว่าตนเองเป็นใคร มาจากไหน เป็นการศึกษาบริบทหมู่บ้าน ทำให้ทีมนักเดินทางรู้ว่าตนเองมีบรรพบุรุษมาจากไหน และตั้งรกรากเป็นบ้าน หมู่บ้านมาจนถึงทุกวันนี้ได้อย่างไร

ตัวรู้ที่ 2 รู้ประวัติศาสตร์อาหารของชุมชน องค์ประกอบของการค้นพบในบริบทประวัติศาสตร์อาหารชุมชนประกอบด้วย ลักษณะการทำมาหากิน ประเภทและชนิดอาหารของชุมชน ลักษณะการได้มาของอาหาร ประเภทของกับข้าวของชุมชน และ ปฏิทินอาหารตามฤดูกาล ซึ่งประเด็นที่ค้นพบ พบว่า

ลักษณะการทำมาหากินของคนเปลี่ยนไปจากอดีต จากที่เคยหาอยู่หากินกับแหล่งอาหารธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ป่าไม้ ห้วย หนอง คลอง บึงต่างๆ หรือแปลงนา ซึ่งแหล่งอาหารเหล่านี้ให้อาหารแก่คนแตกต่างกันไปตามฤดูกาล ปัจจุบันคนไม่นิยมหาอาหารตามธรรมชาติเหล่านี้มากนัก แต่มีความเข้มข้นในการเก็บหาอาหาร หรือของป่า หาปู หาปลา หรือ ปลูกผักเพื่อขายและนำเงินไปซื้ออาหารประเภทเนื้อกิน (ซึ่งจะได้แสดงไว้ในรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน) ส่วนเด็กๆ เยาวชนบอกว่าที่มาของอาหารของเขาอยู่ที่ตู้กับข้าวและร้านค้า

ลักษณะการได้มาของอาหารเห็นชัดเจนว่าปัจจุบันคนนิยมซื้อกิน โดยเฉพาะในฤดูทำนา จากการเก็บข้อมูลกับพ่อค้าขายอาหารตอนเช้าในหมู่บ้านบอกว่าชาวบ้านจ่ายค่าอาหารเฉลี่ยวันละ 1,800 – 2,000 บาท (ระยะประมาณ 4 เดือน) ซึ่งแตกต่างจากการจ่ายค่าอาหารนอกฤดูกาลทำนา รายได้ที่พ่อค้าได้รับประมาณเช้าละ 500 บาท (ระยะประมาณ 8 เดือน)

ตัวรู้ที่ 3 รู้ว่าแหล่งอาหารตนเองอยู่ไหน ในที่นี้จะกล่าวถึงบริบทชุมชนบ้านปลาบู่ด้านอาหาร ซึ่งมีการเปรียบเทียบอดีตและปัจจุบัน พบว่าในอดีตนั้นแหล่งอาหารที่สำคัญ คือ ป่าไม้ ห้วย หนองใกล้บ้าน และ ลำน้ำเสียว แปลงนา และ ผักสวนครัว การพึ่งพาแหล่งอาหารเหล่านี้มีความเข้มข้นในการพึ่งพาแตกต่างกันไปตามฤดูกาล ซึ่งแบ่งเป็นดังนี้

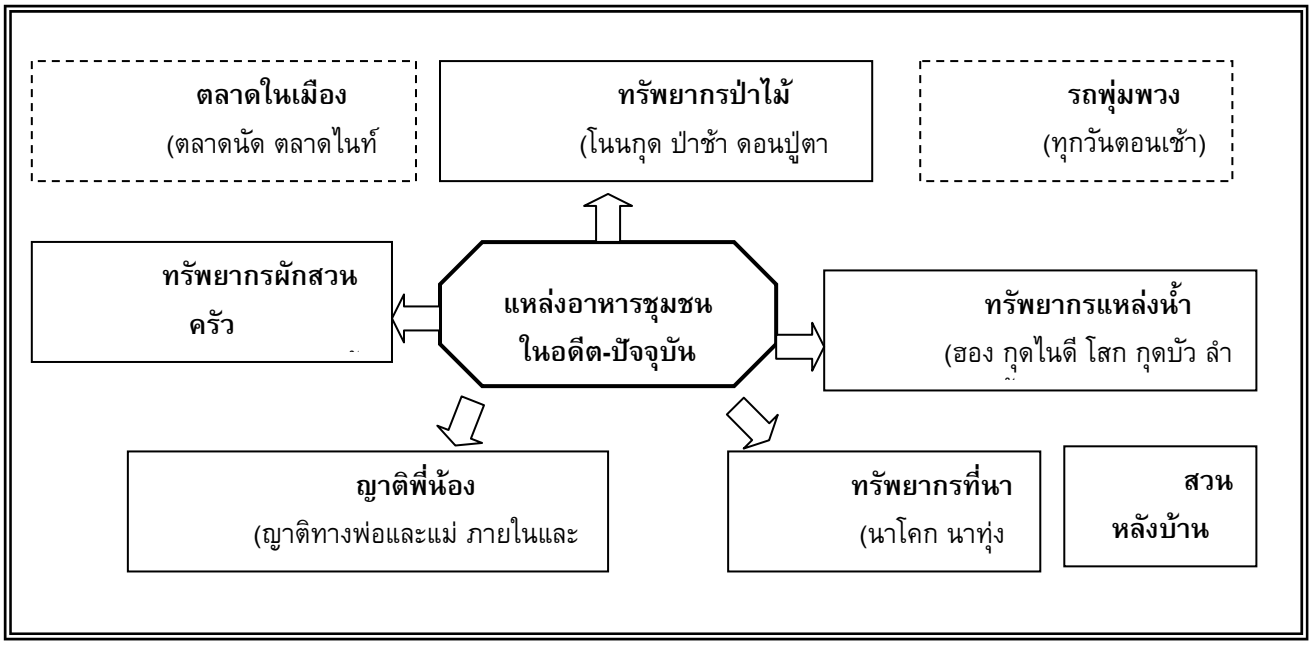

<u>แผนผังที่ 7.3</u> แสดงแหล่งทรัพยากร

□ แสดงแหล่งอาหารในอดีต แสดงแหล่งอาหารในอดีตและปัจจุบัน ⬚

ส่วนแหล่งอาหารของชุมชนในปัจจุบัน ก็มีการพึ่งพิงฐานทรัพยากรในชุมชนเหมือนเดิม แต่ความเข้มข้นน้อยลงมาก ดังคำกล่าวของผู้ใหญ่คำดีถามผู้ช่วยสุทธะว่า “ลงเสียวจักเทียบเจ่า” มันบอกนัยยะหลายอย่างว่าไม่หากินแล้วหรือไม่ไปข้องเกี่ยวกับแหล่งอาหารตามธรรมชาติเลยหรืออย่างไร

ฉะนั้นปัจจุบันนี้มีความชัดเจนมากว่าชาวบ้านนิยมการหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติเมื่อไม่มีเงินซื้ออาหารกินเท่านั้น แต่แม่ยุบอกว่า “ฤดูแล้งนี้ยังหากินตามห้วย หนองได้อยู่ แต่ต้องเป็นคนขยันเท่านั้นนะ” ส่วนผักชาวบ้านยังมีการปลูกไว้กินในครัวเรือน มีการซื้อกินเป็นส่วนน้อย

ตัวรู้ที่ 4 รู้ว่าภัยพิบัติต่อแหล่งอาหารของชุมชนเป็นอย่างไร การเดินทางยังไม่สามารถระบุสภาพของฐานทรัพยากรอาหารของชุมชนได้อย่างชัดเจน เพียงแต่มีการใช้กระบวนการวิจัย เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาของทรัพยากรเท่านั้น ซึ่งค้นพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อฐานทรัพยากรอาหารของชุมชนมี 5 ลำดับด้วยกัน คือ โลกร้อน แห้งแล้ง น้ำท่วม สารเคมี คน และ โรคภัย ซึ่งทีมวิจัยวิเคราะห์ว่าภัยธรรมชาติ

เหล่านี้ส่งผลต่ออาหารชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่งรายละเอียดสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่ออาหารชุมชน ดังรายละเอียด

สภาวะโลกร้อน ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ ทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้เกิดภัยธรรมชาติตามมา เช่น ฟ้าผ่า เกิดความแห้งแล้ง ต้นไม้ ป่าไม้ไม่เจริญเติบโตดีเหมือนแต่ก่อน อากาศเป็นพิษ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บง่าย ทำให้การหาอยู่ทำกินลำบาก เกิดท่วมหนัก ฤดูกาลเปลี่ยนไป คาดการณ์แบบโบราณไม่ค่อยได้ โลกร้อนส่งผลกระทบต่ออาหาร คือ ทำให้ผลผลิตต่ำลง พืชผักธรรมชาติลดลง ทำให้พืชอาหารสัตว์ตาย ปลูกพืชผักสวนครัวไม่ได้ผล แย้ กะปอม สัตว์ป่าลดลง หอย ปู ปลาตายง่าย และทำให้อาหารเป็นพิษบูดง่ายด้วย

สภาวะความแห้งแล้ง ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ขาดแคลนน้ำทำนา สัตว์ขาดแคลนหญ้า น้ำกินก็ลดลง เกิดความขาดแคลนอาหารตามมาหลายอย่าง เช่น พันธุ์ข้าวปลูกไม่ได้ ผักป่าลดลง สัตว์น้ำก็หากินลำบาก ในปีพ.ศ. 2512 พบว่าเป็นปีที่แห้งแล้งที่สุดของหมู่บ้าน ทำให้คนอดยาก ไม่มีอาหารกิน ชาวบ้านในหมู่บ้านขาดแคลนอาหาร อาหารหายาก คนต้องไปรับจ้างต่างถิ่น เกิดความแห้งแล้งซ้ำอีกในปี 2515 ทำให้คนไม่มีข้าวกินเป็นปัญหาที่รุนแรงขึ้น ปีที่ส่งผลกระทบต่ออาหารของชาวบ้านอีกปีหนึ่งคือปี พ.ศ. 2549

สภาวะน้ำท่วม เหตุการณ์น้ำท่วมเกิดขึ้นรุนแรงเมื่อปีพ.ศ. 2507 น้ำท่วมหลากชาวบ้านต้องอพยพ วัว ควาย สัตว์เลี้ยงไปที่สูง (โนนโรงเรียน) ทำให้ข้าวไม่พอกิน ข้าวเสียหาย ปลูกพืชทดแทนไม่ได้ มีบางครอบครัวย้ายไปอยู่ต่างจังหวัดและพวกที่อยู่ก็หาของ สินค้า หรือ อาหารที่มีไปแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่นมากิน

ประมาณปี พ.ศ. 2520 – 2525 น้ำท่วมหนัก นาลุ่มเสียหายรุนแรง รัฐบาลให้ความช่วยเหลือโดยการให้ปุ๋ยเคมีและพันธุ์พืช พันธุ์ข้าว ซึ่งปีนั้นน้ำท่วมทำให้นาข้าวเสียหาย ข้าวไม่พอกิน รัฐบาลช่วยก็ไม่พอต้องออกไปรับจ้างตัดอ้อย ย้ายไปอยู่ที่อื่นและรับจ้างต่างจังหวัด

ปี พ.ศ. 2530 – 2532 น้ำท่วมไหลหลากมาจากหนองบ่อ อำเภอบรบือ เป็นน้ำเค็ม ทำให้ภัยพิบัติด้านอาหารชัดเจนมาก เช่น ดินเป็นเกลือ ข้าวลีบ ไม่มีข้าวกิน ปลาในน้ำไม่มี วัวควายกินน้ำไม่ได้ ทำให้คนต้องอพยพไปขายแรงงานไปต่างจังหวัด ไปขอข้าวกิน เป็นช่วงที่มีการสูญเสียอาหารอย่างรุนแรง

ปี พ.ศ. 2549 เกิดน้ำท่วมไหลหลากอีกครั้ง รัฐบาลช่วยเหลือไร่ละ 420 บาท ในช่วงนี้ปลาชนิดต่างๆ เริ่มคืนมาเหมือนเดิมแต่ไม่มีปริมาณมากเหมือนเดิม

สภาวะของสารเคมี การเข้ามาของสารเคมีในชุมชนพบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2520 ได้มีการนำยาฆ่าแมลง (ยาโพลิดอล) ส่วนยาโพลิดาลเข้ามาในชุมชนปี 2525 ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ คนขาดความรู้ในการใช้สารเคมี ซึ่งส่งผลกระทบต่อตนเอง และสารตกค้างในข้าว ผัก เป็นอันตรายต่อคนอีกโดยไม่รู้ตัว เกิดเป็นโรคภัย นอกจากนี้สารตกค้างในหญ้ายังเป็นอันตรายต่อวัว ควาย ปู ปลา ตายอีกด้วย

สภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ซึ่งทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน คือ ดิน น้ำ ป่า ซึ่งพบการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรต่างๆ ดังนี้

ทรัพยากรดิน ความเค็มของดินเริ่มส่งผลกระทบตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 ที่มีสาเหตุมาจากการปล่อยน้ำเกลือจากต้นน้ำเสียว ส่วนดินเสีย ทำให้ดินด้าน/จืด สาเหตุมาจากการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา นอกจากนี้ดินยังมีสภาพ ด้าน จืด ดินแน่น ดินกรด-ด่าง ขาดคุณภาพเพื่อการเกษตรส่งผลให้ต้องเพิ่มปริมาณปุ๋ยในดิน

ทรัพยากรน้ำ ชุมชนไม่มีประปาใช้ ฉะนั้นการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติจึงเป็นหลัก ซึ่งไม่สะอาด มีสิ่งปฏิกูลจากขยะ คนทิ้งขยะลงแม่น้ำลำคลอง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและกระทบต่อหารในน้ำด้วย

ทรัพยากรป่าไม้ มีสภาพที่ขาดความร่มรื่น ชุ่มชื้นเหมือนในอดีต คนตัดไม้ ทำให้ป่าไม้ลดน้อยลง เสื่อมโทรม ซึ่งเกิดจากฝีมือมนุษย์ เช่น การใช้สารเคมี ขาดคนรักษา บำรุงรักษา ขาดการปลูกทดแทน หรือการดูแลไม่ทั่วถึง ปลูกเสริมไม่เพียงพอ ไฟไหม้ และความแห้งแล้งด้วย

เพื่อให้เห็นพัฒนาการของความอดยาก หรือสภาวะที่ชุมชนเผชิญปัญหาความอดยากที่เกิดขึ้นกับอาหารของชุมชนตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา สามารถนำเสนอได้ดังนี้

ปี พ.ศ. 2507 เกิดภาวะข้าวไม่พอกิน ข้าวตายหมดเพราะน้ำท่วมรุนแรง ชาวบ้านต้องไปหาข้าวบ้านอื่น ส่งผลให้คนอพยพไปอยู่จังหวัดอื่นและเริ่มไปรับจ้างตัดอ้อยที่จังหวัดระยอง ส่วนคนหาขอข้าวแลกข้าวก็ต้องไปบ้านห่างไกลที่มีข้าวไป 3 วัน ได้ข้าวมากิน 1 ถังและมีการเริ่มไปรับจ้าง ซึ่งตอนนั้นได้ค่าจ้างวันละ 3 บาท ส่วนใหญ่เป็นการไปตามสายญาติ

ปี พ.ศ. 2520 - 2525 เกิดภัยแต่รัฐให้ความช่วยเหลือ เช่น พันธุ์พืชพันธุ์ข้าว ถั่วดิน งา มะเขือ พริก ผักกาด รัฐยังให้ปุ๋ยเคมีตราหัววัวคันไถ ให้ยาฆ่าแมลง โพราดาล คนไปรับจ้างตัดอ้อยเพิ่มขึ้นและไปหลายจังหวัดมากขึ้น เช่น กาญจนบุรี ระยอง พิษณุโลก

ปี พ.ศ. 2530 – 2532 เกิดน้ำเค็ม ดินเป็นเกลือ ข้าวลีบ ข้าวไม่พอกิน คนเริ่มอพยพรับจ้างที่กรุงเทพฯ ยังมีการไปรับจ้างตัดอ้อย อาหารชุมชนมีการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ เพราะเกิดขึ้นทั้งต่อทรัพยากรธรรมชาติและอาหารตามพื้นดินและหนองน้ำ รัฐช่วยโดยการขุดลอกลำน้ำเสียว และปัจจุบันปลาคืนมาแต่ไม่มากเหมือนเดิม

คน คนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารชุมชน ทั้งการเพิ่มขึ้นของคน ลักษณะการเข้าไปใช้ประโยชน์ของคน ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของแหล่งอาหาร และที่สำคัญ คือ ความเห็นแก่ตัวของคนนั่นเอง

ตัวรู้ที่ 5 รู้จักรูปแบบการผลิตอาหารของชุมชน

จากการสำรวจและวิเคราะห์ระหว่างนักวิจัยด้วยกัน และ ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกลุ่มครอบครัว และค้นหารูปแบบอาหารในชุมชนพบว่ามี 3 รูปแบบใหญ่ๆ ด้วยกัน ได้แก่

รูปแบบที่ 1 คือ กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติและมีการซื้ออาหารกินประกอบด้วย ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 21.54 ของครอบครัวทั้งหมด

รูปแบบที่ 2 คือ กลุ่มที่ผลิตข้าว มีการหาอยู่หากินตามแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินเหลือกินขายและมีการซื้ออาหารกิน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 56.92 ของครอบครัวทั้งหมด

รูปแบบที่ 3 คือ กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามธรรมชาติ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงกบ/ปลาไว้กินและมีการซื้ออาหารกินบ้าง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 21.54 ของครอบครัวทั้งหมด

ตัวรู้ที่ 6 รู้ว่าครอบครัวมีรายจ่ายด้านอาหารเป็นเท่าไหร่ อย่างไร

นักเดินทาง เดินทางมาไกลพอสมควร ยิ่งเดินทางยิ่งเห็นตนเอง เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับอาหารของชุมชน และเห็นว่าที่เห็นนั้นล้วนแต่เป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว แต่จริงแล้วการดำรงชีวิตประจำวันก็เป็นปัญหาเช่นกัน ฉะนั้นเมื่อหันมามองครอบครัวตนเองเรื่องรายจ่ายค่าอาหารนั้นต้องให้ความสนใจ จึงพากันนั่งลงและวิเคราะห์ครอบครัวตนเองโดยใช้เครื่องมือ ตะกร้ารั่ว (Leaky Bucket Analysis) พร้อมกันนั้นก็เก็บข้อมูลกับชุมชนและประชุมเพื่อวิเคราะห์การใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งกระบวนการเก็บมีรายละเอียด คือ ทีมวิจัยแบ่งจำนวนครอบครัวเพื่อไปเก็บข้อมูล หลังจากนั้นนำข้อมูลมารวมกันและหาข้อสรุป

ปรากฏว่าในการสรุปข้อมูลช่วงแรกนั้นพบว่าไม่มีรายละเอียดเรื่องรายจ่ายค่าอาหาร ทีมวิจัยพยายามรูปแบบการเก็บข้อมูลเพิ่ม แต่คงลำบากหากลงไปเก็บรายครัวเรือนอีกครั้ง จึงวางแผนเก็บข้อมูลแบบใหม่ คือ ใช้เครื่องมือตะกร้ารั่ว โดยให้นักวิจัยทดลองทำก่อนเพื่อสร้างความเข้าใจ หลังจากนั้นก็แบ่งขนาดของครอบครัวตั้งแต่มี 1- 2 คน ขนาด 3 - 4 คน และ ขนาด 5 คนขึ้นไป นอกจากนี้ยังแบ่งครัวเรือนที่มีเด็กในครอบครัวออกไปต่างหากและจัดประชุมชาวบ้าน ประมาณ 30 ครัวเรือน โดยการเก็บข้อมูลครั้งนี้เน้นเรื่องอาหารเป็นหลัก ผลการวิเคราะห์รายได้ รายจ่ายดังแสดงตามตะกร้ารั่วข้างล่าง

พบว่าค่าใช้จ่ายอาหารประเภทเนื้อ ไก่ ปลา หรือประเภทโปรตีนนั้นเป็นรายจ่ายที่มากที่สุด รองลงมา คือ รายจ่ายค่าขนมลูกและรองลงมาลำดับที่ 3 ยังเป็นผักที่ต้องใช้จ่ายเงินซื้อกิน นี้เป็นบทสรุปเบื้องต้นที่ทีมนักเดินทางจะได้นำไปวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยอื่นๆ เพื่อการหาแนวทางแก้ไขของชุมชนต่อไป

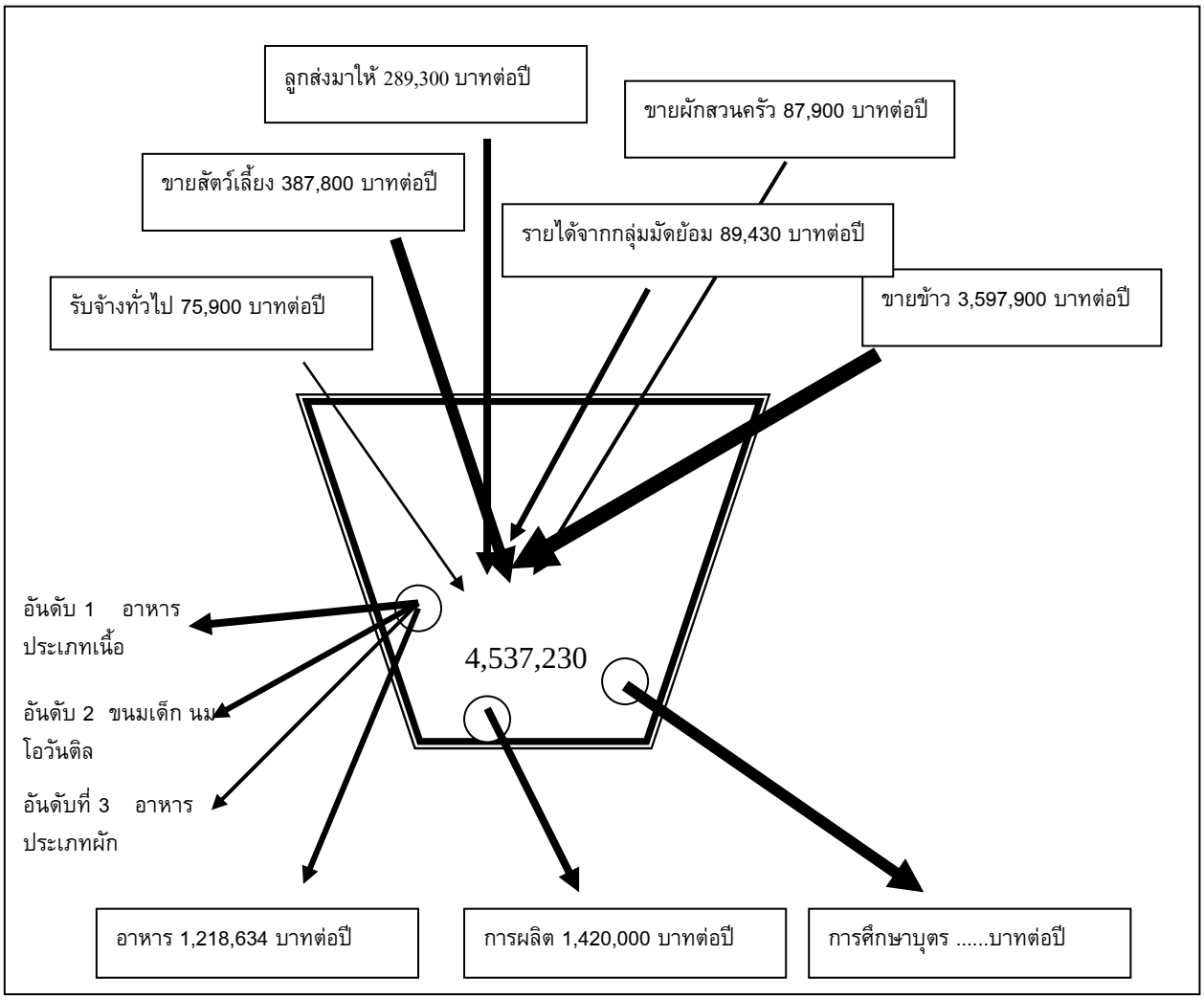

<u>แผนผังที่ 7.4</u> แสดงรายจ่ายและรายได้ด้านอาหาร

หลังจากวิเคราะห์ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่แตกต่างแล้ว ทีมวิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพิ่มเติมแยกตามรูปแบบการผลิตอาหารทั้ง 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 1 กลุ่มครอบครัวที่มีการผลิตข้าว หาอยู่หากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติและมีการซื้ออาหารกิน กลุ่มนี้มีรายจ่ายเรื่องอาหาร เฉลี่ยจำนวน 28,032 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (13 ครัวเรือน)

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 2 กลุ่มที่ผลิตข้าว มีการหาอยู่หากินตามแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ปลูกผักสวนครัวไว้กินเหลือกินขายและมีการซื้ออาหารกิน กลุ่มนี้มีรายจ่ายเรื่องอาหาร เฉลี่ยจำนวน 18,385 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (36 ครัวเรือน)

รูปแบบการผลิตอาหารที่ 3 กลุ่มครอบครัวที่ผลิตข้าว หาอยู่หากินตามธรรมชาติ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงกบ/ปลาไว้กินและมีการซื้ออาหารกินบ้าง กลุ่มนี้มีรายจ่ายเรื่องอาหาร เฉลี่ยจำนวน 14,780 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (13 ครัวเรือน)

รายจ่ายที่วิเคราะห์เป็นเพียงรายจ่ายด้านอาหารเท่านั้น ส่วนรายจ่ายด้านอื่นๆ นั้นยังไม่ได้ทำการศึกษาอย่างละเอียด

ตัวรู้ที่ 7 เห็นรายจ่ายกระตุ้นการทำงานร่วมกัน

กระบวนการเรียนรู้ตนเองผ่านการวิเคราะห์รายจ่ายโดยเครื่องมือตะกร้ารั่ว ทำให้ทีมวิจัยคิดค้นรูปแบบการทำงานกลุ่มโดยแบ่งกลุ่มศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่ (1) กลุ่มที่ศึกษาการพัฒนาฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน (2) กลุ่มที่ค้นหารูปแบบการพัฒนากลุ่มอาชีพในชุมชน (3) กลุ่มที่ค้นหาการพัฒนาผู้นำชุมชน และ (4) กลุ่มที่ค้นรูปแบบการพัฒนาครอบครัวให้พออยู่พอกิน ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มวิจัยย่อยทั้ง 4 ที่เกิดขึ้นเหมือนกับการกระทำซ้ำอีกครั้งของทีมวิจัยพี่เลี้ยงและทีมวิจัยใหญ่ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นมากกว่าการค้นหาคำตอบ คือ ทุกคนได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย การค้นหาความรู้ และที่สำคัญ คือ การทำงานร่วมกันนั้นเอง

ตัวรู้ที่ 8 สร้างรูปธรรมการเริ่มต้นมีอาหารพอกิน

นอกจากมีการศึกษาคำตอบตามโจทย์งานวิจัยหลักแล้ว และการออกแบบการศึกษาย่อยในแต่ละกลุ่มนั้น ได้นำมาสู่การออกแบบการทำงานร่วมกัน ซึ่งสามารถเห็นเป็นรูปธรรมดังนี้

การสร้างรูปธรรมในระดับครอบครัว ค้นพบว่ามีเกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานเพื่อการปลูกอยู่ปลูกกินและขายเป็นรายได้ จำนวน 3 ครอบครัว และมีเกษตรที่เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเพราะงานวิจัย 1 คน และ ส่วนใหญ่ของทีมวิจัย คือ การสร้างความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนจากการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นปุ๋ยอินทรีย์ในการทำนาจำนวนกว่า 10 ครัวเรือน และเห็นการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพของข้าวและสามารถเป็นแรงจูงใจแก่คนอื่นในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากขึ้น กิจกรรมการผลิตที่เกิดขึ้นและเป็นผลสืบเนื่องจากงานวิจัย คือ การผลิตหรือปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง ซึ่งดูเหมือนเป็นวัฒนธรรมครอบครัว แต่เมื่อทีมวิจัยได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การตระหนักในการปลูกอยู่ปลูกกินก็มีมากขึ้น แต่ยังเป็นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

การสร้างรูปธรรมในรูปแบบกลุ่ม คือ การทำงานรวมและเป็นการผลิตข้าวอินทรีย์ และมีการพัฒนาธนาคารข้าวหมู่บ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมงานวิจัยก็เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกกลุ่มธนาคารข้าว ซึ่งผลผลิตการทำนารวมปีนี้ได้ข้าวทั้งหมด 60 กระสอบ โดยการแบ่งข้าวออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ เก็บไว้กิน 20 กระสอบ แปรรูปเป็นข้าวกล้อง 20 กระสอบและแบ่งขาย

จำนวน 30 กระสอบ รายได้ที่เกิดขึ้นนำไปสะสมในกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการร่วมกัน

ยังมีกิจกรรมย่อยต่างๆ เช่น การทำปุ๋ยหมัก การปุ๋ยน้ำชีวภาพ การปลูกพืชในที่สาธารณะ และการเลี้ยงปลาในกระชัง

การสร้างรูปธรรมในระดับชุมชน เช่น การสำรวจแหล่งทรัพยากรอาหารของชุมชนทั้งในระดับแปลงเกษตร ระดับแปลงนา (นาโคก ดอน ลุ่ม) ระดับฐานทรัพยากรอาหาร (ป่าไม้และแหล่งน้ำ) มีการจัดการวังปลาร่วมกัน เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน เป็นต้น

ตัวรู้ที่ 9 จะจัดการตนเองในระยะยาวอย่างไร

เมื่อเห็นแล้วว่าฐานทรัพยากรอาหารก็เสื่อมโทรม รายจ่ายในครัวเรือนก็มีมากขึ้น คนก็มีนิสัยทัศนคติเปลี่ยนไปจากการพึ่งตนเองในอดีตเป็นการใช้เงินและพึ่งคนอื่นเป็นส่วนใหญ่นั้น ทีมนักเดินทางจึงมีการชวนเพื่อนบ้านอีกกว่า 30 คน เดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปดูหมู่บ้านอื่นซิว่าเขาทำอย่างไร ซึ่งเมื่อกลับมาก็พากันวิเคราะห์และหาข้อสรุปว่าเราต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาของเราให้ได้ ซึ่งแนวทางการเดินทางต่อไปข้างหน้า เพื่อค้นหาความสุขของตนเองและชุมชนให้ได้ ซึ่งเป้าหมายที่อยากเห็น คือ ***มีอาหารกินตามฤดูกาล ทำนาไม่ใช้สารเคมี ผลิตอาหารกินเอง (ปลูกเอง หาเอง) และสมาชิกครอบครัวปองดองกันอยู่แบบชนบท (ยิ้ม)*** โดยการแบ่งทีมวิจัยออกเป็นกระทรวงต่างๆ ตามรูปแบบการบริหารประเทศ แต่ใช้ชื่อกระทรวงตามความเข้าใจของชาวบ้าน ได้แก่

1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน**
2. กระทรวงสาธารณสุข นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงอยู่ดีมีสุข**
3. กระทรวงศึกษาธิการ นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงผู้เฒ่าสอนลูก บอกหลาน**
4. กระทรวงการคลัง นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงบาทเบี้ย**
5. กระทรวงมหาดไทย นักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงเบิ่งแงง ฮักแพงประชาชน**
6. กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนักวิจัยตั้งชื่อกระทรวงตนเอง คือ **กระทรวงรักษ์ป่าแพงน้ำ**

ซึ่งในแต่ละกระทรวงได้มีการพัฒนาแผนการดำเนินงานของตนเอง โดยระดมจากทีมวิจัยและประชุมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เพื่อให้ได้แผนงานที่ผ่านความเห็นชอบของชุมชน

7.4 มรรคผลที่ได้จากการวิจัย

นักวิจัยที่แบ่งกลุ่มตามกระทรวงต่างๆ ได้มาระดมความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของตน โดยมีรายละเอียดดังนี้

กระทรวงเฮ็ดอยู่ทำกิน

แนวคิดที่สำคัญ คือ จะทำอย่างไรให้หมู่บ้านมีการทำเกษตรที่สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งในระยะเวลา 5 ปี ให้เกิดแปลงเกษตรผสมผสาน อย่างน้อย 10 แปลง และ ในระยะเวลา 10 ปี ให้เกิดการเกษตรผสมผสานและพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้าน “ชุมชนพอเพียง”

กระทรวงผู้เฒ่าสอนลูก บอกหลาน

แนวคิดที่สำคัญ คือ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดกระบวนการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนชุมชนชาวนา โดยเน้นให้เด็กรู้เท่าทันตนเองและสังคมทั้งภายในและภายนอก โดยมีผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนร่วมมือกัน อาทิ เช่น ผู้ปกครองเล่านิทานให้ลูกฟัง การร้องสารภัญญะ การประดิษฐ์เครื่องมือทำมาหากิน เช่น แห สวิง การทำผักสวนครัวและอาหารพื้นบ้าน และลูกหลานมีกองทุนการศึกษา เรียกว่า ขยะออมสิน

ทั้งนี้ยังเน้นพื้นฐานด้านจินตนาการของเด็ก เช่น งานศิลปะการวาดรูป การทำการ์ตูน และการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การตามหานิทานและดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะมวยไทย การต่อนกเชิง อนุรักษ์ธรรมชาติ เลี้ยงไก่พันธุ์พื้นบ้าน

กระทรวงบาทเบี้ย

กระทรวงบาทเบี้ยมีแนวคิด อยากพัฒนาเป็นธนาคารหมู่บ้าน เก็บออมจากน้อยไปมากออมไว้ใช้ในยามจำเป็น และเพื่อเป็นมรดกให้ลูกหลานสืบต่อไปที่จะสร้างฝันให้เป็นจริง โดยวางแผนคนในกลุ่มก่อนแล้วค่อยขยายไปสู่คนในชุมชนเพื่อเป็นการหาสมาชิกที่จะมาร่วมมือกันเพื่อสร้างความฝันไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้ก็มีการตั้งระเบียบแต่งตั้งแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ มีฝ่ายตรวจสอบที่ชัดเจนเพื่อความสะดวกในการจัดการสิ่งที่สำคัญของการทำงานคือความต่อเนื่อง ถ้าขาดการต่อเนื่องการทำงานก็จะไม่ประสบความสำเร็จได้อยากให้มีวิทยากรที่มีความรู้เรื่องความมั่นคงทางการเงินให้ความรู้แก่สมาชิก

กระทรวงรักษ์ป่า แพงน้ำ

แนวคิดสำคัญของกระทรวงรักษ์ป่า แพงน้ำ คือ การดูแลรักษาแหล่งน้ำ ป่าไม้ ตลอดจนฐานทรัพยากรแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน ซึ่งจากผลการศึกษาป่าชุมชนและแหล่งน้ำพบว่า มีการทิ้งขยะไม่เป็นที่ ป่าไม้ถูกทำลายและถูกบุกรุกแหล่งน้ำบางแหล่งสกปรก พันธ์ไม้ตามชายฝั่งแม้น้ำเสียวลดลงพันธ์ป่าลดน้อยลง

กระทรวงเบิ่งแง ฮักแพงประชาชน

แนวคิดสำคัญ คือ ประชาชนได้รับการดูแลในด้านความเป็นอยู่อย่างถ้วนหน้า ในทุกๆ ด้านๆ อยู่ดีกินดีได้รับการบริการทั่วถึงทุกด้าน ประชาชนเป็นแบบอย่างในชุมชน และชุมชนเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นได้

กระทรวงอยู่ดีมีสุข

แนวคิดที่สำคัญของกระทรวงอยู่ดีมีสุข คือ การเห็นประชาชนในชุมชนได้รับการบริการทางด้านสุขภาพอย่างทั่วถึง ประชาชนกินดีอยู่ดี สุขภาพแข็งแรง ปลอดภัยทางโรคภัยต่างๆ เช่น การรณรงค์ให้ชาวบ้าน ปิด เปลี่ยน ปล่อยปลา ในโอ่งน้ำ อ่างน้ำ ไม่ให้มีไข้เลือดออก สามารถพึ่งพาตัวเองด้านสุขภาพและอาหารได้ โดยการรณรงค์ให้ชาวบ้านปลูกผักกินเอง ปลูกผักสวนครัว มีการดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการ รวมทั้งรณรงค์กำจัดขยะในครอบครัว

การเดินทางยังไม่สิ้นสุด นี้เป็นเพียงการมองเห็นแสงสว่างพอรำไร เรานักเดินทางต้องเดินทางอีกยาวไกลเพื่อค้นหาตัวตน เรียนรู้ สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบใหม่ และดูแลสรรพสิ่งรอบตัวเพื่อพบความสุขร่วมกันอย่างแท้จริง

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประมวลรูปภาพประกอบในการดำเนินกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

อบรมการแตกกรอบเพื่อเก็บข้อมูลงานวิจัย (ณ ดอนแดง)

ขั้นการศึกษาข้อมูล

การประชุมทีมวิจัยวางแผนเก็บข้อมูลโครงการวิจัย

ขั้นการศึกษาข้อมูล (ต่อ)

การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามจากคนในชุมชน

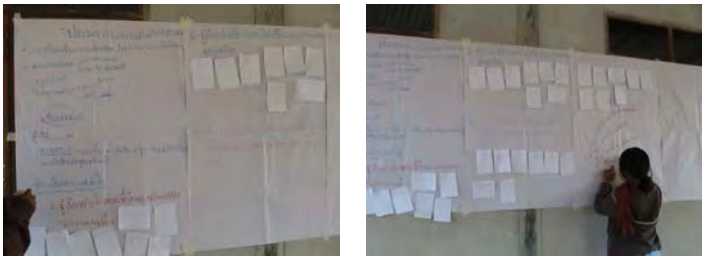

ประมวลผลการเก็บแบบสอบถาม

การเก็บข้อมูลแหล่งน้ำในชุมชน

ขั้นการศึกษาข้อมูล (ต่อ)

เก็บข้อมูลตะกร้ารั่ว (รายรับ-รายจ่ายในชุมชน)

แลกเปลี่ยนเรียนรู้การเก็บข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ของโครงการวิจัยบ้านหนองโง้ว

ศึกษาฐานอาหารของบ้านปลาบู่ (ครั้ง 1)

ขั้นการศึกษาข้อมูล (ต่อ)

อาหารในชุมชน

การศึกษาดูงานบ้านดอนมัน

การศึกษาดูงานบ้านหนองตอกแป้น ต.หนองตอกแป้น อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์

ขั้นการศึกษาข้อมูล (ต่อ)

การศึกษาดูงานในพื้นที่ภาคใต้

การทดลองทำนาข้าวอินทรีย์

ภาคผนวก ข

ประวัตินักวิจัย

1. นางสาวธีรดา นามให ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนชาวนา

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 36 ปี
- สถานะ โสด
- ที่อยู่ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- เบอร์โทรศัพท์ 081 5460252

ข้อมูลการศึกษา

- จบปริญญาตรี สาขาการพัฒนาชุมชน สถาบันราชภัฏมหาสารคาม
- จบปริญญาโท สาขาการบริหารจัดการงานพัฒนาชุมชน จาก Asian Institute of Management (AIM), Philippines (2006)
- Diploma of Governance, Democratization and Public Policy from International Institute of Social Study of Netherlands (2006)
- Certificate of Asset-Based and Community Driven Development (ABCD), Coady International Institute of St.Francis Xavier University. Canada (2007)

ประสบการณ์ทำงาน

- งานพัฒนาชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชน
- งานศึกษาวิจัย เคยร่วมทีมวิจัยกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- งานติดตามประเมินผล
- งานสอนนักศึกษาระดับอุดมศึกษา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2. นายคำดี โคตรปลาบู่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านปลาบู่

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 52 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกสาว 2 คน
- ที่อยู่ 50 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์การทำงานพัฒนา

- ประสบการณ์นำการพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านกว่า 10 ปี
- เป็นแกนนำเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน มากว่า 15 ปี
- ปัจจุบันยังดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและผู้นำแนวคิดของชุมชนด้านอื่นๆ ด้วย
- คณะกรรมการสภาชุมชนของสถาบันชุมชนชาวนา

3. นายสุทธะ ราชแสง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 55 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกชาย 1 คน
- ที่อยู่ 19 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษาปีที่ 4

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

- ประธานเครือข่ายอนุรักษ์ลำน้ำเสียวใหญ่
- คณะกรรมการบริหารโครงการเกษตรกรรมยั่งยืน ภูมินิเวศน์มหาสารคาม
- คณะกรรมการสภาชุมชนของสถาบันชุมชนชาวนา
- ครูชุมชนทางด้านดรตรีพื้นบ้าน

4. นายบุญสี โคตรปลาบู่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 47 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกสาว 2 คน
- ที่อยู่ 47 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

- สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง 2 สมัย
- คณะกรรมการชุมชน

5. นางพยุ ลงกลาง ประธานกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 43 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน
- ที่อยู่ 23 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

- คณะกรรมการสตรีในระดับตำบล
- คณะกรรมการด้านสาธารณะสุขประจำหมู่บ้าน
- ประธานกรรมการกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

6. นางสุนีรัตน์ ลัดอัน ผู้ปกครองและทีมแม่บ้าน

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 30 ปี
- สถานะ มีครอบครัว ลูกสาว 1 คน ลูกชาย 1 คน
- ที่อยู่ 22 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

เหรัญญิกกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

คณะกรรมการสตรีประจำหมู่บ้าน

7. นายชาย ภูมิดง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 41 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกสาว 1 คน ลูกชาย 1 คน
- ที่อยู่ 30 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

- ตัวแทนชุมชนในการทำงานพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ

8. นางสมควร พรรณมาตย์ รองประธานกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 35 ปี
- สถานะ มีครอบครัว มีลูกสาว 1 คน
- ที่อยู่ 58 หมู่ 14 ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน

- คณะกรรมการสาธารณะสุข ประจำหมู่บ้าน
- คณะกรรมการสตรีแม่บ้าน
- คณะกรรมการกลุ่มปลาบู่มัดย้อม

9. นางสาวทองทิพย์ ภูมิวงศ์ เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 28 ปี
- สถานะ โสด
- ที่อยู่ 18 หมู่ 3 ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ข้อมูลการศึกษา

- จบปริญญาตรี สาขาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ประจำโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพเกษตรกร จังหวัดสุรินทร์
- เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ตามอัธยาศัย โรงเรียนบ้านเด็กป่า จังหวัดกาญจนบุรี
- เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา รับผิดชอบ งานพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

10. นายณรงค์ กุลจันทร์ เจ้าหน้าที่สถาบันชุมชนชาวนา

ข้อมูลส่วนตัว

- อายุ 40 ปี
- สถานะ สมรส
- ที่อยู่ 91 หมู่ที่ 15 ตำบลแคน อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลการศึกษา

- จบการศึกษาสูงสุด ปวส. สาขา เกษตรกรรม วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม

ประสบการณ์ทำงาน

- เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศสองฝั่งลำน้ำเสียวใหญ่ตอนบน
- เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยวิจัยโครงการศึกษารูปแบบการพัฒนาลุ่มน้ำเสียวโดยใช้วัฒนธรรมชุมชน
- ปัจจุบัน เป็นนักจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ของ สถาบันชุมชนชาวนา

11. นางลำดวน โลหา

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 7 มีนาคม 2551 (อายุ 32 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ แต่งงาน

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- สมาชิกกลุ่มปลาบู่มัดย้อม
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- นักวิจัยไทบ้าน

12. นางสาวอุดม เปสุยะ

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 17 มิถุนายน 2522 (อายุ 31 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ แต่งงาน

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

13. นางธัญลดา สุริยขัน

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 22 กุมภาพันธ์ 2522 (อายุ 31 ปี)
- ที่อยู่ บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ แต่งงาน

การศึกษา ปวส.

อาชีพ ค้าขาย

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน

14. นางอุดร ประมูลจะนัง

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 24 กันยายน 2506 (อายุ 48 ปี)
- ที่อยู่ 34/1 หมู่ที่ 14 ต. หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ แต่งงาน

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

15. นายฉวี ลัดอัน

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 10 สิงหาคม 2492 (อายุ 62 ปี)
- ที่อยู่ 27 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถาน แต่งงาน

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ครูชุมชน

16. น.ส. บุญสี ปัตโต

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 3 มีนาคม 2496
- ที่อยู่ บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ. วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ โสด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

17. นางประยูร ประมูลจะนัง

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 25 สิงหาคม 2491
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสรคาม
- สถานะ โสด

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

18. นางเสด็จ เปสุยะ

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 4 เมษายน 2517 (อายุ 36 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน 30/1 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- นักวิจัยไทบ้าน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

19. นางสมหมาย สินนอก

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 1 กุมภาพันธ์ 2503 (อายุ 50 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ. วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

20. นางสมจิตร มัชปาโต

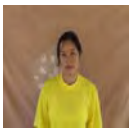

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 18 พฤษภาคม 2515 (อายุ 38 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน 57 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ. มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- ทีมภัยพิบัติชุมชน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

21. นางสาวสมพร ครองทองสี

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 1 มกราคม 2519 (อายุ 34 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- นักวิจัยไทบ้าน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม
- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน

22. นางสาวสุพิศ จันสุราช

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิด 1 ตุลาคม 2521 (อายุ 31 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน 21 หมู่ที่ 14 ต.หนองแสง อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน

- ทีมศึกษาภัยพิบัติชุมชน
- นักวิจัยไทบ้าน
- สมาชิกกลุ่มมัดย้อม

23. นายสงัด จันทะพัด

ข้อมูลส่วนตัว

- เกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2519 (อายุ 34 ปี)
- ที่อยู่ปัจจุบัน 21/ 5 ต. บัวมาศ อ.บรบือ จ . มหาสารคาม
- สถานะ สมรส

การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

อาชีพ ทำนา

ประสบการณ์งานพัฒนา

- ทีมวิจัย 4 โครงการ (สกว.)
- ปัจจุบันฝ่ายจัดการเรียนรู้ชุมชน สถาบันชุมชนชาวนา